

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XII • Serie nouă
2001 • Nr.1-2

ANOMIE, DEVIANȚĂ ȘI VIOLENȚĂ SOCIALĂ

DIN SUMAR

SORIN M. RĂDULESCU, Violența (intra)familială din perspectivă sociologică și criminologică
SIMONA-MIHAELA COCIS, Factori structurali și situaționali care determină violența și agresivitatea umană

FLORENTINA CĂȚOI, Studii și cercetări în domeniul prevenirii violenței familiale

DANA SICOE, Evaluarea programelor de tratament pentru agresorii implicați în violența familială

DAN BANCIU, VASILE TEODORESCU, Dinamica, etiologia și prevenirea delincvenței juvenile în perioada de tranziție

SORIN M. RĂDULESCU, Cauzele principale ale delincvenței juvenile din România. În căutarea unui model etiologic unitar

ION PÂRVULESCU, RALUCA PÂRVULESCU, Aspecte privind delincvența juvenilă în Valea Jiului, în perioada de tranziție

DUMITRU BATÂR, Comportamentul cotidian al tinerilor dimensiunea instrumentalizării socializării

OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE, Socializarea violenței la generația tânără

VIOLETA CORCIOVEI, Relativitatea noțiunii de devianță în sociologia adolescenței

*REEDUCAREA ȘI RESOCIALIZAREA MINORILOR DELINCVENȚI; CRIMINALITATEA
-TENDINȚE ACTUALE; RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ; VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ*

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Dr. SORIN M. RĂDULESCU, redactor șef; dr. MARIA COBIANU-BĂCANU, redactor șef adjunct; dr. MARIA LARIONESCU, redactor șef adjunct; dr. IANCU FILIPESCU, secretar general de redacție; dr. DAN BANCIU, directorul Institutului de Sociologie; dr. ȘTEFAN BUZĂRNESCU, dr. MICHAEL CERNEA (S.U.A), membru corespondent al Academiei Române; dr. EMILIAN M. DOBRESCU; prof. IOAN DRĂGAN; IOAN GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. OSCAR HOFFMAN, director adjunct al Institutului de Sociologie; dr. PETRU ILUȚ, dr. MICHEL MAFFESOLI, profesor, Universitatea Paris V; acad. PAUL H. STAHL director de studii la École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris); IVAN TCHALAKOV, Președinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria, dr. ION VLĂDUȚ.

Responsabil de număr: SORIN M. RĂDULESCU

Redactori: MARIA LAZĂR COLFESCU, MARIANA NICA
Microprocesare și tehnoredactare text: CRISTIANA TUTUNEA

Redacția Institutului de Sociologie: Calea 13 Septembrie, nr. 13, București, cod 76117,
Căsuța poștală 30, Oficiul 42, Tel./Fax 411 85 32.

Redactor: IOLANDA POVARĂ

Tehnoredactare computerizată: DANIELA FLORESCU

© Copyright 2002, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, București, România
P.O. Box 5-42, RO-76177, Tel. (4021)-411 90 08; (4021)-410 32 00, Fax (4021)-410 39 83
e-mail: edacad@ear.ro
www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

2001 • nr. 1-2

Anomie, devianță și violență socială

SUMAR

VIOLENȚA ȘI AGRESIVITATEA ÎN FAMILIE

SORIN M. RĂDULESCU, Violența (intra)familială din perspectivă sociologică și criminologică....	3
SIMONA-MIHAELA COCIS, Factori structurali și situaționali care determină violența și agresivitatea umană	19
FLORENTINA CĂȚOI, Studii și cercetări în domeniul prevenirii violenței familiale	25
DANA SICOE, Evaluarea programelor de tratament pentru agresorii implicați în violența familială	37

TENDINȚE ALE DELINCVENȚEI JUVENILE

DAN BANCUI, VASILE TEODORESCU, Dinamica, etiologia și prevenirea delincvenței juvenile în perioada de tranziție	45
SORIN M. RĂDULESCU, Cauzele principale ale delincvenței juvenile din România. În căutarea unui model etiologic unitar	61
ION PÂRVULESCU, RALUCA PÂRVULESCU, Aspecte privind delincvența juvenilă din Valea Jiului, în perioada de tranziție	83

SOCIALIZARE ȘI DEVIANȚĂ JUVENILĂ

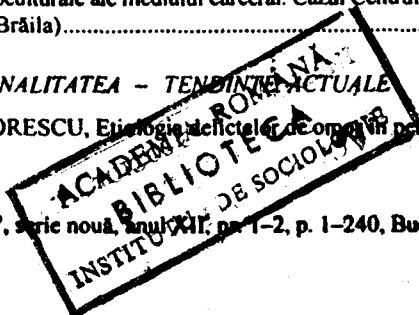
DUMITRU BATÂR, Comportamentul cotidian al tinerilor – dimensiunea instrumentalizării socializării	93
OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE, Socializarea violenței la generația tânără	101
VIOLETA CORCIOVEI, Relativitatea noțiunii de devianță în sociologia adolescenței	119

REEDUCAREA ȘI RESOCIALIZAREA MINORILOR DELINCVENȚI

ANDREIA ILIE, Rolul asistenței sociale în prevenirea delincvenței juvenile și recuperarea minorului	129
CONSTANTIN ANGHELUȚĂ-BRATU, Obiective sociale și educative ale procesului de resocializare din Centrul de Reeducare Tg.-Ocna	145
NICUȘOR STERIAN, Valențe subculturale ale mediului carceral. Cazul Centrului de Reeducare a minorilor din Tichilești (Brăila)	163

CRIMINALITATEA - TENDINȚE ACTUALE

DAN BANCUI, VASILE TEODORESCU, Etiologia delințelor de omagii în perioada de tranziție	171
--	-----

p. 149/1

ION VLĂDUȚ, Piratarea programelor pentru calculator.....	189
SILVIA-ROXANA DOBRI, Tendințe actuale ale traficului, consumului și dependenței de droguri în România	205
Gabriel IONUȚ STOICIU, Fenomenul corupției reflectat în presa scrisă	217

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

SORIN M. RĂDULESCU, <i>Sociologia violenței (intra)familiale. Victime și agresori în familie</i> , București, Editura „Lumina Lex”, 2001. (Anda Moculescu); OLIVIA CLĂTICI, <i>Elemente de sociologie generală și juridică (note de curs)</i> , Societatea Ateneul Român, Universitatea Ecologică, Facultatea de drept, București, 1999 (Dana Sioce); CRISTIAN CIUPERCĂ, <i>Cuplul modern între emancipare și disoluție</i> , București, Editura TIPOALEX, 2000 (Ecaterina Balica)	227
--	-----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Seminarul <i>Prostituția, de la păcat la incriminare</i> , București, Palatul Patriarhiei, 25 ianuarie 2001 (Ecaterina Balica)	237
--	-----

VIOLENȚA (INTRA)FAMILIALĂ DIN PERSPECTIVĂ SOCIOLOGICĂ ȘI CRIMINOLOGICĂ

SORIN M. RĂDULESCU

1. VIOLENȚA FAMILIALĂ CA PROBLEMĂ SOCIALĂ. VIOLENȚĂ „LEGITIMĂ” ȘI „ILEGITIMĂ”

Evaluările făcute de sociologi, familiei contemporane sunt contradictorii între ele. Astfel, pe de o parte, i se recunoaște familiei o deosebită capacitate de comuniune și solidaritate socială, în măsura în care ea este un *refugiu*, un loc privilegiat al manifestării afectivității, iar pe de altă parte, se apreciază că familia se află într-o criză, constând în declinul funcțiilor ei tradiționale, *insularizarea* sa în cadrul societății, izolarea ei de rețeaua largă de rudenie, creșterea tendințelor ei de instabilitate.

Unul dintre cele mai acute aspecte ale acestei *crize*, pe care sociologii care se ocupă de familie l-au abordat mai puțin, este creșterea violenței între membrii familiei, fenomen care există în majoritatea societăților contemporane.

Așa cum se știe, violența (intra)familială s-a manifestat de multă vreme, dar conștientizarea ei ca problemă socială a avut loc de-abia în ultimele patru decenii. Astfel, în cursul deceniilor 6 și 7, abuzul comis contra copiilor și agresarea soțiilor au devenit, pentru prima dată, obiecte de dezbateri publice, în mai multe țări, captând interesul publicului larg și, desigur, al specialiștilor. Ulterior, în deceniile 8 și 9, abuzul contra bătrânilor a ajuns în centrul atenției, devenind o problemă socială complementară cu cea a agresiunii copiilor sau soțiilor.

Motivul principal pentru care violența familială, ca problemă socială, a fost conștientizată atât de târziu și a devenit o preocupare aparte a specialiștilor, l-a constituit, cel puțin în Occident, specificul familiei, privită ca un „sanctuar” detașat de constrângerile spațiului public, ca un spațiu privat cu caracter „tabu”, în care nu poate fi admisă nici o intruziune sau intervenție din afară. În fostele țări socialiste, dimpotrivă, familia – în calitatea ei de „*celulă de bază a societății*”, așa cum era definită de ideologia oficială – a trebuit să sufere toate consecințele unui regim autoritar, în cadrul căruia orice instituție socială trebuia *integrată* spațiului public și supusă exigențelor exterioare. Pe de altă parte, în regimul comunist, violența exercitată în cadrul familiei nici nu era recunoscută oficial ca problemă socială.

O problemă socială – obișnuiesc să spună sociologii – este o *condiție noctivă pentru societate, care provoacă îngrijorarea populației și captează atenția publică, generând preocupări și controverse ce pot determina, în final, acțiuni colective de soluționare* [Rădulescu M. S., 1999, p. 166]. Din acest punct de vedere, orice problemă socială este definită de existența a două elemente principale [Rădulescu M. S., 1999, p. 171]: *a. o condiție obiectivă* – constând în conținutul real, măsurabil, al problemei respective și care este evidențiat, mai mult sau mai puțin, în statisticile oficiale; *b. o preocupare subiectivă* – constând în îngrijorările legitime pe care problema în cauză le provoacă unui număr semnificativ de persoane (experților sau publicului larg).

Caracterizată de aceste două elemente, violența care se exercită în cadrul familiei continuă să rămână o problemă socială, în marea majoritate a societăților contemporane, inclusiv în România, atât pentru că nu și-a găsit, încă, soluții adecvate, cât și pentru faptul că există un consens foarte scăzut în ceea ce privește opiniile publicului sau ale specialiștilor asupra definirii violenței (intra)familiale, ca atare. Nu există, cu alte cuvinte, un acord deplin cu privire la linia de demarcație precisă între utilizarea *legitimă* a forței în familie și actele *ilegitime de violență* care se manifestă în cadrul familiei [Bassis S. M., Gelles J. R., Levine A., 1982, p. 270]. Astfel, pentru multe persoane, inclusiv părinți sau educatori, palma dată unui copil ca sancțiune nu este un act de violență, ci un mijloc de disciplinare firesc și chiar necesar. De asemenea, în unele sondaje de opinie întreprinse în alte țări s-a apreciat de către populația investigată că lovirea soției sau chiar a soțului poate fi justificată în anumite condiții. În același context, diferite studii au arătat că, adeseori, victimele violenței (intra)familiale, polițiștii și asistenții sociali consideră ca fiind *acceptabile* acele conduite produse în cadrul familiei care, dacă s-ar manifesta între persoane străine, ar fi calificate ca acte de violență ilegitimă.

Opiniile divergente cu privire la *legitimitatea* sau *ilegitimitatea* folosirii violenței în familie constituie, de altfel, motivul principal pentru care autoritățile și, adeseori, victimele ezită să le înregistreze sau să le raporteze ca acte delictuale sau infracționale. Lipsa de consens în acest domeniu tinde astfel să ascundă *cifra neagră* a violenței din familie și, în mare parte, chiar perpetuează această formă aparte de violență. „*Victimele violenței familiale se numără printre «persoanele dispărute» din cadrul statisticilor criminale oficiale*” [Bassis S. M., Gelles J. R., Levine A., 1982, p. 270].

În esența ei, violența (intra)familială se constituie din „*orice formă de agresiune, abuz sau intimidare, dirijată împotriva unui membru al căminului familial, unei rude de sânge sau contra altor persoane din mediul familial*” [Correctional Service Canada, 1988, p. 3]. Oferind o definiție mai restrictivă decât cea menționată și punând accentul pe agresiunile exercitate cu precădere asupra femeilor și copiilor, Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității din România definește violența (intra)familială ca fiind reprezentată de „*utilizarea constrângerii fizice sau emoționale asupra unui alt membru al familiei, în scopul*

impunerii puterii și controlului asupra acestuia” ori de „ansamblul conflictelor din grupul familial, care au ca efect maltratarea partenerului sau a copilului” (Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității, 2000, p. 4).

Printre persoanele din familie cel mai frecvent agresate se numără minorii sau adolescenții, vârstnicii și, nu în ultimul rând, partenerele (dar și partenerii) de cuplu, victime contra cărora agresorul (sau agresorea) folosește o gamă largă de mijloace mergând de la maltratare, la abuz psihic și până la victimizare sexuală, neglijare materială și afectivă, abandon, exploatare financiară etc. În acest sens, violența în cadrul familiei „nu include doar violența fizică (omor, vătămare, lovire), ci și cea sexuală (violul marital), psihologică (șantaj, denigrare, umilire, ignorare, abandon, izolare), violența verbală (insultă, amenințare) și cea economică (privarea femeii de mijloace și bunuri vitale) – (Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității, 2000, p. 5).

De menționat că noțiunea de cămin familial include orice formă de coabitare, inclusiv instituția concubinajului, partenerii concubini sau rudele lor putând fi angrenați în diferite acte de violență, care se includ în sfera largă a violenței (i-ntra)familiale.

Pentru a distinge mai precis caracteristicile principale ale acestor forme de violență, M. Strauss și colaboratorii au propus delimitarea între două noțiuni: „*violența normală*” și „*violența abuzivă*” [Strauss A. M., Gelles J. R., Steinmetz K. S., 1980, p. 20–21]. *Violența normală* se referă la acele acte care urmăresc deliberat suferința fizică a victimei, dar beneficiază de o largă aprobare socială, așa cum este cazul unei palme date copiilor. Spre deosebire de violența normală, violența *abuzivă* se referă la acte care au un înalt grad de risc în ceea ce privește rănirea sau uciderea victimei, așa cum este cazul utilizării unor obiecte contondente, al maltratării cu pumnii, înjunghierii, împușcării, incendierii etc.

Indiferent de aceste delimitări, ambele forme de violență sunt nocive, atât pentru faptul că determină suferința sau umilirea victimei, cât și pentru faptul că violența induce violența ca reacție de răspuns sau de apărare.

Dat fiind faptul că, adeseori, se confundă noțiunile care exprimă diferitele forme de violență exercitată în cadrul familiei (de exemplu, abuz și maltratare, violența legitimă și cea ilegală*), se impune, de la început, definirea lor cât mai riguroasă.

2. VIOLENȚA (INTRA)FAMILIALĂ ȘI DISTRIBUȚIA STRUCTURII DE PUTERE ÎN FAMILIE. TIPURI DE VIOLENȚĂ ȘI CATEGORII DE AGRESORI

Violența, în sens generic, semnifică utilizarea forței și a constrângerii de către un individ, grup sau clasă socială, în scopul impunerii voinței asupra altora

* *Violența legitimă* desemnează ansamblul mijloacelor coercitive, prin care o anumită persoană își poate impune drepturile, mijloace care se bucură de o largă aprobare socială. Spre deosebire de violența legitimă, cea ilegală cuprinde ansamblul mijloacelor coercitive care nu reușesc aprobarea grupului social.

[Rădulescu M. S., 1993, p. 670]. Din punct de vedere juridic, violența înseamnă folosirea forței fizice sau a altor mijloace persuasive pentru a aduce prejudicii unor bunuri sau o vătămare a integrității unei persoane. În acest sens, un act de violență are, de cele mai multe ori, un caracter premeditat, fiind „*elaborat cu intenție sau semnificând intenția de a produce o suferință sau un prejudiciu fizic altei persoane*” [Strauss A. M., 1991, p. 135]. În context psihologic, violența desemnează comportamentul agresiv manifestat, cel mai adesea, ca urmare a unor frustrări, care nu pot fi defulate pe căi dezirabile social.

Dincolo de multitudinea sensurilor care i se asociază, violența este un *abuz de putere*, fiind legată, aproape întotdeauna, de o poziție de putere și de impunerea acestei puteri asupra celorlalți. Această caracterizare definește, cel mai bine, situația bărbatului în raport cu cea a femeii, copilului sau vârstnicului.

Totuși, în mod aparent paradoxal, adeseori, chiar lipsa de putere determină violență. Conștiința lipsei de putere, a impotenței, creează, în multe cazuri, o nevoie de afirmare atât de puternică, încât devine agresivitate distructivă, care, în ultimă instanță, conduce la violență [Roy M., 1982, p. 3]. Aceasta poate explica, în mare măsură, frustrările care caracterizează numeroși bărbați agresori, dar și actele de violență comise de femeile agresoare.

Puterea, în ansamblul ei, are mai multe semnificații. A exploata, a constrânge, a manipula, a intra în competiție sau, dimpotrivă, a te asocia cu cineva în scopul folosirii comune a unei poziții de putere, sunt numai câteva dintre aceste semnificații. Unele dintre aceste forme de putere au un conținut pozitiv, altele au un conținut negativ, fiind asociate, dar nu identice, cu violența. Violența, se poate spune, nu este putere, ci opusul acesteia sau, cel puțin, un mijloc pentru a accede la un scop: dobândirea unei poziții de putere.

O clasificare specifică a violenței vizează, de exemplu, scopurile și motivațiile agresorului. Există, din acest punct de vedere, două tipuri de violență și două categorii de agresori [Correctional Service Canada, 1988, p. 32]: *a.* violența *expresivă* – care definește pe acei agresori care tind să „explodeze” în situațiile conflictuale, neavând resursele necesare pentru a se controla. Un asemenea tip de violență este determinat, fie de deficitele existente în capacitățile de comunicare cu ceilalți și în controlul exercitat asupra situației, fie de repertoriul limitat de strategii interpersonale necesare pentru soluționarea situației. Un agresor expresiv seamănă, astfel, cu un „истерик înghesuit într-un colț” a cărei violență este o expresie a panicii care-l domină; *b.* violența *instrumentală* – care caracterizează pe acei agresori cărora nu le lipsesc capacitățile intelectuale și sociale pentru a se controla și ale căror acte de violență nu au un caracter impulsiv. Asemenea tip de violență este „raționalizată”, controlată și dirijată, în mod conștient, asupra unei anumite victime, pentru a atinge un anumit rezultat și anume, coerciția și controlul victimei respective.

Unii cercetători, printre care L. Berkowitz (1983) apreciază că agresiunea *expresivă* „pură” este extrem de rară, majoritatea cazurilor de violență având un caracter *instrumental*. Astfel, „*atât tatăl care-și maltratează brutal copilul, cât și*

soțul care-și jignește grav soția în toată unei discuții, intenționează, probabil, să obțină același rezultat" [Berkowitz L., 1983, p. 210]. Pe de altă parte, presupusele cazuri de violență „scăpată de sub control”, invocată de numeroși agresori ca o formă de scuză și de evitare a responsabilității, se petrec extrem de rar în fața martorilor și, în majoritatea cazurilor, în locuri private, ceea ce sugerează faptul că situațiile de agresiune nu se produc fără o planificare sau premeditare prealabile [Correctional Service Canada, 1988, p. 32].

Violența, fie în forma ei expresivă, fie instrumentală nu s-ar putea exprima și exercita dacă n-ar beneficia de un *context socializator* prin intermediul căruia comportamentul violent se învață la fel ca orice alt comportament. O conduită violentă nu este atât o expresie a unor tendințe, instincte sau frustrări personale, cât, mai ales, un efect al *conformării* la anumite norme, valori și stiluri de viață, asimilate prin intermediul procesului de socializare. Violența individuală este, de fapt, rezultanta unei violențe colective învățate în familie și în societate, în spațiul public ale cărui mesaje agresive au ajuns să invadeze chiar spațiul privat.

O evaluare sumară a caracteristicilor principale ale agresorilor ne permite să înțelegem că violența (intra)familială este atât un produs al modului în care este distribuită structura de putere din familie, cât și al modului în care aceeași structură de putere este răspândită în societate [Correctional Service Canada, 1988, p. 16]: *a.* majoritatea agresorilor sunt bărbați, care mult mai frecvent decât femeile agresoare folosesc forța fizică împotriva partenerelor de cuplu, a copiilor sau părinților vârstnici; *b.* femeile agresoare, cel mai adesea, comit acte de violență contra partenerilor, mai ales din motive de răzbunare, dar și împotriva copiilor sau părinților vârstnici pe care-i simt ca pe o „povară” în plus, care se adaugă celorlalte servituți familiale; *c.* deși violența (intra)familială are loc, indiferent de nivelul veniturilor sau de gradul de instrucție, ea este mai prevalentă în familiile cu niveluri de venituri mai joase și cu grade de instrucție mai scăzute. Aceasta și din cauză că aceste familii vin în contact mai frecvent cu diferite agenții sociale, având un grad mai mare de „transparență” decât acele familii favorizate care au mai multe resurse și motivații mai puternice de a ține sub tăcere cazurile de violență familială. Pe de altă parte, în multe familii defavorizate, violența constituie o „soluție” de viață și un mijloc de defulare a frustrărilor.

În acest sens, se poate spune că modul de organizare al indivizilor și grupurilor în societate (structura socială) se reflectă, între altele, în *pattern*-urile (modelele) de violență care se manifestă în familie. Dincolo de particularitățile individuale ale membrilor familiei, influența factorilor sociali, a normelor și valorilor sociale, este determinantă.

Dacă ne referim la influența exercitată de către mesajele mass-media, ale televiziunii sau presei în special, acestea nu sunt periculoase pentru că induc violență (în fond, nu există aici un efect direct de la cauză la efect), ci pentru că desensibilizează publicul față de actele violente și efectele acestora. Factorul cel mai important pare să fie *modul* în care este prezentată violența pe micul ecran sau

în presă. În special atunci când personajele agresive sunt prezentate ca modele de comportament, ele pot deveni o sursă de încurajare a agresivității copiilor, aflați permanent în căutare de modele. „Tinerii au tendința de a reproduce în viață actele de violență de pe marele sau micul ecran (...). Programele violente îi desensibilizează și-i determină să-și soluționeze dificultățile prin mijloace agresive” [Drăgan I., 1996, p. 220].

Pe de altă parte, exemplul oferit de părinți sau alte rude, copiilor, în ceea ce privește agresivitatea contra partenerului de cuplu sau altor membri ai familiei, este mai nociv decât un mesaj mass-media. Studiind importanța influenței adulților în procesul de socializare a copiilor, A. Bandura [1963, p. 601] considera că *imitarea* și *identificarea* joacă un rol extrem de important în evoluția schemelor de comportament, atât cele „normale”, cât și „anormale”. Mai ales băieții, mult mai frecvent decât fetele, imită mai ușor comportamentele agresive învățate în familie.

Ca adult, copilul sau tânărul va reproduce, adeseori, modelele de agresivitate însușite prin socializare în viața sa de familie. Totuși, influența mass-media nu poate fi ignorată, mai ales în acele familii în care agresivitatea, violența, conflictul sunt mijloace obișnuite de soluționare a unor dificultăți personale.

3. AGRESIVITATEA EXERCITATĂ ÎN GRUPUL FAMILIAL

Spre deosebire de violență, *agresiunea* este, în general, orice act de atac asupra unei persoane, care este neprovocat de aceasta. Robert Baron (1977) definea agresiunea ca „un comportament deliberat, întreprins cu intenția de a dăuna sau aduce prejudicii unui alt individ care nu dorește să fie tratat în acest mod”. Această definiție implică patru factori: comportamentul, intenția, autorul și victima.

O situație de agresiune, consideră psihologii, este determinată de două variabile principale: *a.* intensitatea senzațiilor de furie ale unei persoane, determinată de o anumită frustrare; *b.* tendința de a exprima, în mod deschis, aceste senzații, în funcție de ceea ce a învățat persoana respectivă despre rolul agresivității și în raport de natura situației concrete în care s-a produs agresiunea [Sears D. and collab., 1985, p. 276].

L. Berkowitz [1969, p.1–20] distingea, în acest sens, între comportamentul agresiv și starea emoțională agresivă, care poate facilita și chiar întări răspunsul agresiv. J. Dollard și N. Miller (1939) apreciau, la rândul lor, că agresivitatea este direct legată de o frustrare, iar K. Lorenz (1968) considera, și el, că orice formă de agresivitate este o energie instinctuală, acumulată în timp, care se descarcă în mod brusc, într-o situație conflictuală.

Căutând cauzele principale ale agresivității, diferitele teorii din domeniul psihologiei sociale încearcă să pună în ordine multitudinea de definiții în acest domeniu, considerând agresivitatea, fie ca o exprimare inevitabilă a energiei fizice (Freud), fie ca o funcție de protecție a individului în raport cu alte agresiuni (Konrad Lorenz), fie ca un comportament învățat (*teoriile învățării sociale* – A. Bandura).

în presă. În special atunci când personajele agresive sunt prezentate ca modele de comportament, ele pot deveni o sursă de încurajare a agresivității copiilor, aflați permanent în căutare de modele. „*Tinerii au tendința de a reproduce în viață actele de violență de pe marele sau micul ecran (...). Programele violente îi desensibilizează și-i determină să-și soluționeze dificultățile prin mijloace agresive*” [Drăgan I., 1996, p. 220].

Pe de altă parte, exemplul oferit de părinți sau alte rude, copiilor, în ceea ce privește agresivitatea contra partenerului de cuplu sau altor membri ai familiei, este mai nociv decât un mesaj mass-media. Studiind importanța influenței adulților în procesul de socializare a copiilor, A. Bandura [1963, p. 601] considera că *imitarea și identificarea* joacă un rol extrem de important în evoluția schemelor de comportament, atât cele „normale”, cât și „anormale”. Mai ales băieții, mult mai frecvent decât fetele, imită mai ușor comportamentele agresive învățate în familie.

Ca adult, copilul sau tânărul va reproduce, adeseori, modelele de agresivitate însușite prin socializare în viața sa de familie. Totuși, influența mass-media nu poate fi ignorată, mai ales în acele familii în care agresivitatea, violența, conflictul sunt mijloace obișnuite de soluționare a unor dificultăți personale.

3. AGRESIVITATEA EXERCITATĂ ÎN GRUPUL FAMILIAL

Spre deosebire de violență, *agresiunea* este, în general, orice act de atac asupra unei persoane, care este neprovocat de aceasta. Robert Baron (1977) definea agresiunea ca „*un comportament deliberat, întreprins cu intenția de a dăuna sau aduce prejudicii unui alt individ care nu dorește să fie tratat în acest mod*”. Această definiție implică patru factori: comportamentul, intenția, autorul și victima.

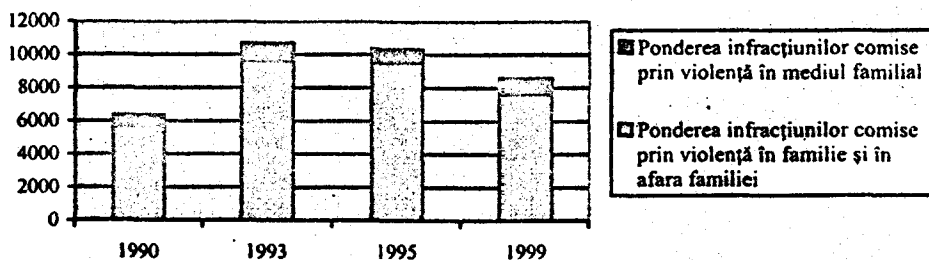
O situație de agresiune, consideră psihologii, este determinată de două variabile principale: *a.* intensitatea senzațiilor de furie ale unei persoane, determinată de o anumită frustrare; *b.* tendința de a exprima, în mod deschis, aceste senzații, în funcție de ceea ce a învățat persoana respectivă despre rolul agresivității și în raport de natura situației concrete în care s-a produs agresiunea [Sears D. and collab., 1985, p. 276].

L. Berkowitz [1969, p.1–20] distingea, în acest sens, între comportamentul agresiv și starea emoțională agresivă, care poate facilita și chiar întări răspunsul agresiv. J. Dollard și N. Miller (1939) apreciau, la rândul lor, că agresivitatea este direct legată de o frustrare, iar K. Lorenz (1968) considera, și el, că orice formă de agresivitate este o energie instinctuală, acumulată în timp, care se descarcă în mod brusc, într-o situație conflictuală.

Căutând cauzele principale ale agresivității, diferitele teorii din domeniul psihologiei sociale încearcă să pună în ordine multitudinea de definiții în acest domeniu, considerând agresivitatea, fie ca o exprimare inevitabilă a energiei fizice (Freud), fie ca o funcție de protecție a individului în raport cu alte agresiuni (Konrad Lorenz), fie ca un comportament învățat (*teoriile învățării sociale* – A. Bandura).

Concepțiile care pun accent pe agresivitatea *învățată (socializată)* par mult mai valide, în măsura în care, oricât de agresive ar fi impulsurile „naturale” ale oamenilor, ei învață, în tot cursul vieții lor, dar mai ales în etapa copilăriei, să le țină sub control. Un rol important îl au modelele culturale, fapt demonstrat, de altfel, de distribuția violenței în societate (a criminalității în general, a diverselor acte de agresiune în special), în funcție de regiuni, națiuni, categorii sociale, grupuri etnice etc. Actele de violență (de agresiune) exercitate în familie diferă, desigur, de cele care au loc între străini, dar ambele se supun, în egală măsură, presiunilor sociale și culturale. Într-o societate caracterizată printr-o rată scăzută a omuciderilor, vor exista puține cazuri de omucideri între rude. De aceea, distribuția și incidența violenței generale din societate constituie cei mai relevanți indicatori pentru tendințele violenței exercitate în familie [Goode J. William, 1973, p. 154]. Această situație caracterizează, de pildă, cazul României, unde creșterea, mai ales în perioada 1990–1996, a numărului de infracțiuni comise prin violență (ulterior, în perioada 1997–1999, tendința a fost una de scădere), a determinat și o amplificare a violenței (intra)familiale. Conform datelor culese de Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității, în România, în perioada 1990–1999, actele de violență comise în cadrul familiei au reprezentat o pondere de 12,4% din totalul infracțiunilor comise prin violență (Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității, 2000, p. 3).

EVOLUȚIA INFRACTIUNILOR COMISE PRIN VIOLENȚĂ
ÎN ROMÂNIA, ÎN PERIOADA 1990–1999

Sursa: Inspectoratul General al Poliției.

Agresivitatea, cel mai adesea și în proporțiile cele mai mari, este îndreptată împotriva persoanelor cu care oamenii se află în relațiile cele mai apropiate (partenerii de cuplu, în special, dar și ceilalți membri ai familiei largite). Numeroase studii criminologice sau victimologice au demonstrat că în majoritatea cazurilor de agresiune, unele având ca efect rănirea, altele chiar uciderea, între victimă și agresor a existat o relație apropiată sau, cel puțin, o

legătură prealabilă, de rudenie chiar. Așa cum sublinia William J. Goode [1973, p. 149], cei care sunt o sursă principală de plăcere pentru noi, pot fi, în aceeași măsură, o sursă principală de frustrare și prejudiciu: „*De la Cain la Abel, până la Othello; de la Clitemnestra la Lolita, literatura (...) a fost scrisă cu sânge, deoarece tema a atras atât autorul, cât și audiența. Într-adevăr, ca temă literară, violența între străini este lipsită de farmec și neinteresantă*”, în timp ce violența exercitată între rude apropiate constituie o veritabilă dramă care produce emoții și ajunge obiect de dezbatere publică.

Cea mai răspândită formă de agresivitate și, implicit, de violență este cea care se exercită între *intimi*, între soți sau concubini. Studiile comparative, efectuate de către Banca Mondială [Heise L. Lori and collab., 1995, p. 4], asupra acestui subiect, au arătat că, în numeroase țări, un sfert până la jumătate din femeile victime ale diverselor agresiuni au fost agresate de către partenerii lor, iar în alte cazuri au fost supuse, repetat, abuzului emoțional. Abuzul este complementar, deci, cu violența și agresivitatea din familie.

4. ABUZUL ÎN FAMILIE. FORME PRINCIPALE DE COMPORTAMENT ABUZIV

Fiind asociată, adeseori, cu actele violente și agresive exercitate asupra unei persoane, noțiunea de *abuz* desemnează, în limba română, folosirea excesivă, fără măsură, a unor prerogative, în așa fel, încât actul respectiv devine o faptă ilegală. Dacă se admite, de exemplu, că, printre prerogativele unui părinte se numără și dreptul său de a-și pedepsi fizic copilul, abuzul este echivalent cu depășirea acestei prerogative, în așa fel încât provoacă daune copilului însuși. În cazul parteneriei de cuplu, de asemenea, *drepturile* soțului manifestate excesiv pot genera, adeseori, abuzuri.

În limba engleză, această noțiune are mai multe semnificații, printre care aceea de maltratare, molestare, agresiune sau violență [Rădulescu M. S., 1999, p. 167]. Din acest punct de vedere, abuzul nu se referă numai la o sancțiune fizică, ci la orice act care are ca scop agresiunea îndreptată asupra altui abuz (insulta, de exemplu). La fel ca și în limba română, noțiunea de abuz cuprinde, în conținutul ei, și abuzul sexual îndreptat împotriva soției (violul marital, de exemplu) sau cel împotriva copiilor și adolescenților (așa cum este cazul incestului). Acest sens este echivalent cu cel existent în limba română, în acord cu care o persoană abuzează sexual de o altă persoană, care, de obicei, nu are nici capacitatea de a se apăra și nici discernământul necesar pentru a înțelege ceea ce i se întâmplă. În același timp, abuzul fizic sau emoțional poate fi exercitat, în egală măsură, împotriva persoanelor vârstnice din familie, care, de asemenea, la vârste mai înaintate, se pot include în categoria celor cărora le lipsesc resursele de apărare sau discernământ.

Toate aceste distincții și delimitări coincid numai în parte cu evaluările sau prescripțiile de natură juridică, întrucât violența, agresiunea sau abuzul implică o

multitudine de definiții și, în plus, dacă ne referim numai la copii, sancțiunea fizică reprezintă, în majoritatea legislațiilor naționale, un drept legal al părintelui. „O examinare a definiției (violentei – n.n.) – observă, pe bună dreptate, M. Strauss – arată că pedeapsa fizică aplicată copiilor se potrivește fiecărui element al definirii violentei. Astfel, dintr-o perspectivă teoretică, pedeapsa fizică și pedeapsa capitală sunt similare, în pofida mării diferențe dintre ele în ceea ce privește gradul de severitate” [Strauss M., 1991, p. 136].

Pentru toate aceste motive este extrem de dificil de surprins, în categorii juridice foarte precise, limita de la care un act de pedepsire fizică a copilului devine un abuz cu consecințe nocive pentru sănătatea și educația sa. Totodată, abuzul emoțional exercitat de partenerul de cuplu asupra soției sau concubinei constituie o formă de violență pe care multe femei o consideră chiar mai rea decât violența fizică și care nu este inclusă în nici o categorie juridică.

Un comportament *abuziv* poate lua mai multe forme, dintre care cele mai frecvente sunt următoarele [Correctional Service Canada, 1988, p. 3–4]:

a. *Abuzul fizic* – constând în ghionturi, îmbrânceli, palme, pumni, lovituri cu picioarele, strangulare, lovituri cu diverse obiecte, fracturi, alungarea din cămin, abandon și crimă;

b. *Neglijarea* – care vizează, în special, copiii sau bătrânii dependenți și care constă în refuzul satisfacerii trebuințelor fundamentale ale acestora – de exemplu, privarea de hrană, adăpost, curățenie, protecție, îngrijirea sănătății și instrucție;

c. *Abuzul emoțional* – concretizat în refuzul afecțiunii, înjosire, reducere la tăcere, critici și insulte constante, terorizare, gelozie, respingere, negarea dreptului victimei la emoții, umilirea acesteia etc.;

d. *Abuzul psihic* – manifestat prin ridiculizare, intimidare, luarea în batjocură a sistemului de convingeri (culturale sau religioase) ale victimei, șantaj, amenințarea că-i va lua copiii, că o va interna sau o va ucide, distrugerea patrimoniului familial, manifestarea unui comportament posesiv, de control exagerat asupra timpului, vorbelor și actelor victimei, negarea dreptului acesteia de a avea prieteni ori contacte sociale, aplicarea unor interogatorii permanente etc.;

e. *Abuzul sexual* – prin obligarea forțată la gesturi nedorite sau la raporturi sexuale, cererea ca victima (de obicei, partenera de cuplu) să îmbrace haine mai mult sau, dimpotrivă, mai puțin provocatoare, obligarea acesteia să facă sex cu obiectele, animalele sau prietenii, de a pune în aplicare fantezii pornografice, negarea sau denigrarea sexualității partenerei etc. În ceea ce privește abuzul sexual împotriva copiilor, acesta include forțarea acestora de a asista sau a lua parte la activități sexuale, de a-i exploata în scopuri de prostituție sau de pornografie;

f. *Abuzul economic (financiar)* – refuzul ca victima să-și aibă bani proprii sau surse de câștig, controlul strict exercitat asupra bugetului familial, furtul acestuia,

preluarea controlului asupra altor sume de bani sau proprietăți prin fraudă, înșelătorie sau deturnare de fonduri ș.a.

Majoritatea acestor forme de abuz constituie, în numeroase țări, infracțiuni criminale, ale căror sancțiuni sunt prevăzute în Codul Penal.

5. VIOLENȚA FAMILIALĂ ȘI CICLUL DE VIAȚĂ

Noțiunile menționate acoperă, în cea mai mare parte, dimensiunile violenței exercitate în familie și unde, așa cum arată statisticile oficiale, femeia este principala victimă. O asemenea violență se exercită în întreg cursul vieții sau de-a lungul întregului ciclu de viață, având efecte traumatizante asupra vieții copiilor, femeilor și bătrânilor. Referindu-se în mod specific la violența contra femeilor, Lori L. Heise și colab. [1995, p. 4-5] evidențiau faptul că o abordare bazată pe ciclul de viață al femeii victimă demonstrează că violența experimentată într-o anumită etapă poate avea efecte pe termen lung, care predispun victima la riscuri sporite în ceea ce privește sănătatea fizică sau mentală sau în dobândirea unei conduite deviate. Prostituația, suicidul, depresia sau abuzul de droguri, de exemplu, pot fi efecte secundare ale unui abuz sexual, maltratări sau oricare act de agresiune experimentat la vârste fragede. Astfel, cu cât violența (în special, cea cu caracter sexual) apare mai devreme în viața unei femei, transformând-o în victimă, cu atât efectele acestei violențe vor fi mai profunde și mai devastatoare ulterior (vezi Caseta A).

Dacă ne referim, nu numai la femei, dar și la bărbați, abordarea violenței în familie, bazată pe ciclul de viață, demonstrează că orice act de violență, agresivitate sau abuz exercitat contra unei victime aflată la vârsta copilăriei are efecte cumulative, pe termen lung, care se pot resimți până la vârstele cele mai înaintate. Deși violența contra fetelor este mai pronunțată, aceasta nu exclude celelalte cazuri în care victima poate fi un copil de sex masculin.

Dincolo de actele de violență comise de părinți contra copiilor, de soți sau soții contra partenerei (partenerului) de cuplu, ori de copiii adulți împotriva vârstnicilor din familie, care sunt cele mai intens mediatizate, acte de violență se petrec în familie și între alte categorii de rude: de exemplu, între frați sau surori, între unchi și nepoți, nepoți și bunici, gineri și socri, cumnați etc. O formă de violență aparte, care a atras numai de curând atenția sociologilor, este cea comisă de minori sau adolescenți împotriva propriilor părinți.

În mod general, aproape fiecare membru al unei familii, indiferent de categoria de rudenie, poate experimenta, în cursul ciclului său de viață, un conflict familial, concretizat, adeseori, prin acte de violență, agresiune sau abuz. Dacă conflictele constituie o constantă a vieții oricărui grup social, inclusiv a familiei, violența reprezintă un factor variabil, dependent de contextul social și de modelele culturale în acord cu care s-au socializat membrii aceluia grup.

preluarea controlului asupra altor sume de bani sau proprietăți prin fraudă, înșelătorie sau deturnare de fonduri ș.a.

Majoritatea acestor forme de abuz constituie, în numeroase țări, infracțiuni criminale, ale căror sancțiuni sunt prevăzute în Codul Penal.

5. VIOLENȚA FAMILIALĂ ȘI CICLUL DE VIAȚĂ

Noțiunile menționate acoperă, în cea mai mare parte, dimensiunile violenței exercitate în familie și unde, așa cum arată statisticile oficiale, femeia este principala victimă. O asemenea violență se exercită în întreg cursul vieții sau de-a lungul întregului ciclu de viață, având efecte traumatizante asupra vieții copiilor, femeilor și bătrânilor. Referindu-se în mod specific la violența contra femeilor, Lori L. Heise și colab. [1995, p. 4-5] evidențiau faptul că o abordare bazată pe *ciclul de viață* al femeii victimă demonstrează că violența experimentată într-o anumită etapă poate avea efecte pe termen lung, care predispun victima la riscuri sporite în ceea ce privește sănătatea fizică sau mentală sau în dobândirea unei conduite deviate. Prostituația, suicidul, depresia sau abuzul de droguri, de exemplu, pot fi efecte secundare ale unui abuz sexual, maltratări sau oricare act de agresiune experimentat la vârste fragede. Astfel, cu cât violența (în special, cea cu caracter sexual) apare mai devreme în viața unei femei, transformând-o în victimă, cu atât efectele acestei violențe vor fi mai profunde și mai devastatoare ulterior (vezi Caseta A).

Dacă ne referim, nu numai la femei, dar și la bărbați, abordarea violenței în familie, bazată pe ciclul de viață, demonstrează că orice act de violență, agresivitate sau abuz exercitat contra unei victime aflată la vârsta copilăriei are efecte cumulative, pe termen lung, care se pot resimți până la vârstele cele mai înaintate. Deși violența contra fetelor este mai pronunțată, aceasta nu exclude celelalte cazuri în care victima poate fi un copil de sex masculin.

Dincolo de actele de violență comise de părinți contra copiilor, de soți sau soții contra partenerei (partenerului) de cuplu, ori de copiii adulți împotriva vârstnicilor din familie, care sunt cele mai intens mediatizate, acte de violență se petrec în familie și între alte categorii de rude: de exemplu, între frați sau surori, între unchi și nepoți, nepoți și bunici, gineri și socri, cumnați etc. O formă de violență aparte, care a atras numai de curând atenția sociologilor, este cea comisă de minori sau adolescenți împotriva propriilor părinți.

În mod general, aproape fiecare membru al unei familii, indiferent de categoria de rudenie, poate experimenta, în cursul ciclului său de viață, un conflict familial, concretizat, adeseori, prin acte de violență, agresiune sau abuz. Dacă conflictele constituie o *constantă* a vieții oricărui grup social, inclusiv a familiei, violența reprezintă un factor variabil, dependent de contextul social și de modelele culturale în acord cu care s-au socializat membrii acelui grup.

CASETA A

Violența contra femeii de-a lungul ciclului de viață

Etapa de viață	Tipul de violență exercitată
Prenatală	<i>Avortul selectiv în funcție de sex (China, India, Republica Coreea); maltratarea în timpul sarcinii (efecte emoționale și fizice asupra femeii; efecte asupra fătului); sarcină impusă forțat (violul de masă în timp de război).</i>
Naștere	<i>Infanticidul (pruncuciderea) bazat(ă) pe sex; abuzul emoțional și fizic; accesul diferențiat la resursele de hrană și la îngrijirea medicală pentru fete.</i>
Preadolescență	<i>Mariaj; mutilare genitală; abuz sexual exercitat de membri ai familiei sau străini; acces diferențiat la hrană sau îngrijirea medicală; prostituție.</i>
Adolescență	<i>Violența exercitată de un prieten (de exemplu, violul); relațiile sexuale forțate pe baze economice (de exemplu, fetele din școlile secundare din Africa, pentru a-și putea achita taxele școlare, trebuie să se culce cu persoane mai vârstnice care le pot asigura aceste taxe); abuzul sexual la locul de muncă; violul; hărțuirea sexuală; prostituția forțată.</i>
Vârsta reproducției	<i>Abuzul contra femeii exercitat de către parteneri intimi: violul marital; abuzuri și omucideri (omuciderea exercitată de partener; abuzul emoțional; abuzul sexual la locul de muncă; hărțuirea sexuală; violul; abuzul contra femeilor care au diferite incapacități sau invalidități).</i>
Mărinetea	<i>Abuzul contra soțiilor; abuzul contra femeilor vârstnice.</i>

Sursa: Lori H. Heise și colab., 1995, p. 5.

6. CONCEPȚII PRIVIND AGRESIVITATEA MASCULINĂ ÎN CADRUL FAMILIEI

Marea majoritate a agresorilor din familie sunt, după cum indică statisticile, bărbații. Pentru a putea explica propensiunea spre violență a acestora au fost propuse mai multe concepții, psihologice sau sociologice, care pun accentul fie pe rolul *trăsăturilor de personalitate*, fie pe funcțiile *socializării* și ale procesului de *învățare socială* în modelarea conduitei violente, fie pe influența altor factori *sociali*, care induc bărbatului tendințe constante de agresivitate.

Concepțiile care subliniază rolul determinant al *trăsăturilor de personalitate* încearcă să pună în evidență diferite caracteristici temperamentale și caracteriale, specific masculine, plecând de la constatarea că numeroși bărbați agresori *reacționează* cu ostilitate, furie și duritate față de diferite situații familiale sau *extrafamiliale*. Adeseori, acești agresori manifestă solitudine, intoleranță în relațiile lor *intrafamiliale*, o percepție instabilă a propriului *eu*, incapacitate de comunicare în ceea ce privește relațiile și trebuințele lor intime, sentimente acute de abandon care le amenință sensul existenței, justificate prin respingerea parentală experimentată în cursul copilăriei. Donald Dutton (1995) definește acest tip de agresori ca fiind persoane caracterizate de o *organizare limitată (limită) a personalității (OLP)*, care consideră furia și duritatea ca o componentă inevitabilă a intimității, și pe care le

justifică prin acuzele aduse victimei („*Ea este de vină !*” „*Numai ea m-a obligat să mă port atât de dur!*”). La rândul său, punând în corelație structura premorbidă a personalității cu consumul de alcool, N. Shainess (1977) identifică trei categorii principale de tipuri de personalitate înclinate spre violență: *a. obsesiv-compulsivă* – definită de opinii moraliste rigide și de impulsuri ostile, care determină numeroase frustrări și resentimente proiectate asupra celorlalți prin explozii de furie necontrolată. Unii autori [Roy M., 1982, p. 44] descriu persoanele care se includ în această categorie ca având o dublă personalitate, de tipul *Dr. Jekyll și Mr. Hyde*, care, în public au o conduită manierată și controlată, dar se manifestă extrem de violent în relațiile cu intimii. Prin efectele sale dezinhibante și cognitive, care distorsionează percepțiile și judecățile, alcoolul are o influență importantă în determinarea impulsurilor agresive ale acestor persoane; *b. pasiv-agresivă* – caracterizată de reprimări și refulări accentuate, dezinhibate însă în cursul consumului de alcool, care determină un comportament agresiv, „hipermasculin”; *c. sadică* – înclinată spre duritate și cruzime excesivă față de alții, iar sub influența alcoolului persoana sadică se poate calma sau, dimpotrivă, deveni extrem de agresivă.

În mod diferit de concepțiile care consideră că individul se naște cu o anumită structură de personalitate, concepția care pune accentul pe rolul *socializării* susține că orice conduită violentă este formată și însușită ca urmare a asimilării, în cadrul familiei de origine, a unor norme, valori, atitudini și convingeri conform cărora folosirea violenței este singura soluție într-o situație de criză. Socializarea, indiferent de direcțiile și finalitățile sale, constituie acel proces prin care un anumit grup transmite membrilor săi, modele normative și culturale, determinându-i să „învețe” normele, valorile și stilurile de viață, rolurile sociale compatibile cu aceste modele. „*Ca rezultat al procesului de socializare, orice individ manifestă puternice tendințe de adeziune la subcultura grupului care l-a socializat, făcând din normele și valorile acesteia un etalon al propriului său comportament*” [Rădulescu M.S., 1999, p. 142]. Un individ socializat într-o familie care utilizează violența ca mijloc cotidian de rezolvare a dificultăților personale va reproduce, ulterior, în familia conjugală, acest model (sub)cultural.

Complementară cu concepția socializării, teoria *învățării sociale* consideră că orice comportament este determinat de combinația unor modele și presiuni pozitive și negative. O conduită violentă este, de fapt, produsul unor modele de violență asimilate în cadrul familiei, prin învățare, imitație sau identificare, un efect al expunerii la definiții favorabile violenței și al experimentării unor episoade violente în cursul copilăriei. Mai multe cercetări au încercat să testeze validitatea acestei concepții, demonstrând că numeroși deținuți, aflați în închisori pentru acte de violență gravă, au fost maltratați dur de părinții lor, în timpul copilăriei sau adolescenței [Cyr C., 1994, p. 11]. Un copil agresat va ajunge, la rândul său, agresor, crescând cu convingerea că folosirea forței sau a amenințării cu forța constituie cele mai eficace mijloace pentru a-și impune controlul și dominația asupra victimei. În acest mod, anumite grupuri familiale transmit descendenților modele de violență, care determină perpetuarea, de la o generație la alta, a violenței.

Spre deosebire de concepțiile menționate, concepțiile *feministe* apreciază că orice act de violență masculină este un produs al unor prejudecăți *sexiste* („*femeia este inferioară bărbatului*”), constituind un impuls premeditat și dirijat anume

asupra femeii pentru a o putea controla și domina. Din acest punct de vedere, violența bărbatului nu mai este explicată ca o reacție față de o situație de agresiune în care sunt implicate, în mod reciproc, două persoane, ci ca o expresie a sentimentelor autoritare și dominatoare ale bărbatului în raport cu femeia.

O expresie combinată a concepțiilor feministe cu teoria învățării sociale poate fi identificată în așa-numitul *Inventar Bem pentru rolul sexual* (Rădulescu M.S., 1996, p. 44-45), elaborat de către psihologul american Sandra Lipsitz Bem, care cuprinde un număr de șaiszeci de atribute considerate dezirabile pentru bărbați sau femei sau pentru ambele categorii considerate împreună (atribute neutre). Asemenea atribute se află în raport direct cu stereotipurile social-culturale cu privire la rolurile specifice ale femeii și bărbatului (vezi Caseta B).

CASETA B

Trăsături sociale atribuite bărbaților și femeilor

Trăsături sociale dezirabile pentru bărbați

A acționează ca un lider	Are capacități de conducere
Agresiv	Independent
Ambițios	Individualist
Analitic	La ușor decizii
Impunător	Viril
Atletic	Se bizuie pe propriile sale forțe
Competitiv	Are încredere în sine
Își apără convingerile proprii	Personalitate puternică
Dominant	Capabil să se împotrivească
Puternic	Capabil să riște

Trăsături sociale dezirabile pentru femei

Afectuoasă	Iubește copiii
Prietenoasă	Credincioasă
Copilăroasă	Sensibilă la nevoile altora
Miloasă	Timidă
Nu folosește un limbaj aspru	Vorbire lipsită de duritate
Dornică de a alina sentimente rănite	Compătimitoare
Efeminată	Delicăta
Capabilă de mângâiere	Înțeleghătoare
Amabilă	Cordială
Încercătoare	Malcabilă

Trăsături neutre

Adaptabil	Schimbător
Vanitos	Demn de încredere
Conștiincios	Discret
Artificial	Sincer
Binevoitor	Grav
Fericit	Caracterizat de tact
Serviabil	Afectat (teatral)
Ineficient	Franc
Gelos	Imprevizibil
Atrăgător	Nemetodic

Sursa: Sandra Lipsitz Bem, 1974, p. 155-162.

Majoritatea acestor atribute sunt vehiculate prin intermediul mass-media (a filmelor, în special), care difuzează numeroase clișee ce accentuează rolul dominant al bărbatului și rolul pasiv-dependent al femeii. În acest sens, bărbatul se identifică cu puterea și violența, iar femeia se identifică cu imaginea lipsei de putere și a incapacității de apărare. Pentru acest motiv, nu atât diferențierile biologice, cât normele și valorile sociale – sintetizate de stereotipurile culturale – decid, în cea mai mare măsură, asupra caracteristicilor masculinității și feminității. Acestea au, la rândul lor, o influență determinantă în asumarea calității de agresor sau de victimă.

Nici una dintre concepțiile sau teoriile menționate nu este suficient de convingătoare în sine, toate trebuind corelate între ele pentru a demonstra că violența (intra)familială nu este produsul unui factor sau al altuia, ci al unei „constelații” de factori aflați în convergență. Rolul clișeeilor sau stereotipurilor culturale trebuie, astfel, pus în legătură cu cel al normelor, valorilor și modelelor culturale, cu influența stilului de viață al familiei și al procesului de socializare și, nu în ultimul rând, cu influența exercitată de către factorii de personalitate [Rădulescu M. Sorin, 2001, p. 111].

7. TEORII CU PRIVIRE LA ATAȘAMENTUL VICTIMEI FAȚĂ DE AGRESOR

Așa cum demonstrează constatările mai multor studii, în numeroase cazuri de violență (intra)familială, victimele (mai ales soțiile și copiii), nu depun plângeri la autorități că au fost agresate și continuă să suporte și în viitor același tratament violent din partea agresorului. În cele mai multe situații de acest fel, femeile nu divorțează sau nu se despart de agresor și rămân în continuare în cămin, cu toate că actele de violență se repetă cu o frecvență tot mai mare.

Pentru a explica profundul *atașament* pe care unele persoane abuzate îl resimt față de agresor, au fost propuse mai multe teorii. Cercetătorii canadieni D. Dutton și S. Painter, de exemplu, au propus teoria așa-numitei *legături traumatice*, care susține că victimele au experimentat, în cursul copilăriei lor, acte de violență, crescând într-un mediu familial definit de violență, motiv pentru care violența li se pare *normală*. Aplicată femeilor victime, teoria menționată nu are, totuși, suficientă susținere empirică, deoarece, așa cum evidențiază statisticile din mai multe țări, doar circa o treime din femeile abuzate de parteneri au crescut în medii familiale caracterizate de violență [Correctional Service Canada, 1988, p. 20].

Alte teorii – tributare modelului psihanalitic – consideră că victimele sunt, în general, persoane dominate de tendințe masochiste, care incită agresorul la comiterea unor acte de violență ce le-ar putea face „*plăcere*”. Dincolo de limitele ei, caracteristice oricărei concepții de sorginte freudiană, teoria amintită nu explică de ce femeile victimă au relații conflictuale, sado-masochiste, numai cu partenerii lor, nu și cu alte persoane din entourage.

O teorie aparte, elaborată de sociologul american Lenore Walker (1979), teoria *neajutorării învățate*, subliniază faptul că reacția victimei derivă firesc din

experiențele anterioare. Astfel, dacă o persoană, femeie sau bărbat, învață din experiența trecută că nu are nici un control asupra unui mediu ostil sau unei situații defavorabile, ea își pierde orice motivație de a schimba acel mediu sau aceea situație, adoptând o atitudine pasivă. Teoria susține că *neajutorarea învățată* se aplică la toate situațiile cu care victima se confruntă. Un rol important, în acest sens, îl exercită atributele feminității *învățate* prin intermediul procesului de socializare.

Totuși, constatările mai multor cercetări demonstrează că numeroase femei victimă sunt competente în soluționarea unor dificultăți sau relații conflictuale din afara căminului familial, sentimentele de neajutorare fiind prezente numai în relația cu partenerul de cuplu [Correctional Service Canada, 1988, p. 20].

Există, desigur, numeroase teorii cu privire la relația dintre victimă și agresor. Unele pun accentul pe caracteristicile psihice ale victimei, altele accentuează obstacolele de natură economică și socială cu care se confruntă victima. Nici una dintre aceste teorii nu este, însă, completă și convingătoare, pentru a fi verificată în întregime de suportul empiric.

În orice relație (intra)familială care implică atașamentul emoțional dintre victimă și un agresor, trebuie identificați, de fapt, doi factori [Correctional Service Canada, 1988, p. 20-21]: *a. distribuția puterii și modul cum este conștientizată această distribuție* – agresorul este, cel mai adesea, o persoană autoritară, despotică, iar victima o persoană care se simte subjugată și dominată; *b. frecvența abuzului* – în sensul că acesta se petrece, de cele mai multe ori, cu intermitențe. Perioada care se scurge de la comiterea unui abuz la comiterea altuia este probabil să includă și conduite agreabile, care fac plăcere victimei sau o fac să uite că a fost agresată. În acest mod, victima este supusă unor perioade alternative, care împletesc episoadele plăcute cu reacții agresive, situație de natură a menține legăturile emoționale cu agresorul.

Acești doi factori pot explica motivele pentru care o mare parte dintre victimele violenței (intra)familiale decid să nu se adreseze autorităților și să rămână, în continuare, cu agresorul, pentru a suporta alte acte de violență, maltratare sau abuz. De obicei, victima – cel mai adesea, soția – este convinsă că bunăstarea sau viitorul ei depinde de bunăstarea sau voința agresorului, un motiv în plus să-i rămână, în continuare, atașată. Atunci când este vorba de copii sau vârstnici, dependența față de agresor și incapacitatea de a lua decizii constituie factorii dominanți ai atașamentului.

BIBLIOGRAFIE

1. BASSIS S. MICHAEL, GELLES J. RICHARD, LEVINE ANN, *Social Problems*, New York, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1982.
2. BANDURA A., *Aggression: A Social Learning Analysis*, New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963.
3. BARON ROBERT, *Human Aggression*, New York, Plenum, 1977.

4. BERKOWITZ L., *The Frustration-Aggression Hypothesis Revisited*, in *Roots of Aggression: A Re-examination of the Frustration-Aggression Hypothesis*, New York, Atherton, 1969.
5. BERKOWITZ L., *The Goals of Aggression*, in: Finkelhor David, Gelles J. Richard, Hotelling T. George (eds.), op. cit., 1983.
6. Correctional Service Canada, *Breaking The Cycle of Family Violence. A Resource Handbook*, written and produced by Bonnie Hutchinson Enterprises Inc., Ottawa, Ontario, 1988.
7. CYR CAROLINE (Correctional Service Canada), *Modèle théorique: Programmes de lutte contre la violence familiale en milieu correctionnel*, mai 1994.
8. DOLLARD J., DOOB L., MILLER N. E., MOWRER O. H., SEARS R. R., *Frustration and Aggression*, New Haven, Connecticut, Yale University Press, 1939.
9. DUTTON DONALD, *Behavioral and Affective Correlates of Borderline Personality Organization in Wife Assaulters*, in „International Journal of Law and Psychiatry”, 1995, conform cu Cyr Caroline, op. cit., mai 1994, p. 12-13.
10. DRĂGAN IOAN, *Paradigme ale comunicării de masă*, București, Casa de Editură Șansa, 1996.
11. GOODE J. WILLIAM, *Violence between Intimates*, în lucrarea *Explorations in Social Theory*, New York, London, Toronto, Oxford University Press, 1973.
12. HEISE L. LORI, PITANGUY JACQUELINE, GERMAIN ADRIENNE, *Violence Against Women. The Hidden Health Burden*, „World Bank Discussion Papers”, The World Bank, 1995.
13. Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității, *Criminalitatea cu violență în România (1990-1999). Violenta intrafamilială*, București, Inspectoratul General al Poliției, 2000.
14. LORENZ KONRAD, *L'agression*, Paris, Flammarion, 1968.
15. RĂDULESCU M. SORIN, *Violență*, termen elaborat în „Dicționar de Sociologie” (coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu), București, Editura Babel, 1993, p. 670-671.
16. RĂDULESCU M. SORIN, *Sociologia și istoria comportamentului sexual „deviant”*, București, Editura Nemira, 1996.
17. RĂDULESCU M. SORIN, *Devianță, criminalitate și patologie socială*, București, Editura Lumina Lex, 1999.
18. RĂDULESCU M. SORIN, *Sociologia violenței (intra) familiale. Victime și agresori în familie*, București, Editura Lumina Lex, 2001.
19. ROY MARIA, *The Abusive Partner. An Analysis of Domestic Battering*, New York, Van Nostrand Reinhold Company, 1982.
20. SEARS O. DAVID, FREEDMAN L. JONATHAN, PEPLAU L. ANNE, *Social Psychology*, fifth edition, New Jersey, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1985.
21. SHAINNESS N., *Psychological Aspects of Wifebattering*, în *Battered Women: A Psychosociological Study of Domestic Violence* (Roy M. - edit.), New York, Van Nostrand Reinhold Co., 1977.
22. STRAUSS A. MURRAY, GELLES J. RICHARD, STEINMETZ K. SUZANNE, *Behind Closed Doors: Violence in the American Family*, New York, Garden City, Doubleday, 1980.
23. STRAUSS A. MURRAY, *Discipline and Deviance: Physical Punishment of Children and Violence and Other Crime in Adulthood*, în revista „Social Problems”, vol. 38, no. 2, May 1991.

FACTORI STRUCTURALI ȘI SITUAȚIONALI CARE DETERMINĂ VIOLENȚA ȘI AGRESIVITATEA UMANĂ

SIMONA-MIHAELA COCIȘ

1. DEFINIȚII PRINCIPALE ALE NOȚIUNILOR DE AGRESIVITATE ȘI VIOLENȚĂ

Agresivitatea a devenit, astăzi, o problemă socială fundamentală a omului și a umanității, pentru că întreaga lume este amenințată de agresivitate. Dacă înainte se vorbea despre agresivitatea ființei umane sau despre agresivitate în lume, astăzi se vorbește tot mai mult, despre o lume a agresivității.

La originea agresivității converg sau se interferează factori genetici, psihologici și socioculturali, precum și o serie de influențe biologice și endocrine. Care dintre acești factori predomină sau reprezintă ponderea cea mai mare este greu de presupus, deoarece orice determinare este în funcție de individ și de circumstanțele mediului.

Științele care au definit conceptele de violență și de agresivitate s-au oprit asupra unui punct comun, indiferent că ele erau: sociologia, psihologia, psihanaliza, dreptul, antropologia culturală sau medicina. Ideea centrală este aceea de *comportament* și *atitudine*, de constrângere fizică sau psihică, exercitată de anumite persoane asupra altora pentru a-și impune voința.

Alți termeni implicați în definirea celor două concepte sunt: forța, impunerea, puterea, mijloacele coercitive, relațiile brutale, tendințele distructive etc.

Noțiunea de agresivitate provine din latină (*agresio*), care înseamnă a ataca. Ea se referă la o stare a sistemului psihofiziologic prin care persoana reacționează printr-un ansamblu de conduite ostile în plan conștient, inconștient sau fantasmatic față de anumite conduite care își propun distrugerea, degradarea, constrângerea, negarea sau umilirea unor ființe sau lucruri investite cu semnificație, pe care agresorul o resimte ca atare și care reprezintă pentru el o provocare.

Definiția de mai sus se circumscrie, mai ales agresivității umane, manifestate în cadrul relațiilor socio-afective, registrul ei de răspândire întinzându-se de la atitudini de pasivitate și indiferență, refuz de ajutor, ironie, tachinare, până la atitudini de amenințare și acte de violență propriu-zise.

Manifestările agresivității umane sunt extrem de diverse și se întâlnesc la diferite niveluri: pulsional, afectogen, atitudinal, comportamental. Cu alte cuvinte, aria agresivității este mult mai extinsă decât cea a violenței.

În *Dicționarul Walman* agresivitatea este definită în următoarele accepțiuni:

- ◆ tendința de a arăta ostilitate prin manifestarea de acte agresive;
- ◆ tendința de a depăși opozițiile întâlnite;
- ◆ tendința de autoafirmare prin promovarea fermă a propriilor interese;
- ◆ hiperenergie în atitudini și reacții;
- ◆ tendință permanentă de dominare în grupul social sau în comunitate.

Definirea agresiunii are ca scop principal stabilirea raportului de cuprindere conceptuală între aceasta și violență, demonstrându-se, astfel, că eforturile de înțelegere a fenomenului de violență trebuie să înceapă cu elucidarea fenomenului de agresivitate. Pentru a lua numai un exemplu, deși definit ca act sexual, violul este, în primul rând, o expresie a violenței, puterii și furiei. În acest sens, J.B. Greer și J.R. Stuart au încercat o definiție a *agresiunii sexuale*, diferită de cea juridică, considerând-o un: „*act complex, multideterminat, produs al interacțiunii unor determinări psihologice, interne (trebuințe, atitudini, mecanisme defensive) și externe (stres precipitator, prezența unei potențiale victime, substanțe dezinhibante)* [...] Este „*exprimarea sexuală a agresivității mai degrabă decât exprimarea agresivă a sexualității*”¹.

Una din formele de manifestare a agresivității este chiar violența, deoarece ea implică agresivitatea. Periculosul este definitorul și atributul agresivității și violenței privite din afară. Violența este forma de manifestare, expresia pericolității.

Noțiunea de violență este de origine latină (*vis* = forță), deci utilizarea forței pentru a manifesta superioritatea. Formele violenței s-au îmbogățit pe parcursul evoluției societăților umane și au căpătat expresii din ce în ce mai diverse. Mijloacele de comitere a actelor de violență sunt în funcție de epocă, topografie, circumstanțe, cultură, dar mai ales de evoluția moral-spirituală a comunităților². Cu alte cuvinte, violența are o geometrie variabilă și schimbătoare. Formele ei merg de la violența manifestă la violența bine ascunsă.

Violența este în general o manifestare comportamentală de relație interumană și exprimă, sub diversele sale forme, structuri sau acte ale unei stări de agresivitate. În raport cu rezultatele studiilor de criminologie, specialiștii consideră că:

- ◆ violența este un efect subcultural, un produs al unor subculturi;
- ◆ nu există o programare genetică umană a violenței;
- ◆ omul nu posedă un creier agresiv, violent. Conduitele umane sunt dependente de modul cum au fost condiționate și socializate;
- ◆ violența nu este provocată de instincte.

În ceea ce privește determinantele principale ale stării de agresivitate, acestea sunt următoarele³: *a. biologice* – constând în reacțiile instinctuale produse de

¹ J. B. Green, J. R. Stuart, *The Sexual Aggressor*, în: *Current Perspectives on Treatment of Sexual Offences*, New York, 1983, p. 201.

² Constantin Păunescu, *Agresivitatea și condiția umană*, București, Editura Tehnică, 1994, p. 165-166.

³ Cf. *Dicționar de Sociologie* (coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu), București, Editura Babel, 1993, p. 22.

activitățile corticale și endocrine; *b. etologice* – reprezentate de conduitele care asigură conservarea caracterelor vitale de specii; *c. psihologice* – implicând mecanismele învățării sociale și ale frustrării; *d. psihanalitice* – referitoare la instincte; *e. sociologice* – vizând influențele grupurilor și subculturilor; *f. socio-genetice* – constând în interacțiunea reciprocă a factorilor ereditari, a influențelor psihologice și culturale, a mecanismelor hormonale și modelelor sociale.

2. FACTORII DE RISC IMPLICAȚI ÎN VIOLENȚĂ

Factorii cei mai importanți care determină riscul apariției unor conduite violente sunt⁴: culturali, de personalitate, biologici, social-psihologici, psihiatrici, sociali și de persuasiune colectivă.

2.1. FACTORII CULTURALI

În general, orientarea culturală sau convingerile împărtășite ale unei subculturi ne ajută să definim caracteristicile oricărui comportament, inclusiv al celui violent. Această orientare culturală cuprinde: conținutul și forma valorilor violente, motivele unei conduite violente, definirea violenței ca fiind normală, legitimă sau funcțională. Violența depinde în ansamblu de valorile sociale și culturale.

Printre factorii culturali pot fi menționați următorii:

- *inegalitatea economică*; violența este mai frecventă în acele societăți caracterizate printr-o largă inegalitate economică și sărăcie. Țările definite de un nivel înalt al inegalității economice au ratele cele mai înalte de violență criminală;
- *dezintegrarea culturală (starea de anomie)*; absența sau imprecizia normelor care condamnă violența pot determina sentimente de alienare a unei părți a membrilor marginalizați ai societății, generând comportamente și acte violente;
- *spațiul de locuit*; caracteristicile fizice ale locuinței și ale mediului în general poate comunica dacă violența este o conduită mai mult sau mai puțin acceptată. Un mediu înconjurător neprielnic are potențialul de a invita la violență, pe când un mediu curat, modernizat poate inhiba comportamentele agresive.

2.2. FACTORII DE PERSONALITATE

Cel mai adecvat factor predictor al unei conduite agresive viitoare este comportamentul agresiv al individului din trecut. Astfel, copiii agresivi tind să devină adulți agresivi.

Printre trăsăturile de personalitate cele mai importante care pot fi asociate cu violența trebuie considerate următoarele: asumarea riscului și căutarea de senzații tari. Acestea pot avea legătură cu anumite stări fiziologice cum ar fi, de exemplu, reacția scăzută la stimuli.

⁴ *Violence: Directions for Australia*, Australian Institute of Criminology, Canberra, 1990, p. 33–52 și 96–98.

activitățile corticale și endocrine; *b. etologice* – reprezentate de conduitele care asigură conservarea caracterelor vitale de specii; *c. psihologice* – implicând mecanismele învățării sociale și ale frustrării; *d. psihanalitice* – referitoare la instincte; *e. sociologice* – vizând influențele grupurilor și subculturilor; *f. socio-genetice* – constând în interacțiunea reciprocă a factorilor ereditari, a influențelor psihologice și culturale, a mecanismelor hormonale și modelelor sociale.

2. FACTORII DE RISC IMPLICAȚI ÎN VIOLENȚĂ

Factorii cei mai importanți care determină riscul apariției unor conduite violente sunt⁴: culturali, de personalitate, biologici, social-psihologici, psihiatrici, sociali și de persuasiune colectivă.

2.1. FACTORII CULTURALI

În general, orientarea culturală sau convingerile împărtășite ale unei subculturi ne ajută să definim caracteristicile oricărui comportament, inclusiv al celui violent. Această orientare culturală cuprinde: conținutul și forma valorilor violente, motivele unei conduite violente, definirea violenței ca fiind normală, legitimă sau funcțională. Violența depinde în ansamblu de valorile sociale și culturale.

Printre factorii culturali pot fi menționați următorii:

- *inegalitatea economică*; violența este mai frecventă în acele societăți caracterizate printr-o largă inegalitate economică și sărăcie. Țările deficiente de un nivel înalt al inegalității economice au ratele cele mai înalte de violență criminală;
- *dezintegrarea culturală (starea de anomie)*; absența sau imprecizia normelor care condamnă violența pot determina sentimente de alienare a unei părți a membrilor marginalizați ai societății, generând comportamente și acte violente;
- *spațiul de locuit*; caracteristicile fizice ale locuinței și ale mediului în general poate comunica dacă violența este o conduită mai mult sau mai puțin acceptată. Un mediu înconjurător neprielnic are potențialul de a invita la violență, pe când un mediu curat, modernizat poate inhiba comportamentele agresive.

2.2. FACTORII DE PERSONALITATE

Cel mai adecvat factor predictor al unei conduite agresive viitoare este comportamentul agresiv al individului din trecut. Astfel, copiii agresivi tind să devină adulți agresivi.

Printre trăsăturile de personalitate cele mai importante care pot fi asociate cu violența trebuie considerate următoarele: asumarea riscului și căutarea de senzații tari. Acestea pot avea legătură cu anumite stări fiziologice cum ar fi, de exemplu, reacția scăzută la stimuli.

⁴ *Violence: Directions for Australia*, Australian Institute of Criminology, Canberra, 1990, p. 33–52 și 96–98.

Comportamentul violent al unei persoane se poate explica printr-o dispoziție agresivă, alături de o stare de trăire fiziologică și de circumstanțe provocatoare. Criminologii și sociologii australieni sugerează, de exemplu, că lipsa de empatie și a sentimentului de vinovăție este corelată, mai degrabă cu comportamentele agresive decât cu sentimentele de anxietate și insecuritate. Aceste trăsături pot avea o bază fiziologică sau neurologică. Ele pot fi schimbate sau amplificate de către familie, grupul de apartenență sau influențele culturale. Așa poate lua naștere, de pildă, personalitatea sociopată, adică personalitatea condusă de impulsuri și de nevoia de gratificare imediată.

În general, un individ definit de atitudini agresive este caracterizat de:⁵ supraevaluarea scopurilor imediate; neluarea în considerație a drepturilor și privilegiilor altora; comportamente impulsive; lipsă aparentă de anxietate; suferință datorată incapacității de adaptare; tendința de a învinui pe alții pentru faptele lor; o lipsă completă de dependență; lipsa dorinței de a-și asuma responsabilitatea; sărăcia emoțională. Cele mai caracteristice atitudini ale acestor indivizi sunt cele antisociale, psihopatice sau sociopatice.

2.3. FACTORII BIOLOGICI

În ultimii ani, rezultatele diverselor studii au demonstrat că factorii biologici au un rol extrem de important în inducerea unui comportament violent. O parte din acești factori pot fi transmiși genetic de la părinți la copii, alții pot rezulta în urma evenimentelor prenatale, iar alții pot avea loc întâmplător sau pot fi rezultatul bolilor ori rănilor din timpul diverselor episoade ale vieții.

Trebuie menționat, totuși, că violența nu este în mod direct transmisă ereditar. Mai mult, agresivitatea umană și expresia sa socială, manifestată prin violență, este un rezultat al interacțiunii complexe dintre influențele fiziologice și cele sociale.

Un mediu familial stabil poate compensa vulnerabilitatea biologică reprezentată de anormalitățile fizice minore. Criminologii au observat chiar că *„un apreciabil procent din numărul recidiviștilor (5-10%) nu au o funcționalitate a creierului perfect normală”*. De exemplu, disfuncțiile creierului se corelează cu comportamentul agresiv recurent, deoarece afectează: inteligența, abilitatea de a învăța, controlul instinctelor, percepția asupra lumii și capacitatea de a depăși evenimentele frustrante. Este probabil că asocierea dintre disfuncția neurologică și comportamentul agresiv este mediată de procesele psihologice și factorii de mediu.

Unele cercetări au pus în evidență o relație pozitivă între nivelul de testosteron și comportamentul agresiv și antisocial al bărbatului. Cel mai agresiv violator dintr-o închisoare s-a dovedit că are un nivel mai înalt de testosteron decât alți subiecți, inclusiv dintre cei condamnați pentru viol.

⁵ *Violence: Directions for Australia*, Australian Institute of Criminology, Canberra, 1990, p. 33-52 și p. 96-98.

Printre factorii biologici, mai importanți sunt următorii:

- **Sexul.** Studiile criminologice evidențiază că bărbații sunt de cel puțin 10 ori mai predispuși la acte de violență decât femeile. În general, diferența de sex în temperament și comportament agresiv apare prea timpuriu în viață, pentru a fi atributul socializării. Totuși, unii cercetători cred că agresivitatea bărbatului este consecința învățării comportamentelor agresive prin apartenență la un anumit status – rol, modelat de atributele așa-zisei „masculinități”.

- **Inteligența.** Media factorului Q.I. a unei populații agresive este aproximativ cu 10 puncte mai scăzută decât a populației generale. Diferența dintre cele două grupuri este vizibilă, mai ales, în vorbire și gândire, decât în acțiune. Agresiuni ca atacul, omuciderea, violul sunt asociate cu un nivel scăzut al Q.I. Agresivitatea poate fi mai mult legată de personalitate decât de inteligență, spunându-se același lucru și despre impulsivitate.

- **Vârsta.** Cele mai numeroase agresiuni comise de bărbați au loc la vârsta cuprinsă între 15 și 30 ani. Deși aceasta poate reflecta influența culturii și a socializării, există implicată o bază biologică.

2.4. FACTORII SOCIAL-PSIHOLOGICI

Comportamentele agresive ale copiilor sunt determinate de interacțiunea caracteristicilor constituționale (temperament, inteligență), factorii familiali și mediul social în care copilul se dezvoltă.

Familia reprezintă baza instruirii în privința agresivității. Este știut că aici se învață pentru prima dată comportamentul agresiv de la părinți sau alte rude. Copiii ale căror familii eșuează în a le impune valori nonagresive dezvoltă, prevalent, un repertoriu de comportament violent.

Există o corelație între agresivitatea copiilor, stilul educațional al părinților și sancțiunile aplicate de aceștia. Părinții abuzivi au avut parte în copilărie de pedepse fizice sau atitudini de indiferență din partea părinților lor, dar numai 1/3 sau 1/5 din cei abuzați fizic sau neglijăți își maltratează proprii copii. Există, de asemenea, o corelație între divorț, separarea familială sau familii incomplete sau descompletate și delincvență sau agresivitate.

2.5. FACTORII PSIHIATRICI

Unele forme ale îmbolnăvirilor mentale, printre care schizofrenia paranoidă, pot duce ocazional la acte violente. Totuși, predicția violenței în bolile mintale este încă extrem de dificilă și pusă sub semnul îndoielii.

2.6. FACTORII SOCIALI

Cea mai bună predicție a comportamentului adolescentului deviant este comportamentul prietenilor apropiați. Astfel, cele mai multe infracțiuni comise la vârsta juvenilă sunt înfăptuite în grup, ceea ce demonstrează ipoteza conform

căreia valorile individului sunt alterate de către grupul delinvent al cărui norme devin reguli personale de conduită.

Atât faptul de a fi delinvent, cât și de a avea prieteni delinvenți este rezultatul unei insuficiențe sau absențe a controlului social, control care emană, în principal, de la familie și școală.

2.7. FACTORII DE PERSUASIUNE COLECTIVĂ (MASS-MEDIA)

Imaginile de televiziune se pot asocia cu agresivitatea ulterioară a unor categorii de telespectatori. Cercetătorii consideră că relațiile sunt bidirecționale: astfel, imaginile violente dau startul agresivității, iar agresivitatea este cauza imaginilor violente.

Televiziunea nu forțează pe cineva să devină violent, dar poate crea o atmosferă care să ducă la creșterea probabilității de producere a unor acte de violență. Televiziunea poate prezenta violența ca o soluție pentru anumite probleme, și poate furniza modele de violență pe care alții le vor imita⁶.

3. PERSPECTIVA SOCIOLOGICĂ ASUPRA VIOLENȚEI

Perspectiva sociologică în ceea ce privește violența se concentrează asupra factorilor care determină ca într-o societate să crească sau să descrească probabilitatea de săvârșire a actelor violente.

Sociologii divid violența în două grupe majore: individuală și de grup. Violența de grup implică la rândul ei: *a.* grupurile violente situaționale (neplănuite, spontane); *b.* grupurile violente organizate (plănuite, premeditate, neoficiale); *c.* violența de grup instituționalizată.

La întrebarea, ce face din violență o problemă socială, J. Henslin răspunde astfel: „Pentru a deveni o problemă socială violența trebuie să ducă la o răspândire îngrijorătoare. Un mare număr de oameni trebuie să o vadă ca pe ceva care să interfereze cu bunăstarea lor, reducându-le calitatea vieții. Pe scurt violența nu este doar problema unui atac aici și colo, care i se întâmplă cuiva”⁷.

Teoriile sociologice apreciază că violența este determinată de factori sociali și culturali. Sociologii sunt interesați de cauzele violenței, deoarece violența este o caracteristică universală a societăților umane. Ei caută de obicei răspuns la întrebările: „De ce într-o societate rata violenței este mai ridicată și cu forme specifice, iar în altele nu?”; „De ce unele grupuri sunt mai violente decât altele?”

Răspunzând la aceste întrebări, studiile și cercetările sociologice se concentrează cu precădere asupra cauzelor, motivațiilor și determinanților violenței, căutând căi și mijloace de prevenire sau descurajare a comportamentului violent.

⁶ James M. Henslin, *Social Problems*, New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1990, p. 195.

⁷ *Ibidem*.

STUDII ȘI CERCETĂRI ÎN DOMENIUL PREVENIRII VIOLENȚEI FAMILIALE

FLORENTINA CĂȚOI

Violența familială constituie una dintre cele mai dramatice probleme cu care se confruntă societatea contemporană. Statistici din întreaga lume semnalează o creștere importantă a actelor de violență întreprinse contra partenerilor de cuplu, contra copiilor și a altor persoane din cadrul familiei.

Paradoxal, deși familia este, prin definiție, un centru de afecțiune, de ocrotire, un refugiu contra agresiunilor, un mediu de securitate pentru individ, ea este, totodată, un fel de „cămin al violenței”.

Interesul științific și sistematic față de problema violenței familiale este de dată relativ recentă, pionieratul în acest sens deținându-l Erin Pizzey cu lucrarea intitulată *Scream quietly or the Neighbors will hear* („Țipă încet, să nu audă vecinii”)¹, publicată în anul 1974.

Lucrarea pune accent pe situația disperată a femeii agresate în propria familie și atrage atenția asupra pericolului pe care-l reprezintă ignorarea de către societate a fenomenului de violență conjugală, cu atât mai mult cu cât există voci care susțin că violența familială și agresarea femeii și a copilului nu reprezintă probleme sociale, ci situații normale.

În același an, 1974, apare lucrarea *Violence of the Family*, semnată de Suzanne Steinmetz și Murray Strauss, axată pe cercetarea gradului de acceptanță socială a fenomenului și pe încercarea de a găsi remedii problemei agresiunii familiale.

Autorii arată că societatea americană este dihotomizată din punct de vedere al acceptării violenței conjugale în: persoane care condamnă violența familială, corespunzând așa-numitelor „gulere albe” (intelectuali, funcționari, persoane cu o stare materială bună) și persoane care acceptă agresiunea familială, „gulerile albastre”, adică persoanele cu o pregătire intelectuală redusă, cu venituri modeste, care prestează, în general, munci fizice și persoane care provin din familii disfuncționale².

¹ Maria Roy, *The Abusive Partner. An Analyses of Domestic Battering*, New York, Van Nostrand, Reinhold Company, 1982, part II.

² *Ibidem*.

Un studiu frecvent citat în lucrările actuale este cel al sociologului american Richard Gelles, publicat în 1974 și intitulat *The Violent Home*. Gelles afirmă că numeroasele incidente violente ce se petrec între partenerii de cuplu sunt considerate a face parte din contractul de căsătorie, sunt incidente „normale” și general-acceptate.

Richard Gelles se ocupa în studiul său de aspecte cum sunt: modul de producere a agresiunii; efectele imediate și tardive asupra membrilor familiei și în special a copiilor; extinderea fenomenului; locul unde au loc agresiunile (în incinta locuințelor sau în locuri publice); modalitățile de soluționare a căsniciilor afectate de violență etc.

În acest studiu autorul citat menționa că 25% dintre americanii din clasa socială mijlocie (*middle class*) aprobă pedepsirea femeilor prin bătaie, ceea ce este în concordanță cu datele studiului întreprins de Suzanne Steinmetz și Murray Strauss.

În 1976 a apărut, semnată de cercetătoarea americană Del Martin, lucrarea intitulată *Battered Wives*. Este o lucrare complexă, în sensul că se ocupă atât de descrierea victimelor, agresorilor și agresiunilor în sine, cât și de măsurile de prevenire și tratarea violenței conjugale. Lucrarea analizează și factorii etiologici ai violenței familiale, între care se pot menționa: consumul de alcool și droguri, existența relațiilor extraconjugale, gelozia, starea de graviditate a soției etc.³

În ce privește măsurile de prevenție și tratament, Del Martin abordează prevederile sistemului legislativ american în privința violențelor de tot felul, inclusiv a celor familiale, practicile polițieneste, procedurile de intervenție în caz de agresiuni conjugale și procedurile de arestare și inculpare, serviciile sociale și de asistență financiară, tacticile de supraviețuire (refugii și case de adăpost pentru femeile și copiii agresați în familie), propunerile de remedii legislative în privința violenței familiale⁴.

În studiile din anii '80-'90 accentul s-a pus, mai ales, pe modul de tratament al violenței conjugale. Se poate menționa, în acest sens, amplul studiu efectuat de grupul de cercetare și analiză a politicii și practicii penale din Montreal⁵. Acest studiu a fost publicat în 1990 și are ca subiect *tratamentul violenței conjugale prin intermediul programelor de conciliere* a Curții Municipale Montreal. Studiul menționează faptul că majoritatea cercetărilor canadiene în acest domeniu se pot împărți în două categorii: cele asupra caracteristicilor victimelor și agresorilor, și acelea cu privire la procesul de tratament al violenței conjugale de către sistemul penal. În acest studiu este realizată o descriere a părților implicate în conflictele conjugale (victime și agresori) și a relațiilor dintre ele, *descriere realizată* prin interviuarea unui lot de subiecți aflați în centrele speciale de refugiu și a unui lot de subiecți aflați în tratament de conciliere la Curtea Municipală de Justiție din Québec.

³ Del Martin, *Battered Wives*, New York, Volcano Press, 1981, p. 32.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Chantal Demers, *Étude descriptive du traitement de la violence conjugale par le programme de conciliation de la Cour Municipale Montréal* - G.R.A.P.P., 1990.

Dacă datele despre agresori sunt mai sumare, cuprinzând informații despre nivelul de instruire și educare, vârstă, ocuparea sau nu a unui loc de muncă în momentul agresării, prezența sau absența cazierelor judiciare, accentul se pune preponderent pe tratamentul judiciar aplicat la Curtea Municipală de Justiție.

Concluziile acestei ample cercetări pot fi rezumate astfel: majoritatea agresiunilor au loc între parteneri legal căsătoriți; majoritatea acuzaților au un loc de muncă în momentul comiterii agresiunii; victimele și agresorii sunt cuprinși în aceeași categorie de vârstă; leziunile fizice rezultate din agresări sunt, în majoritatea cazurilor, ușoare și rapid recuperabile.

Dintre cercetările axate predominant pe caracteristicile victimelor și agresorilor și pe factorii etiologici ai violenței conjugale, (consumul de alcool și droguri, factorii de mediu social și profesional și factorii de patologie medicală cum sunt boli acute și cronice, psihice și somatice) trebuie menționată cea a cercetătoarei americane Maria Roy, intitulată *The Abusive Partner*, publicată în anul 1982⁶. Cercetarea cuprinde un eșantion de 4 000 de subiecți-femei, victime ale violențelor conjugale, urmărite timp de patru ani. Cercetătoarea afirmă că, în general, studiile asupra violenței familiale ignoră partenerii violenți datorită, în special, dificultății de a se obține date direct de la aceștia. Concluziile acestei cercetări concordă cu cele ale studiului canadian în ce privește vârsta partenerilor, nivelul de instrucție, numărul de copii, natura leziunilor produse și gravitatea acestora. În plus, se mai menționează că agresiunile se produc la scurt timp după debutul căsniciei, iar majoritatea agresorilor au avut o copilărie normală, fără evenimente violente, starea materială a cuplurilor studiate fiind, în general, precară.

În țara noastră, violența conjugală ca problemă socială a fost tangențial abordată în lucrări dedicate psihosociologiei comportamentului deviant. Problema a mai fost menționată și în lucrări de sociologia familiei (familiile disfuncționale) și, mai pe larg, în lucrări care abordează problematica psihologiei cuplului. În acest sens, se poate menționa lucrarea psihologului Iolanda Mitrofan, intitulată *Cuplul conjugal. Armonie și dizarmonie*⁷.

Studiul tratează, între altele, problema rolului dezorganizator al conflictelor conjugale în cadrul familiei, relațiile conflictuale în cuplurile constituite dintr-un partener normal și unul bolnav, precum și dintre ambii parteneri bolnavi psihic. Problema violenței conjugale este abordată din perspectivă psihologică și psihiatrică. Se poate afirma deci, că nu există până în momentul de față studii și cercetări românești de amploare, care să se ocupe pe larg de problema agresiunii conjugale.

Fiecare cercetător, care s-a ocupat de fenomenul mai sus menționat, a tratat problema într-un mod propriu, astfel încât este dificilă o clasificare a studiilor și cercetărilor cunoscute până acum; totuși, acestea s-ar putea împărți în următoarele categorii:

⁶ Maria Roy, *op. cit.*

⁷ Iolanda Mitrofan, *Cuplul conjugal. Armonie și dizarmonie*, București, 1989.

1. studii *descriptive*, care pun accent pe caracteristicile părților implicate în conflict (victime și agresori) și pe tipul de relație familială (familie legal constituită, uniune liberă, parteneri divorțați dar care locuiesc împreună etc.);

2. studii care abordează în special *etiologia* fenomenului;

3. studii *practic-aplicative*, care inventariază tipurile de măsuri care pot fi luate împotriva violenței conjugale, oferind totodată și diverse propuneri cu privire la măsurile de prevenire și tratament;

4. studii mai complexe, care acordă atenție în egală măsură tuturor acestor aspecte implicate în cunoașterea și combaterea violenței conjugale.

1. CARACTERISTICI ALE PĂRȚILOR IMPLICATE ÎN VIOLENȚA CONJUGALĂ, REZULTATE DIN DIVERSE STUDII

Unii autori definesc conflictul conjugal ca o patologie de cuplu determinată de complexitatea legăturii conjugale în condițiile societății contemporane⁸. Deci, conflictul conjugal implică interacțiunea a două sau mai multe persoane cu interese comune, care împart aceeași locuință, care au obligația comună de creștere și educare a copiilor etc. J. Poinso îl descrie ca fiind o „patologie de relație”, rezultată din ciocnirea a doi parteneri, intensitatea reacțiilor diferind, însă, după capacitatea de rezistență a fiecăruia.

Acest fenomen are caracter universal pentru că se produce indiferent de religie, zonă geografică, sau condiții socio-economice. El scapă de obicei cunoașterii publice, deoarece doar o mică parte din agresiuni sunt reclamate, de obicei cele mai grave; de aici această necunoaștere a veritabilei probleme sociale și a metodelor de contracarare a ei.

Deoarece violența conjugală presupune conflict între două persoane (partenerii de cuplu), caracteristicile lor trebuie studiate în relație, neseperate unele de altele, pentru a fi relevante în înțelegerea fenomenului.

Majoritatea cercetărilor s-au axat pe următoarele caracteristici ale părților implicate în agresiunea familială⁹:

a. *Natura legăturii*. Tipurile de legături familiale întâlnite în analizele efectuate asupra cuplurilor afectate de violență maritală sunt următoarele:

– *cupluri legal constituite*, acestea constituie majoritatea, apărând în proporție de peste 50–60% din cazuri. Unele căsnicii sunt reglementate prin contractul de căsătorie, despre care unii autori consideră că este un contract ca toate contractele, cu lacune numeroase, cu nespecificarea pedepselor în caz de încălcare și redactat în termeni pe care, în general, părțile nu-i înțeleg. Din căsătoria legal constituită, femeii îi revin mai multe obligații decât drepturi; ea își pierde numele și identitatea, ia domiciliul și numele soțului, devenind o „dependință” a acestuia.

⁸ Steven Penrod, *Social Psychology*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1986, p. 348.

⁹ *Ibidem*.

– *cupluri care trăiesc în uniune liberă*, reprezentând cam un sfert din cazurile cercetate, ceea ce corespunde cu numărul estimat în alte studii. Situația cuplurilor aflate în uniune liberă este, în general, mai puțin cunoscută decât a celor legal constituite;

– *cupluri divorțate*, divorțul fiind o soluție care să le apere pe femei de agresiunile fizice ale foștilor lor parteneri de cuplu, mai ales în situația în care părțile locuiesc în aceeași casă.

b. Vârsta partenerilor. Atât victimele cât și agresorii sunt persoane tinere și foarte tinere, numărul conflictelor conjugale înregistrate scăzând o dată cu creșterea vârstei părților implicate.

c. Ocupația. Rezultatele cercetărilor de până acum în ce privește ocupația partenerilor cuplurilor violente sunt foarte diferite. Victimele apar, în unele studii, independente economic, ocupând diferite locuri de muncă stabile, în alte studii, victimele sunt casnice, ceea ce le creează o situație de dependență economică față de soț și le pune într-o situație de degradare și izolare.

Agresorii sunt în majoritate șomeri sau cu slujbe instabile în 45% din cazuri, conform unor cercetări (sau cu nivel de pregătire scăzut). Ceea ce concordă în toate cercetările este faptul că locurile de muncă pe care le ocupă atât agresorii, cât mai ales victimele sunt prost plătite, rezultând faptul că situația economică a cuplurilor studiate este destul de precară.

d. Cazierul judiciar. Acesta lipsește în majoritatea cazurilor, cercetările efectuate ajungând la aceeași concluzie. Cu alte cuvinte, agresorii sunt persoane liniștite, nonviolente în viața din afara cuplului.

e. Copiii. Cuplurile implicate în violență conjugală sunt în majoritatea cazurilor cupluri cu copii, vârsta acestora fiind cuprinsă între 1 și 12 ani.

f. Violența în familia de origine. Din acest punct de vedere, există studii care demonstrează că agresorii provin în majoritatea cazurilor din familii afectate de violență, ei înșiși fiind victime ale agresiunilor tatălui, dar există și cercetări în care foarte puțini agresori apar ca fiind victime ale familiilor de origine.

În ce privește victimele, cele care provin din familii în care agresarea mamei de către tată a fost frecventă sau unde au fost ele însele agresate, au o toleranță mai mare față de comportamentul agresiv al soțului.

2. FACTORI ETIOLOGICI AI VIOLENȚEI CONJUGALE

Etiologia violenței conjugale este foarte complexă și neelucidată pe deplin, până în acest moment. Această necunoaștere se datorează și faptului că agresorul este în general neparticipativ, fără a putea fi cooptat în investigații asupra acestui subiect. Cercetătoarea americană Del Martin citează cazul unui singur subiect care a acceptat să fie intervievat în legătură cu motivele care-l determină să fie violent acasă¹⁰.

¹⁰ Del Martin, *op. cit.*

Cei mai importanți factori etiologici studiați în legătură cu producerea agresiunilor în familie sunt următorii:

a. Consumul de alcool și droguri. Potrivit unui mare număr de cercetări, există o asocieră frecventă între consumul de alcool sau droguri și violența între parteneri. Maria Roy arată, de exemplu, că aproximativ 85% dintre agresori aveau probleme legate de consumul de alcool¹¹. În anul 1980, A. Appleton a identificat acest procent ca fiind de 87%, deși doar o mică parte dintre victime recunosc că și ele abuzează de consumul de alcool¹².

Consumul de alcool nu constituie, însă, o condiție necesară, nici suficientă, pentru declanșarea unui comportament marital violent. Din acest punct de vedere există două categorii mari de violențe: 1. o categorie de acte declanșate prin interacțiunea între consumul de alcool și personalitățile premorbide (persoane care prezintă stări de inadverență în funcționarea ego-ului, schizofrenicii, paranoicii, depresivii etc.); 2. violența declanșată de interacțiunea între consumul de alcool și problemele de parteneriat ale cuplului.

Alte studii menționează faptul că există numeroase situații în care victimele declară că agresiunile se produc exclusiv sub influența alcoolului. În această situație, consumul de alcool este incriminat drept cauză a producerii agresiunii, spre deosebire de situațiile în care el interacționează cu alți factori, determinând declanșarea violențelor.

b. Gelozia. În sistemele familiale patriarhale, femeia a fost și este considerată, încă, un bun personal al bărbatului. În timp ce acesta își ia libertatea de a întreține relații extraconjugale, soția este pedepsită „preventiv” sau, conform cu imaginația delirantă a soțului ei, fără vreun motiv real.

Din punct de vedere al victimei, există două situații în care gelozia determină agresiunile conjugale: o situație în care victima este angajată în mod real într-o relație extraconjugală și, mult mai frecvent, o situație în care această relație există doar în imaginația agresorului.

Un caz particular este acela în care soția este gravidă, iar soțul comite agresiuni asupra ei din gelozie față de ființa care se va naște și cu care va trebui să împartă afecțiunea soției.

c. Factori de mediu și de nutriție. În ultimii ani au apărut numeroase studii cu privire la rolul factorilor de nutriție și de habitat asupra comportamentului potențial și actual agresiv.

Concluziile acestor cercetători se referă, în principal, la faptul că mulți indivizi agresivi nu au o dietă corespunzătoare în raport cu necesarul zilnic, cu caracteristicile fizice (vârstă, înălțime, greutate) și cu tipul de activitate depusă. Lipsa unor vitamine, (A, B₁₂, H, C), o glicemie sub valorile normale, carențele de fier, magneziu, calciu etc. sunt, se pare, responsabile de o stare de hiperexcitabilitate.

¹¹ Maria Roy, *op. cit.*

¹² Steven Penrod, *op. cit.*

În ce privește mediul de muncă, existența unor substanțe toxice, cum sunt: plumbul, mercurul, cadmiul, aluminiul, zincul etc., induc o stare de excitabilitate nervoasă care ar putea genera comportamente agresive¹³.

d. Stereotipurile de sex-rol. Acestea se referă, în special, la existența sindromului compulsiv de masculinitate. Steinmetz și Strauss definesc acest sindrom printr-o stare de anxietate marcată a bărbatului, în jurul demonstrării proprii masculinități. În societatea contemporană, masculinitatea se traduce prin agresivitate, virilitate, duritate, spirit analitic, curaj, absența fricii, eroism, independență, profunzime, autoritate etc. Feminității îi corespund atribute cum sunt: pasivitate, modestie, delicatețe, timiditate, superficialitate, docilitate, prudență etc. Aceste stereotipuri masculine și feminine determină socializarea băieților ca „natural-agresivi” și a fetelor ca „pasive și dependente”, situație de natură a întări condițiile agresive ale primilor.

e. Problemele economice. Numeroase cercetări au scos în evidență importanța situației economice precare în menținerea unei stări tensionate în cadrul familiei. Lipsa banilor, determinată de șomajul soțului sau de interdicția pe care soțul o impune soției de a ocupa un loc de muncă în afara familiei, controlul exclusiv al soțului asupra veniturilor și cheltuielilor sunt motive care determină conflicte între parteneri.

Alți factori, incriminați în mai mică măsură în violențele familiale, sunt: *problemele sexuale* (retragerea fizică și emoțională a femeii brutalizate, impotența soțului etc.), *consumul de alcool* de către soție, *graviditatea* (în special cea neplanificată), *existența copiilor* (priviți fie ca o povară financiară, fie în calitate de concurenți la afecțiunea soției), *dorința soției de a avea o slujbă permanentă* în afara gospodăriei etc.

3. TRATAMENTUL VIOLENȚEI CONJUGALE

3.1. SELECTAREA CELOR MAI ADECVATE TRATAMENTE

După publicarea în 1974 a lucrării lui Erin Pizzey, intitulată *Scream quietly or the Neighbors will hear*, citată anterior, interesul pentru problema violenței conjugale a crescut gradual, apărând, totodată, și organizații naționale și apoi internaționale pentru protecția femeilor și copiilor victime ale agresiunilor în propriile familii.

Accentul care s-a pus pe protejarea femeii în familie derivă din ponderea mare a victimizării soțiilor de către soți sau a agresiunilor comise împotriva altor membri ai familiei. Statisticile arată că numărul femeilor agresate în propriile familii este de șase ori mai mare decât al celor atacate de persoane străine¹⁴.

În ce privește cuplurile care implică violență maritală, o mare parte din acestea acceptă violența ca pe o realitate sau problemă insurmontabilă. Numai în

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ „The New York Times”, 17 aprilie 1992.

puține cazuri aceste căsnicii se termină prin divorț intentat de victimă. În 1974, în Cleveland, de exemplu, 37% din divorțuri au fost inițiate de către soții care au citat în plângerile lor, între alternative, și abuzul fizic.

Omuciderea este un mod radical de a pune capăt violențelor familiale. În California, în anul 1971, o treime din femeile ucise au fost victime ale soților lor, iar în Kansas City, 40% din omucideri au fost comise în familii cu probleme de violență conjugală și în care, la aproximativ 50% din cazuri, poliția a fost solicitată să intervină.

Doar o mică parte din aceste căsnicii viciate pot fi menținute prin acțiuni de terapie familială, ceea ce a determinat-o pe cercetătoarea americană Maria Roy să se întrebe: „De ce grupurile comune de consiliere și psihoterapiile individuale nu dau rezultatele așteptate vizând ameliorarea comportamentului violent?”, „De ce unii agresori răspund favorabil la terapie și alții nu?”¹⁵.

Răspunsul la aceste întrebări poate fi furnizat prin aplicarea unui diagnostic diferențial, în vederea alegerii celor mai potrivite metode de terapie și prevenire. Aceste metode s-au diversificat, treptat, pe măsură ce s-au identificat aspecte noi privind etiologia violenței, în general, și a celei conjugale, în special.

În prezent, există următoarele metode: psihoterapia individuală și de grup, terapie și consiliere de cuplu, terapie medicamentoasă, refugii și adăposturi pentru victime, măsuri legislative, programe de prevenire a agresării copilului, programe educative școlare etc.

3.2. PSIHOTERAPIA ȘI FARMACOTERAPIA VIOLENȚEI CONJUGALE

Pornind de la necesitatea realizării unui diagnostic diferențiat (în funcție de etiologia actelor agresive), Maria Roy propune următorul sistem de clasificare a factorilor care întrețin violența conjugală¹⁶:

a. Condiția psihiatrică primară. Sunt incluse aici: *epilepsia* (care determină la pacienți stări de confuzie și obnubilare, în care sunt frecvente atacurile violente, fără vreo provocare din partea victimei, urmate de amnezia episodului), *encefalopatiile* (care provoacă izbucniri violente și comportamente antisociale, ceea ce i-a determinat pe specialiști să le numească „encefalopatii criminogene”), *schizofrenia paranoidă* (cu tot spectrul stărilor paranoide: iluziile paranoide, gelozia paranoidă, iluziile de infidelitate etc.), *reacțiile catatimice* (procese psihodinamice acompaniate frecvent de dezorganizări și acumulări de tensiune care se rezolvă prin descărcări violente), *alcoolismul și consumul de drog*.

Pentru toți pacienții cuprinși în această categorie este indicată o chimioterapie susținută, cu internarea obligatorie a pacientului.

b. Sindromul disconfortului episodic. În această categorie au fost incluse stările cuprinse între două extreme: cele sub acțiunea factorilor organici și acelea sub acțiunea factorilor psihodinamici, alcătuind mixturi care se traduc prin

¹⁵ Maria Roy, *op. cit.*, partea V-9.

¹⁶ *Ibidem*, p. 4.

comportamente explozive. Responsabile de existența acestui sindrom au fost găsite stresul și dificultățile adaptative (datorate unui echipament deficitar ca substrat neuropsihologic).

Recomandările pentru pacienții incluși în această categorie sunt de obicei: psihoterapie individuală susținută, intensivă și internarea pacientului în spital pentru prevenirea atacurilor violente asupra membrilor familiei și asupra unor persoane străine.

c. **Violența familială determinată de schimbările sociale rapide și de stresul cotidian**, provocat de condițiile economice precare ale unei largi părți din populație. Pacienții din această categorie trebuie să beneficieze de terapie familială în care prezența ambilor parteneri este obligatorie pentru obținerea de rezultate satisfăcătoare.

De menționat faptul că tratarea violenței conjugale prin mijloace exclusiv medicamentoase este inutilă și nerecomandabilă, deoarece ea este cu precădere o problemă de cuplu. De aceea, la tratament trebuie să participe ambii parteneri.

3.3. TERAPIA COMUNĂ A VICTIMEI ȘI AGRESORULUI

O întrebare specifică la care sociologii și psihologii caută răspuns în ultima vreme este următoarea: *de ce femeia agresată continuă să rămână cu soțul agresor?*

Lăsând la o parte factorii economici, destul de importanți, de altfel, s-a demonstrat că există numeroși factori psihologici implicați în această atitudine de suportare de către femei a legăturilor violente. Unul dintre acești factori este frica de singurătate care implică și faptul că partenerul actual, chiar agresiv, este deja o persoană cunoscută.

Alt factor psihologic important îl constituie ceea ce comportamenaliștii numesc *teoria întăririi intermitente*. Agresorii nu-și exteriorizează comportamentul violent tot timpul, în perioadele de acalmie se întărește speranța că violențele nu vor fi reluate, iar viața de cuplu se va desfășura normal¹⁷.

Repetarea violențelor generează, însă, transformarea femeii într-o persoană agitată, nervoasă, labilă emoțional și supusă. Stăpânită în permanență de o teamă vagă, ea va eșua și în educarea eficientă a copiilor, care vor începe să manifeste și ei comportamente nedorite, chiar violente. La rândul lor, agresorii trăiesc adesea sentimentul vinovăției față de propriul lor comportament.

Dacă cuplul alege varianta soluționării situației prin divorț, tratamentul pe care îl vor urma fiecare va fi individual. Dacă soluția aleasă vizează salvarea căsniciei, atunci tratamentul trebuie urmat în comun.

În interacțiunea dintre cei doi parteneri, femeia este victima iar bărbatul agresorul, dar vina nu trebuie aruncată exclusiv pe umerii unuia dintre ei. Există situații în care femeia provoacă, prin atitudini și comportament, propria agresare, dar sunt mai numeroase situațiile în care agresarea se produce fără nici o provocare.

¹⁷ *Ibidem.*

Dificultatea în inițierea unei terapii comune constă în faptul că femeia se teme să propună partenerului un astfel de tratament. Totodată, trebuie învinsă rezistența ce se manifestă în comunicarea interpersonală, mai ales când această comunicare se produce în fața terapeutului.

După ce se obține încetarea agresiunilor, trebuie inițiat un program de terapie maritală, în scopul dezvoltării unei relații parteneriale mature și responsabile.

3.4. SERVICIILE SOCIALE

Unul dintre motivele pentru care femeile rămân cu soții lor agresivi este și acela că nu au unde se duce și nu au mijloace materiale pentru a se întreține pe ele și mai ales pe copiii lor.

Serviciile sociale au tocmai menirea de a se ocupa de astfel de situații. Fie că sunt instituții guvernamentale, fie că sunt asociații caritabile, serviciile sociale sunt organizate pe baza coordonării informaționale între casele de adăpost, tribunale, poliție, spitale etc. Dintre cele mai importante servicii se pot menționa următoarele:

a. **Adăposturile de urgență**, care sunt refugii pentru femeile și copiii izgoniți din locuințele lor și care nu au unde să plece. Prima casă de adăpost a victimelor în caz de urgență a fost creată, în 1971, de către Erin Pizzey, cu ajutorul unui mic număr de sponsori. Ideea construirii acestor adăposturi datează însă din 1965, când a existat un astfel de refugiu construit de soțiile alcoolicilor din Pasadena (California). Acesta a fost, însă, forțat să se autodizolve din cauza lipsei mijloacelor materiale. În prezent, aceste adăposturi s-au înmulțit în toată lumea, cu excepția țărilor sărace, dar ele nu reprezintă o rezolvare a actelor de violență conjugală ci, mai degrabă, un paleativ.

b. **Asistența financiară publică** este realizată de o serie de fundații de asistență a femeii și copilului, care suplinesc ajutorul acordat de stat. Pentru femeile care se tem să se întoarcă în propriile locuințe, aceste fundații alocă împrumuturi până când situația financiară a celor susținuți revine la normal.

c. **Echipele polițienești de intervenție în situații de criză** sunt echipe special constituite pentru intervenția în cazurile de violență conjugală. Polițiștii acestor echipe își cunosc clientela și au permanent un număr de telefon la care răspund apelurilor disperate ale victimelor. Rolul lor cel mai important este, după cum se menționează în lucrarea *Battered Wives*, acela de a preveni crimele și de a-i calma pe agresori.

d. **Serviciile de sănătate mentală** sunt instituții care se ocupă de rezolvarea stărilor de criză provocate de momente cruciale ale existenței: căsătoria, nașterea copiilor, creșterea și educarea acestora, bolile, pensionările, crizele situaționale (stresul provocat de șomaj, lipsa banilor etc.).

3.5. PREVENIREA AGRESĂRII COPILULUI ȘI ADOLESCENTULUI

Agențiile pentru servicii sociale de protecție a copilului există de mai bine de o sută de ani. Ele vizează, în special, protecția copiilor de vârstă preșcolară și

școlară. În S.U.A., acestor servicii li se alocă anual peste 10,1 milioane de dolari¹⁸. Programele lor includ activități de prevenție față de: abuzul de substanțe toxice (droguri), graviditate, fumat, delincvență, transmiterea bolilor sexuale etc.

În ce privește eforturile de prevenire a agresiunii copiilor și adolescenților, acestea înglobează metode educative care se practică atât în școală, cât și în programele de educare a părinților.

Agresarea fizică a adolescenților în familie este mai frecventă în: familiile care impun o disciplină severă copiilor, abuzând de pedepsele fizice; familiile care reacționează violent față de instalarea crizei adolescentine; familiile care utilizează agresarea copiilor de la vârste mici până la adolescență.

Literatura de specialitate precizează, în acest sens, că agresarea propriilor copii este o remanență din copilăria abuzată a părinților, deci este un comportament înșușit de părinți de la proprii lor părinți.

Prevenirea agresiunii copilului și adolescentului se bazează pe o adevărată acțiune comunitară, în care sunt implicați: părinții, școala, serviciile de asistență socială, vecinii etc.

3.6. MĂSURI LEGISLATIVE

În mod curent, societatea este responsabilă de menținerea ordinii și de protejarea grupurilor oprimate, pedepsind prin mijloace specifice atentatele la integritatea fizică și la libertatea persoanei. În realitate, înțelegerea și aplicarea legilor devin foarte ambigue atunci când este vorba despre violențe între soți. Căminul conjugal este considerat, în majoritatea țărilor democratice, intangibil de către poliție și autorități.

În general, se știe că agresiunile și violențele sunt infracțiuni contra persoanei și sunt pedepsite de legi specifice. Aceste legi sunt invocate automat când este vorba despre agresiunile între două persoane străine, dar când aceste persoane sunt parteneri conjugali, situația se schimbă.

În 1945, Codul Penal californian prevedea că „*orice soț care produce leziuni fizice sau injurii soției, în condiții traumatiche, este pasibil de o pedeapsă de minim 1 an și maxim 10 ani*”. Această lege a fost contestată de judecătorul Eugene Premo de la Curtea Superioară din San Jose, în anul 1975. Conform părerii sale, această lege este discriminatorie și neconstituțională pentru că nu există și o prevedere similară care să pedepsească soțiile ce își agresează soții¹⁹.

În New York, soția agresată are dreptul să depună plângere împotriva agresorului la Curtea Civilă. O dată ce soțul este agresat, cazul se transferă Curții Familiale, sub incidența căreia cad cazurile de agresiune familială. Curtea Familială dispune un ordin de „protecție” care va apăra soția de noi agresiuni.

Rareori, în cazurile foarte grave, se dispune transferarea lor Curții Criminale.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, p. 6.

Ordinul de protecție se poate referi la următoarele măsuri: cerința ca soțul să stea departe de familie o perioadă de timp stabilită de judecător, uneori se specifică și distanța ce trebuie păstrată între victimă și agresor; cerința ca soțul să părăsească definitiv căminul conjugal; „ordin de pace” („*peace bond*”) care impune menținerea liniștii în familie, în cazul încălcării acestui ordin, agresorul este condamnat la o pedeapsă privativă de libertate sau la o amendă de 5 000 de dolari.

Curtea Familială a fost constituită printr-o reglementare specială, în 1962, în New York. Obiectivul ei principal nu era acela de a da pedepse, ci de a încerca o reconciliere între păți.

Această încercare de „stabilizare” a familiei pune femeia în situația de a mai suporta o perioadă stresul și teama de a fi agresată, motiv pentru care măsurile legislative nu sunt suficiente dacă nu se asociază unor măsuri de prevenire mai ample, în care să fie antrenată întreaga comunitate.

EVALUAREA PROGRAMELOR DE TRATAMENT PENTRU AGRESORII IMPLICAȚI ÎN VIOLENȚA FAMILIALĂ*

DANA SICOE

Considerată cândva drept o problemă privată, violența (intra)familială este reconsiderată în prezent pentru a fi definită, în mai multe țări, ca o infracțiune incriminată și pedepsită de lege, la fel ca orice act de violență comis în afara familiei. Această definire a permis exercitarea unui control mult mai riguros asupra fenomenului și a permis tribunalelor din diverse țări, să emită ordonanțe speciale privind obligativitatea agresorilor de a participa la programe de tratament.

Necesitatea dezvoltării unor astfel de programe a fost reclamată de creșterea alarmantă a actelor de violență „consumate” între parteneri, atât în cazul celor angajați într-o relație non-instituțională, cât și a celor căsătoriți.

Dat fiind faptul că în România, nu a existat o preocupare deosebită în direcția monitorizării acestui fenomen, am considerat ca fiind util efortul de a semnaliza rezultatele cercetărilor efectuate de specialiștii din alte țări, în direcția sublinierii principalelor direcții de analiză și a modalităților de intervenție în scopul stopării și prevenirii acestui fenomen.

Deși cifra reală a actelor de violență (intra)familială este un indicator lipsit de transparență, există, pe baza eforturilor specialiștilor, statistici care analizează dinamica acestui fenomen, cât și relația existentă între dimensionarea sa și diferite caracteristici sociodemografice ale agresorilor și victimelor, precum și a factorilor implicați în comiterea lor.

În acord cu rezultatele cercetărilor efectuate de Serviciile de Statistică canadiene¹, 3 din 10 femei sunt supuse pe perioada mariajului sau anterior acestuia, cel puțin o dată, unui act de violență sexuală sau psihologică, din partea partenerului. Cea mai înaltă rată a acestor incidente este semnalată, în rândul

* Studiu evaluativ efectuat pe baza analizei secundare a informațiilor furnizate de literatura de specialitate. Un rol important în realizarea acestuia l-au avut sugestiile cuprinse în rapoartele efectuate de serviciile corecționale canadiene, menționate la sfârșitul lucrării.

¹ Au fost intervievate 12.300 de femei, din 10 provincii diferite, având vârsta de peste 18 ani, selecționate, în mod aleator, tehnica utilizată în culegerea datelor fiind cea a interviului prin telefon (*Violence against Woman Survey, Statistics Canada, 1993*, în conformitate cu Karen Rodgers, *Wife Assault: the Findings of a National Survey*, vol. 14, nr. 9, Canada, 1994).

cuplurilor tinere, în care partenerii sunt căsătoriți de cel mult doi ani, în majoritatea cazurilor agresorii fiind martorii unor acte de violență în familia de origine.

În baza caracteristicilor socio-demografice regăsite la nivelul subiecților lotului, victimele sunt persoane tinere, cu vârsta cuprinsă între 18-24 de ani, cu venituri modeste, aparținând tuturor nivelurilor de educație, în proporții relativ egale. Existența unor probleme de sănătate² (incapacitate fizică, afecțiuni de natura psihică) crește probabilitatea ca o femeie să fie expusă riscului abuzului partenerului, comparativ cu situația în care aceste probleme nu sunt semnalate. Consumul de alcool este considerat a fi un factor concurent infracțiunilor de violență în familie, frecvența actelor de violență raportate fiind de 3 ori mai mare în cazul cuplurilor în care soțul consumă în mod regulat alcool, decât în cazul celor în care acest fenomen nu este prezent.

Gravitatea actelor de violență a fost asociată cu analiza tipurilor de violență, frecvența acestor acte și forma de manifestare efectivă. Tipul de abuz exercitat asupra femeii îmbracă forme extrem de variate, cea mai insinuantă formă fiind cea a abuzului psihologic semnalat adesea alături de cea a abuzului emoțional, o treime dintre femeile cuprinse în eșantion fiind supuse acestor forme de abuz din partea partenerilor. De cele mai multe ori, această formă de abuz este urmată de exercitarea unor forme mult mai severe: insultă, îmbrâncire, lovirea cu pumnii, cu picioarele sau cu diferite obiecte dure, strangularea sau folosirea armei.

Un număr semnificativ de femei raportează faptul că au fost victimele abuzului sexual, mijloacele de constrângere sau intimidare folosite de parteneri, în aceste situații, fiind amenințarea prin utilizarea armei sau a cuțitului sau lovirea cu obiecte.

Gravitatea actelor de violență a fost apreciată ca fiind deosebită, în cadrul populației examinate³, o femeie din trei, temându-se că-și va pierde viața, în timpul incidentelor petrecute, traumele fizice constând în: pricinuirea unor contuzii (90%) urmată de tăiere, zgâriere sau ardere (33%), spargerea oaselor (12%) sau fracturarea oaselor (11%). Aproape 10% dintre femeile victime au suferit leziuni interne sau pierderi de sarcină, în timpul agresiunii. Formele de agresiune și mijloacele utilizate au fost, în ordinea menționată: îmbrâncirea, amenințarea cu lovirea, pâlmuirea, lovirea cu piciorul, bătaia efectivă, abuzul sexual, strangularea, folosirea armei sau a cuțitului. Solicitarea intervenției medicale a fost reclamată în proporție de aproximativ 1/3 din cazuri, 4 din 10 femei apelând la serviciile medicale, vindecarea necesitând câteva zile. Efectele în plan psihologic sunt variate, cel mai frecvent fiind asociate cu: supărarea, teama, pierderea încrederii și a stimei de sine. Un număr semnificativ dintre femeile chestionate raportează existența unor stări de depresie sau anxietate, ca urmare a episoadelor violente,

² J. Ridington, *Beating the Odds: Violence and Women with Disabilities*, Vancouver: DAWN Canada, 1989, în conformitate cu Karen Rogers.

³ Cazul răspunsurilor multiple.

sușine, precum și dezvoltarea unor *sentimente de vinovăție*, până la semnalarea unor *probleme de relaționare*, în mod special în relația cu persoanele de sex opus.

În *forme extreme*, în situația în care problema violenței este apreciată ca fiind *insurmontabilă* (ca situație fără „ieșire”) pentru depășirea situațiilor de „criză”, femeile victime recurg la *consumul de alcool, medicamente sau droguri*. Din *aprecierile autorilor studiului*⁴, aproximativ o pătrime dintre femeile care locuiesc împreună cu agresorii consumă alcool, droguri sau medicamente, ulterior *episoadelor violente* (12% consumă alcool, 9% recurg la drog, în timp ce 5% consumă, în același timp, alcool și droguri sau medicamente). Se apreciază, în *același timp*, faptul că, în rândul femeilor, care sunt *expuse în mod frecvent abuzului emoțional*, consumul de alcool și drog este mult mai ridicat decât în *cazurile anterior menționate* (31%), pentru a atinge proporția de 41% în cazurile în care sunt *reclamate forme severe de abuz*. Având în vedere *aprecierile făcute anterior*, privind riscul victimizării în funcție de statutul marital al victimei în raport cu agresorul, s-a constatat că alcoolul este utilizat într-o proporție de două ori mai mare în condițiile în care agresorul este fostul soț, iar recurgerea la *medicamente sau droguri* este practică într-o proporție de 3 ori mai mare, în *condițiile menționate*. Acest lucru este explicat de *efectele consecințelor*, în plan *psihologic, pe termen lung, pe care le implică conviețuirea cu un partener violent*.

Nu pot fi făcute diferențieri semnificative privind momentul sau perioada în care se produc aceste abuzuri, dat fiind faptul că acestea sunt raportate atât anterior *căsătoriei*, cât și pe perioada *mariajului, separării sau divorțului*, fiind prezente atât între soți, cât și între concubini. Există diferențieri privind ponderea sau probabilitatea producerii acestora, într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcție de *situațiile menționate*. Analizând relația dintre statutul marital al victimei în raport cu agresorul, în baza răspunsurilor înregistrate, *femeile sunt mult mai expuse acestei forme de abuz din partea foștilor soți, comparativ cu situația în care sunt căsătorite cu acesta*. În mod surprinzător, femeile care s-au confruntat cu problema violenței în familie au raportat existența acestor probleme într-o proporție de 60% și anterior *căsătoriei*. Rata acestor abuzuri, a fost însă mai mică în cazul cuplurilor care s-au căsătorit, ulterior, comparativ cu cele aflate în concubinaj. În același timp este sesizat faptul că, *violența exercitată asupra femeii, în unele mariaje, se menține, chiar și pe perioada gravidității*, o mare proporție dintre femei raportând faptul că *aparitia sarcinii a constituit chiar motivul apariției conflictelor care au îmbrăcat forma abuzurilor* (21% dintre femeile abuzate de parteneri au reclamat existența acestui fapt pe perioada sarcinii, 40% dintre acestea menționând faptul că prima confruntare cu o astfel de situație a avut loc în momentul în care și-au înștiințat partenerul de acest lucru).

În aceste condiții, asigurarea unei protecții adecvate a femeilor, confruntate cu problema violenței în familie, a constituit o preocupare majoră a autorităților

⁴ Karen Rodgers, *loc cit*.

statelor, instituirea programelor de tratament destinate agresorilor fiind o măsură prioritară, alături de oferirea suportului pentru victime.

Atingerea obiectivelor specifice ale acestor programe presupune parcurgerea mai multor etape și dezvoltarea unor abilități de relaționare socială, precum și desfășurarea unor acțiuni de responsabilizare a agresorilor în raport cu acțiunile lor.

Tehnicile adoptate în cadrul programelor variază în funcție de caracteristicile agresorilor, de obiectivele fixate și de teoriile cu privire la determinantele conduitei violente.

MODELE TEORETICE UTILIZATE ÎN CADRUL PROGRAMELOR COMUNITARE⁵

Unul dintre modelele cele mai uzitate în cadrul programelor comunitare este *modelul cognitiv-behaviorist*. Având la bază teoria învățării sociale, acest model postulează faptul că, atât comportamentul, cât și conduita agresorilor sunt învățate în cadrul unei experiențe socializatoare (mediul habitual de viață, familia de origine, cercul de prieteni) pe parcursul unui lung proces al „încercărilor și erorilor”. O dată declanșat acest proces, el are un efect de reîntărire, utilizarea violenței echivalând cu o eliberare de tensiune, care-i permite individului (agresor) să domine situațiile pe care le percepe ca fiind necontrolabile, inducându-i, în același timp, un efect de „anihilare” a victimei. Modelele de tratament aplicate în baza acestei teorii postulează că, atâta timp cât violența a fost învățată, ea poate fi eliminată și „replasată” în alte modele de comportament, care pot fi învățate, în mod complementar, pe durata terapiei. Acest lucru presupune învățarea unor metode non-violente de relaționare socială, având la bază utilizarea combinată a unor tehnici de relaxare și de restructurare cognitivă.

Modelul feminist aduce o perspectivă nouă, diferită, asupra violenței conjugale și are la bază confruntarea dintre atitudinile sexiste și rolurile sexuale stereotipe. Din această perspectivă, violența conjugală este privită ca o expresie a controlului exercitat de bărbați asupra soțiilor lor. În consecință, tratamentul agresorilor este dirijat nu doar în direcția stopării violenței psihice, cât, și în modificarea percepției bărbaților asupra femeilor în raport cu distribuția puterii în cuplu, prin înlăturarea „monopolului” deținut de soți.

Modelul întrajutorării (a Self-help-ului) este utilizat, de cele mai multe ori în combinație cu alte modele. Baza acestui model constă în capacitatea de întrajutorare mutuală a indivizilor care fac parte din același grup terapeutic și care se confruntă cu aceeași problemă. În anumite situații, subiecții care și-au rezolvat problema, au rolul de co-animatori. „Bătăușii anonimi” (*Batters Anonymous*) constituie un asemenea grup terapeutic, care este supus unui program specific, ce combină tehnica *self-help-ului* cu tehnica *restructurării cognitive* utilizată de modelul cognitiv-behaviorist. Cel mai „vechi” model al *self-help-ului* este cel al

⁵ Din rapoartele anuale ale Serviciilor Corecționale Canadiene, Canada, 1994.

„Alcoolicilor Anonimi” (*Alcoholics Anonymous*), constituit în 1935 în Ohio⁶, fiind constituit ulterior, după aceeași tehnică, adaptată însă specificului problemelor clienților, grupuri similare pentru tratamentul dependenților de droguri sau al agresorilor din familie.

Modelul psiho-educational combină tehnica consilierii psihologice cu strategiile educaționale. Acesta include tehnici diferențiate de modificare a comportamentului, având la bază modelul cognitiv-behaviorist, care oferă în același timp participanților elemente de educație anti-sexistă.

PRINCIPII ȘI MODELE TEORETICE ADMINISTRATE ÎN CADRUL PROGRAMELOR CORECȚIONALE⁷

Unul dintre programele care a adoptat o linie distinctă, privind conturarea obiectivelor și tehnicile de intervenție, a fost dezvoltat în cadrul Institutului Corecțional din Ontario de B. Wolfus și Bierman (1993). Având la bază *modelul psiho-dinamic* și fiind format din participanți voluntari, acesta se distinge de alte programe, prin focalizarea interesului asupra *identificării barierelor psihologice* cu care se confruntă subiecții în învățarea conduitelor non-violente și *dezvoltarea abilităților de rezolvare a conflictelor*. Acest lucru presupune stimularea unei mai mari implicări emoționale prin: *a.* reactualizarea experiențelor traumatice anterioare, concomitent cu demontarea gândurilor autodistructive; *b.* cultivarea sentimentului de încredere și autostimă, *c.* încurajarea subiecților în direcția conștientizării și acceptării rolului pozitiv al emoțiilor, concomitent cu formarea unei mai mari sensibilități față de emoțiile altora (cultivarea empatiei). Asemenea obstacole se datorează fie absenței sau incapacității subiecților de a adopta un comportament prosocial, fie insuficienței lor maturizării din punct de vedere emoțional. Pentru a estima *efectele tratamentului*, atât anterior, cât și ulterior acestuia, au fost administrate teste de evaluare a personalității și a gradului de violență. Ca instrument de evaluare a fost utilizată scala *Conflict Tactics*, aplicată unui lot de deținuți care au fost supuși tratamentului (și care au fost considerați extrem de violenți, anterior administrării programului), utilizându-se, pentru comparație, alte două loturi: unul format din subiecți non-violenți, iar altul format din subiecți care nu au urmat tratamentul. Conform aprecierilor făcute de evaluatori, tendințele de violență au scăzut apreciabil la nivelul lotului de control, comparativ cu cele înregistrate la nivelul loturilor martor. Deși participarea la tratament a fost voluntară, nu a putut fi apreciat faptul dacă progresul subiecților, respectiv evoluția lor, în plan comportamental, este reală sau „simulată”, ca expresie a conformării subiecților la normele instituționale.

⁶ *Handbook of Alcoholism Treatment Approaches*, edited by Reid K. Hester, Behavior Therapy Associates, Albuquerque, New Mexico, și William R. Miller, University of New Mexico, Albuquerque, New Mexico;

⁷ Din rapoartele anuale ale Serviciilor Corecționale Canadiene, 1994.

Un program similar de tratament este conceput de Institutul de Dezvoltare a Resurselor Umane, în Newfoundland (1994). Principiile care stau la baza acestui program sunt principii generale și pot fi regăsite și la nivelul altor programe. Având la bază tehnici care motivează subiecții în direcția identificării propriilor resurse necesare evitării conduitelor non-violente, programul își propune: conștientizarea paternn-urilor care au stat la baza adoptării comportamentului violent; cultivarea capacității de empatie; evitarea situațiilor de dominare și monopolizare a puterii și asumarea responsabilității în raport cu adoptarea comportamentului violent.

Programul *Contrecoups*, realizat în Québec, de D. Fortin și A. Devault (1993), vizează, în principal, responsabilizarea subiecților în raport cu conduitele violente adoptate anterior și învățarea unor tehnici de reducere a agresivității. Un element particular, care diferențiază acest program de programele corecționale, în general, este legat de faptul că, obiectivele stabilite nu au în vedere numai subiecții încarcerați, putând fi aplicate și altor categorii de subiecți. Evaluarea include estimarea capacității bărbaților de ajustare la relația conjugală, evaluarea dinamicii micro-grupului familial incluzând și evaluarea comportamentului copiilor maltratați și modificarea parametrilor grupului în funcție de obiectivele propuse.

Tratarea familiilor confruntate cu probleme deosebite de tipul violenței domestice este realizată în cadrul unui program special, derulat în acest sens în Edmonton (*Family Enrichment*). *Deși este conceput în mod special pentru oferirea serviciilor tuturor membrilor familiei, adesea, în atingerea obiectivelor programului, apar dificultăți legate de existența unor probleme speciale* cu care se confruntă familia, printre care sărăcia, consumul excesiv de alcool și droguri sau activitatea infracțională a unuia sau a mai multora dintre membrii acesteia.

În ceea ce privește momentul ales pentru acordarea tratamentului, acesta diferă de la un program la altul, unele optând numai pentru perioada de încarcerare, altele pentru perioada urmând eliberării agresorilor. În unele programe, bărbații deținuți în *penitenciare* au fost cuprinși într-un program de tratament similar cu cel din programele comunitare, participarea la tratament fiind o condiție obligatorie a eliberării, în timp ce, în alte programe, foștii deținuți sunt obligați să presteze, *după eliberare*, pe o perioadă limitată (câteva luni), servicii în cadrul instituțiilor corecționale, în timp ce, unii sunt incluși în programele comunitare, pe o perioadă de mai multe săptămâni.

Ca urmare a faptului că, participarea la tratament în cazul majorității programelor aplicate deținuților din instituțiile corecționale este obligatorie, efectele care decurg din acest fapt constituie impedimente ale evaluării eficacității tratamentului.

Studierea eficienței programelor a fost examinată, în funcție de diferiți indicatori, ținând cont de capacitatea acestora de a păstra clienții pe o perioadă determinată de timp, dar și de modificările înregistrate în comportamentul acestora, atât pe perioada administrării tratamentului, cât și ulterior acestui fapt. În consecință, rata de „abandon” și rata de „recidivă” au fost considerate indicatori

relevanți la măsurarea eficienței programelor. În pofida acestor preocupări, cercetările privind evaluarea eficacității programelor corecționale de tratament nu au permis formularea unor concluzii clare și precise. Chiar dacă au fost înregistrate eforturi substanțiale în direcția monitorizării efectelor, rezultatele înregistrate sunt extrem de contradictorii. Există mai multe considerente care „justifică”, această apreciere. Pe de o parte, cel mai adesea, aceste dificultăți sunt legate de sesizarea faptului că nu există o metodologie uniformă de lucru atât în aplicarea efectivă a programelor, cât și în evaluarea eficienței acestora. Pe de altă parte, seturile de variabile „de incidență” utilizate în aprecierea comportamentului subiecților nu au putut fi aplicate pe loturi reprezentative de subiecți, astfel încât rezultatele să fie susceptibile de a fi extrapolate la alte niveluri de analiză.

Noțiunea de „abandon” sau „urmare” completă a tratamentului comportă interpretări diferite, în funcție de evaluatori și criteriile stabilite de coordonatorii acestor programe, în aprecierea momentului în care un client este „recuperat” sau scutit din tratament. Din punctul nostru de vedere, durata păstrării în tratament este o variabilă influențată de caracteristicile psihologice și socio-demografice ale subiecților, evoluția ulterioară a acestora nefiind predictibilă, decât în anumite limite, anterior administrării tratamentului. Prin urmare, fixarea „apriorică” a unui timp „optim” la care să fie expus un subiect, neglijând caracteristicile personale, conduce la imposibilitatea unei evaluări reale a evoluției în plan comportamental, individual. O evaluare sintetică a gradului de eficacitate a acestor programe trebuie să vizeze, în opinia noastră, predicția șanselor lor de succes în cazul diferitelor categorii de agresori. Unii dintre aceștia răspund, în mod adecvat, tratamentului, alții nu reușesc să-și asimileze deprinderile necesare evitării actelor de violență, cauzele fiind multiple, depinzând, în mare măsură de caracteristicile lor personale, cât și de mijloacele folosite în sensul modificării comportamentului.

BIBLIOGRAFIE

1. CLOW, D. R., HUTCHINS, D. E. & VOGLER, D. E., *TFA Systems: A Unique Group Treatment of Spouse Abusers*, in „Journal for Specialists in Group Work”, 17(2), 1992.
2. CORRECTIONAL SERVICE OF CANADA, *Breaking the Cycle of Violence*. Ottawa, Ontario, 1988.
3. DUTTON, D. G., *Profiling of Wife Assaulters: Preliminary Evidence for a Trimodal Analysis*, in „Violence and Victims”, 3(1), 1988.
4. FORTIN, D. & DEVAULT, A., *Programme Countercoups*, Rapport Semi-annual, Montréal, 1993.
5. GONDOLF, E. W., *Evaluating Programs for Men who Batter: Problems and Prospects*, in „Journal of Family Violence”, 2(1), 1987.
6. HAMM, M.S. & KITE, J. C., *The Role of Offender Rehabilitation in Family Violence Policy: The Batterer Anonymous Experiment*, in „Criminal Justice Review”, 16(2), 1991.
7. CORRECTIONAL SERVICE OF CANADA, *The Readiness Model*, Institute for Human Resource Development, Ottawa, Ontario, 1994.
8. KAREN ROGERS, *Wife Assault: the Findings of a National Survey*, vol. 14, nr. 9, Canada, 1994.
9. PALMER, S. E., BROWN, R. A. & BARRERA, M. F., *Group Treatment Program for Abusive Husband: Long-term Evaluation*, in „American Journal of Orthopsychiatry”, 62(2) 1982.

10. PROCHASKA, J. O. & DI CLEMENTE, *Transtheoretical Therapy: Toward a more Integrative Model of Change*, in *Psychotherapy, Theory, Research and Practice*, 1982.
11. SAUNDERS, D. G. & HANUSA, D., *Cognitive-Behavioural Treatment of Men Who Batter: The Short-term Effects of Group Therapy*, in „Journal of Family Violence”, 25(3), 1986.
12. VAN DIETEN, M., RETTINGER, L. J., GRAHAM, I. J. & VAN HORN, G., *The Development, Implementation and Evaluation of the Family Enrichment Program. Quarterly Report*, Ottawa, Ontario: John Howard Society, 1992.
13. WOLFUS, B. & BIERMAN, R., „*Relating Without Violence*”: *An Evaluation of a Program for Incarcerated Male Batterer*, Ontario: Correctional Institute, 1993.

10. PROCHASKA, J. O. & DI CLEMENTE, *Transtheoretical Therapy: Toward a more Integrative Model of Change*, in *Psychotherapy, Theory, Research and Practice*, 1982.
11. SAUNDERS, D. G. & HANUSA, D., *Cognitive-Behavioural Treatment of Men Who Batter: The Short-term Effects of Group Therapy*, in *Journal of Family Violence*, 25(3), 1986.
12. VAN DIETEN, M., RETTINGER, L. J., GRAHAM, I. J. & VAN HORN, G., *The Development, Implementation and Evaluation of the Family Enrichment Program. Quarterly Report*, Ottawa, Ontario: John Howard Society, 1992.
13. WOLFUS, B. & BIERMAN, R., *„Relating Without Violence”: An Evaluation of a Program for Incarcerated Male Batterer*, Ontario: Correctional Institute, 1993.

DINAMICA, ETIOLOGIA ȘI PREVENIREA DELINCVENȚEI JUVENILE ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

DAN BANCTU, VASILE TEODORESCU

1. SEMNIFICAȚII ȘI DIMENSIUNI ALE FENOMENULUI DE DELINCVENȚĂ JUVENILĂ

Conceptul de „delincvență juvenilă” include două noțiuni distincte, care trebuie precizate și anume: cel de „delincvență” și cel de „juvenil”. Deși ambii termeni au intrat în limbajul comun și par să aibă semnificații bine determinate, ei sunt folosiți adesea cu înțelesuri diferite nu numai în vorbirea curentă, ci și în limbajul științific. Pentru acest motiv, lipsa unei definiții unitare și unanim acceptate constituie o sursă de confuzii, care pot distorsiona rezultatele investigațiilor sociologice și criminologice în acest domeniu.

Unii autori consideră că noțiunea de delincvență este relativ nouă, iar delincvența juvenilă este un fenomen social nou¹, datorită faptului că noțiunea respectivă nu a fost utilizată înainte de sec. XIX, iar până la sfârșitul aceluia secol nu existau instanțe speciale pentru minori. Motivul este că, deși au existat acte antisociale comise de către minori de-a lungul istoriei, ele nu au fost întotdeauna considerate ilegale și nu au fost întotdeauna denumite delincvente. De altfel, termenul de „delincvență juvenilă” nu este întâlnit nici în legislația penală din țara noastră, nici în dreptul penal din alte țări, fiind o creație a doctrinei penale moderne și a teoriilor criminologice sau sociologice recente, în încercările lor de a grupa o serie de delikte în funcție de criterii de vârstă, considerându-se, în mod justificat, că faptele penale prezintă o serie de particularități determinate de nivelul de maturitate biologică și intelectuală a individului care comite un act delinvent.

Conceptul de „delincvență juvenilă” este sinonim în diverse legislații cu noțiunea de „criminalitate juvenilă”, deși, etimologic, (și anume în limba latină), aceste cuvinte aveau înțelesuri diferite. Astfel, termenul de „*delinquere*” avea accepția de „a greși”, „a scăpa din vedere”, „a lipsi” (substantivul „*delictum*” însemna în primul rând „greșeală”), în timp ce prin „*crimen*” se înțelegea „crimă” la care se asociau semnificațiile de „acuzare”, „imputare”, „pricinuire a unui rău”. Este interesant că în literatura anglo-saxonă de specialitate, cu precădere în cea nord-americană, termenul de „delincvență” a păstrat semnificația sa originară

¹ T.L. Empey, *American Delinquency. It's Meaning and Construction*, The Dorsey Press, Chicago, Illinois, 1982.

(delinquency), care nu se confundă cu sfera și conținutul noțiunii de „criminalitate” (criminality). De aceea, este posibil și probabil ca termenul de „delincvență juvenilă” să fi fost introdus și generalizat cu intenția de a nu asocia conotațiile prea grave ale conceptului de „criminalitate” cu faptele comise de minori, întrucât, pentru o faptă similară cu cea comisă de un adult, minorului nu i se putea aplica aceeași pedeapsă și, în nici un caz, una din sancțiunile prevăzute pentru crimă. De altfel, în limbajul juridic curent din țara noastră și din alte țări (Franța, Italia), cuvântul „crimă” era asociat cu un regim sever de executare a pedepselor, motiv pentru care s-a introdus, prin acceptarea tacită, conceptul de „delincvență”, care s-a generalizat în mod repetat în cazul minorilor, fără să elimine însă conceptul de „criminalitate”, ambele noțiuni continuând să fie folosite cu aceeași semnificație. În Franța și Italia de pildă, termenul de „criminalitate juvenilă” este întâlnit cu precădere în literatura juridică, în timp ce sintagma „delincvență juvenilă” este folosită mai frecvent în cercetările criminologice, sociologice și psihologice, ambele având însă aceleași semnificații.

Din punct de vedere al criteriului normativului penal, delincvența juvenilă include ansamblul actelor și faptelor cu caracter penal comise de tineri care au atins vârsta majoratului penal și au fost judecați și sancționați de către instanțe. Acest criteriu de definire apare însă prea reductionist, întrucât nu permite o delimitare clară între devianța penală și devianța socială, întrucât el include, deopotrivă, atât conduitele juvenile sancționabile penal, cât și alte acte sau fapte comise de minori și tineri care, deși se abat de la regulile de conviețuire morală și socială, nu reprezintă decât manifestarea „rupturii” și „crizei” de identitate care apare la vârsta adolescenței (cum sunt, de pildă, așa-numitele „tulburări de comportament juvenil” – iritabilitate, impulsivitate, instabilitate, sau fuga de acasă și de la școală, abandonul școlar, vagabondajul, cerșetoria etc.).

Departe de a constitui un fenomen omogen, definit printr-o etiologie specifică și prin motivații stricte de natură antisocială, delincvența juvenilă cunoaște definiții și accepțiuni extrem de diverse în diferitele sisteme legislative, incluzând în această noțiune toate manifestările deviante și nonconformiste specifice vârstei adolescenței, alături de actele de încălcare sau transgresare a legii penale comise de minori. Pentru acest motiv, în sfera delincvenței juvenile sunt incluși, deopotrivă, „minori cu tulburări de comportament”, „minori-problemă”, „minori în pericol moral și social”, „minori în conflict cu legea penală” etc.

Lipsa de uniformitate a diferitelor sisteme legislative privind definirea delincvenței juvenile împiedică a aduce la un numitor comun diferitele delikte și acte deviante comise de tineri și de a le clasifica în funcție de un criteriu unic. Cu toate acestea, definirea și circumscrierea delincvenței juvenile se face în funcție de două criterii: vârsta majoratului penal și sistemul de sancțiuni și tratament aplicat minorilor delincvenți.

1.1. VÂRSTA MAJORATULUI PENAL

Deși nu există o uniformitate a prescripțiilor normative privind vârsta majoratului penal, documentele O.N.U. adoptate la cel de al VII-lea Congres pentru prevenirea delincvenței și tratamentul delincvenților (Milano, 1989)

stipulează că noțiunea de „tineri” trebuie aplicată tuturor indivizilor aflați sub vârsta de 25 de ani. Convenția O.N.U. privind drepturile copilului precizează, încă din primul articol, că ea este aplicabilă oricărei ființe umane sub vârsta de 18 ani, „cu excepția cazurilor în care vârsta majoratului este atinsă mai devreme, în funcție de legislația care este valabilă pentru aceste cazuri”².

Din nefericire, vârsta majoratului civil diferă sensibil de cea a majoratului penal, în funcție de diferitele legislații. Astfel, pentru o mare parte a sistemelor legislative europene, vârsta majoratului civil (momentul în care tânărul dobândește capacitatea deplină de exercițiu, putând exercita drepturi și a-și asuma obligații în numele propriu) este fixată, de regulă, la 18 ani, în timp ce vârsta majoratului penal este sensibil mai coborâtă. Ea variază între 16–18 ani pentru majoritatea sistemelor penale, existând însă unele excepții și sub această limită, cum ar fi cazul legislațiilor scandinave (stabilită la 15 ani), Germaniei, Austriei și Ungariei (fixată la 14 ani), Franței și Poloniei (13 ani) etc.

Codul penal român, utilizând criteriul vârstei pentru definirea și sancționarea actelor antisociale comise de minori, stabilește următoarele limite de vârstă privind răspunderea penală a minorilor astfel: 1. minorii aflați sub vârsta de 14 ani nu răspund penal pentru faptele lor întrucât există prezumția absolută că sunt lipsiți de discernământ, neavând deci capacitatea intelectuală, afectivă și volitivă de a percepe fapta ilicită și consecințele negative ale acesteia; 2. minorii aflați între 14–16 ani răspund penal numai dacă se dovedește, pe baza expertizei medico-psihiatrice, că au acționat cu discernământ (față de aceștia legea introduce doar o prezumție relativă în privința existenței sau inexistenței discernământului); 3. minorii între 16–18 ani răspund penal întocmai ca și adulții.

În consecință, în funcție de acest criteriu, în sfera delincvenței juvenile din România ar trebui să fie incluși numai minorii între 14–16 ani care au comis fapte penale și de răspundere penală, precum și cei între 16–18 ani aflați în conflict cu legea penală, în timp ce minorii sub 14 ani și cei între 14–16 ani lipsiți de discernământ care au comis diverse delikte formează fenomenul de *predelincvență* juvenilă.

1.2. SISTEMUL DE SANCTIUNI, TRATAMENT ȘI RESOCIALIZARE

Deși regimul juridic privind sancționarea și tratamentul delincvenților minori diferă de la o țară la alta, în prezent se pot întâlni trei situații mai importante: 1. într-un număr de legislații penale, sistemul de sancționare a minorilor și tinerilor nu diferă prea mult de cel aplicat adulților, cu precizarea că, în cazul minorilor, măsurile și pedepsele adoptate sunt mai blânde și sensibil mai reduse față de cele aplicate adulților; 2. în alte cazuri, diferențele sunt foarte marcante, structurându-se chiar un sistem de sancționare și pedepsire a minorilor delincvenți în care sunt utilizate, alături de sancțiunile privative de libertate și cele neprivative, constând din negocierea delincent – victimă și repararea prejudiciilor, liberarea pe probațiune, prestarea unei munci în folosul comunității etc.; 3. în sfârșit, în alte

² Convenția O.N.U. cu privire la drepturile copilului, Comitetul Național pentru Protecția Copilului, „Buletin” nr. 4, (18), 1994.

legislații, sistemul de sancționare a minorilor delincvenți combină elemente ale sistemului penal clasic (măsuri educative neprivative de libertate, alături de măsuri și pedepse privative de libertate) cu cele ale sistemului medical-curativ, fiind aplicat în special unor categorii de minori handicapați fizic sau psihic și care necesită îngrijire, supraveghere și tratament special.

Independent, și totuși legat de sistemul juridic pentru adulți, sistemul juridic pentru tineri este mai ales responsabil de atitudinea acestora față de delictele comise de ei, ca și față de copiii incorigibili, chiulangii și vagabonzi. Pentru acest motiv, sancțiunile acordate minorilor delincvenți trebuie aplicate în funcție de anumiți factori, cum ar fi, de exemplu, vârsta și personalitatea acestora, circumstanțele comiterii delictului, situația familială etc.

Conform legislației penale românești, față de minorii delincvenți cu răspundere penală se pot adopta două tipuri de sancțiuni: *măsuri educative* (mustrare, libertate supravegheată, internare într-un centru de reeducare, internare într-un institut medical-educativ) și *pedepse* (amendă și închisoare).

Aceste delimitări conceptuale și metodologice, dincolo de valoarea lor teoretică, dau posibilitatea unei înțelegeri mai adecvate a realității fenomenului de delincvență juvenilă din țara noastră, a tendințelor sale de evoluție, a identificării cauzelor și condițiilor care-l determină și a prefigurării unor soluții și măsuri de prevenire și diminuare treptată.

2. TENDINȚE ȘI EVOLUȚII STATISTICE ALE DELINCVENȚEI JUVENILE ÎNTRE 1990-2000

Majoritatea datelor și informațiilor referitoare la fenomenul delincvenței juvenile provin din statisticile oficiale ale organelor de poliție, procuratură și justiție³, care reprezintă însă doar suportul descriptiv, nu și explicativ, al evoluției fenomenului. Mai mult, aceste informații nu pot furniza indicatori absolut valizi, capabili să surprindă amploarea și intensitatea fenomenului de delincvență juvenilă, datorită modalităților diferite privind descoperirea, instrumentarea și sancționarea diverselor delikte comise de minori și tineri.

Totuși, indiferent de aceste discrepante statistice, datele existente relevă că, în perioada 1990-2000, delincvența juvenilă a cunoscut o creștere accentuată și semnificativă în România, atât ca amploare și gravitate, cât și ca pondere în ansamblul criminalității comise și judecate.

2.1. DELINCVENȚA JUVENILĂ INSTRUMENTATĂ

În perioada 1990-2000, coincidentă cu cea a tranziției, au fost trimiși în judecată un număr de 95 743 minori pentru diverse tipuri de delikte comise, revenind în medie circa 8 800 de minori inculpați anual de către organele de control și prevenire socială (vezi tabelul nr. 1).

³ V. Teodorescu, I. Guriță, A. Drăghici, M. Focică, *Studiu de criminologie privind starea criminalității în perioada 1989-1999. Cauzele și prognoza asupra acestora*, Biroul de Criminologie al Parchetului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție, București, 2000.

Tabelul nr. 1

Dinamica minorilor inculpați pentru diverse delikte în perioada 1990–2000

ANUL	Total minori inculpați	Creștere sau descreștere față de anul 1989 (%)	Creștere sau descreștere față de anul precedent (%)
1989	3.810	x	x
1990	4.554	+19,5	+19,5
1991	8.520	+128,6	+87,1
1992	9.210	+141,7	+8,1
1993	10.140	+166,1	+18,8
1994	11.658	+206,0	+6,6
1995	12.611	+230,1	+8,2
1996	12.439	+226,5	-1,4
1997	13.674	+258,9	+9,4
1998	10.918	+186,6	-19,2
1999	8.231	+116,3	-24,6
2000	7.322	+192,2	-11,0

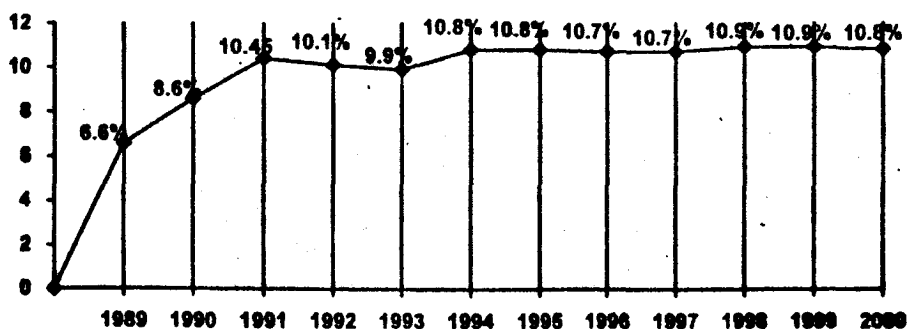
Sursa: Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

Așa cum se poate observa din acest tabel, după anul 1990, delincvența juvenilă a înregistrat o creștere „explozivă”, ea fiind de 2,2 ori mai mare în 1991 comparativ cu 1989, de 3,1 ori mai mare în 1994 față de 1989 și de 3,6 ori mai ridicată în 1997, când, de altfel, se înregistrează și cifra record de 13.674 minori inculpați pentru diverse delikte. Deși ponderea creșterilor anuale în perioada analizată a cunoscut o serie de oscilații, intervalul cuprins între anii 1992–1997 a înregistrat cele mai „spectaculoase” salturi în privința numărului de minori inculpați, după 1998 apărând o tendință de descreștere a numărului de minori trimiși în judecată, vizibilă, mai ales, în anul 2000.

În mod corelativ, creșterea „îngrijorătoare” în cifre absolute a minorilor inculpați anual s-a reflectat și în creșterea ponderii acestora în ansamblul delincvenților trimiși în judecată (vezi diagrama nr. 1).

Diagrama nr. 1

Ponderea minorilor trimiși în judecată în ansamblul delincvenților inculpați între 1990–2000

Sursa: Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

Dacă în 1989 ponderea minorilor inculpați era de doar 6,6% în ansamblul delincvenților trimiși în judecată, ea a înregistrat ulterior creșteri constante, ajungând ca în 1999 minorii inculpați să reprezinte aproape 11% din totalul persoanelor trimise în judecată. Aceeași situație rezultă și din analiza ponderii minorilor arestați din cei inculpați pentru diverse delikte, comparativ cu ponderea persoanelor majore arestate și trimise în judecată (vezi tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Ponderea minorilor inculpați și arestați, comparativ cu ponderea majorilor inculpați arestați în perioada 1990–2000

ANUL	Pondere din totalul persoanelor inculpate	
	Minori inculpați arestați (%)	Majori inculpați arestați (%)
1989	25,9	34,1
1990	44,3	44,8
1991	39,3	36,5
1992	10,2	32,2
1993	31,0	29,7
1994	27,3	27,9
1995	23,6	25,3
1996	19,5	23,4
1997	11,3	23,3
1998	15,7	19,4
1999	16,4	20,0
2000	20,5	24,1

Sursa: Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

Așa cum se poate observa din acest tabel, dacă în 1989 un sfert dintre minorii trimiși în judecată se aflau în stare de arest, ponderea acestora a crescut spectaculos între 1990–1991, când se apropie la circa 45%, pentru ca ulterior să cunoască o descreștere constantă stabilindu-se la 16,4% în 1999. De menționat că, în anul 2000, s-a înregistrat o pondere de minori arestați și inculpați similară cu cea din anul 1996. Chiar dacă, în perioada analizată, ponderea arestaților majori trimiși în judecată a fost superioară ponderii pentru inculpații minori, au existat și ani în care, surprinzător, ponderea minorilor arestați a fost mai mare decât cea a persoanelor majore arestate, cum ar fi, de exemplu, anul 1991 când ponderea minorilor arestați a fost superioară cu 2,8% ponderii delincvenților majori arestați și inculpați.

Scăderea anuală a ponderii minorilor arestați și trimiși în judecată (dar și a ponderii majorilor inculpați și arestați) poate fi expresia modificării concepției „tradiționaliste” penale a instituțiilor de urmărire și control social, conform căreia prevenirea și combaterea delincvenței juvenile trebuie însoțită în mod invariabil numai prin privarea de libertate a minorilor. Or, în momentul de față, aceste organisme au considerat că inculparea în stare de libertate a minorilor delincvenți este mai benefică pentru aceștia, măsura arestării minorilor urmând a fi adoptată numai pentru delikte deosebit de grave (omor, viol, vătămare corporală gravă, tâlhărie etc.) sau numai față de acei minori care reiterează cu violență și agresivitate diverse delikte.

2.2. DELINCVENȚA JUVENILĂ SANȚIONATĂ

Chiar dacă cifra absolută a acesteia este inferioară delincvenței instrumentate din diverse motive (unii minori inculpați nu sunt și judecați, alții sunt achitați de instanțele de judecată etc.), semnificativ este faptul că, începând cu 1990, numărul minorilor sancționați definitiv de către instanțele de judecată a crescut de peste 5 ori, de la 1983 minori condamnați în 1990 la 10 377 minori condamnați în 1996 și la 11.196 minori condamnați în 1998 (vezi tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Dinamica minorilor sancționați definitiv de instanțele de judecată în perioada 1990–2000

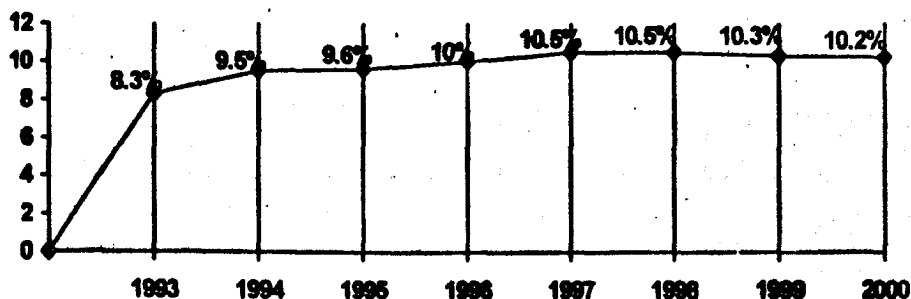
ANUL	Total minori sancționați definitiv	Creștere sau descreștere față de anul 1990 (%)	Creștere sau descreștere față de anul precedent (%)
1990	1.983	x	x
1991	3.784	+190,8	+90,8
1992	4.590	+131,5	+21,3
1993	6.940	+249,9	+51,2
1994	9.121	+359,9	+31,4
1995	9.783	+393,3	+7,2
1996	10.377	+423,3	+6,1
1997	11.802	+495,1	+13,7
1998	10.056	+407,1	-14,8
1999	8.797	+343,6	-21,4
2000	6.738	+239,8	-23,4

Sursa: *Anuarul statistic al României*, 2000, Comisia Națională pentru Statistică, p. 59–660.

Dacă, în primii ani după 1989, instanțele de judecată au manifestat mai multă „tolerantă” față de minorii trimiși în judecată, începând cu anul 1993, an care coincide cu o creștere explozivă a delincvenței juvenile, ele au devenit mai severe și mai exigente. Astfel, dacă pentru perioada 1993–1994 minorii inculpați judecați definitiv au reprezentat circa 9,0% din totalul delincvenților condamnați, în perioada 1995–1999 minorii judecați și sancționați definitiv au reprezentat, în medie, circa 10,2% din totalul persoanelor condamnate (vezi diagrama nr. 2).

Diagrama nr. 2

Ponderea minorilor condamnați definitiv de instanțe în perioada 1993–2000

Sursa: *Anuarul Statistic al României*, 2000, p. 659.

Din nefericire, creșterea ponderii minorilor condamnați de instanțele de judecată nu și-a găsit însă și un corespondent preventiv, educativ și curativ în sistemul de sancționare și de judecare a diverselor fapte antisociale comise de minori, evoluția alarmantă a fenomenului de delincvență juvenilă fiind influențată, într-o oarecare măsură și de „eșecul” vechiului sistem de sancționare a minorilor delincvenți. Astfel, decretul nr. 218/1987, care prevedea sancțiunea reeducării minorilor numai în stare de libertate în cadrul unor colective de muncă sau învățătură (decret abrogat abia în anul 1992), nu a permis instanțelor de judecată să poată utiliza o gamă diversă de măsuri educative și pedepse față de minorii delincvenți, ceea ce a condus la o anumită „criză” de legitimitate a acestor instituții, opinia publică considerând că justiția nu poate contracara eficient fenomenul de delincvență juvenilă. În momentul de față, dificultățile legate de procesul de reformă a justiției, ca și cele legate de modificarea și definitivarea noului cod penal (și în mod special, de introducerea unei legislații penale pentru minori și tineri) au condus, paradoxal, la înăsprirea sancțiunilor adoptate față de minorii delincvenți, ceea ce s-a concretizat în creșterea pedepselor privative de libertate pronunțate față de minori, care tind să reprezinte circa 45% în ansamblul de pedepse și măsuri educative aplicate de către instanțele de judecată (vezi tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Dinamica măsurilor educative și a pedepselor aplicate minorilor delincvenți în perioada 1993–1998

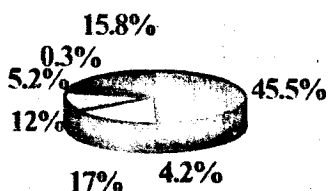
ANUL	Ponderea diverselor sancțiuni aplicate minorilor condamnați			
	Măsuri educative (%)	Amendă (%)	Închisoare (%)	Suspendarea condiționată a închisorii (%)
1993	68,3	2,4	25,5	3,8
1994	41,9	3,4	45,7	9,0
1995	32,9	4,2	46,6	16,3
1996	32,2	4,3	45,1	18,4
1997	35,2	4,6	43,8	16,4
1998	38,3	3,5	46,0	12,2

Sursa: *Anuarul Statistic al României*, 1999, p. 659.

În perioada 1993–1998, în medie, evoluția diverselor tipuri de măsuri educative și pedepse aplicate minorilor de către instanțele de judecată a înregistrat următoarele ponderi (vezi diagrama nr. 3):

Diagrama nr. 3

Ponderea diverselor sancțiuni aplicate minorilor delincvenți în perioada 1993–1998

- Închisoare (45,5%)
- Amendă (4,2%)
- Libertate supravegheată (17,0%)
- Mustrare (12,0%)
- Centru de reeducare (5,2%)
- Institut educativ (0,3%)
- Alte soluții (15,8%)

Sursa: *Anuarul Statistic al României*, 1999.

Analiza evoluției sancțiunilor adoptate minorilor delincvenți relevă faptul că, spre deosebire de alte sisteme penale europene sau americane – unde se constată o prevalență a sancțiunilor neprivative de libertate aplicate minorilor delincvenți și, implicit, o diminuare a celor privative de libertate –, în România situația este exact inversă, observându-se o creștere sensibilă a pedepsei cu închisoarea aplicată față de minorii delincvenți (de pildă, în 1996, din cei 10 377 de minori judecați definitiv de către instanțe, 4 667 dintre aceștia au fost condamnați la închisoare, ceea ce reprezintă aproximativ 50% din totalul sancțiunilor aplicate). Fără a pune în discuție legitimitatea și eficiența activității instanțelor de judecată în individualizarea și dozarea diverselor pedepse și măsuri educative pronunțate față de minorii delincvenți, considerăm că utilizarea închisorii cu preponderență ca sancțiune s-ar datora următoarelor cauze:

1. încercarea instanțelor de a combate *efectele* fenomenului și nu *cauzele* reale ale acestuia, printr-o politică penală dusă dincolo de limitele ce ar putea justifica atitudinea severă și intransigentă față de fenomenul delincvenței juvenile;
2. menținerea unei atitudini intolerante și neînțelegătoare a unor instanțe, care pun sub semnul echivalenței faptele comise de minori cu cele comise de persoane adulte, ignorând astfel substratul causal diferit al delictelor în perioada adolescenței de cele comise de către adulți;
3. considerarea de către instanțe ca fiind mult mai grave și periculoase faptele penale comise de minori – și care merită un regim sancționar privativ de libertate – ca și adoptarea unei atitudini mai „blânde”, mai tolerante față de delictele comise de majori (față de autorii acestora instanțele au pronunțat, de pildă, între 1994–1996 doar în proporție de 35–42% sancțiuni privative de libertate comparativ cu ponderea de 45–50% cât reprezintă pedeapsa închisorii adoptată față de minorii delincvenți).

Punând în felul acesta problema regimului de sancționare a minorilor delincvenți nu dorim, desigur, să eludăm substratul real al fenomenului de delincvență juvenilă și implicațiile sale pentru „poluarea” morală a societății. Dorim însă să atragem atenția că, pentru acest tip de comportament, *evaluarea și sancționarea juridică* apar uneori inadecvate și că a „amenda” conduita unui adolescent aflat în „derivă” la fel ca și în cazul delincventului adult înseamnă a face uneori din adolescenți și tineri victimele propriilor lor „educatori”, riscând astfel să-i „împingem” spre viitoarea carieră delincventă structurată și reiterativă.

3. DINAMICA PRINCIPALELOR TIPURI DE DELICTE COMISE DE MINORI ÎN PERIOADA 1990–2000

Fenomenul delincvenței juvenile a fost perceput ca exploziv după 1989 nu numai datorită creșterii amplitudinii și intensității acestuia, ci și datorită aspectelor „calitative” noi pe care le-a cunoscut față de perioada anterioară, concretizate în creșterea *gravității* delictelor comise, în special a celor comise cu violență și agresivitate, precum și în tendința minorilor de a se asocia în grupuri, mai mult sau mai puțin organizate, în vederea săvârșirii de delikte.

Totuși, în perioada analizată, în totalul delictelor comise de minori cea mai mare parte au deținut-o cele împotriva patrimoniului privat și public, și în primul rând *furturile* (furturi de bani, bunuri și valori, furturi din locuințe și magazine,

furturi din buzunare în autobuze, furturi de alimente și băuturi, furturi din autoturisme etc.). Astfel, dacă în anul 1989 ponderea minorilor inculpați pentru diverse furturi a fost de 39% din totalul minorilor trimiși în judecată, în 1992 ea a ajuns până la 50%, atingând chiar 80% în 1998 și scăzând la 76,9% în 1999. De altfel, în ansamblul furturilor comise în țara noastră în perioada 1989–2000, minorii dețineau o pondere de 18,4%, ceea ce demonstrează că *furtul* reprezintă modalitatea cea mai frecventă și operativă pentru procurarea de bunuri de către minori, delict ce nu presupune o anumită „instruire” culturală, ci doar o „specializare” și „calificare” în acest domeniu, de multe ori fără utilizarea violenței. În schimb, în perioada analizată a crescut numărul delictelor de *tâlhărie* comise de minori, delict ce presupune utilizarea forței și agresiunii, astfel încât numărul minorilor trimiși în judecată pentru tâlhărie s-a dublat în 1990 față de 1989, apoi s-a triplat în 1991, pentru ca în 1992 el să fie de 4 ori mai mare comparativ cu 1989 (890 de minori inculpați pentru tâlhărie în 1992, față de numai 171 minori inculpați în 1989).

În mod corelativ, au crescut substanțial și delictele contra persoanei comise de minori și, în primul rând, cele de *omor* și *viol*. Astfel, în 1989 au fost inculpați un număr de 369 de minori pentru delictе contra persoanei, în 1991 numărul acestora a ajuns la 617 minori, atingând apogeul de 620 de minori în 1997, după care urmează o scădere până la 460 de minori inculpați în 1999. Delictеle de omor comise de minori cunosc o evoluție oscilantă, dar descendentă, mergând de la 72 de omoruri existente în 1989 la 80 de omoruri în 1991, scăzând apoi treptat la 73 de omoruri în 1996 și stabilizându-se la 40 de omoruri în 1999. Aceeași tendință de evoluție o au și delictеle de viol, al căror număr variază de la 119 violuri comise în 1989, la 303 violuri în 1991, pentru ca după acest an numărul de violuri comise de minori să scadă treptat la 140 în 1996 și la 78 în 1999. Deși aceste delictе au cunoscut o evoluție descendentă în totalul delictelor comise de minori, ele rămân în continuare categorii importante de încălcare a legii penale de către această grupă de vârstă.

Dincolo de comiterea celor patru categorii de delictе menționate (furt, tâlhărie, omor și viol), minorii au fost implicați, în perioada analizată, într-o serie de fapte penale care atentează la normele conviețuirii morale, ale bunelor moravuri și liniștii publice, dar într-o proporție extrem de scăzută comparativ cu persoanele adulte. De menționat, totodată, existența unor acte de prostituție și proxenetism în care au fost implicați minori, adeseori, la incitarea persoanelor adulte.

4. FACTORI ETIOLOGICI RELEVANȚI IMPLICAȚI ÎN FENOMENUL DELINCVENȚEI JUVENILE

Delincvența juvenilă reprezintă un fenomen social complex, multidimensional și multicausal, care generează o serie de consecințe negative nu numai pentru societatea românească, cât și pentru viitoarea evoluție socială și profesională a tinerilor implicați în acest fenomen. Problema delincvenței juvenile dobândește o semnificație aparte pentru societatea românească, cu atât mai mult cu cât starea de dereglare normativă, economică și culturală, ce caracterizează actuala perioadă de tranziție, este resimțită de mulți tineri ca un „conflict” între aspirațiile lor individuale și mijloacele permise

pentru a le realiza. În consecință, se poate afirma că nivelul delincvenței juvenile din România reflectă, în mare măsură, interesul și capacitatea societății de a soluționa dificultățile resimțite de tineri, precum și intensitatea și eficiența măsurilor de prevenire și control social desfășurate de instituțiile specializate ale statului.

Ca o trăsătură generală, majoritatea minorilor inculpați și sancționați în perioada analizată prezentau serioase deficiențe de socializare familială și socială, concretizate prin fuga de acasă, abandon școlar, consum de alcool și droguri, anturaje nefaste, care au constituit factori negativi importanți în structurarea comportamentului lor delincvent. Deși acești factori au condus la conturarea tipului de minor, la început deviant, iar ulterior delincvent, ei trebuie asociați cu anumite disfuncții intervenite în activitatea de educare și învățare morală a principalelor „instanțe” de socializare și control social din perioada adolescenței și, în primul rând, în cea a familiei, școlii, grupului profesional sau de prieteni, comunității locale, mass-media etc.

Întrucât în ultimii 5 ani analizați doar 10,6% dintre minorii judecați definitiv erau „produsul” unor familii dezorganizate legal, rezultă că dezorganizarea familială nu este, *ipso facto*, un factor determinant al comportamentului delincvent juvenil, ci deficiențele și disfuncțiile educative ale familiei au o importanță mult mai mare în apariția unor manifestări deviante și delincvente la vârsta adolescenței. „Disoluția” grupului familial, deteriorarea climatului afectiv și emoțional din familie, lipsa de comunicare socială în familie, deficiențe ale stilului educativ parental în familie, lipsa de control asupra minorului de către părinți reprezintă, la rândul lor, factori care influențează negativ conduita minorului, determinându-l ca, în anumite condiții favorizante, să comită și să reitereze acte cu caracter deviant și delincvent.

Toate aceste disfuncții educative ale familiei reprezintă, însă, condiția necesară, dar nu și suficientă în structurarea comportamentului delincvent juvenil, ele trebuie corelate și cu alte variabile socioumane și culturale, care țin de nivelul de instrucție și cultură al familiei, nivelul veniturilor acesteia, modul și stilul de viață practicat de familie. Din acest punct de vedere, datele și informațiile rezultate din diverse cercetări socio-juridice⁴ atestă că, în perioada de tranziție, există numeroase familii caracterizate de un nivel scăzut de instrucție, cultură și pregătire profesională, care antrenează un nivel scăzut de venituri medii ce revin pentru o familie, existând chiar numeroase familii lipsite de orice sursă de venituri și care trăiesc cu mult sub pragul sărăciei. Insuficiența veniturilor, ca și dificultățile materiale și financiare prezente în multe familii, reprezintă condiții negative care afectează buna funcționalitate a grupului familial, generând tensiuni, conflicte și chiar violență familială. Aceste dificultăți sunt mai puternic resimțite în cazul familiilor cu mai mulți copii minori, în care părinții nu reușesc să asigure cele necesare traiului zilnic, motiv pentru care, în prezent, mulți minori fură pentru a-și putea procura hrana și îmbrăcămintea de care au nevoie sau fug în stradă să cerșească, devenind „copii ai străzii” ce se droghează.

Alături de deficiențele socializării familiale, „cariera” delincventă a multor minori inculpați și judecați în această perioadă a fost influențată de eșecul și abandonul școlar, ca și de inadaptarea acestora la exigențele și rigorile școlii. Mulți dintre minorii

⁴ Sorin M. Rădulescu, Dan Bănciu, *Introducere în sociologia delincvenței juvenile*, București, Editura Medicală, 1990, p. 72-74.

pentru a le realiza. În consecință, se poate afirma că nivelul delincvenței juvenile din România reflectă, în mare măsură, interesul și capacitatea societății de a soluționa dificultățile resimțite de tineri, precum și intensitatea și eficiența măsurilor de prevenire și control social desfășurate de instituțiile specializate ale statului.

Ca o trăsătură generală, majoritatea minorilor inculpați și sancționați în perioada analizată prezentau serioase deficiențe de socializare familială și socială, concretizate prin fuga de acasă, abandon școlar, consum de alcool și droguri, anturaje nefaste, care au constituit factori negativi importanți în structurarea comportamentului lor delinquent. Deși acești factori au condus la conturarea tipului de minor, la început deviant, iar ulterior delinquent, ei trebuie asociați cu anumite disfuncții intervenite în activitatea de educare și învățare morală a principalelor „instanțe” de socializare și control social din perioada adolescenței și, în primul rând, în cea a familiei, școlii, grupului profesional sau de prieteni, comunității locale, mass-media etc.

Întrucât în ultimii 5 ani analizați doar 10,6% dintre minorii judecați definitiv erau „produsul” unor familii dezorganizate legal, rezultă că dezorganizarea familială nu este, *ipso facto*, un factor determinant al comportamentului delinquent juvenil, ci deficiențele și disfuncțiile educative ale familiei au o importanță mult mai mare în apariția unor manifestări deviante și delincvente la vârsta adolescenței. „Disoluția” grupului familial, deteriorarea climatului afectiv și emoțional din familie, lipsa de comunicare socială în familie, deficiențe ale stilului educativ parental în familie, lipsa de control asupra minorului de către părinți reprezintă, la rândul lor, factori care influențează negativ conduita minorului, determinându-l ca, în anumite condiții favorizante, să comită și să reitereze acte cu caracter deviant și delinquent.

Toate aceste disfuncții educative ale familiei reprezintă, însă, condiția necesară, dar nu și suficientă în structurarea comportamentului delinquent juvenil, ele trebuie corelate și cu alte variabile socioumane și culturale, care țin de nivelul de instrucție și cultură al familiei, nivelul veniturilor acesteia, modul și stilul de viață practicat de familie. Din acest punct de vedere, datele și informațiile rezultate din diverse cercetări socio-juridice⁴ atestă că, în perioada de tranziție, există numeroase familii caracterizate de un nivel scăzut de instrucție, cultură și pregătire profesională, care antrenează un nivel scăzut de venituri medii ce revin pentru o familie, existând chiar numeroase familii lipsite de orice sursă de venituri și care trăiesc cu mult sub pragul sărăciei. Insuficiența veniturilor, ca și dificultățile materiale și financiare prezente în multe familii, reprezintă condiții negative care afectează buna funcționalitate a grupului familial, generând tensiuni, conflicte și chiar violență familială. Aceste dificultăți sunt mai puternic resimțite în cazul familiilor cu mai mulți copii minori, în care părinții nu reușesc să asigure cele necesare traiului zilnic, motiv pentru care, în prezent, mulți minori fură pentru a-și putea procura hrana și îmbrăcăminte de care au nevoie sau fug în stradă să cerșească, devenind „copii ai străzii” ce se droghează.

Alături de deficiențele socializării familiale, „cariera” delinventă a multor minori inculpați și judecați în această perioadă a fost influențată de eșecul și abandonul școlar, ca și de inadaptarea acestora la exigențele și rigorile școlii. Mulți dintre minorii

⁴ Sorin M. Rădulescu, Dan Bărciu, *Introducere în sociologia delincvenței juvenile*, București, Editura Medicală, 1990, p. 72-74.

delincvenți, deși au absolvit un număr de clase sunt analfabeți „funcțional”, cu rezultate extrem de slabe și care abia știu să scrie și să citească, manifestând o atitudine indiferentă și chiar ostilă față de procesul de instrucție și educație din școală. Considerați de colegi și profesori ca fiind copii „problemă”, care au tulburări de comportament, mulți dintre minorii delincvenți au manifestat reacții de respingere a școlii, preferând să fugă de la școală, să repete clasele școlare, iar în final, să abandoneze școala, căutând „compania” altora cu aceleași rezultate și comportamente. Constituirea unor asemenea „companii” și anturaje negative, formate de multe ori spontan și ocazional, reprezintă un *factor favorizant* pentru declanșarea unor acțiuni delincvente comise în grup de către minori. Apariția și proliferarea unor asemenea grupuri de „socializare” sau de „inducție” negativă se răsfrânge negativ asupra multor tineri cu deficiențe de socializare familială și școlară, dar și asupra unor minori aparent socializați, care provin din familii cu status cultural și ocupațional mediu și care manifestă un comportament corect în familie și școală, dar care au fost atrași ocazional în asemenea anturaje nefaste, comițând în grup o serie de acte antisociale.

În consecință, adoptarea unor măsuri de politică socială și penală față de delincvența juvenilă presupune, în primul rând, *cunoașterea, evaluarea, explicarea și diminuarea* cauzelor și condițiilor care generează sau favorizează manifestări antisociale în rândul unor tineri, prin elaborarea unor modele etiologice și predictive capabile să surprindă complexitatea diferiților factori delictogeni. În opinia noastră, un asemenea model va trebui să aibă în vedere cel puțin trei niveluri (palieri) de analiză:

a. *Macrosocial*, care să pună în evidență transformările și procesele majore care pot influența, indirect și mediat, fenomenul de delincvență juvenilă, cum ar fi: creșterea demografică și urbană din anumite zone, mișcările masive de populație de la o zonă la alta și apariția unor comunități sociale eterogene, multiplicarea dificultăților economice cu care se confruntă anumite comunități și grupuri sociale și apariția unor fenomene de instabilitate economică, șomaj și inflație, diversificarea proceselor aculturative și apariția unor „subculturi”, disoluția controlului social comunitar, creșterea permisivității și a toleranței sociale, „decăderea” moravurilor și obiceiurilor tradiționale etc. La acest nivel de analiză, nu sunt lipsite de interes încercările de explicare și operaționalizare a unor ipoteze vizând teoriile „anomiei și dezorganizării sociale”, „controlului social” și „patologiei sociale”, dar adaptate realităților societății noastre aflate în tranziție;

b. *Microsocial*, care să conducă la identificarea funcțiilor și disfuncțiilor intervenite în activitatea principalelor instanțe cu rol de socializare și control social (familie, școală, grup de muncă, grup de prieteni, de cartier, de stradă, asociații și cluburi de tineri). Asemenea disfuncții se manifestă, de pildă, la nivelul multor familii, constând în diminuarea rolului educativ al grupului familial, scăderea controlului parental, dezorganizarea și disoluția cuplului familial, creșterea fenomenului de divorțialitate și instabilitate în cadrul familiei ș.a. La rândul ei, școala se confruntă cu multiple probleme de educație morală a elevilor și adolescenților, proliferându-se formele de evaziune școlară și abandon școlar, indisciplină și mediocritate, crescând numărul elevilor „problemă”. Asistăm, în prezent, la creșterea

și diversificarea grupurilor stradale, chiar la apariția unor „subculturi” și medii sociale care favorizează devianța prin fenomenul de „inducție negativă” și socializare „negativă” etc. Există și se manifestă disfuncții în activitatea organelor specializate de control social (poliție, justiție, procuratură, autoritate tutelară), care fie că neglijează aspectele grave ale delictelor juvenile, adoptând o atitudine permisivă și tolerantă față de anumiți tineri, fie că „etichetează” drept conduite deviante o serie de comportamente benigne ale anumitor minori;

c. *Individual*, care să pună în evidență structura personalității adolescentului, constelația de trăsături psihice și caracteriale exteriorizate în comportamente deviante, ca și decelarea din vreme a unor manifestări de egocentrism, impulsivitate, agresivitate ce conduc spre delincvență.

Specific perioadei analizate este faptul că, în principal, „sursele” care alimentează fenomenul delincvenței juvenile sunt reprezentate de:

a. minorii aparținând așa-numitului fenomen „copiii străzii”, percepuți ca o categorie distinctă și cu un status social inferior, aflați la marginea societății și în proximitatea devianței și delincvenței juvenile, în care se includ copiii fugiți sau alungați din familie, copiii maltratați sau abuzați fizic sau sexual de adulți, copiii care efectuează în stradă diverse munci sau sunt trimiși de părinți să cerșească în stradă etc.;

b. copiii și minorii instituționalizați, defavorizați din punct de vedere afectiv și familial, care sunt lipsiți de un climat social și economic protector, devenind victime posibile ale anturajelor nefaste care-i împing spre delincvență;

c. copiii și minorii cu eșec sau abandon școlar sau profesional, lipsiți de mijloace materiale și financiare sau care nu au posibilitatea să obțină venituri prin muncă, „adoptând” sau „învățând” preferențial calea devianței și delincvenței, și practicând diverse „ocupații” aflate în conflict cu legea penală (furturi, prostituție, consum de alcool și droguri etc.).

5. CONCLUZII ȘI PROPUNERI

Dacă avem în vedere natura, intensitatea și gravitatea faptelor penale comise de minori și tineri, indiferent de tipul de statistică oficială utilizată, se poate constata că pe primul loc se situează delictele contra patrimoniului public sau particular (furturi și tâlhării), urmate de cele de cerșetorie, vagabondaj, viol și omor, delict ce conferă fenomenului de delincvență juvenilă o conotație specifică, diferită de delincvența adulților. Departe de a căpăta dimensiuni extrem de îngrijorătoare, așa cum se afirmă uneori datorită unei mediatizări puternice, delincvența juvenilă înregistrează în momentul de față o creștere constantă, însă nu atât de semnificativă din punctul de vedere al gravității și intensității și fără ca această creștere să fie mult superioară delincvenței juvenile înregistrate în perioada regimului totalitar. Totuși, principalele schimbări „calitative” intervenite în structura delincvenței juvenile după 1989 constau în:

a. creșterea sensibilă a delictelor comise de minori prin violență și agresivitate (viol, tâlhărie, omor, vătămări corporale, etc.), rata de creștere a acestui

tip de delikte fiind sensibil apropiată celei ce caracterizează categoriile de delincvenți adulți;

b. concomitent cu creșterea constantă a numărului de minori aflați în conflict cu legea penală, se constată și o intensificare a gravității faptelor comise de aceștia, concretizate în modalitățile și mijloacele de săvârșire, gradul de participare, mobilurile urmărite etc.;

c. scăderea sensibilă a nivelului de vârstă de la care minorii își încep cariera delincventă, categoria de vârstă cea mai expusă comiterii de furturi, acte de vagabondaj și cerșetorie fiind cea între 11–14 ani, în timp ce minorii aflați între 14–18 ani comit cu predilecție acte de tâlhărie, loviri grave, violuri și omoruri și chiar trafic și deținere de stupefiante.

În fața acestor schimbări de „esență” intervenite în fenomenul delincvenței juvenile, reacția de apărare socială venită din partea instituțiilor specializate cu controlul și tratamentul criminalității s-a concretizat sub forma creșterii și intensificării sancțiunilor privative de libertate adoptate față de tinerii delincvenți. Astfel, în timp ce între 1994–1995 s-a înregistrat un procent de 35% în aplicarea sancțiunii închisorii pentru delincvenții adulți, circa 40–45% dintre delincvenții minori au fost condamnați de către instanțe la pedeapsa închisorii. Din nefericire, înăsprirea sancțiunilor privative de libertate față de delincvenții minori nu pare să conducă la scăderea ponderii delictelor comise de ei în ansamblul fenomenului de criminalitate, întrucât atât centrele de reeducare, cât și penitenciarele continuă să reprezinte medii propice pentru apariția conduitelor contaminative în rândul tinerilor, majoritatea recidiviștilor provenind din aceste centre de reeducare și penitenciare. Totodată, măsurile privative de libertate adoptate față de minorii delincvenți, în afara faptului că nu s-au dovedit pe deplin eficace, nu au darul de a înlătura sentimentul neputinței și indiferenței manifestat în rândul factorilor cu rol de prevenire și control și chiar al opiniei publice, resemnate față de ideea imposibilității combaterii și contracarării eficiente a criminalității juvenile.

Pentru acest motiv, este necesară o schimbare importantă în politicile penale și sociale de prevenire și tratament al criminalității juvenile în societatea românească, prin diversificarea formelor și modalităților de *prevenție*, *intervenție* și *postvenție* desfășurate de instituțiile cu rol de socializare, adaptare și control social al tinerilor, care vor trebui să includă prioritar:

a. înființarea și funcționarea unor instanțe speciale pentru cauzele cu minori delincvenți și, în general, organizarea unei justiții pentru delincvenții minori în conformitate cu standardele justiției pentru minori existente în alte țări europene și americane;

b. diversificarea actualului sistem de măsuri juridice aplicat minorilor delincvenți, prin creșterea ponderii sancțiunilor neprivative de libertate și diminuarea corespunzătoare a celor bazate pe arest și privare de libertate, în funcție de natura și gravitatea delictelor, modul de realizare, antecedentele minorului și personalitatea acestuia;

c. funcționarea și extinderea sistemului de probațiune în cazul justiției pentru minori, după modelul existent în alte legislații penale;

d. creșterea rolului comunității în procesul de susținere și reinserție socială a minorilor delincvenți, în scopul de a-i proteja de contactul cu legea penală și de a beneficia de un tratament eficient, echitabil și uman;

e. derularea unor programe de asistare socială și juridică a minorilor în perioada adolescenței, când sunt mai expuși la un comportament deviant, datorită gradului ridicat de „vulnerabilitate” criminogenă specific acestei perioade de vârstă.

CAUZELE PRINCIPALE ALE DELINCVENȚEI JUVENILE DIN ROMÂNIA. ÎN CĂUTAREA UNUI MODEL ETIOLOGIC UNITAR

SORIN M. RĂDULESCU

I. AMPLOAREA FENOMENULUI „COPIII STRĂZII” ȘI A DELINCVENȚEI JUVENILE ÎN ROMÂNIA

Amplificarea fenomenului de *inadaptare socială* a minorilor și adolescenților, în România ultimului deceniu, constituie un aspect acut și problematic ale cărui efecte se resimt dramatic la nivelul întregii societăți. Impactul reformei economice asupra familiei românești a fost și este extrem de dur, determinând creșterea gradului de sărăcie, deteriorarea climatului educațional și afectiv, amplificarea violenței între partenerii de cuplu, maltratarea copiilor și chiar dezorganizarea grupului familial, ca atare. Fenomenul de abandon al copiilor este în creștere, iar gradul lor de instituționalizare, ca alternativă la sărăcie, este cel mai ridicat din Europa. România numără, în prezent, peste 100 000 de copii abandonati în maternități, leagăne și case de copii, alte centre de plasament instituțional.

În aceste condiții, copiii români au devenit categoria demografică cea mai afectată de procesul de tranziție, plătind cele mai ridicate costuri ale reformei.

Considerată multă vreme ca un „leagăn al ocrotirii copilului”, familia românească a devenit o veritabilă cutie de rezonanță la nivelul căreia se reproduce majoritatea dificultăților cu care se confruntă societatea în ansamblul ei, un loc dominat de constrângeri economice, traume, conflicte, anxietate și insecuritate. Familiile sărace, în special cele care au copii în întreținere, se confruntă cu cele mai mari greutăți, determinate de nivelul redus al veniturilor, șomajul unuia sau ambilor parteneri, incapacitatea de a asigura copiilor minimul necesar pentru alimentație, îmbrăcăminte, educație. Aceste familii furnizează cel mai mare număr de divorțuri și sunt caracterizate de o acută lipsă de funcționalitate, de un climat educațional impregnat de multiple deficiențe morale. În cadrul lor, conflictele sunt permanente, iar privațiunile și insatisfacțiile sunt frecvente, determinând disoluția familiei ca grup coeziv și protectiv atât pentru adulți, cât și pentru copii.

Victime ale propriilor lor educatori, copiii în general, adolescenții în special, se orientează, din ce în ce mai frecvent, către grupurile stradale, unde pot găsi recunoaștere, identitate, securitate emoțională, sprijin și ajutor reciproc. Experiențele familiale negative și cunoașterea străzii constituie, de fapt, nucleul principal al identității copiilor străzii. Ca o consecință directă, crește riscul socializării negative, implicit a genezei conduitelor deviante, printre care se pot menționa cerșetoria, vagabondajul, consumul de alcool și droguri, prostituția și, nu în cele din urmă, delincvența juvenilă.

Conform statisticilor (incomplete) efectuate de către organizațiile guvernamentale și nonguvernamentale, în România există în prezent circa 4 000–5 000 de „copii ai străzii”, răspândiți în marile orașe și municipii, în special în capitală. Aproximativ 60% dintre ei ajung în conflict cu legea penală comițând, adeseori în complicitate cu infractorii adulți, furturi, tâlhării, omoruri, violuri, alte categorii de infracțiuni contra proprietății sau persoanei. Prezența lor în stradă este legată atât de factori *microscopici* (structura și funcționalitatea familiei, stilul educativ al acestuia, experiențele familiale negative ale copilului, influența anturajului), cât și de factori *macroscopici* (absența unei politici de protecție socială coerentă promovată de stat și incapacitatea acestuia de a susține financiar programe adecvate în acest domeniu) și *mezoscopici* (șomaj, situație economică precară, abandon școlar, lipsa de șanse în domeniul instrucției și absența orientării profesionale etc.).

Deși nu sunt determinate în întregime de fenomenul „copiii străzii”, tendințele de creștere a delincvenței juvenile sunt extrem de pronunțate în România. În perioada 1990–1998, numărul delincvențelor minori identificați de către organele de poliție a crescut de aproape 12 ori (de la circa 2 500 delincvenți existenți în anul 1989, la peste 30 000 înregistrați în anul 1998). Circa 10% din totalul tuturor infracțiunilor sunt comise de către minori. Estimările arată, totodată, o „modificare” calitativă a fenomenului, concretizată în scăderea vârstei de la care minorii încep să comită fapte penale, creșterea ponderii delictelor comise în grup (amplificarea fenomenului bandelor de cartier), proporția, din ce în ce mai mare, a infracțiunilor grave (omoruri, jafuri, violuri) comise de către minori.

Dincolo de cauzalitatea delincvenței juvenile și de intensitatea ei, accentuată de o serie de factori și condiții specifice perioadei de tranziție (diminuarea controlului familial și comunitar, accentuarea pauperizării populației, disoluția funcționalității unor instituții cu rol de socializare, creșterea numărului de familii problemă și copii abandonați etc.), evoluția ei a fost influențată, într-o oarecare măsură, și de „eșecul” sistemului de sancțiuni penale și de protecție a minorilor aflați în dificultate, existent în România, până în 1990. Astfel, decretul nr. 218/1977 aflat în vigoare mai bine de 15 ani (a fost abrogat în anul 1992) a împiedicat pe judecători să utilizeze o gamă mai largă de măsuri educative și protective față de minorii delincvenți, creându-se impresia în opinia publică, că nici justiția, nici acțiunile de protecție socială nu sunt eficiente în combaterea și prevenirea fenomenului de delincvență juvenilă. În perioada comunistă, școlile speciale de muncă și reeducare pentru minori reprezentau adevărate locuri de

detenție complet închise, în care se realiza o formă „hibridă” de îmbinare a regimului coercitiv cu cel educativ.

Menținerea acestor școli (sau centre) de reeducare, cu toate schimbările intervenite după 1992, afectează și astăzi orientarea politicii penale în legătură cu posibilitatea dispunerii mai multor alternative educative față de regimul detenției minorilor. În același timp, trebuie menționată întârzierea procesului de reformă a justiției românești, în special în adoptarea unui nou cod penal și a unei legislații penale aplicabile minorilor și tinerilor delincvenți, legislație care nu există încă în România.

2. TEORII ETIOLOGICE REPREZENTATIVE ÎN DOMENIUL DELINCVENȚEI JUVENILE

Elaborarea unei explicații sau unui set de explicații convingătoare pentru amploarea și structura fenomenului de delincvență juvenilă din România de astăzi este o chestiune esențială, care nu poate fi rezolvată din perspectiva unei singure discipline științifice. Ea solicită, în mod imperios, o abordare multidisciplinară.

După ani și ani de cercetare în acest domeniu¹, în cursul căruia s-au strâns numeroase categorii de date, au fost comparate diverse statistici și s-au evidențiat multiple variabile cantitative și evaluări calitative, este timpul unei operații de sinteză, pentru a formula, dacă nu teorii de amploare, cel puțin unele teorii de rang mediu, chiar cu caracter „parohial”.

După cum se știe, cea mai mare parte din teoriile elaborate până acum în domeniul delincvenței juvenile se pot clasifica simplu, în trei mari categorii: teorii care susțin că delincvența juvenilă este o conduită *moștenită*, datorită unor factori cu caracter genetic-ereditar; teorii care apreciază că ea este, de fapt, o conduită *dobândită*, datorită unor factori sau structuri cu caracter familial, social ori cultural; teorii *mixte*, care îmbină aceste două explicații.

Prima categorie de teorii aparține genului de explicație biologică (sau biologită). Cea de a doua aparține atât genului de explicație psihologică (sau psihologită), cât și genului de explicație sociologică (sau sociologită). În fine, cea de a treia categorie aparține genului de explicație eclectică, utilizând combinarea mai multor elemente etiologice.

Unele dintre aceste teorii sunt desuete, altele își păstrează actualitatea, dar ceea ce trebuie subliniat este faptul că ele au fost elaborate de către analiști sau teoreticieni aparținând altor spații culturale, decât cel românesc, și care nu s-au confruntat cu numeroasele probleme pe care le-a avut România, înainte și după anul 1989.

¹ Delincvența juvenilă a constituit și constituie încă un subiect prioritar de cercetare pentru psihologii, sociologii și juriștii români, care, începând din anul 1990, au dedicat acestui subiect zeci de investigații. Instituții de prestigiu din România, cum sunt Institutul Național de Sociologie, Institutul de Psihologie al Academiei Române, Institutul de Cercetări Juridice, Institutul de Cercetări pentru Calitatea Vieții etc., au colective speciale care se ocupă de acest subiect.

Putem credita, oare, aceste teorii cu gradul de universalitate revendicat, inclusiv în cazul României ? Aceasta este, credem, o problemă asupra căreia trebuie încă reflectat, dacă dorim să elaborăm explicații convingătoare în legătură cu cauzele delincvenței juvenile din România.

2.1. TEORIILE BIOLOGICE

Teoriile cu caracter biologic reprezintă cele mai vechi explicații în acest domeniu. Conform unor explicații elaborate încă din secolul al XIX-lea, copilul delinvent, la fel ca și infractorul adult, este definit de anumite tare genetice, moștenite de la ascendenți. Noțiunea de *degenerescență*, extrem de răspândită în acea perioadă, încerca să explice faptul că descendenții unor persoane vicioase (alcoolice sau imorale) ori criminale vor ajunge, ei înșiși, vicioși și/sau infractori. Școala pozitivă de criminologie (Cesare Lombroso) aprecia că degenerescența poate fi identificată prin „stigmatul” tipice ale individului, sintetizate de o constituție corporală specifică. În acest sens, credeau reprezentanții acestei școli, delinventul nu este un produs al mediului, ci un efect al involuției pe scară genetică, *născându-se* cu tendințe și deprinderi criminale².

Pentru William Sheldon, care a dus mai departe concepția constituției corporale, delinvenții sunt caracterizați de un tip somatic (somato-tip) particular – *tipul mezomorf* (definit de musculatură și corp athletic), care este cel mai înclinat, datorită structurii sale corporale, către agresiune, violență și delincvență³.

O dată cu progresele geneticii, a căpătat o mare răspândire concepția în concordanță cu care conduita violentă sau criminală este determinată de anumite anomalii cromozomiale, astfel că cei mai mulți criminali bărbați posedă un cromozom Y în plus, având structura cromozomială XYY, în loc de cea obișnuită (XY). Nici una dintre aceste teorii nu a fost, însă, confirmată de o evidență empirică clară și suficientă.

Pentru a se putea demonstra și mai bine ipoteza caracterelor moștenite, au fost efectuate o serie de studii asupra gemenilor. Întrucât la gemenii monoziگوți (rezultați din aceeași celulă-ou fecundată) caracteristicile genetice sunt similare față de gemenii dizigoți (rezultați din două celule-ou), s-a plecat de la ideea că există mai multe șanse ca același factor genetic să se regăsească la ambii gemeni monoziگوți. În acest sens, studiile efectuate au arătat că există, într-adevăr, o mai mare concordanță a tendințelor de criminalitate printre gemenii monoziگوți (care sunt de același sex), decât printre cei dizigoți (care sunt de sexe diferite)⁴. Rezultatele unor asemenea cercetări nu par, însă, convingătoare în măsura în care mai marea similaritate între gemenii monoziگوți poate fi atribuită, mai degrabă

² Cesare Lombroso, *Omul delinvent*, București, Editura „Măiastra”, 1992.

³ William Sheldon, Emil Harti, Eugene McDermott, *Varieties of Delinquent Youth*, New York, Harper, 1949.

⁴ Alan E. Kazdin, *Treatment of Antisocial Behavior in Children and Adolescents*, Homewood, Illinois, The Dorsey Press, 1985, p. 32.

factorilor de mediu, condițiilor familiale și reacției părinților față de gemenii de același sex, comparativ cu cei de sex diferit. Totodată, tendințele antisociale ale copiilor nu pot fi desprinse de caracteristicile climatului familial, unde frecvențele conflicte între ambii părinți sau dezorganizarea familiei pot reprezenta importanți factori de risc.

Alte studii au încercat să evidențieze rolul factorilor biochimici în geneza delinvenței, atribuind alimentației o importanță principală.

În ansamblul lor, teoriile biologice și cercetările întreprinse în baza acestor teorii nu au reușit să demonstreze convingător influența factorilor ereditari în conturarea tendințelor spre delinvență, în primul rând, pentru că au ignorat rolul factorilor de ambianță, concentrându-se unilateral numai asupra factorilor cu rol ereditar.

2.2. TEORIILE PSIHOLOGICE

Teoriile psihologice, deși nu ignoră influența mediului social (mai ales, a celui familial) în determinarea tendințelor delinvente, se concentrează, cu prioritate, asupra rolului trăsăturilor de personalitate. La baza lor stă presupunerea că, întrucât delinvența este o formă de conduită, ea depinde esențial de personalitatea delinventului. În S.U.A., de exemplu, F.B.I. utilizează „profiluri psihologice” (un gen de portret-robot) pentru a putea orienta, mai ușor, investigațiile în direcția identificării delinvenților și infractorilor⁵. Delinvenții sunt priviți, în acest sens, ca persoane inadapte, care nu pot întreține raporturi sociale normale, definite de frustrare, agresivitate, coeficienți scăzuți de inteligență și alte tendințe ce pot fi atribuite factorilor de personalitate. Testele utilizate de către psihologi, pentru a evidenția acești factori, sunt extrem de variate, având ca scop principal identificarea acelor factori de risc care influențează cel mai frecvent comportamentul delinvent. Unul dintre cele mai cunoscute teste de acest tip este M.M.P.I. (*Minnesota Multiphasic Personality Inventory* – *Inventarul Multifazic de Personalitate Minnesota*) care, printr-o serie de întrebări își propune să descopere ce tip de personalitate are tânărul și ce tendințe prosociale sau antisociale îl caracterizează. O întrebare distinctă este următoarea: „Te-ai aflat vreodată în conflict cu legea?”. Criticile care s-au adus la adresa acestei întrebări (și, de fapt, la adresa întregului test) au arătat că răspunsul la această întrebare nu poate dovedi altceva decât că tinerii care s-au aflat deja în conflict cu legea sunt mai probabil să fie delinvenți, decât aceia care n-au experimentat încă acest conflict⁶. Deoarece se axează pe caracteristici singulare, detașate de contextul social în care se înserează, testele psihologice nu pot discrimina, cu acuratețe, între trăsăturile de personalitate ale delinvenților și nondelinvenților, astfel că aceleași trăsături pot fi regăsite și la unii și la ceilalți.

⁵ Frank Schmallegger, *Criminal Justice Today*, New Jersey, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1991, p. 84.

⁶ Larry Cyril Jensen, *Adolescence: Theories, Research, Applications*, New York, West Publishing Company, 1985, p. 427.

O orientare specifică a teoriilor cu caracter psihologic este direcția *psihanalitică*. În conformitate cu concepția lui Freud, delincventul are un tip de personalitate caracterizat de: *a.* un supraeu slab, care-l împiedică să țină sub control tendințele antisociale; *b.* absența sublimării, datorită controlului prea sever exercitat de părinți asupra vieții sale în cursul primei copilării; *c.* eșecul rezolvării conflictului oedipian, datorat fie unei carențe afective maternă, fie unui exces de afectivitate maternă, fie absenței identificării cu imaginea tatălui. Existența unui supraeu slab determină o personalitate care nu-și poate inhiba sau înfrâna tendințele antisociale. Absența mecanismelor de sublimare generează un tip de personalitate ce nu resimte nici o constrângere morală în acțiunile lui, acționând după dorințe și plăceri și nu în funcție de reguli. În fine, eșecul rezolvării conflictului oedipian în cadrul copilăriei determină un traumatism profund ce generează acte impulsive, agresive și antisociale.

Numeroase din aceste explicații se concentrează asupra *familiei* ca un context social particular, care poate potența, în anumite condiții, conduita delincventă. În acest sens, delincvența este rezultatul erorilor, carențelor, distorsiunilor și orientărilor socializării în mediul familial. Delincventul este, astfel, victima propriului educator, a acelor părinți care ignoră drepturile minorilor sau tinerilor, aplică un sistem deficitar de sancțiuni (în sensul că o serie de conduite pozitive sunt pedepsite, iar o serie de conduite negative sunt recompensate) accentuând fie latura supraconformistă a educației, fie stilul „*laissez faire*”, prin libertatea deplină acordată tânărului. Supraconformismul împiedică, astfel, creativitatea, iar libertatea deplină determină o creativitate de tip „anomic”. Dezorganizarea familiei (prin deces, abandon sau divorț) constituie, de asemenea, una din cele mai frecvente explicații ale apariției comportamentului delincvent, în condițiile în care, în familiile dezorganizate, există o serie de condiții negative, printre care lipsa supravegherii timpului liber și a anturajului minorilor, absența identificării fie cu modele paterne, fie cu cele maternă, frustrarea resimțită ca urmare a lipsei din cămin a unuia dintre părinți etc. Totuși, considerăm că se abuzează prea mult de asemenea explicații, care pun accentul pe dezorganizarea familiei, ca variabilă independentă, deoarece pot exista familii dezorganizate în care climatul educațional este adecvat, iar părintele (de obicei, mama) poate asigura minorului o bună educație morală. Din acest punct de vedere, mai importantă decât dezorganizarea familiei este *lipsa de funcționalitate* a familiei. Pot exista, astfel familii organizate, unde lipsesc funcțiile principale de subzistență, protecție, ocrotire și socializare morală adecvată a copilului. În aceste familii, există conflicte acute între părinți, violență, alcoolism, modele parentale negative pentru copii. Cel mai adesea, în aceste familii, copiii sunt traumatizați, maltratați sau martori ai violenței exercitate asupra unuia dintre părinți. La aceasta se adaugă indicațiile divergente ori contradictorii oferite de fiecare dintre cei doi părinți, neînțelegerile lor în ceea ce privește educația copilului, lipsa de interes pentru anturajul său, pentru problemele cu care se confruntă etc. Adeseori, în aceste familii, copiii sunt nedoriți, lipsa de afectivitate a părinților exercitând un puternic

efect asupra tendințelor de evaziune ale minorilor, implicit asupra tendințelor lor antisociale. În concluzie, dezorganizarea familiei nu este o cauză, ci o condiție favorizantă pentru delincvența minorilor.

Deși seducătoare prin conținutul lor teoretic, interpretările freudiene sunt destul de echivoce pentru a se putea preta la o multitudine de explicații care nu se pot verifica în mod empiric. De exemplu, ideea că delincventul nu resimte nici o constrângere morală poate fi contrazisă de evidența că, o dată cu ralierea la o subcultură (bandă) delincventă, delincventul este obligat să se supună controalelor acesteia, conform cu alte standarde de moralitate, decât cele convenționale.

Fără a minimaliza eforturile psihologilor în această direcție, se poate aprecia că o mare parte dintre teoriile utilizate de ei au un caracter unilateral, axându-se, cu prioritate, asupra unor factori și trăsături care sunt detașate de influențele sociale și culturale, de influența subculturilor delincvente și a valorilor criminale, de exemplu.

2.3. TEORIILE SOCIOLOGICE

Spre deosebire de teoriile biologice și psihologice, teoriile sociologice își propun să evidențieze influența structurilor și condițiilor sociale asupra delincvenței juvenile. Nici în domeniul cunoașterii sociologice nu există o concepție etiologică unitară, existând o mare diversitate de teorii și modele teoretice (teoria anomiei, teoria subculturilor delincvente, a bandelor de la marginea străzii etc.). O mare parte din aceste teorii au un caracter mixt, atât sociologic, cât și psihologic.

Alături de factorii strict de natură familială, un rol important revine în explicațiile sociologice ale delincvenței juvenile, structurilor, proceselor și problemelor sociale. În acest sens, familia este, ea însăși, plasată într-un *mediu social*, căruia nu poate să nu-i recepteze influențele. Mai multe cercetări, întreprinse în acest sens, au arătat că o mare parte dintre tinerii delincvenți provin din familii caracterizate de un pronunțat handicap economic și cultural, nevoite să se confrunte cu o serie de dificultăți materiale, cu sărăcia, șomajul, lipsa resurselor și caracterul deplorabil al condițiilor de locuit. În aceste medii familiale *defavorizate*, copilului nu i se pot asigura nici măcar nevoile elementare de hrană, educație sau protecție socială, părinții fiind, ei înșiși persoane nerealizate, care au trăit din plin experiența eșecului. Plasat în acest mediu defavorizat, definit de lipsa resurselor și a aspirațiilor, tânărul tinde, de cele mai multe ori, către scopuri și stiluri de viață superioare categoriei sociale din care face parte. La școală, prin intermediul instrucției și al educației, el învață că toți oamenii sunt egali și morali și au dreptul legitim de a aspira la bunăstare economică și prestigiu social. În exteriorul școlii, el învață, dimpotrivă, că oamenii nu sunt egali, că nu cei morali ci tocmai cei imorali au cel mai mult de câștigat, motiv pentru care nu mijloacele morale, ci cele imorale sunt cele mai eficiente. Se naște, astfel, un *conflict* profund între aspirațiile tânărului către realizarea bunăstării și a standardelor ridicate de viață, larg popularizate în unele filme, și mijloacele *legitime* de a le realiza. Un

asemenea conflict, denumit de către Robert Merton *anomie*⁷ dă naștere tendințelor antisociale și asociale ale tânărului, care adoptă fie conduita „inovatoare” (infracțională), de acceptare a scopurilor sociale legitime, dar prin mijloace ilegite, fie conduite de „evaziune” (vagabondaj, alcoolism, consum de droguri). În marea majoritatea a cazurilor, delincvența juvenilă este o formă de „protest” contra inegalităților sociale, o formă ilicită de acțiune care-și propune „ruperea” barierelor sociale în calea realizării scopurilor dorite.

Protestul tânărului poate fi exprimat cel mai bine în afara școlii și a familiei. În familie el are de-a face, cel mai adesea, cu adulți resemnați, marcați de experiența eșecului, victime ale aceleiași discrepante între aspirații și posibilități legitime de realizare, persoane alcoolice, cu antecedente penale, care detestă școala, lipsite de sentimentul unei lumi ordonate. În școală tânărul învață, contrar realităților existente, că numai prin muncă se poate ajunge la realizarea valorilor și scopurilor sociale (conform principiului „*ai carte, ai parte*”). Rezultă o stare de „ambivalență atitudinală” ca efect al tuturor acestor mesaje divergente. Pentru a utiliza termenii lui Leon Festinger, e vorba de instalarea unei stări de „*disonanță cognitivă*”, manifestată ca un dezacord între atitudine și realitate. Pentru reducerea stării tensionale determinate de această disonanță, tânărul adoptă noi atitudini cu caracter antisocial, care-l orientează, adesea, spre grupuri și subculturi delincvente, unde protestul său poate fi exprimat cel mai bine. În aceste grupuri marginale, de „la marginea străzii”, din care fac parte cei egali cu el ca vârstă și ca stare socială, tânărul dobândește sentimentul solidarității și identității sociale, împărtășind cu ceilalți membri aceleași norme, valori și stiluri de viață, revoltându-se împreună cu ei contra rânduielilor sociale inechitabile. Deși aceste subculturi au un caracter antisocial, deoarece sunt îndreptate contra valorilor și normelor societății legitime (convenționale), ele sunt totuși instanțe socializatoare pentru tânăr, un gen de „societăți alternative” definite de standarde normative proprii, în care tânărul învață tehnicile infracțiunii și diferite forme de utilizare a mijloacelor ilicite în realizarea unor scopuri. Printre aceste standarde normative se numără absența obligațiilor, lipsa responsabilităților, respingerea căilor legitime de realizare a scopurilor, căutarea senzațiilor tari etc. În ansamblul lor, subculturile delincvente potențează evaziunea tinerilor din societatea legitimă, determinând fuga, vagabondajul, întâlnirea cu ocaziile infracționale etc.

Delincvența nu este, astfel, un fenomen individual, ci un fenomen de grup, care se învață, la fel ca orice conduită, în grupuri delincvente formate din minori care se confruntă cu aceleași probleme de înadaptare și care învață, împreună, tehnicile și raționalizările crimei, atitudinile față de poliție, justiție și alte autorități etc. Majoritatea delincvențelor provin din familii dezorganizate sau lipsite de funcționalitate educativă, în care autoritatea părinților este fie prea slabă, fie excesivă, în care educația morală este neglijată, unde școala este detestată, iar munca nu este respectată, și de unde copiii preferă să evadeze, pentru a-și petrece

⁷ Robert King Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York, Free Press, 1968.

timpul liber, împreună cu cei egali cu el din punct de vedere al vârstei și al condițiilor de viață sau educație.

3. CONCEPȚII SOCIOLOGICE SPECIFICE

Explicațiile cu caracter sociologic în domeniul delincvenței juvenile au fost elaborate cu precădere în S.U.A., o dată cu apariția primilor asistenți sociali (*social workers*), ca personal special instruit pentru intervenția în sprijinul și tratamentul copiilor care prezintă conduite delincvente. Pornind de aici, delincvența minorilor și tinerilor a devenit unul dintre domeniile privilegiate de studiu ale sociologilor și psihologilor americani. Cercetările întreprinse în acest domeniu s-au dezvoltat în următoarele direcții teoretice:

3.1. ECOLOGIA DELINCVENȚEI JUVENILE

Această direcție, promovată de reprezentanții Școlii de la Chicago, a plecat de la ideea că delincvența juvenilă are o localizare geografică specifică, fiind cel mai răspândită în zonele interstițiale (de tranziție de la rural la urban) și periferice (mahalalele) orașelor. Studiile efectuate în acest sens de Shaw, McKay și Trasher⁸ în orașul Chicago, în deceniul 3, au arătat că delincvența juvenilă este un produs distinct al urbanizării, apărut în acele arii dominate de *dezorganizare socială*, locuite de emigranți și caracterizate de instabilitate, mobilitate puternică și presiuni scăzute exercitate asupra conduitelor. Dezorganizarea socială era considerată atât un rezultat al forțelor necontrolate și neplanificate ale mediului social, cât și un efect al mixturii eterogene între norme și valori extrem de diferite, care determină rate înalte de delincvență și criminalitate.

Ipotezele și paradigmele elaborate de reprezentanții Școlii de la Chicago au încercat să surprindă, de fapt, efectele secundare negative, declanșate de procesele de schimbare și dezvoltare, asupra delincvenței, manifestate în societatea americană interbelică. În concordanță cu ideile acestei Școli, originea și intensitatea delincvenței juvenile sunt determinate de crizele socio-economice, fenomenele de urbanizare și de migrație rurală. Din acest punct de vedere, rata delincvenței juvenile atinge nivelul cel mai ridicat în zonele caracterizate prin declin de populație și *dezorganizare socială*. Aceste fenomene determină, în consecință, devianță, marginalizare și numeroase manifestări de *predelinvență* și *delincvență juvenilă*.

R. Shaw și D. McKay⁹ au arătat, de altfel, că în marile metropole americane, puternic urbanizate și industrializate, rata delincvenței sancționate este mult mai ridicată decât în alte zone și orașe mici sau mijlocii. În aceste zone, există numeroase comunități eterogene, caracterizate de un grad scăzut de coeziune

⁸ Clifford R. Shaw, *Delinquency Areas*, Chicago, University of Chicago Press, 1929; Clifford R. Shaw, Henry McKay, *Juvenile Delinquency in Urban Areas*, Chicago, University of Chicago Press, 1942; Frederic M. Trasher, *The Gang*, Chicago, University of Chicago Press, 1927.

⁹ Clifford R. Shaw, Henry D. McKay, *Juvenile Delinquency in Urban Areas*, edit. cit.

socială, unde controlul social este insuficient sau inefficace. Analizând situația socio-economică a familiei, nivelul și calitatea socializării adolescentului, cei doi sociologi americani au ajuns la concluzia că delincvența juvenilă este, pe de o parte, rezultatul dificultăților materiale, al contradicțiilor și conflictelor interpersonale sau intergrupale (colective) cu care se confruntă generațiile de adolescenți și tineri în ariile defavorizate ale orașului. Pe de altă parte, amestecul eterogen de norme și valori care există în aceste arii, generează dezorientarea tinerilor, care nu mai au modele unitare de referință.

Principala deficiență a direcției menționate constă în accentul prea mare pus pe noțiunea de „dezorganizare socială”, o noțiune desuetă astăzi, care ar fi, în concepția sociologilor americani, sursa tuturor relelor din societate. În mod real, delincvența, la fel ca și alte probleme sociale, nu este o consecință a dezorganizării sociale, ci dimpotrivă, a unei organizări sociale inechitabile. Totodată, schimbarea socială nu generează numai forme de dezorganizare socială, deoarece pot exista și schimbări sociale care se desfășoară în mod organizat sau planificat¹⁰.

3.2. TEORIA „ASOCIERILOR DIFERENȚIALE” (SOCIALIZAREA ÎN ROLUL DE DELINCVENT)

Teoria „asociațiilor diferențiale”, elaborată de E. H. Sutherland în 1939 și completată de D. Cressey, continuă ideea direcției ecologice, apreciind că, în condițiile dezorientării normative a tinerilor din zonele defavorizate, singura lor șansă constă în depășirea acestei stări prin „asociere diferențială”, proces prin intermediul căruia ei învață normele și regulile grupului (legitim sau deviant) cu care vin mai mult în contact.

Această teorie consideră *socializarea* ca fiind factorul explicativ cel mai important al delincvenței juvenile, subliniind faptul că o conduită delincventă se învață prin procesul de asimilare a unor modele, norme și valori, care-i induc tânărului o serie de atitudini, deprinderi și comportamente deviante. Astfel, violența, agresivitatea, consumul de alcool și de droguri sunt comportamentele cel mai frecvent învățate sau imitate în diversele grupuri de tineri care locuiesc în ariile defavorizate ale orașelor.

Teoria elaborată de Sutherland privește „asocierea diferențială” (implicit, *socializarea*) ca un proces gradual, desfășurat în etape, în cursul căruia tânărul se poate asocia fie unui grup social legitim (conformist) pentru care legile reprezintă reguli incontestabile, fie unui grup social ilegitim (nonconformist) pentru care încălcarea legii este principala regulă. Tânărul care vine în contact cu grupul ilegitim (nonconformist) are cele mai mari șanse să devină delincvent, pentru că după primele contacte, care se stabilesc între ei, tinerii încep să-și orienteze atitudinile și scopurile în funcție de interpretările date legilor de către grupul respectiv. Caracterizate prin frecvență, durată, intensitate și autoritate, *asocierile*

¹⁰ Sorin M. Rădulescu, *Devianță, criminalitate și patologie socială*, București, Editura Lumina Lex, 1999, p. 163.

diferențiale, antrenează mecanisme specifice de „învățare” și experimentare a tehnicilor și procedeele de comitere a delictelor și aceasta pentru că formația criminală nu se realizează doar prin comunicare și învățare, ci și prin inducție reciprocă¹¹. Devine vizibilă aici influența lui G. Tarde, care considera că individul nu se naște criminal, ci învață (*imită*) de la alții cariera de infractor, specializându-se cu timpul într-o ramură distinctă de activitate criminală, creându-și totodată modul său specific de a opera (așa-numitul *modus operandi*)¹².

Prezentată sumar teoria lui E. H. Sutherland poate fi schițată în modul următor: conduita delincentă nu este moștenită, ci dobândită prin educație; ea se învață prin interacțiune și comunicare cu alte persoane în grupuri intime și personale, ale căror definiții sunt sau nu favorabile violării normelor; tânărul devine delincent ca urmare a expunerii excesive la definiții favorabile violării normelor; în cursul acestei expunerii (învățări, de fapt), tânărul asimilează tehnicile de comitere a infracțiunii, însușindu-și totodată atitudinile și raționalizările specifice delincvenților; în concluzie, atât conduita delincentă, cât și cea nondelincentă sunt caracterizate de același proces de învățare și de aceleași motivații, diferind doar intensitatea expunerii la definiții favorabile sau nu încălcării normelor și legilor.

Deși încă actuală, teoria lui Sutherland nu reușește să explice acele conduite infracționale (cele ocazionale sau cele comise de amatori ori neprofesioniști, de pildă) care nu se dobândesc prin procesul de socializare. În același timp, teoria menționată face abstracție de motivațiile diferite ale actelor delincvente, nereușind să ofere o explicație convingătoare la întrebarea „De ce unii tineri ajung delincvenți, iar alții nu?”. Totuși, această teorie și-a dovedit validitatea în explicarea proceselor de „inducție negativă” existente în instituțiile de socializare a minorilor delincvenți. Internați în aceste unități, ca urmare a comiterii unor delikte minore sau ocazionale, datorită contactului cu cei sancționați pentru delikte mai grave, minorii „învață” o serie de tehnici și atitudini delincvente, angajându-se, ulterior, în veritabile cariere delincvente.

3.3. SUBCULTURILE DELINCVENȚEI JUVENILE

Această direcție a fost inițiată de Albert K. Cohen și dezvoltată, ulterior, de M. Gordon și M. Yinger, care au pus accentul pe noțiunea de *grup delincent* ca soluție față de problemele de viață ale tinerilor proveniți din categoriile sociale defavorizate. Albert Kohen de exemplu, a definit grupurile delincvente ca un ansamblu de standarde și soluții colective, care răspund unor nevoi particulare ale tinerilor proveniți din mediile sociale defavorizate¹³. În acest sens, structurată ca o subcultură distinctă, delincvența juvenilă este o „soluție” față de problemele dificile cu care se

¹¹ Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey, *Principles of Criminology*, Philadelphia, Editura FIFTH, Lippincott, 1995.

¹² Gabriel Tarde, *Les lois de l'imitation*, Paris, Alcan, 1890.

¹³ Albert K. Cohen, *Delinquent Boys*, New York, Free Press, 1955.

confruntă acești tineri. O asemenea subcultură reunește membri definiți de aceleași probleme, de aceeași identitate și ale căror norme și valori au un caracter marginal, situându-se la periferia celor promovate de societatea dominantă.

„Subcultura”, în ansamblul ei, ca diviziune a modelelor culturale la care participă diverse grupuri sociale apare ca o reacție de protest față de normele și valorile societății legitime, incluzând adeseori norme și valori diferite sau chiar contradictorii cu sistemele normativ-valorice dominante. Membrii acestor subculturi au sentimentul că le sunt blocate căile și mijloacele de acces spre scopurile sociale și acționează fie în sensul deblocării lor, fie alegând căi și mijloace alternative. Subculturile delincvente sunt de fapt consecința alegerii unor mijloace ilegite de realizare a scopurilor valorizate social. Ele oferă, în același timp, membrilor o soluție colectivă de viață, norme, valori și reguli de conduită în funcție de care își pot exercita rolurile și pot dobândi performanțe apreciate de ceilalți membri.

Albert Cohen sublinia, în acest sens, că mecanismul principal prin care aceste subculturi acționează asupra tinerilor este acela de „socializare în grup” prin transmiterea și învățarea diferitelor proceduri sau tehnici delincvente, motiv pentru care teoria sa a mai fost denumită și teoria „învățării reacției delincvente” (*reaction-formation theory*). Socializarea în cadrul grupului intră, de fapt, în contradicție cu socializarea din cadrul familiei și a școlii, având obiective divergente cu cele urmărite de aceste două instituții.

Principalele caracteristici ale subculturilor delincvente sunt următoarele:

a. *Nonutilitarismul*, adică lipsa de profit a activităților delincvente, în sensul că delictul nu este practicat în scopul de a obține un beneficiu, ci ca un mijloc de a întări coeziunea dintre membri. Furtul, de exemplu, nu este altceva, decât un act de curaj sau de bravadă în fața celorlalți membri, o acțiune valorizată prin ea însăși, care aduce faimă celui care a realizat-o.

b. *Malițiozitatea* – exprimată prin faptul că actele de delincvență sunt realizate numai pentru plăcerea de a încălca interdicțiile și pentru a-i pune pe ceilalți în situații dificile. Un delict este, de fapt, un gen de „răutate” sau sfidare la adresa membrilor societății legitime. Acesta este cazul, de exemplu, al vandalismului sau furtului de bunuri, practicate nu din motive utilitare, ci din dorința tinerilor de a fi malițioși cu semenii lor.

c. *Negativismul* – sintetizat de atitudinea de negare a valorilor culturii dominante. Din acest punct de vedere, subculturile delincvente sunt caracterizate de un set de norme, valori și reguli care nu numai că sunt în conflict cu cele ale societății legitime, dar sunt chiar în opoziție cu acestea.

d. *Versatilitatea (nestatornicia)* în sensul că membrii subculturilor delincvente comit toate genurile de fapte și activități ilicite fără să se specializeze într-un anumit tip de infracțiune.

e. *Autonomia grupului delincvent*, manifestată prin intoleranță față de presiunile sau influențele altor subculturi cu care grupul vine în contact. Astfel, în

timp ce relațiile din cadrul grupului se caracterizează prin solidaritate și coeziune, relațiile cu alte grupuri sau subculturi sunt ostile și conflictuale.

Banda, ca formă specifică a subculturilor delincvente, reproduce toate aceste caracteristici. Frederic M. Trasher aprecia că bandele organizate de tineri reprezintă un mod de supraviețuire, de adaptare a celor marginalizați de sistemul de norme și valori al celor privilegiați¹⁴. Banda, ca „formă de organizare socială” alternativă a tinerilor, este structurată și funcționează în baza consensului dintre membrii ei. Constituită datorită eșecului socializării realizate de diverse instituții sociale, șomajului și sărăciei, banda dispune de un „cod” de drepturi și obligații, de un sistem de relații, norme și valori proprii. Prin organizarea de acțiuni ilicite (omoruri, violuri, trafic de droguri, prostituție), bandele sunt, de fapt, „subculturi criminale” bazate pe crimă și violență.

3.4. TEORIA „GRUPURILOR DE LA MARGINEA STRĂZII”

Această teorie este o variantă aparte a teoriei „subculturilor delincvente”, care își propune să explice delincvența juvenilă prin socializarea în cadrul grupurilor stradale (a așa-numitelor „societăți de la marginea străzii”). Elaborată de W. Whyte¹⁵, teoria susține că perioada adolescenței și a tinereții se caracterizează, între altele, prin stabilirea și fundamentarea unor relații de prietenie, de sociabilitate și comunicare între tineri, care se adună, discută, stabilesc diferite planuri de acțiune. Mecanismul formării și structurării acestor grupuri de tineri este în general cunoscut, majoritatea lor fiind alcătuite din colegi de școală, de clasă, de stradă, de cartier. Asocierea și participarea la activitățile grupului de prieteni este, de fapt, modalitatea principală de socializare a tânărului, care în perioada adolescenței manifestă o atitudine ambivalentă: obediență și revoltă, independență și imitație, anticonformism și criză de originalitate. El simte nevoia să fie recunoscut, acceptat și stimulat de către cei de-o vârstă cu el, soluția grupului reprezentând posibilitatea cea mai sigură de a-și manifesta și realiza dorințele sau aspirațiile, de a-și dezvolta limbajul, capacitățile și aptitudinile, asimilând și interiorizând o serie de valori și norme specifice celor de o vârstă cu el.

Dată fiind situația economică deficitară a membrilor, unele din aceste grupuri au o situație periferică și marginală în societate, în interiorul lor predominând sentimente de frustrare și insatisfacție, de violență și agresivitate. De aici, respingerea și contestarea normelor și valorilor societății adulților și construirea unor seturi de valori și norme proprii, a unor conduite în care prevalează mijloacele ilicite pentru obținerea bunurilor sociale. Prin adoptarea unor reguli de conduită ilegite și a unor mijloace de reușită ilicite, aceste grupuri de tineri se transformă în adevărate surse potențiale de devianță și delincvență, prin inducerea și „învățarea” de către membrii lor a unor tehnici infracționale. Periculozitatea deosebită a grupurilor stradale constă în aceea că sunt alcătuite, în cea mai mare

¹⁴ Frederic M. Trasher, *The Gang*, edit. cit.

¹⁵ W.F. Whyte, *Street Corner Society*, Chicago, 1943.

parte, din tineri care prezintă serioase deficiențe de socializare, tineri care au abandonat școala și au fugit de acasă, tineri fără serviciu și tineri care au suferit deja condamnări penale. Din acest motiv, activitatea grupului stradal, caracterizată inițial prin „poluarea morală” a locurilor publice, se structurează treptat și preponderent deviant spre comiterea unor delikte din ce în ce mai grave¹⁶.

Deși interesantă prin explicația pe care o oferă, teoria „grupurilor de la marginea străzii” exagerează importanța socializării „negative” în grup, neglijând resorturile intime ale motivației individuale în comiterea actelor delincvente.

3.5. DELINCVENȚA JUVENILĂ CA „OPORTUNITATE”

Este o direcție teoretică promovată de către Richard Cloward și Lloyd Ohlin¹⁷, care inspirați de paradigma lui Merton, consideră că subculturile delincvente au atât un caracter „evazionist” (de retragere în asocialitate, prin consum de droguri de exemplu), cât și un caracter antisocial (definit de acte cu caracter infracțional). Ambele caractere răspund unei rupturi în structura culturală (unei stări de *anomie*), care se produce atunci când apare un conflict profund între scopurile culturale, normele lor de realizare și capacitățile indivizilor de a se conforma. În acest sens, tinerii care provin din clasele sociale defavorizate au o situație social-economică deficitară, care le interzice accesul la poziții sociale definite de prestigiu și bunăstare. În consecință, pentru a putea accede la valorile înalt valorizate de societate, ei recurg la norme și mijloace ilegite, pe care le învață prin contactul cu modelele infracționale adulte sau cu ceilalți tineri definiți de dificultăți similare. Cu alte cuvinte, delincvența juvenilă este un produs al oportunității de a învăța norme și mijloace ilegite. Există, însă, tineri care nu au acces nici la mijloace (norme) legitime, nici la mijloace (norme) ilegite și pentru care singura formă de adaptare este retragerea în asocialitate, prin intermediul consumului de droguri. Tendințele spre conformitate sau devianță ale tinerilor se structurează, de fapt, în funcție de *oportunitatea diferențială* (reprezentată de ansamblul mijloacelor prin intermediul cărora grupul își realizează interesele, valorile și dorințele).

3.6. DELINCVENȚA CA EFECT AL ABSENȚEI CONTROLULUI SOCIAL

Preocupat de efectele pe care le are deficitul de control social asupra unor forme de devianță și inadaptare socială, Travis Hirschi a elaborat o teorie a controlului social care consideră delincvența juvenilă ca fiind determinată fundamental de eșecul de socializare realizat de familie, școală și comunitate. La rândul său, acest eșec constă în absența sau intensitatea scăzută a modelelor parentale, lipsa scopurilor educaționale și respingerea validității normelor morale¹⁸.

¹⁶ Conform cu Sorin M. Rădulescu, Dan Banciu, *Introducere în sociologia delincvenței juvenile*, București, Editura Medicală, 1990, p. 71.

¹⁷ Richard A. Cloward, Lloyd E. Ohlin, *Delinquency and Opportunity*, New York, The Free Press of Glencoe, 1960.

¹⁸ Travis Hirschi, *Causes of Delinquency*, Berkeley University of California Press, 1969.

În mod normal, aprecia Hirschi, orice proces de socializare trebuie să favorizeze conformarea la regulile sociale, asigurând formarea unei legături puternice între individ și societate. În cazul socializării tinerilor, această legătură trebuie să fie caracterizată de următoarele elemente:

- *Atașament*, care reflectă relațiile afective pe care tinerii le nutresc față de persoane semnificative pentru ei, atașament ce se structurează pe baza socializării primare realizate de familie. În familie, părinții oferă tinerilor „modele de rol”, educându-le capacitatea de a-și însuși conduite dezirabile social.

- *Angajament*, care se referă la aspirația tinerilor de a-și fixa scopuri sociale, prin completarea pregătirii școlare și obținerea unui status profesional performant. Acest angajament, corespunzând unei socializări „anticipative”, îi orientează pe tineri spre un comportament convențional, nondelinvent. În absența angajamentului, adică a unor scopuri bine definite, tinerii adoptă mai ușor conduite deviate, devenind, în general, delinvenți.

- *Implicare*, care vizează participarea (efectivă) a adolescentului sau tânărului la activități convenționale care-i permit ulterior achiziționarea unui status social și profesional. Proiectarea de către tineri a unor scopuri viitoare și participarea lor la activități dezirabile social sunt elemente importante, care îi protejează de tendințele spre deviere morală sau socială.

- *Convingere (credință)*, în sensul acceptării sistemului central de valori al societății legitime. Hirschi considera, de altfel, că există anumite dominante valorice promovate de societate, care sunt acceptate chiar și de către indivizii devianți, deși aceștia nu se simt legați de ele datorită slabei legături pe care le au cu ordinea socială stabilită. Convingerea tinerilor în validitatea sistemului de valori poate fi un element de evitare a delincvenței.

În ansamblul ei, teoria lui Hirschi subliniază faptul că între delinvenți și societatea legitimă nu se pot stabili relații care să includă cele patru elemente circumscrise controlului social. O asemenea teorie nu este axată atât pe cauzele delincvenței juvenile, cât pe factorii care împiedică delinvența. Din acest punct de vedere, posibilitatea de a dobândi o conduită delinventă scade pe măsură ce tânărul sau adolescentul este controlat prin intermediul legăturilor sociale menționate. Hirschi explică tendința de evitare a carierelor delinvente și prin conștientizarea de către tineri a implicațiilor negative pe care le pot avea aceste cariere asupra șanselor viitoare de succes social și profesional.

Deși teoria amintită localizează analiza la un nivel suficient de concret pentru a fi confruntată cu realitatea imediată, totuși nu are un suport empiric suficient pentru a oferi o explicație completă a faptelor, așa cum se petrec ele în mod real.

3.7. DELINCVENȚA JUVENILĂ CA „DERIVĂ”

Conform acestei direcții, întemeiată de către David Matza¹⁹, delinvențul este, un tânăr aflat în derivă, situat în zona de tranziție între acțiunile criminale și

¹⁹ David Matza, *Delinquency and Drift*, New York, Wiley, 1964.

cele convenționale. Alăturându-se unei bande delincvente formate din adolescenți ca și el, tânărul păstrează la început, o imagine convențională despre sine: el nu este delincvent, ci rămâne în continuare un membru al societății convenționale, care numai din întâmplare a ajuns aici. Inițial, fiecare membru crede acest lucru despre sine, nici unul nediscutând deschis acest lucru. Fiecare suferă de o „anxietate statutară”, determinată de incertitudinile statusului adolescentin, adolescentul nemaifiind copil, dar nedobândind nici identitatea de adult. Din acest punct de vedere, crede Matza, delincvența juvenilă nu este, așa cum cred alții, o subcultură alternativă față de cea a societății convenționale, ci un mod de adaptare față de problematica adolescenței. Încălcând legea, adolescentul nu caută afirmarea altor reguli sau contestarea celor existente. El nu consideră decât că legea nu este aplicabilă în cazul său, recurgând la o serie de tehnici de „neutralizare”, în sensul că părinții sunt de vină pentru ceea ce a făcut, că n-a furat, ci a „împrumutat” un anumit bun etc. Numai contactul cu poliția și, mai ales, cu justiția face ca tânărul să „alunece” în zona delincvenței veritabile, deoarece acest contact accentuează tehnicile de neutralizare folosite, determină loialitatea față de ceilalți membri ai bandei și schimbă imaginea tânărului despre sine, care ajunge să creadă că este, de fapt, un delincvent. Identitatea de delincvent presupune, de fapt, participarea tânărului la propria imagine. El devine, cu adevărat delincvent, atunci când cei care se ocupă de identificarea și sancționarea sa (polițiști, judecători, alte persoane) convin împreună că este un delincvent, și când această definiție este însușită chiar de către tânăr.

3.8. DELINCVENȚA JUVENILĂ CA PRODUS AL PROCESULUI DE „ETICHETARE”

Această direcție teoretică a fost promovată de către sociologii interacționiști (reprezentanți ai interacționismului simbolic, ca variantă a sociologiei de tip fenomenologic)²⁰, care dezvoltând teza susținută de D. Matza apreciază că delincvența nu este altceva decât un produs al aplicării etichetei de delincvent, care stigmatizează tânărul și-l determină să elaboreze acțiuni sau să adopte conduite numai în conformitate cu această etichetă, căutând compania celor definiți de aceeași identitate. Cu alte cuvinte, delincvența juvenilă nu este atât un comportament, cât o definiție aplicată acelor tineri care încalcă normele stabilite de adulți. O asemenea definiție („etichetă”), atunci când este aplicată (pentru că există cazuri, când nu este aplicată, mai ales în cazul celor aparținând unor familii din clase favorizate) determină schimbarea imaginii despre sine a tânărului, care o dată ce a fost definit ca delincvent, ajunge să creadă, într-adevăr că este delincvent, comportându-se în consecință.

Ideea principală a direcției teoretice menționate susține, de fapt, rolul important pe care-l pot avea agențiile de control social și mai ales instituțiile de reeducare în întărirea motivațiilor infracționale și în formarea carierelor delincvente. Totuși și această direcție este deficitară în măsura în care nu explică

²⁰ De exemplu, Edwin Lemert, Howard Becker, Kai Erikson sau Erving Goffman.

geneza ca atare a delincvenței juvenile, factorii care conduc la comiterea unor fapte ilicite sau ilegite.

3.9. DELINCVENȚA JUVENILĂ ȘI „VALORILE SUBTERANE”

Această direcție a fost elaborată de către D. Matza și Gresham Sykes²¹, care au apreciat că principalele valori adoptate de către tinerii delincvenți (accentul pus pe îndrăzneală și aventură, respingerea disciplinei și eticii muncii, gustul pentru lux și consum ostentativ, aprecierea bărbăției și durității) își găsesc corespondentul în valorile cuprinse în activitățile de timp liber existente în societatea convențională (legitimă). Căutarea aventurii, de exemplu, este larg acceptată de către societatea convențională, în forma sportului, distracțiilor și a vacanțelor, care permit depășirea convențiilor și regulilor sociale, reprezentând un gen de „Saturnalii” în care se manifestă stări periodice de „anomie”. Din acest punct de vedere, căutarea aventurii și a senzațiilor tari reprezintă o „valoare subterană” care coexistă cu valorile de rutină, cotidiene, și care este adoptată de membrii tuturor claselor sociale, chiar de către cei care aparțin claselor favorizate. Asemenea valori subterane pot funcționa la nivelul oricărui individ, coexistând cu cele explicite și dezirabile social, în așa fel încât orice individ încearcă sentimente de ambivalență în anumite situații de viață. Valorile subterane sunt un gen de valori „private” aflate în conflict cu valorile „moralei publice” și pe care orice individ le prețuiește, dar le consideră ca fiind nepotrivite. Totodată, accentul pus pe lux și consum ostentativ, respingerea ethosului muncii sau valorizarea bărbăției și a durității, a agresivității, în general, sunt valori larg acceptate în societatea contemporană, unde munca nu mai este considerată o „chemare” („vocație”), ci un mijloc de a câștiga bani. Asemenea valori sunt popularizate prin toate canalele mass-media.

Ca urmare, tânărul delincvent nu este un individ străin de societate, ci o persoană care se află în concordanță cu valorile societății contemporane care sunt, acelea ale timpului liber. Delincvența juvenilă este un alt mod de exprimare a acestor valori pe care majoritatea indivizilor nu le exprimă deschis, ci subteran, în conduitele lor.

4. ÎN CĂUTAREA UNEI EXPLICAȚII UNITARE LA NIVEL NAȚIONAL: TEORIILE DE „RANG MEDIU” (CU RAZĂ MEDIE DE GENERALIZARE)

Recunoscând valoarea, dar și limitele tuturor acestor teorii, trebuie subliniat, pe de o parte, faptul că ele nu au un caracter *universalist*, deoarece au fost elaborate, în marea lor majoritate, într-un context național specific (SUA), definit de modele socioculturale și probleme sociale distincte de ale altor contexte naționale. De aceea, valabilitatea lor este limitată, iar testarea ipotezelor derivate din aceste teorii este dificil de realizat. Pe de altă parte, o explicație unitară a fenomenului de delincvență

²¹ David Matza, Gresham M. Sykes, *Juvenile Delinquency and Subterranean Values*, în: „American Sociological Review”, nr. 26 (October), 1961.

juvenilă apare ca o necesitate pentru cercetarea științifică la nivel național. Pentru a răspunde acestei dileme, considerăm necesară elaborarea unor teorii de „rang mediu”, aplicabile diferitelor contexte naționale, dar care să fie capabile de a furniza, pe de o parte, modele explicative, de a oferi, pe de altă parte, repere adecvate pentru activitatea de prevenție. Elaborarea acestor teorii trebuie circumscrisă unui demers metodologic unitar, constând din următoarele etape:

a. identificarea relațiilor generale și specifice între fapte, evenimentele ori contextele de viață care influențează, condiționează sau determină evoluția fenomenului de delincvență juvenilă (*problema identificării variabilelor*);

b. elaborarea unor modele explicative constând în ordonarea mai multor serii de corelații și dependențe între variabilele utilizate, în funcție de scheme teoretice provizorii; în mod paralel, adâncirea analizei fenomenului de delincvență juvenilă până la identificarea factorilor săi determinanți (*problema explicației*);

c. testarea acestor modele în practică, prin deducerea tuturor consecințelor lor și verificarea capacității lor de a produce generalizări adecvate (*problema predicției*);

d. evaluarea fenomenului de delincvență juvenilă din perspectiva consecințelor sale atât pentru minor, cât și pentru familie, școală, comunitate (*problema evaluării*);

e. edificarea unor programe de acțiune și strategii operaționale de prevenție (*problema intervenției cu caracter social și terapeutic*).

Un asemenea demers metodologic este în măsură, credem, să asigure o îmbinare adecvată a eforturilor teoretice și acțiunilor practice la nivel național, fără a ignora însă contribuțiile existente în alte țări în domeniul explicației și prevenirii fenomenului de delincvență juvenilă ca problemă socială de stringentă actualitate pentru cea mai mare parte a societăților contemporane.

4.1. ROLUL EXPLICATIV ȘI OPERAȚIONAL AL MODELELOR CAUZALE ÎN STUDIUL PLURIDISCIPLINAR AL DELINCVENȚEI JUVENILE

Evidențierea cauzelor delincvenței juvenile și identificarea factorilor de risc care determină geneza acestui fenomen constituie unul dintre cele mai importante aspecte ale studiului în acest domeniu. Există, astfel, numeroase teorii, paradigme și modele explicative, dintre care unele au un caracter conflictual, altele se completează între ele. Unele nu au decât o capacitate de generalizare limitată, altele propun explicații care se revendică a avea un caracter general. Dar, indiferent de conținutul și de raza lor de aplicare, ele încearcă să ofere o schemă explicativă orientativă pentru activitatea empirică, de cercetare sau de prevenire.

În prezent, nici una dintre teoriile cu privire la delincvența juvenilă nu este unanim acceptată de către cercetătorii aparținând diferitelor discipline științifice. Aceasta face ca studiile efectuate în diverse țări sau chiar în cadrul aceleiași țări să nu aibă o bază explicativă și predictivă comună, transferurile și împrumuturile de experiență având loc, în majoritate, numai la nivelul metodologiilor folosite²².

²² Sorin M. Rădulescu, Dan Banciu, Maria Voicu, *Adolescenții și familia. Socializare morală și integrare socială*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 217.

Perspectiva psihologică, de exemplu, este numai rareori acceptată de către sociologi, iar cea sociologică lipsește, adeseori, din preocupările psihologilor. Pentru a suplini aceste limite, unii autori²³ propun folosirea *modelelor multicauzale* (vezi schema nr. 1), ca scheme operaționale în cadrul cărora delincvența juvenilă este tratată ca un fenomen cu determinare multiplă, rezultantă a unor cauze de natură plurifactorială (psihoindividuale, psihosociale, socioculturale etc.).

Schema nr. 1

Model multicausal al delincvenței juvenile

Tip de cauze	Grad de generalitate	Acțiune	Grad de importanță
1. Nivel macrosocial sau societal (probleme economice, șomaj, discriminare, inegalități structurale, inegalitatea șanselor etc.)	Generale	Indirectă	Principală sau secundară
2. Nivel microsocioal sau psihosocial (deficiențe în funcționalitatea diverselor instituții de socializare, influența anturajului etc.)	Particulare	Indirectă	Principală sau secundară
3. Nivel psihoindividual tulburări afective și caracteriale, insuficiența dezvoltare a conștiinței morale etc.	Individuale și singulare	Directă	Principală sau secundară

Sursa: Vasile Preda, 1998.

Asemenea modele permit identificarea cauzelor principale și secundare ale fenomenului de delincvență juvenilă, cauze care există, de fapt, în orice societate, indiferent de sistemul ei economic, politic sau cultural. De asemenea, ele oferă posibilitatea unei abordări pluridisciplinare a fenomenului, din perspectiva mai multor discipline științifice (psihologie, sociologie, pedagogie, criminologie, medicină etc.). În ceea ce privește clasificarea cauzelor, un asemenea model multicausal postulează ideea că, în etiologia delincvenței juvenile, cauzele directe sunt, întotdeauna, endogene, psihoindividuale, iar cauzele indirecte sunt de natură psihosocială și macrosocială. Dar atât cauzele directe, cât și cele indirecte pot fi principale sau secundare, în funcție de ponderea pe care o au în determinarea conduitei delincvente juvenile.

Modelele multicauzale furnizează atât o explicație complexă a delincvenței juvenile, cât și o bază operațională pentru intervenția socială sau curativă. Prin intermediul lor, se pot stabili legături și conexiuni reciproce între anumite fapte,

²³ De exemplu, Vasile Preda, *Delincvența juvenilă*, Cluj-Napoca, 1998, p. 7.

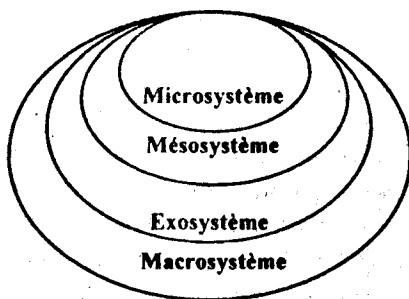
evenimente sau contexte de viață care influențează, într-o măsură mai mare sau mai mică, în mod direct sau indirect, cariera infracțională a minorilor.

4.2. TEORIA CAUZALITĂȚII MULTIPLE A RELAȚIILOR DINTRE CONTEXTELE DE VIAȚĂ ALE COPILULUI: MODELUL SOCIO-ECOLOGIC PROPUȘ DE URIE BROFENBRENNER

Dezvoltat la sfârșitul anilor 70, acest model explicativ permite credem, o abordare pluridisciplinară a influenței exercitate de diferitele contexte de viață asupra propensiunii spre devianță și delincvență a minorilor și adolescenților. El vizează, de fapt, influența mediului fizic și social asupra dezvoltării umane, implicit asupra procesului de maturizare a copilului. Criticând teoriile psihologiei dezvoltamentale (A. Gessel – dezvoltarea maturațională, S. Freud – dezvoltarea psihosexuală, E. Erikson – dezvoltarea psihosocială, J. Piaget – dezvoltarea cognitivă, L. Kohlberg – dezvoltarea morală etc.), care operează cu o concepție restrânsă despre mediu, Brofenbrenner apreciază că dezvoltarea copilului este influențată nu numai de mediul apropiat, dar și de cel îndepărtat. Descriind diferite medii care joacă un rol în dezvoltarea umană, Brofenbrenner schițează un model socio-ecologic în care se găsesc încastate mai multe structuri ambientale sau contexte (sisteme) de viață (vezi schema nr. 2).

Schema nr. 2

Modelul socio-ecologic propus de Urie Brofenbrenner

Totalitatea acestor structuri constituie ecologia dezvoltării umane, care „se interesează de procesul de adaptare între ființa umană care se dezvoltă și caracteristicile schimbătoare ale contextelor sale de viață (mediul apropiat). Acest proces este influențat, pe de o parte de interacțiunile între aceste diferite contexte de viață, iar pe de altă parte de contextele îndepărtate în care contextele de viață se găsesc inserate”²⁴.

²⁴ Urie Brofenbrenner, *Die ökologische Entwicklung. Natürliche und geplante Experimente*, Stuttgart, Klett-Cotta, 1981, p. 37 (versiunea în limba engleză, *The Ecology of Human Development. Experiments by Nature and Design*, Cambridge, Harvard University Press, a apărut în anul 1979).

Modelul socio-ecologic menționat are meritul de a evidenția faptul că: a. între persoana care se găsește în dezvoltare și mediul său de viață se stabilesc numeroase interacțiuni, în așa fel încât ambele se influențează reciproc: mediul influențează persoana, dar aceasta, la rândul ei, acționează activ asupra mediului; b. mediul (care desemnează diferitele contexte de viață în care se găsește inserată persoana) nu se limitează doar la acele contexte apropiate persoanei, ci se referă chiar și la acelea mai îndepărtate.

În ceea ce privește conținutul său, modelul socio-ecologic este structurat în patru tipuri de sisteme:

1. *Microsistemul* – stând la baza ecologiei umane, acesta sintetizează mediul de viață, grupând contextele de viață la care persoana participă activ. El poate fi definit ca „*ansamblul de acțiuni și activități, roluri și acțiuni inter-umane pe care persoana care se găsește în dezvoltare le îndeplinește într-un context de viață dat, cu caracteristicile materiale și fizice care-i sunt proprii*”²⁵. Un asemenea microsistem poate fi analizat atât din punctul de vedere al caracteristicilor sale distincte, cât și din punctul de vedere al funcționalității (sau disfuncționalității) lui. Pentru orice copil, familia, creșa, grădinița, școala, vecinătatea, anturajul etc. constituie cele mai obișnuite microsiseme de care este influențat și pe care la rândul său le influențează.

2. *Mezosistemul* – desemnează legăturile care se stabilesc între diferitele microsiseme în cursul dezvoltării umane, înglobând „*relațiile reciproce între diferitele contexte de viață la care participă activ persoana aflată în dezvoltare*”²⁶. Relațiile dintre familie și școală, între familie și vecinătate, familie și prieteni etc., alcătuiesc, în ansamblul lor, mezosistemul copilului, care se lărgeste pe măsură ce dezvoltarea impune accesul la noi contexte de viață.

3. *Exosistemul* – poate fi definit ca „*un context de viață sau mai multe contexte de viață, la care persoana, care se găsește în dezvoltare, nu participă activ, dar în care au loc evenimente care au o influență asupra a ceea ce se petrece în contextul de viață al persoanei sau care sunt influențate de acest context*”²⁷. Locul sau orarul de muncă al părinților, cercul de prieteni al acestora, clasa școlară a unui frate mai vârstnic constituie un asemenea exosistem alcătuit din contexte care pot influența dezvoltarea copilului, dar pe care acesta le influențează la rândul său.

4. *Macrosistemul* – se referă la contextul sociocultural în care se dezvoltă persoana și ale cărui norme, valori sau credințe pot influența funcționarea celorlalte sisteme deja menționate. El vizează, de fapt, „*similitudinile la nivel de fond și formă și al ideologiilor sistemelor de ordin inferior (micro-, mezo-, exo-), care există sau care pot exista într-o subcultură sau o cultură*”²⁸. Fiecare macrosistem sintetizează climatul sociocultural existent într-o țară, diferit de al altor țări. Școlile

²⁵ Ibidem, p. 38.

²⁶ Ibidem, p. 41.

²⁷ Ibidem, p. 42.

²⁸ Ibidem.

românești seamănă, de exemplu, între ele, dar sunt diferite de cele elvețiene, din punct de vedere al organizării, funcționalității, principiilor de învățământ etc. Influența contextului sociocultural este determinantă. În același timp, orice macrosistem este diferențiat structural, fiind caracterizat de diferite subculturi. Aceste subculturi posedă valori și ideologii proprii, diferite de cele ale altora. Clasele sociale defavorizate au, de exemplu, valori și ideologii diferite de cele ale claselor favorizate.

În concepția schițată de Brofenbrenner, un rol extrem de important în dezvoltarea umană îl exercită așa-numita „*trecere ecologică*”, adică schimbarea poziției persoanei „*în mediul său ecologic, printr-o transformare a nivelului rolurilor sale și/sau al nivelurilor contextelor sale de viață*”²⁹. Trecherile ecologice au loc în tot cursul dezvoltării umane, prin rolurile succesive prin care trece un copil de la această identitate la cea de preșcolar, elev, student, persoană activă profesional, soț, părinte etc. Aceste treceri pot desemna, însă, și diferite evenimente care au diferite consecințe pentru întreaga ecologie umană. Nașterea unui frate poate influența schimbarea microsistemului familial, împiedicând mama să se mai ocupe activ de minor, o boală gravă apărută în familie poate influența controlul exercitat asupra minorului, cariera școlară a acestuia transformă mezosistemul în exosistem, emigrarea familiei determină schimbarea macrosistemului etc.

Spre deosebire de alte modele etiologice, modelul socio-ecologic schițat de U. Brofenbrenner are calitatea de a orienta cercetarea în domeniul delincvenței juvenile în mai multe direcții, unite, însă, între ele printr-o perspectivă științifică pluridisciplinară. El permite o analiză unitară a caracteristicilor și funcționalității principalelor contexte socializatoare în care se dezvoltă minorul și a relațiilor dintre ele, evidențiind că acestea influențează minorul, dar, la rândul lor, sunt influențate de către el.

²⁹ *Ibidem*, p. 43.

ASPECTE PRIVIND DELINCVENȚA JUVENILĂ DIN VALEA JIULUI, ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

ION PÂRVULESCU, RALUCA PÂRVULESCU

Concluziile și aspectele reținute în această lucrare sunt rezultatul a trei studii și anume: o analiză documentară a infracționalității minorilor cuprinși între 14 și 18 ani, realizată la Procuratura din Petroșani, pe un număr de 465 de dosare, ce au inclus 711 minori infractori care au săvârșit 1224 de infracțiuni în anii 1987, 1988, 1992, 1993, 1996; o anchetă directă, realizată în Penitenciarul Bârcea din județul Hunedoara, în anii 1995 și 1996, fiind intervievați 96 minori infractori; o anchetă „Delphi”, în rândul a 27 specialiști.

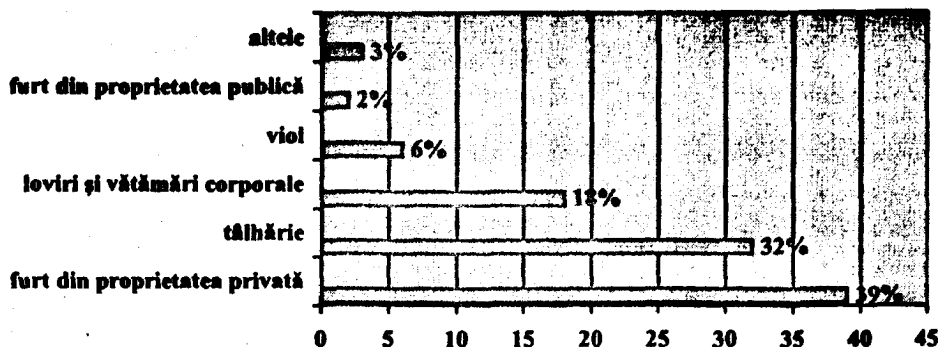
Comentariul se axează în principal pe al doilea studiu și pe comparația, sub diverse aspecte, a fenomenului infracționalității în rândul minorilor condamnați (cei investigați în penitenciar) și în rândul celor ajunși în faza de anchetă penală (cei 711 din dosare).

Infracțiunile săvârșite de minorii condamnați la închisoare sunt prezentate în graficul nr. 1 și au următoarea ordine: furt din proprietatea privată, tâlhărie, furt din proprietatea publică, viol, loviri și vătămări corporale.

Ca și în statistica realizată pe baza dosarelor de la Parchet pentru minorii ajunși în faza de anchetă penală, precum și în cea care-i privește pe minorii infractori trimiși în judecată și analizați, pe perioada 1987–1996, furtul din proprietatea privată deține primul loc (cu 39% dintre infracțiuni), cu menționarea că pentru minorii ajunși în faza de cercetare penală procentul acestei infracțiuni se ridică la 60%, iar pentru cei trimiși în judecată la 55%. Pe locul secund se plasează, pentru minorii condamnați, tâlhăria cu 32%, iar pentru cei ajunși în faza de anchetă penală și pentru cei trimiși în judecată, furtul din proprietatea publică cu același procent: 25%. Urmează, pentru cei condamnați, furtul din proprietatea publică cu 18%, pentru cei anchetați penal și trimiși în judecată tâlhăria cu 8% și respectiv 18%. Violul este pe locul patru pentru cei condamnați și cei trimiși în judecată, cu 6% și respectiv 2%, iar pentru cei anchetați penal, lovirile și vătămrile corporale. De reținut ar mai fi și faptul că, dintre minorii condamnați, 80% au fost pedepsiți pentru o singură infracțiune și 20% pentru două infracțiuni.

Grafic nr. 1

Tipul de infracțiuni săvârșite

Din prezentarea situației comparative a celor trei categorii de minori se poate trage concluzia că organele de justiție pun accent deosebit pe conținutul articolului 100 din Codul Penal care prevede că: „față de minorul care răspunde penal se poate lua o măsură educativă, ori se poate aplica o pedeapsă”.

La alegerea sancțiunii se ține seama de gradul de pericol social al faptei săvârșite, de starea fizică, de dezvoltarea intelectuală și morală, de comportamentul lui, de condițiile în care a fost crescut și în care a trăit și de orice alte elemente de natură să caracterizeze personalitatea minorului.

Pedeapsa se aplică numai dacă se apreciază că luarea unei măsuri educative nu este suficientă pentru îndreptarea minorului. Dintre aceste elemente, care concură la stabilirea măsurii (măsură educativă sau pedeapsă) ce se ia față de minorul infractor, accentul cade în principal pe „pericolul social al faptei”, pentru că numai așa se poate explica faptul că, în structura infracțiunilor săvârșite de minorii ajunși în faza de anchetă penală și cei trimiși în judecată, furtul din proprietatea privată reprezintă 60% și respectiv 55%, în timp ce, în structura celor condamnați această infracțiune ajunge la 39%, iar tâlhăria și violul care au o pondere redusă în cazul celor ajunși în faza de anchetă penală și celor trimiși în judecată (tâlhăria 8% și respectiv 18%, iar violul 0,7% și 2%) dețin în rândul infracțiunilor minorilor condamnați ponderea de 32% și respectiv 6%. Există, deci, un „filtru” care are forma unei pâlnii normale pentru ponderea unor infracțiuni în faza de anchetă și în cea de aplicare a sancțiunii (condamnare) cum este furtul, și forma unei pâlnii „răsturnate” pentru infracțiunile cu un grad de pericol social mai mare, precum tâlhăria și violul. Numărul mediu de infracțiuni pe infractor, este pentru cei condamnați, mai redus decât pentru cei ajunși în faza de anchetă penală (1,2 și respectiv 1,7), explicația fiind aceea că lor le-au fost reținute (reținută) infracțiunile cele mai grave.

Calitatea participării este în principal cea de autor (44% dintre cazuri) și într-o proporție sensibil egală (22 și respectiv 23%) coautor sau complice, iar 11% dintre

minori au fost fie autor și coautor, fie autor și complice. În ceea ce privește modul de săvârșire a infracțiunii, nu sunt diferențe esențiale între minorii condamnați și cei ajunși în faza de anchetă penală. Astfel, cei condamnați au săvârșit infracțiunea individual în proporție de 10%, iar cei „anchetați” în proporție de 18%, iar împreună cu o altă persoană, primii în 35% din cazuri, iar ceilalți în 30% dintre situații. În grup organizat „condamnații” au acționat ca și „anchetații” în aproape jumătate dintre cazuri (49% și respectiv 52%). Aprecierea minorilor condamnați privind gravitatea infracțiunilor săvârșite este oarecum surprinzătoare, doar 13% considerându-le foarte grave, 35% grave și mai mult de jumătate (52%) considerând că sunt de gravitate redusă, în condițiile în care 30% dintre ei au fost condamnați pentru tâlhărie și alți 7% pentru tâlhărie și o altă infracțiune.

Diferitele tipuri de infracțiuni au primit următoarele „calificative”: furtul din proprietatea publică: 11% foarte grav, 32% grav, 57% mai puțin grav; furtul din proprietatea privată: 7% foarte grav, 31% grav, 62% puțin grav; lovirile și vătămările corporale: 100% grav; tâlhăria: 8% foarte grav; 43% grav; 49% puțin grav; violul: 71% foarte grav, 29% grav.

Dacă furtul, indiferent din care proprietate, nu surprinde prin apreciere, aproape 60% considerându-l puțin grav, în schimb tâlhăria (furtul prin violență) este apreciată necorespunzător (subapreciată gravitatea infracțiunii), aproape jumătate dintre aceste infracțiuni fiind considerate mai puțin grave. Această apreciere, acest nivel redus de conștientizare, ca și în 29% din cazuri pentru infracțiunea de viol (apreciată doar ca gravă), poate fi o explicație parțială a frecvenței acestor infracțiuni, în special a celei de tâlhărie, care deține rangul al doilea în cadrul infracțiunilor pentru care minorii au fost condamnați la închisoare. Acest infantilism în aprecierea gravității infracțiunilor nu înseamnă altceva decât ignorarea prejudiciilor aduse victimelor.

În privința distribuției pe sexe a infractorilor minori ar fi de menționat că, minorele nu ajung decât foarte rar să fie condamnate, înregistrându-se doar un singur caz (deși în cadrul minorilor ajunși în faza de anchetă penală ele reprezintă 9%), acela fiind de tâlhărie în grup.

Structura pe categorii de vârstă a minorilor intervievați (condamnați) este oarecum în conformitate cu așteptările, în sensul că ponderea cea mai mică o dețin minorii între 14–16 ani cu 14%, urmând cei din categoria 16–17 ani cu 29% și minorii „mai în vârstă” (17,1–18 ani) cu peste jumătate (57%).

Deși în cadrul minorilor ajunși în faza de anchetă penală cei între 14–16 ani dețin o pondere de 46%, este firesc să dețină o pondere mult mai mică (de aproximativ 3 ori) în cadrul celor condamnați, intrucât conform articolului 99 din Codul Penal minorul din această categorie de vârstă „răspunde penal, numai dacă se dovedește că a săvârșit fapta cu discernământ”, și deci, în numeroase cazuri, acești minori sunt scoși de sub urmărirea penală pentru lipsa discernământului. Ceea ce surprinde, având caracter de serendipitate, este faptul că între infracțiunile săvârșite de acești minori și pentru care au fost condamnați 60% reprezintă tâlhăria, deci aproape două treimi, urmată de furtul din proprietatea publică. Pentru celelalte

două categorii de vârstă, cele mai „agreate” infracțiuni sunt furtul din proprietatea privată cu 54% pentru cei din categoria 16–17 ani și 40% pentru cei din categoria 17,1–18 ani și tâlhăria cu 25% și respectiv 29%.

Infracțiunea de furt din proprietatea publică este săvârșită în proporție de 60% de către minorii din categoria de vârstă 17,1–18 ani și în aproape aceeași măsură (65%) și furtul din proprietatea privată. Dacă tâlhăria pare a fi „specialitatea” celor între 14–16 ani, violul este în cea mai mare parte (86%) „opera” celor între 17,1–18 ani. Ca mod de a acționa, furtul din proprietatea publică este săvârșit în peste jumătate din cazuri (52%) cu încă o persoană, în 29% din cazuri în grup organizat și doar în 19% din situații singur.

Furtul din proprietatea privată este în 51% din cazuri o „activitate” de grup organizat, în 38% din situații se acționează „în doi”, doar 11% dintre infracțiuni fiind săvârșite de unul singur. Aproape același procent (49%) se regăsește și în cazul minorilor infractori ajunși în faza de anchetă penală, care au acționat în grup mai mare de două persoane.

Tâlhăria este o infracțiune specifică în cea mai mare parte grupului organizat și pentru cei condamnați și pentru cei ajunși în faza de urmărire penală, în aproximativ 70% dintre situații (70% pentru cei condamnați și 72% pentru cealaltă categorie de minori). Singur se acționează foarte rar în săvârșirea tâlhăriei, constatându-se doar șapte situații pentru cei din faza de anchetă penală și o situație în cazul celor condamnați. Aproximativ un sfert dintre astfel de infracțiuni sunt săvârșite (și pentru lotul „711” și pentru cel al condamnaților) cu încă o persoană. Violul, este și el o infracțiune care presupune „ajutor”, „colaborare”, fiind săvârșit în aceeași proporție (43%) în grup organizat și cu încă o persoană pentru cei condamnați, însă lotul celor „711” argumentează faptul că, în majoritatea covârșitoare a situațiilor de viol (89%), este prezent cel puțin un major. Solitar, această infracțiune este săvârșită doar într-un singur caz și pentru cei în faza de anchetă penală (9 cazuri) și pentru cei condamnați (din 7 situații).

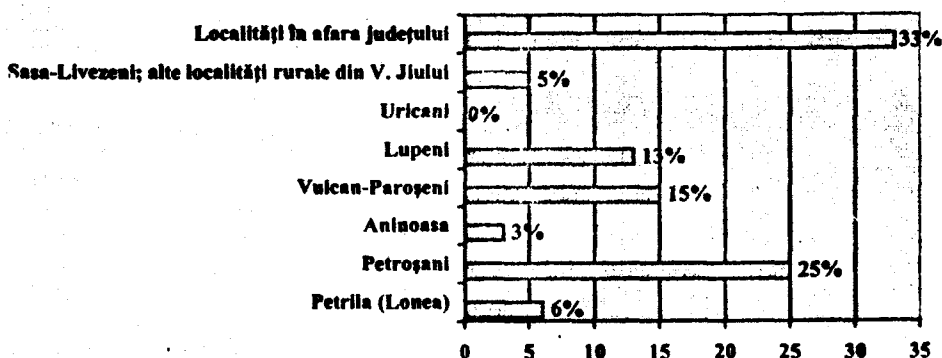
Cu privire la modul de săvârșire a infracțiunii și vârsta infractorilor se constată că în lotul celor condamnați, dintre cei care au acționat în grup organizat aproape două treimi aparțin categoriei de vârstă 17,1–18 ani. Pe categorii de vârstă însă, pentru cei între 14–16 ani, atât în cadrul condamnaților, cât și în cel al anchetaților penal, ponderea cea mai mare o deține acțiunea în grup organizat cu 46% respectiv 53%, urmată de cea cu încă o persoană (39% și 28%). Singur, s-a acționat de către 15% din categoria primilor infractori și de către 19% din cea de-a doua categorie.

Cei condamnați din categoriile 16–17 ani și 17,1–18 ani mențin aceeași ierarhie ca și cei din prima categorie de vârstă. Dintre cei care au acționat singuri, ponderea cea mai mare o dețin pentru „condamnați” cei între 17,1–18 ani cu 46%, iar pentru cei anchetați penal cei între 14–16 ani cu 41%. Cu încă o persoană s-au asociat cel mai frecvent (54%) în cazul condamnaților cei din categoria de vârstă 17,1–18 ani, iar în cazul anchetaților penal cei între 14–16 ani (44%). Pentru cei din lotul anchetaților penal, organizarea în grup i-a caracterizat mai mult pe cei între 14–16 ani.

Locul de naștere al minorilor condamnați este prezentat în graficul nr. 2 de unde rezultă că ponderea cea mai mare (33%) o dețin cei născuți în afara Văii Jiului, urmați de cei din Petroșani cu 25%, acest oraș deținând și ponderea cea mai mare (29%) în cadrul populației de minori din Valea Jiului (graficul 3). Trebuie însă precizat faptul că, dacă Lupeni este singurul oraș în care ponderea minorilor ajunși în faza de anchetă penală depășește cu un procent ponderea în cadrul populației de minori a Văii Jiului, Petroșani și Petrila se remarcă prin aceea că ponderea minorilor existenți în Penitenciarul Bârcea în perioada cercetării, născuți în aceste orașe, depășește, este drept nesemnificativ, ponderea minorilor ajunși în faza de anchetă penală.

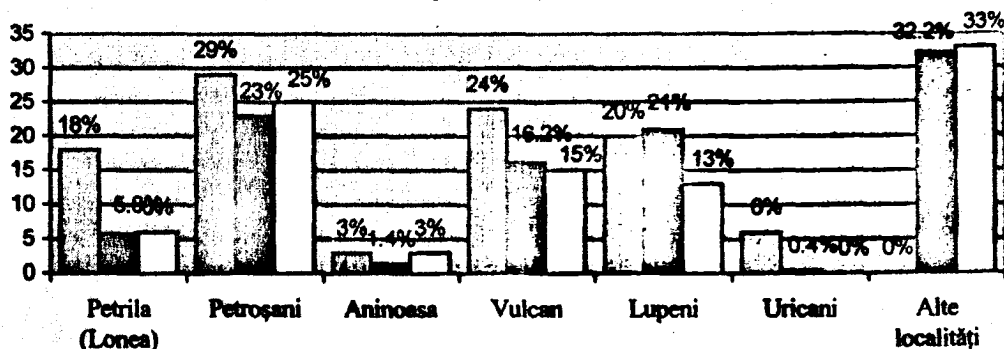
Grafic nr. 2

Locul de naștere al minorilor condamnați

Grafic nr. 3

Ponderea pe localități a minorilor

■ Populația de minori din V. Jiului ■ Minori anchetati penal □ Minori intervievați in penitenciarul Bârcea

Orașul Uricani are cel mai redus număr de infractori minori băștinași care au ajuns în faza de anchetă penală, iar dintre cei din penitenciar nici unul nu este născut în Uricani. Totuși, această localitate nu este chiar atât de „liniștită” sub aspectul delincvenței juvenile, pentru că pe teritoriul ei s-au „consumat” 6% dintre infracțiunile săvârșite de minori în Valea Jiului pe o perioadă analizată, iar 4% dintre cei condamnați au domiciliul în acest oraș.

O situație aparent surprinzătoare o constituie locul săvârșirii infracțiunii de către minorii condamnați, în raport cu cei ajunși în faza de anchetă penală, ierarhia locurilor fiind complet diferită pentru cele două loturi de minori. Iată cum se prezintă această ierarhie (tabelul nr. 1 și graficul nr. 4).

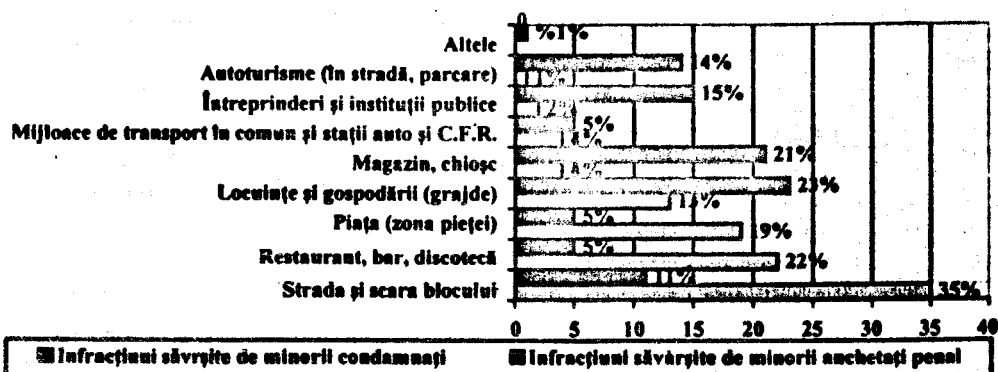
Tabelul nr. 1

Locul săvârșirii infracțiunii

Locul săvârșirii infracțiunii	Rangul	
	Infracțiuni săvârșite de minorii ajunși în faza de anchetă penală	Infracțiuni săvârșite de minorii condamnați
1 Locuințe/gospodării (garaje)	1	4
2 Magazine/chioșcuri	2	5-6
3 Întreprinderi și instituții publice	3	7
4 Autoturism în stradă (parcare)	4	8
5 Strada și scara blocului	5	1
6 Mijloace de transport în comun, stație auto și stație CFR	6	5-6
7 Restaurant/bar/discotecă	7	2
8 Piață	8	3
9 Altele	9	—

Grafic nr. 4

Locul săvârșirii infracțiunii

Am spus că situația este aparent surprinzătoare, deoarece ea se explică într-o oarecare măsură prin natura infracțiunilor săvârșite. Astfel, în cadrul infracțiunilor săvârșite în stradă și scara blocului de către minorii condamnați, ponderea cea mai mare o deține tâlhăria, urmată de furtul din proprietatea privată, ierarhie care se regăsește și în cazul minorilor ajunși în faza de anchetă penală; însă, tâlhăria fiind una dintre infracțiunile grave este mai frecvent sancționată de instanță cu închisoarea, și ca atare strada și scara blocului, ca loc al infracțiunilor săvârșite de minori condamnați, este pe primul loc.

Pe ultimul loc, în ierarhia celor condamnați, se plasează infracțiunile comise față de autoturismele aflate în stradă, care ocupă rangul 4 în ierarhia celor cercetați penal, probabil pentru că aceste infracțiuni săvârșite din autoturisme sunt considerate de gravitate redusă, instanța dispunând, în mult mai mică măsură sancțiunea cea mai gravă – condamnarea minorului – în aceste cazuri.

Iată, de fapt, cum se prezintă raportul între ponderea diferitelor locuri de săvârșire a infracțiunilor de către minorii ajunși în faza de anchetă penală și de către cei condamnați (tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Raportul între infracțiunile săvârșite de minorii anchetați penal și cei condamnați

Locul săvârșirii infracțiunii		Raport în favoarea celor în faza de anchetă penală	Raport în favoarea celor condamnați
1	Întreprinderi și instituții publice	7,5	1
2	Magazine/chioșc	5,2	1
3	Locuințe/gospodării (garaje)	1,8	1
4	Mijloace auto, stație auto și CFR	1,3	1
5	Stradă/scara blocului	1	3,2
6	Restaurant/bar/discotecă	1	4,4
7	Piață (zona pieței)	1	3,8

Domiciliul minorilor infractori condamnați este, în proporție de aproape o treime, în orașul Petroșani, urmat de Vulcan (Paroșeni), cu aproximativ o cincime dintre minori, și de Lupeni și Petrila (Lonea) cu 18%. Ierarhia localităților după domiciliul minorilor condamnați (excluzând varianta alte localități în cazul locului de naștere) este asemănătoare cu cea după localitatea nașterii. Referitor la starea de sănătate, minorii declară în proporție de 15% că suferă de diferite afecțiuni, trei dintre ei motivând chiar săvârșirea infracțiunii datorită unor probleme de sănătate. În cadrul celor în faza de anchetă, ponderea celor cu afecțiuni este aproape la jumătate față de cea a celor condamnați (8% față de 15%). Desigur, minorii condamnați, care declară că suferă de afecțiuni, valorifică această problemă a sănătății, încercând, într-o oarecare măsură o dezvinovățire pentru fapta săvârșită (trei dintre ei motivând, astfel, chiar săvârșirea infracțiunii).

Analiza motivației săvârșirii infracțiunii relevă faptul că, în general, la baza acțiunilor delincvente ale minorilor nu a stat un singur motiv, ci mai multe motive, etiologia infracțiunilor fiind foarte complexă. Influența grupului stradal (de

prieteni), nevoia de statut în grup, este invocată de către 70% dintre subiecți, pe locul secund plasându-se influența indivizilor majori cu 43%. Neglijența, controlul slab sau absența acestuia și educația deficitară în familie, precum și concepția că poți să câștigi fără muncă, pe căi necinstite și să nu fii prins (exemplu fiind corupția în societatea românească), sunt susținute ca făcând parte din etiologia complexă a infracționalității de către o treime dintre minorii condamnați. Acest din urmă motiv – corupția – sugerează perceperea de către minori a unei realități de necontestat în societatea românească în perioada tranziției și anume: criza morală.

Minorii intervievați se consideră, într-o mare măsură, ca fiind în principal „victimele grupului stradal”. De fapt, în majoritatea lor covârșitoare (94%) motivele încredințază diferiți factori, fie pentru rolul jucat în socializarea negativă a minorilor, fie pentru neîndeplinirea rolului ce le revenea în socializarea pozitivă. Acest complex de motive susține ipoteza că delincvența juvenilă este puternic influențată de socializarea – pozitivă sau negativă – a minorilor.

Este surprinzător faptul că, deși doar 19% dintre minori au răspuns că familia din care provin nu a întâmpinat niciodată greutăți materiale, iar 56% au declarat că astfel de greutăți erau foarte frecvente și frecvente, procentul celor care invocă astfel de greutăți ca motiv care să fi contribuit la săvârșirea infracțiunii este doar de 16%. De precizat este și faptul că libertatea prea mare, controlul slab al forțelor de ordine și legile prea blânde intră în componența motivației pentru 40% dintre minori, iar educația slabă și absența controlului în școală, precum și imaturitatea datorită vârstei și influența negativă a mass-media sunt invocate de peste o cincime dintre condamnați. În medie, fiecare minor își argumentează săvârșirea infracțiunii apelând la peste trei categorii de circumstanțe, indiferent că ei provin din familii organizate sau dezorganizate.

Structura motivației săvârșirii infracțiunilor de către cei 57 de minori proveniți din familii organizate și a celor 39 proveniți din familii dezorganizate și aparent organizate relevă faptul că ierarhia motivelor este aproximativ aceeași, diferențe relativ semnificative existând doar în ceea ce privește ponderea minorilor din cele două categorii care invocă un motiv sau altul.

Astfel, cei proveniți din familii dezorganizate (aparent organizate) invocă influența grupului în proporție de 79%, iar cei din familii organizate în proporție de 63%. De asemenea, libertatea prea mare și controlul social slab (legile blânde) este invocat de 46% dintre cei din familiile dezorganizate și de către 35% dintre minorii din familiile organizate, în timp ce educația slabă și absența controlului în școală este incriminat de către 30% dintre cei proveniți din familii organizate și de numai 18% dintre cei din cealaltă categorie.

Sub rezerva subiectivismului răspunsurilor celor investigați, se poate concluziona că factorii cei mai incriminați prin motivația săvârșirii infracțiunilor sunt în ordine: grupul de prieteni (stradal), forțele de ordine, alcoolul în anturaj, familia și școala; deci, în principal factorii cu rol important în socializarea minorilor și în mai mică măsură factorii de natură economică. În schimb ponderea

factorilor de natură economico-socială are o semnificație mai importantă în cadrul propunerilor făcute de minorii condamnați. Desigur, acești factori contribuie în mod direct sau indirect la socializarea minorilor. Propunerea cu frecvența cea mai mare (65%) și în consecință factorul cel mai incriminat rezultat din propuneri, se referă la un control mai puternic din partea organelor specializate (instituționalizate) de ordine, aspect vizat de altfel și de enunțul ipotezelor cercetării noastre. Această propunere se regăsește și în cadrul anchetei „Delphi” efectuată în rândul a 27 de specialiști, fapt ce ne permite afirmația că organele specializate (instituționalizate) de control social nu-și desfășoară activitatea la un nivel corespunzător.

Locurile de muncă pentru tineret constituie cea de-a doua propunere, ca pondere, făcută de către minorii condamnați (57%), dar și de către specialiștii investigați. Desigur, acesta este un aspect major, atât pentru viața tinerilor, cât și a întregii populații apta de muncă, însă în condițiile actuale el rămâne doar un deziderat, iar absența locurilor de muncă este unul dintre principalii factori ai sărăciei.

Creșterea rolului educativ al familiei, o preocupare mai mare și un control mai puternic din partea familiei (părinților), este considerată o soluție parțială a reducerii comportamentului antisocial al minorilor, de către jumătate din minorii infractori și de către cei 27 de specialiști.

Desigur, pentru specialiștii incluși în ancheta „Delphi” propunerea de „executare a pedepsei în libertate”, ca o variantă la pedeapsa închisorii pentru minori, este o încercare de adaptare a legislației române, privitoare la sancționarea minorilor delincvenți, la ansamblul de norme și principii stipulate de convenția ONU privind drepturile copilului și la cele internaționale privind administrarea justiției pentru minori. O asemenea măsură legiferată într-o serie de țări, în care rata delincvenței juvenile este destul de ridicată – Franța, Belgia, Italia, Anglia, Norvegia, Suedia, Canada etc. – pentru minorii condamnați, propunere susținută de aproape jumătate dintre ei (48%), pare surprinzătoare pentru că sugerează cunoașterea de către aceștia a unei politici penale actuale moderne pe plan internațional. Desigur, este o problemă în care ei fiind implicați sunt și foarte interesați, însă la nivelul de instruire generală, pe care în urma dialogului avut cu ei îl considerăm destul de scăzut (aspect susținut de nivelul de pregătire școlară), nu ne așteptăm să cunoască astfel de reglementări existente în alte țări. Îmbunătățirea protecției sociale pentru tineri, creșterea rolului educativ al școlii, perfecționarea legislației pentru minori, creșterea rolului opiniei publice (care în prezent aproape că nu există), interzicerea literaturii „porno” și a emisiunilor tv, cu efecte negative în rândul minorilor, sunt alte măsuri propuse atât de către grupul de specialiști, cât și de către aproximativ 30% dintre minori. Referitor la emisiunile tv, în general, se scapă din vedere faptul că televiziunea este „literatura” zilelor noastre, întrucât cartea, această „scrisoare adresată spiritului uman” – cum spunea E. Speranția – și-a pierdut din importanță în rândul publicului, sau chiar nu mai prezintă

importantă pentru o mare parte a tineretului. În aceste condiții, televiziunea are o influență foarte puternică asupra educării tineretului. Una dintre propunerile care se regăsește în „evantaiul” specialiștilor, dar nu și în cel al minorilor delincvenți este „creșterea rolului religiei în educarea tineretului”. Această situație poate fi expresia faptului că tinerii sunt mai degrabă adepții valorilor unei „morale artificiale” decât ai unei morale tradiționale, cu valori pozitive, care o bună perioadă de timp a fost în declin. Deși nu există diferențe esențiale între cele două categorii de minori condamnați (cei proveniți din familii organizate și cei din familii dezorganizate), în ceea ce privește propunerile, menționăm totuși că ponderea celor proveniți din familii dezorganizate care fac propunerea îmbunătățirii sistemului de protecție socială este de 41%, în timp ce a celor proveniți din familii organizate este de numai 23%. Diferența este explicabilă având în vedere că familiile dezorganizate se confruntă mult mai frecvent cu greutăți materiale decât familiile organizate.

COMPORTAMENTUL COTIDIAN AL TINERILOR – DIMENSIUNEA INSTRUMENTALIZĂRII SOCIALIZĂRII

DUMITRU BATĂR

COMPORTAMENT. DEFINIȚII ȘI MOD DE EXTERIORIZARE

Desfășurarea activităților cotidiene presupune nu doar succesiunea, ci, mai mult, interferența unor acțiuni care angajează profund personalitatea în contextul relațiilor cu semenii și prin manifestarea trăsăturilor care-i impun individualitatea. Vizând conținutul și conceptul de personalitate nu putem concepe manifestarea acesteia decât în cadrul societății, prin relațiile ce le stabilește cu celelalte personalități și față de care devine dependentă și se angajează prin atitudini, gesturi, maniere, acte, care mai târziu se pot cristaliza în deprinderi, obiceiuri, conduite specifice¹. Acestea ne fac să înțelegem că fiecare individ se exteriorizează nu numai prin ceea ce face ci, și prin cum face, prin relațiile ce le stabilește cu membrii societății, grupului în care coexistă.

Astfel, ne propunem să vedem prin acest „mod de a face”, „cum face” de fapt comportamentul personalității care, concomitent cu dimensiunile acesteia, asigură existența, „ființarea” omului ca realitate psihosocială.

În termenii psihologiei sociale comportamentul uman presupune totalitatea faptelor, reacțiilor, actelor prin care o persoană răspunde solicitărilor de ordin fizic sau social, după concepția lui Tilquin, ca un ansamblu de reacții. adaptive, obiectiv-observabile, pe care un organism prevăzut cu un sistem nervos – deci capabil de auto-organizare (*n.n.*) le execută ca răspunsuri la condiții care, de asemenea, sunt obiective². Văzut, în general, ca o reacție totală a unui organism la o anumită situație, dar și influențat de elementele individuale³, comportamentul uman ne apare ca un rezultat al relațiilor dintre persoană, individ și mediul în care există. Acest rezultat trebuie văzut nu doar ca reacție a ființei umane – ca individ față de mediu (natural și social), ci și ca acțiune a acestei ființe – ca personalitate

¹ L. Tilquin, preluat din P. Neveanu, *Dicționar de psihologie*, București, Editura Albatros, 1978; S. Chelcea, *Lungul drum spre tine însuși*, București, Editura Militară, 1988.

² P. Lenhardt, preluat din P. Neveanu, *Dicționar de psihologie*, București, Editura Albatros, 1978.

³ S. Chelcea, *op. cit.*

asupra mediului conform nevoilor, trebuințelor, idealurilor sale, comportamentul fiind rezultatul relației „reacție + proacție”, în concepția lui S. Chelcea⁴.

Plecând de la definirea comportamentului, ne putem întreba de cine depinde manifestarea „în fapt” a acestuia – de elementele interne ale personalității sau de contextul în care s-a format și acționează acesta. Este cunoscută în acest sens disputa între concepțiile de orientare psihologică care acordă factorului ereditate rolul preponderent și concepțiile socio-culturale care pun accentul aproape exclusiv pe factorii culturali în evoluția comportamentului uman. Cert este că nu se poate defini precis sfera de determinare a celor două categorii de factori și deci trebuie să îi acceptăm, dar putem însă să vedem în anumite situații manifestarea comportamentului ca rezultat mai mult al factorilor psiho-fiziologici și ereditari sau ca rezultat al influenței mediului și al formării culturale a individului și trebuie să precizăm că fără interacțiunea lor nu este posibilă acțiunea, existența ființei umane.

Cu siguranță, în evoluția persoanei, zestrea ereditară rămâne ca dat, apărând și acționând, în diverse etape și situații, factorii culturali care, ca achiziții, influențează diferențiat structura personalității și comportamentul acesteia.

În viața socială comportamentul este văzut și studiat în funcție de specificul grupului, comunității, și de asemenea acțiunii, care sunt supuse cercetării apărând astfel cu diverse tipuri de comportament care pot fi exemplificate astfel:

- comportamentul prosocial, care vizează orientarea spre valorile sociale cu scopul de a le conserva, susține, promova;

- comportamentul economic, care reprezintă acte, acțiuni, tendințe ale omului în calitate de consumator privind utilizarea unor venituri și resurse pentru diferite consumuri;

- comportamentul profesional, în care individul își exteriorizează atitudinile, tendințele, aptitudinile și deprinderile de muncă în general și în anumite activități, profesii, în particular;

- comportamentul cultural, care presupune raportarea la valori (spirituale și materiale) prin modul cum le receptează, cum le acceptă, cum le folosește, și mai ales cum participă la modul de creație culturală; (comportamentul cultural este în permanență legat de activitatea și procesul de educație instituțională sau neinstituțională);

- comportamentul politic, prin care persoana își manifestă atitudinile, atașamentul, reținerile față de concepții, orientări, evoluții politice dar, mai ales, față de instituțiile care le promovează.

COMPORTAMENT COTIDIAN. DEFINIȚII, MODALITĂȚI DE MANIFESTARE

Comportamentul cotidian, ca ansamblu al actelor, atitudinilor, manierelor, deprinderilor, gesturilor uzuale, reacțiilor obișnuite ce se manifestă în conduita zilnică a persoanei, se concretizează în comportamentul cotidian prin care individul

⁴ Ibidem.

și satisface trebuințele. În mod general, aceste trebuințe pot avea diverse caracteristici și se pot clasifica în diverse moduri: în funcție de conținut (materiale, spirituale), de nivelul de funcționare (individuale, sociale, de grup, societale) și de prioritățile de satisfacere (primare, secundare).

În același timp putem susține că un asemenea comportament se manifestă: 1. într-un cadru formal instituțional, reprezentând atât caracterul trebuințelor de satisfăcut, cât și modul în care sunt satisfăcute acestea (recunoscute ca adecvate și funcționale social, putând fi privite și acceptate ca modele); 2. într-un cadru informal-neinstituțional, reprezentând acele trebuințe personale sau de grup care nu sunt recunoscute ca adecvate pentru întreaga comunitate, acesta delimitându-se și chiar detașându-se de unele dintre ele.

Revenindu-i întreaga responsabilitate individului pentru asemenea trebuințe și modalități de satisfacere, comportamentul cotidian informal poate avea: *a.* caracter normativ legal, în conformitate cu respectarea unor norme, prescripții, indicații, legi recunoscute de către comunitate; *b.* caracter non-normativ, în afara acestor norme, legi, prescripții dar fără a putea fi acuzat în mod categoric de încălcări ale unora dintre ele; *c.* caracter ilegal în care sunt încălcate normele, legile în mod concret – devenind un comportament delincvent în societatea respectivă.

Aducând în discuție comportamentul tinerilor, manifestat în mod cotidian, putem susține că acesta este rezultatul unor interacțiuni între comportamentul prosocial și exteriorizarea comportamentului cultural. În mod concret acțiunile tinerilor se desfășoară atât ca urmare a cunoașterii unor modele, valori specifice societății, cât și ca urmare a modului de receptare a valorilor, raporturilor, modelelor specifice culturii, subculturii și contraculturii care influențează, prin elementele lor concrete, exteriorizarea personalității individului în asemenea activități.

Propunându-ne să vedem concretizarea acestui comportament cotidian în „ceea ce face și cum face” tânărul, pentru a-și rezolva trebuințele interpersonale în activitățile informale, supunem analizei următoarele planuri-direcții în care putem studia în mod concret acest tip de comportament:

1. Planul acțional vizează participarea tinerilor la activități acceptate sau neacceptate și, în mod implicit, neparticiparea lor la anumite activități așteptate în cadrul grupului și/sau al comunității din care face parte. În același plan avem în vedere modul de participare față de norme, față de performanțe, față de sarcinile sau obiectivele propuse și așteptate. Acest plan nu cuprinde doar rolurile în care este implicat tânărul, ci și modul în care se raportează la atribuțiile ce-i revin, ca și rezultatele obținute în urma exteriorizării rolurilor.

2. Planul relațional aduce în discuție relațiile care se stabilesc între tineri: *a.* ca membrii ai unor grupuri; *b.* cu alții din alte grupuri; *c.* între tineri și grupul ca totalitate. Aceste relații pot fi desfășurate atât pe orizontală, vizând egalitatea și colaborarea, cât și pe verticală stabilind autoritatea și de aici subordonarea subiectului în cadrul grupului. Putem observa că și acest plan depășește statusul individului, implicând și determinările interindividuale și de aici relațiile de putere care funcționează într-un grup în permanenta sa evoluție.

3. Limbajul, ca mijloc de comunicare, constituie cadrul în care comportamentul tinerilor se exteriorizează prin intermediul noțiunilor, termenilor, cuvintelor cu care își transmit anumite informații în anumite situații. Acest limbaj depinde, pe lângă elementele personalității de bază, de conținutul informațiilor, și de conjuncturile în care aceștia își transmit ceea ce conduce discuția la tipuri de comportament formal sau informal, legal sau ilegal, etc.

Spre deosebire de cele două planuri precedente, care impuneau cerințele de acceptat și așteptat față de neacceptat și/sau neașteptat, în această situație limbajul trebuie să fie cunoscut pentru a răspunde criteriului de plan de manifestare a comportamentului. În cazul în care limbajul nu este cunoscut, el nu poate funcționa ca mijloc de exteriorizare a comportamentului. De asemenea, alături de înțelesul pe care-l conține fiecare termen al limbajului, trebuie să avem în vedere situația concretă care poate modifica acest înțeles în funcție de diverse semnificații ale noțiunilor și termenilor pe care le poate exprima în anumite contexte.

4. Gesturile, mimica contribuie alături de limbaj la realizarea comunicării interindividuale și intergrupale, ca și la exteriorizarea unor atitudini, a unor stări de satisfacție sau insatisfacție, a unor stări de stres sau de detașare. Ca și în cazul limbajului, și gesturile și mimica pot fi cunoscute în funcție de anumite sensuri, dar și de semnificațiile dintr-un context dat care se pot menține, dar pot fi schimbate o dată cu acest context.

5. Vestimentația nu este considerată doar în funcție de trebuințele practice pe care trebuie să le satisfacă, ci și de modul cum sunt utilizate elementele componente ca și trăsăturile și calitățile particulare. Pe plan comportamental vestimentația a constituit un mijloc de exteriorizare a status-rolului, dar și de evaluare a poziției tânărului în societate.

TENDINȚE ÎN EXPRIMAREA COMPORTAMENTALĂ A TINERILOR ÎN COMPORTAMENTUL COTIDIAN

În comportamentul cotidian tinerei se manifestă în toate cele cinci planuri în mod dominant concomitent. Rare sunt situațiile când un individ poate să-și exteriorizeze personalitatea doar într-unul dintre acestea și/sau în două-trei. În tot ceea ce fac tinerii putem susține că încearcă o repersonalizare, prin care adoptând modele comportamentale identificate în societăți le internalizează urmând să le impună ca și modele proprii. Procesul de adoptare al acestor modele este rezultatul procesului de socializare în care este implicată generația tânără în evoluția oricărei societăți.

Definit în funcție de multiple situații, procesul de socializare poate fi înțeles ca proces de cunoaștere, înțelegere, adoptare și exteriorizare a normelor, modelelor și valorilor specifice etapei pe care o parcurge o societate, conducând la dobândirea și manifestarea unor abilități prin:

- Dobândirea unor deprinderi și disponibilități adecvate de discernământ pentru a realiza deosebirile dintre ceea ce este permis și nepermis, legitim și nelegitim, dezirabil și indezirabil.

• Câștigarea unor capacități de a cunoaște și exercita în mod acceptat și așteptat rolurile sociale în funcție de norme și reguli specifice.

• Participarea manifestă la realizarea scopurilor, a performanțelor și idealurilor societății prin internalizarea acestora.

În contextul comportamentului cotidian, putem distinge tipuri de socializare cu finalități concrete în care tinerii sunt implicați. Astfel, o primă deschidere vizează acceptarea unor forme de socializare secundară prin care tinerii descoperă și adoptă modele de conduită specifice unor grupuri informale, după ce au învățat și internalizat normele, modelele și valorile de bază ale comunității, putând să conviețuiască în interiorul acesteia.

De asemenea, aceeași socializare are un caracter informal, corespunzător grupurilor și formelor de organizare în care sunt implicați tinerii fără o legitimitate a normelor sau formelor de exprimare în planurile comportamentale expuse. Mai mult, diversitatea și variabilitatea intensională a formelor concrete de atitudini și acțiuni sunt completate de instabilitate și vulnerabilitate în fața oricărei situații noi.

Vizând caracterul și gradul de conștientizare, putem susține că în aceste cazuri avem de a face cu: 1. o socializare voluntară, în care subiecții vor să preia anumite modele comportamentale și să le exteriorizeze într-un mod manifest, activ, orice „nou” pentru ceilalți trebuie să fie văzut de către aceștia la ei ca obișnuit; 2. o socializare involuntară, în care fără să-și propună tinerii preiau elemente, forme, modele concrete din planurile discutate pe care le introduc în comportamentul lor.

O dominantă a procesului de socializare o constituie caracterul anticipativ al acesteia pe care îl proiectează tinerii. Fără a o considera în totalitate anticipativă, înțeleasă ca o socializare în funcție de aspirații, proiecții, acțiuni la care să se raporteze în situații viitoare, tinerii preiau asemenea forme de conduită nu doar pentru perioada prezentă, ci vrând să facă față unor situații viitoare.

De asemenea, putem să admitem că în acest cadru se desfășoară atât un proces de socializare acceptat, prin care tinerii vor să se vadă cât mai cunoscuți, cât și o impunere din partea grupurilor, a altor tineri față de care subiecții socializării trebuie să se supună pentru a fi acceptați și recunoscuți ca membri și/sau elemente bilaterale ale relațiilor.

Sunt situații când anumite norme, principii, obiceiuri, tradiții sunt preluate într-o perioadă scurtă, realizându-se o socializare activă spre deosebire de cea latentă când tinerii se integrează și sunt recunoscuți după o perioadă destul de lungă de participare la viața grupului respectiv.

În realizarea procesului de socializare tinerii pot să-și asigure o recunoaștere a adaptării comportamentului lor la modelul cultural care determină participarea acestora la viața socială și care le creează condiții favorabile în evoluția, în ierarhia comunității din care fac parte. Planurile concrete sunt folosite diferențiat de către tineri, utilizând metode diverse în apropierea și adoptarea modelelor.

Ceea ce atrage atenția în continuare în acest context sunt tinerii; încă adepți ai unei socializări pozitive, preluând și adoptând un comportament promovat de către

societate înspre asigurarea unei generații tinere conformiste. Concomitent, surprindem participarea consistentă a tinerilor la procesul de socializare negativă prin care aderă la modele comportamentale opuse și neacceptate de către grupurile, comunitățile și instituțiile din societate.

Vizând socializarea pozitivă, tinerii recunosc adoptarea unor modele care le satisfac trebuințele de moment, susținând o slabă apreciere și atracție față de elementele conținute în anumite modele sau chiar față de modele care nu prezintă vreun interes pentru prezent sau/și viitor. Deși aceste modele sunt oferite de către societate, tinerii se raportează diferit la ele în funcție de: vârsta la care tinerii își propun rezolvarea unor probleme care să depindă mai mult de disponibilitățile lor; nivelul de educație și performanțe obținute – locul pe care îl acceptă într-o ierarhie specifică; profesia sau/și ocupația pe care o au și acestea corespund între ele și față de aspirațiile lor; nivelul de satisfacere a trebuințelor primare ale lui, cât și al familiei din care face parte – de origine sau de procreare, dacă este căsătorit; modul în care participă la activitățile familiei; tipul de familie din care face parte ca tânăr necăsătorit, familie normală, dezorganizată, atipică etc.

Aceiași factori influențează tinerii înspre căutarea, identificarea, adoptarea unor modele – altele decât cele dominante în societate sau altele în afara societății din care fac parte, în măsura în care cele propuse și promovate de către societate nu îi satisfac.

Referitor la acești factori supunem atenției rolul familiilor care desfășoară activități economice private prin care atrag în mod intens și eficace tinerii, fie participanți, spre formarea unui comportament conformist, urmând să se implice și ei atât ca profesioniști, cât și ca proprietari.

Deosebit este rolul familiei cu probleme economice – de resurse –, cu părinții sau unul dintre ei șomeri, care influențează tinerii spre găsirea și alegerea altor modele profesionale, ocupaționale. De multe ori acești tineri, renunțând manifest sau latent la modelele familiale, sunt atrași de situații favorabile de moment, dar care sunt fie destul de instabile, fie inaccesibile și nu constituie un cadru în care să se stabilizeze.

În acest mod apare destul de presant, atât pentru asemenea tineri dar și pentru alții care din diverse motive nu sunt mulțumiți de starea lor, problema viitorului care se impune cu condiții negative asupra personalității lor.

Aceste susceptibilități pot fi puse pe seama a două situații cauză: *a.* teama de necunoscut din experiențele parcurse, cât și din cele pe care le-au putut cunoaște în familiile lor; nu și-au putut forma un proiect concret, viabil care să corespundă aspirațiilor lor; *b.* acest viitor, deși parțial cunoscut sau cu perspective de cunoaștere, nu corespunde aspirațiilor, așteptărilor și unui ideal format.

Asemenea necorespondere este determinată de faptul că ceea ce ar putea să le ofere viitorul nu este suficient pentru pretențiile lor, iar ceea ce pot să întreprindă nu corespunde aspirațiilor, pasiunilor – devenind presant și nereprezentativ pentru personalitatea lor – nu corespunde unui prestigiu pe care și l-au proiectat. Chiar

dacă ar găsi forme de activități pe care în viitor le-ar putea desfășura, acestea ar constitui performanțe destul de mici față de costurile pe care ar trebui să le suporte, uneori fiind imposibil de satisfăcut. Pe plan ocupațional, acești tineri sunt tentați să aleagă și să preia ocupații care să-i satisfacă pentru moment, urmând ca în situația găsirii uneia care să-i atragă mai mult, să renunțe ușor la prima. O asemenea tendință este orientată înspre mai multe direcții.

Astfel, cea mai mare parte a tinerilor nesatisfăcuți de prezent, dar și de ce pot știi despre viitor, vor să se facă orice, să desfășoare orice activități care le-ar aduce bani și astfel să-și satisfacă cea mai mare parte a trebuințelor în mod independent. O parte însemnată de tineri sunt tentați să găsească activități, ocupații care să nu implice prea mult efort, timp mult, responsabilitate, răspundere materială, dar care să le aducă venituri cât mai mari. Sunt însă și tineri care vor să întreprindă activități care să le corespundă așteptărilor lor, chiar dacă nu obțin venituri consistente, dar să poată face față nevoilor. Nu pot fi omiși tinerii care se exprimă împotriva oricăror activități pentru că societatea le va crea oricum condiții încât să poată trăi.

Implicându-se într-un proces de socializare negativă, tinerii preiau mai mult sau mai puțin voluntar modelele acceptate de către societate, exteriorizându-se într-un comportament deviant, comportament care încalcă anumite norme, principii, valori specifice și care nu este așteptat și acceptat de către comunitate⁵. Mai mult decât atât, încălcând normele și legile cu caracter juridic și provocând disfuncționalități care afectează gradul de securitate și libertate în cadrul grupului sau instituțiilor, acești tineri pot fi calificați delincvenți⁶, suportând sancțiuni morale și juridice specifice societății.

Rezultat al socializării negative, comportamentul deviant extins în cele cinci planuri nu este conștientizat de către tineri ca un comportament anormal. Pentru ei asemenea comportament poate fi considerat doar unul anormativ care eludează normele, regulile, modelele existente ca neadecvate mediului și perioadei sociale pe care o parcurgem. În viziunea lor acest tip de comportament este normal pentru că este provocat de factori exteriori lor – provocați social – din care amintim: starea de insecuritate socială ce-i orientează pe tineri spre acțiuni care să le asigure o creștere a securității; schimbările profunde și uneori bruște care le diminuează șansele de evoluție normală și astfel îi determină spre alte schimbări în care să-și utilizeze disponibilități, mijloace care nu le sunt acceptate; creșterea diferențelor între opțiunile, aspirațiile, interesele lor și cele ale adulților – de aici reorientarea spre altele care creează confuzii, imprecizii. Toate acestea provoacă un radicalism care chiar dacă nu-i satisface pe moment le oferă un optimism pentru un viitor cu șanse mai aproape de cele ale adulților datorită unor schimbări profunde.

⁵ D. Banciu, S. M. Rădulescu, *Introducere în sociologia delincvenței juvenile*, București, Editura Medicală, 1990.

⁶ D. Banciu, S. M. Rădulescu, *Introducere în sociologia devianței*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.

Evoluția în acest sens tinde spre formarea unui comportament agresiv⁷ prin care încearcă să-și impună cu mijloace nelegitime și ilegale intenții, opțiuni, modele proprii, comportament care produce disfuncționalități atât „autorului” cât și comunității întregi.

Pe lângă factorii comuni, care influențează formarea și evoluția comportamentului deviant, comportamentul agresiv este posibil prin opțiunile tinerilor datorită: inegalității șanselor în tot ceea ce fac, inegalități atât între tineri cât și între tineri și adulți; utilizării de către adulți și de către alți tineri a unor mijloace nelegitime, dar pe care aceștia nu le pot contracara; diminuării posibilităților de acces la resursele care le-ar satisface nevoile – cu cât aceste posibilități sunt mai limitate și trebuințele sunt mai nesatisfăcute, agresivitatea crescând și ajungând la violență; imitarea unor comportamente ca și a unor mijloace manifestate în jurul lor și/sau preluate prin mass-media; exteriorizarea unor tensiuni interne ca revoltă față de nemulțumirile provocate de condițiile din societate; influența și exercitarea unor presiuni din partea unor factori externi, grupuri, familie, instituții care îi provoacă la acțiuni ilegale.

Din cele expuse ne putem pronunța pentru înțelegerea rolului dominant al factorilor externi tinerilor, cunoașterea și preluarea unor modele comportamentale ca manifestări concrete ale modelelor culturale pe care tânăra generație le adoptă în fața unor idealuri pe care și le proiectează de asemenea în funcție de gradul în care aceștia decodifică și conștientizează asemenea modele.

⁷ Cf. Bartollas, *Juvenile delinquency* (f.a.), Macmillan Publishing Company New York, Maxwell, Macmillan Canada, Toronto.

SOCIALIZAREA VIOLENȚEI ÎN RÂNDUL TINERETULUI

OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE

Studiul prezent își propune analiza unor factori care conduc la amploarea violenței în societatea românească.

Încercăm să abordăm, în acest sens, principalele medii și subculturi care transmit modele de violență, precum și efectele lor la nivelul social și individual.

Scopul principal al analizei noastre constă, pe de o parte, în prezentarea unor realități, iar pe de altă parte, în sensibilizarea instituțiilor de socializare, între care școala are un rol esențial.

I. VIOLENȚA TINERILOR CA PROBLEMĂ SOCIALĂ

Sociologii afirmă că problemele sociale constituie fenomene indezirabile și dăunătoare pentru societate, care afectează exigențele ei de ordine, împiedică schimbarea socială și au un impact negativ asupra securității și bunăstării membrilor societății [Rădulescu, Sorin M., 1996, p. 171].

Din perspectiva unor asemenea definiții, violența în școală este o problemă socială, conștientizată de un număr mare de persoane. O problemă socială există „atunci când un număr semnificativ de oameni cred că o anumită condiție este, de fapt, o problemă” [Coleman, J.W., Cressey, D.R., 1990, p. 3].

Teoretic, trebuie să facem o distincție între: *comportamentele deviante*, de multe ori *non-conformiste*, care nu au o mare doză de „nocivitate” socială, și *comportamentele cu caracter violent semnificativ*, care pot deveni foarte ușor comportamente delincvente, condamnate de lege. Din nefericire, bariera dintre cele două tipuri de comportamente este foarte ușor de trecut. În acest context, evenimentele și datele statistice sunt relevante.

Ceea ce se întâmplă în școlile românești, în această perioadă de tranziție, a șocat societatea, care nu este pregătită pentru a contracara în mod eficient un asemenea fenomen. Școala, familia, societatea civilă asistă neputincioase la derularea unor fenomene nemaiîntâlnite, de neconceput până în decembrie 1989, cum sunt: vocabular trivial; bătăi între elevi sau grupuri de elevi; absenteism major; distrugerii de mobilier

și material didactic; furturi; extorcare de bani și bunuri; activitatea unor grupuri sataniste; consum de alcool, tutun și, mai nou, droguri.

Multe asemenea fapte sunt privite, adeseori, superficial de către educatori sau autorități, iar implicațiile lor nu sunt percepute pe deplin.

Indiferent de manifestările sale, violența în școală nu reprezintă numai apanajul societăților care au trecut recent la un sistem democratic. Ea se regăsește cu prisosință și în democrațiile occidentale.

Adeseori această violență ia forma delincvenței juvenile care se manifestă, în prezent, cu deosebită amploare atât în România, cât și în celelalte țări ale spațiului răsăritean din Europa.

Exceptând situația generală din România, informațiile cu privire la fenomenul de delincvență juvenilă, așa cum se manifestă în diferite județe, sunt deosebit de semnificative.

În ceea ce ne privește, ne referim aici doar la situația existentă în județul Argeș, pe baza datelor rezultate dintr-un studiu efectuat împreună cu psihosociologul Maria Lică și specialiști din Inspectoratul de Poliție Argeș [Sachelarie, Octavian M., 1999, p.24-26].

În anul 1998, din 6 687 de persoane cercetate penal, 542 erau minori, adică 8,1%. Dacă pentru 1997, ponderea minorilor în vârstă de până la 14 ani era de 6,3%, la nivelul anului 1998, ponderea acestora a crescut la 24%. Această situație trebuie corelată și cu numărul de abandonuri școlare, care a crescut de la 14 cazuri în 1997, la 49 cazuri în anul 1998, adică o creștere cu 71,4%. În primele șase luni ale anului 1999, numărul minorilor implicați în comiterea de infracțiuni era în creștere cu 18%, însă comparativ cu anul precedent, când 25% erau în situația de abandon școlar, în acest an doar 3,5% se aflau în această situație [Fătuloiu, Valentin Dan, 1999, p. 4-5]. Mediul urban rămâne „cuibul principal” al delincvenței juvenile. Astfel, din numărul de minori cercetați în anul 1998, 56,5% aveau rezidența în mediul urban. Nivelul delincvenței juvenile este invers proporțional cu nivelul de școlarizare, ponderea foarte ridicată a minorilor care urmează clasele a I-a și a VIII-a, în ansamblul minorilor cercetați în 1998 (81,5%), nu face decât să sublinieze eșecul activității factorilor care intervin în procesul educațional și de socializare: familie, școală și societate. De menționat că furturile reprezintă ponderea cea mai însemnată în ansamblul genurilor de infracțiuni săvârșite de minori (75,6%), în timp ce ponderea comportamentelor delincvente grave, care presupun folosirea violenței contra ființei umane (tâlhărie, vătămare corporală, viol) este scăzută (6,4%), marea majoritate a acestor comportamente aparținând minorilor din categoria de vârstă 14-18 ani.

O primă întrebare care s-ar putea pune în urma acestei sumare analize este următoarea: *Sunt tinerii (români sau de oriunde) mai violenți decât societatea în care trăiesc? Este violența o caracteristică a contemporaneității? Răspunsul nu poate fi decât negativ.*

Într-o dezbateră asupra violenței, în cadrul Clubului „Dimitrie Gusti”, sociologul Ilie Bădescu arată că în orice societate există violență, chiar cruzime. Furturile, spargerile, violările (de la cele de la domiciliu la cele împotriva persoanei), sinuciderile, crimele, toate formele de abandon (de la cel familial la cel moral, în genere), fugile (de la fuga de acasă la continua părăsire a locului de muncă ori a școlii), toate acestea sunt expresii ale violenței difuze larg distribuite în societate [Dezbateri la „Dimitrie Gusti”: *Ciclul violenței*, 1992, p. 186]. Acest tip de violență (difuză) se regăsește în delictele de drept comun și poate fi măsurată. Trebuie adăugat, însă, că la români, violența difuză este printre cele mai scăzute din Europa. Astfel, într-un raport al Inspectoratului General de Poliție din februarie 1999 se arată (pentru anul 1998) că, prin cele 1 765 infracțiuni la 100 000 de locuitori, România înregistrează una dintre cele mai scăzute rate ale criminalității din Europa: Polonia – 2 775, Elveția și Italia – 4 000, Franța – 5 000, Olanda – 7 800, Germania – 8 000 [„Adevărul”, februarie 1999, p. 7]. Ceea ce nu se măsoară în România anului 2000, raportat la tema noastră, sunt „micile” abateri de la normele sociale, anumite comportamente deviante, agresiunea societății asupra școlii. Agresiunea societății asupra școlii se manifestă atât prin numeroasele tentații din jurul școlilor românești – baruri, restaurante, hoteluri, consumul de tutun și alcool, care sunt încurajate cu „entuziasm” de patroni apăruiți peste noapte, cât și prin violența existentă în școli. Școala, familia, poliția, sunt depășite de un fenomen care pare de neînțeles. De la acțiuni nevinovate, privite cu indulgență, în școala românească delincvența se structurează ca fenomen extrem de negativ. Dacă vorbim de o economie „subterană”, în curând vom putea vorbi și de o delincvență juvenilă „subterană”, școala fiind locul predilect în care aceasta își manifestă influența.

2. CONCEPTUL DE VIOLENȚĂ. MEDIILE CARE REPRODUC MODELE AGRESIVE ȘI VIOLENTE

Pentru a ne putea raporta la formele de violență pe care le regăsim în mediul școlar, trebuie să definim, mai întâi, însuși conceptul de violență. Subiectul, amplu cercetat în ultimii ani, a adunat foarte multe definiții, în funcție de contextul de abordare. Noi ne vom referi numai la două.

Astfel, Sorin M. Rădulescu precizează că, în sens generic, violența poate fi definită ca „utilizarea forței și a constrângerii de către un individ, grup sau clasă socială în scopul impunerii voinței asupra altora” [Rădulescu, Sorin M., 1993, p. 670]. O definiție cuprinzătoare a violenței ni se pare a fi cea a francezului Jean Claude Chesnais: „o acțiune directă sau indirectă, masată sau distribuită, destinată să aducă prejudicii unei persoane sau să o distrugă, fie în integritatea ei fizică sau psihică, fie în posesiile sale, fie în participările ei simbolice” [Chesnais, Jean Claude, 1981]. Încercând să stabilească zonele semantice incluse în definiția violenței, specialistul francez expune, într-o viziune geometrică, trei cercuri. violența fizică, violența economică și violența morală. Considerăm că elementele esențiale ale acestor tipuri de violență se regăsesc și în universul școlar.

Interogare: De ce atâta violență la nivelul școlii? În general, teoriile psihologice care analizează acest fenomen vorbesc despre existența unui potențial de agresivitate al speciei umane. Dacă am accepta o asemenea idee ca pe o fatalitate, ar trebui să ne îndoim de finalitatea educației, de eforturile societății de a schimba ceva. Și aici suntem de acord cu psihologul Aurora Liiceanu care sublinia faptul că „oamenii diferă ca potențial de violență; societățile diferă în privința atitudinii față de manifestarea violenței, fie ea simbolică sau fizică” [Liiceanu, Aurora, 1999, p. 6]. Ultima parte a afirmației ni se pare foarte importantă, pentru că, deși o diagnoză a fenomenului violenței este semnificativă, esențială rămâne atitudinea față de ea. Pentru tema abordată de noi, afirmația este absolut pertinentă pentru că implică toți factorii educaționali și de socializare.

Din punct de vedere sociologic, violența poate fi explicată prin modelele culturale. Conform lui Albert Bandura, agresivitatea se dobândește prin învățare socială, un rol important în realizarea comportamentelor agresive avându-l mijloacele de comunicare în masă. Procesul de socializare înseamnă și achiziția de răspunsuri agresive, fie prin învățarea directă – acordarea de recompense sau pedepse unor comportamente – fie, mai ales, prin observarea conduitelor și a consecințelor lor la alții. În dezvoltarea diferitelor forme de comportament, inclusiv cel agresiv, intervin mecanisme, precum imitația și modelarea. Experiențele lui Albert Bandura (1963) au demonstrat rolul adultului ca model în însușirea comportamentului agresiv la copii. Concluzia acestor experiențe a fost aceea că, chiar dacă copiii nu sunt educați expres în a fi agresivi, ei învață din experiența proprie prin reîntărire sau imită persoanele semnificative și/sau autoritare.

Conform teoriei învățării sociale [Bandura, Albert, 1986], modelele de conduită agresivă pot fi întâlnite cel mai frecvent în: *a. familie* – părinții copiilor violenți și ai celor abuzați și maltratați provin adesea din familii în care s-a folosit ca mijloc de disciplinare a conduitei pedeapsa fizică; *b. mediul social* – în comunitățile în care modelele de conduită agresive sunt acceptate și admirate, agresivitatea se transmite ușor noilor generații; de exemplu, subcultura violentă a unor grupuri de adolescenți oferă membrilor lor numeroase modele de conduită agresivă; *c. mass-media* – în special TV-ul, care oferă zilnic modele de conduită agresivă fizică sau verbală.

Vom analiza, pe rând, mediile care reproduc modele de conduită agresive.

Dacă familia a fost privită, decenii de-a rândul, ca un leagăn al liniștii, al securizării împotriva agresiunilor din spațiul public, astăzi ea a devenit frecvent un focar al violenței. Aceasta pentru că familia este o cutie de rezonanță cam pentru tot ce se petrece la nivel social [Rădulescu, Sorin M., 1999, p. 16]. De obicei, familiile unde se comit violențe perpetuează violența. Dacă o persoană a fost crescută în copilărie într-un cadru violent, ea va antrena, la rândul ei, alte violențe. Numeroasele cercetări realizate pe plan internațional au dus la concluzii foarte importante privind impactul violenței în familie asupra dezvoltării ulterioare a copiilor. Scott Minerbrook (1994) abordând problema noii generații de ucigași, caracterizați printr-o vârstă din ce în ce mai scăzută,

ajunge la următoarea constatare: violența întrerupe creșterea obișnuită a sentimentelor empatice, care sunt necesare motivațiilor morale. În mod obișnuit, o astfel de gândire se dezvoltă începând cu vârsta de 3-4 ani și vine din atașamentul față de părinți și față de cei care îi învață pe copii despre limite și încredere, demonstrând dragoste și înțelegere. Astfel, copiii învață să fie interesați de ceilalți și să distingă binele de rău la acest nivel de interiorizare al interesului pe care-l primesc pentru persoana lor și îl aplică în relațiile lor cu ceilalți.

O altă concluzie, rezultată în urma unui studiu realizat de D.O. Lewis în 1992, arată că maltrătarile sporesc înclinațiile către actele impulsive, către o atitudine extrem de temătoare față de lume și către o exhibiționare a „hipervigilenței” față de potențialele atacuri; maltrătarile îi predispun pe copii la neliniște și la o percepție greșită asupra amenințărilor, care adesea cauzează pierderea abilității de a simți empatia pentru ceilalți. Abuzurile pot diminua atât judecățile, cât și competențele lor verbale, determinându-i pe copii să fie mai puțin capabili să exprime ceea ce simt sau ceea ce se întâmplă cu ei.

Alte cercetări sugerează faptul că a fi martor la violențe poate inspira o furie pe termen lung. Robert Pynoos, psihiatru la Universitatea din California, a demonstrat că acei copii care îi consideră pe superiorii lor (mai) vârstnici incapabili să-și controleze propria agresivitate, de multe ori cresc cu aceeași neputință de a-și controla emoțiile. Rezultatul este că ei nu se simt în siguranță în relațiile cu ceilalți, refuzând astfel o comunicare normală. Violența ucigașă se ivește rar dintr-un singur moment impulsiv. Ea reprezintă adesea momentul culminant al acumulării unor ani de escaladare a actelor agresive. Această concluzie nu face decât să întărească afirmația noastră privind evoluția devianței spre delincvență și spre criminalitate. Astfel de „câi de dezvoltare” au fost puse în evidență în anul 1993, în studiile efectuate de Asociația pentru Psihologie și Departamentul Justiției din SUA. Astfel, se arată că, o dată cu accentuarea cruzimii, copiii dezvoltă „obiceiuri de gândire” care elimină modalitățile mai liniștite de rezolvare a disputelor. În mod obișnuit, începe printr-un comportament încăpățânat și sfidător și progresează între 8 și 12 ani prin a-i enerva și teroriza pe ceilalți. Între 12 și 14 ani urmează o nouă „dezvoltare” materializată într-un act antisocial minor, ca de exemplu minciuna, mici furturi din magazine, bătăile cu alți copii. Forma finală a acestei „dezvoltări” este dramatică, violența atingând apogeul. Pe de altă parte, cercetătorii au reliefat faptul că acei copii care evitau încurcăturile proveneau din familii stabile, care impuseseră un puternic control și o anumită disciplină.

Pentru România, nimeni nu cunoaște exact amploarea violenței domestice [Giurcă, Adina Sabina, 1997], violență care cuprinde și maltratarea copiilor. Aproape zilnic însă, mass-media prezintă asemenea cazuri, de multe ori de o cruzime de neimaginat. O asemenea violență demonstrează criza în care se găsește familia, criză determinată de modificarea calitativă a structurii și rolurilor sale. Stresul, greutățile materiale, incapacitatea de a se adapta la noul sistem de valori, toate își pot găsi o

aparentă rezolvare în acte de violență, iar aici cei mai expuși sunt copiii. Nu putem cunoaște la câte scene de violență în familie asistă copiii din România, dar știm câți alcoolici avem, câte persoane sunt cu probleme psihice. Nu cunoaștem câți dintre copiii care comit acte de violență, de la cele „mici” până la infracțiuni majore, sunt victimele unor abuzuri din partea părinților. Studiile în acest domeniu sunt puține și de mică întindere. Cele realizate, însă, demonstrează că anumite modele de violență se transmit în continuare. Astfel, rezultatele unor focus-grupuri au arătat că participanții, copii între 11 și 14 ani, considerau perfect normal să fii bătut când ești mic și că bătaia nu mai trebuie folosită atunci când crești și înțelegi ce ți se cere. Concluzia este: când nu înțelegi, ești bătut. Argumentele părinților nu ne pot convinge de justetea mijloacelor folosite: „bătaia este ruptă din rai”, „e copilul meu și fac ce vreau cu el” [Liiceanu, Aurora, 1999].

Cercetările efectuate au scos la iveală anumite *trăsături ale grupurilor de părinți* care folosesc bătaia ca mijloc de agresare fizică a copiilor. J. Spineta și D. Riegler [1974, p. 296–304] au realizat sinteza acestor trăsături:

a. caracteristici demografice – cea mai mare frecvență o dețin părinții care au un mariaj instabil, care au divorțat și cei care sunt separați, în fapt; în multe din aceste cazuri, copilul bătut este adesea rezultatul unei nașteri nedorite;

b. istoria propriei vieți a părinților – dacă părinții s-au dezvoltat într-un mediu violent, ei vor aplica același tratament și copiilor lor;

c. atitudini parentale în raport cu creșterea copiilor – părinții care folosesc în mod abuziv mijloacele de sancțiune fizică privesc copilul ca pe o modalitate de a-și satisface propriile lor nevoi, cerându-i întreprinderea unor acțiuni care depășesc posibilitățile și abilitățile lor fizice și psihice. Astfel de părinți au mari dificultăți în a stabili legături empatice cu proprii copii și în a satisface nevoile acestora de dependență.

De asemenea, studiile efectuate au dus la constituirea unor tipologii ale părinților abuzivi.

Iată o asemenea tipologie [Merrill, E., 1962]:

– *tipul I* – părinți cu o mare agresivitate care se manifestă continuu; această conduită este rezultatul experiențelor proprii (violente) trăite în copilărie;

– *tipul II* – părinți rigizi, cu o afectivitate scăzută; sunt interesați mai mult de drepturile lor, neinteresându-se prea mult de propriul lor copil;

– *tipul III* – părinți pasivi și dependenți, cu probleme în a-și exterioriza sentimentele și dorințele; aparent, sunt neagresivi, dar de multe ori intră în competiție cu copiii pentru a câștiga atenția soțului, fiind de obicei depresivi, imaturi și capricioși;

– *tipul IV* – părinți care sunt persoane frustrate, de obicei toți foarte tineri, persoane care, din cauza unor dezabilități fizice, sunt împiedicați să-și sprijine propria familie; este foarte probabil ca astfel de tați să stea acasă (deci au grijă de copii), iar soțiile să meargă la serviciu – în astfel de cazuri frustrarea crește, iar cei „vizați” sunt copiii.

Se regăsesc astfel de tipologii și în societatea românească? Cercetările sunt puține în acest domeniu, dar după opinia noastră, această problemă, la nivelul fiecărei școli, este una de cunoaștere și de comunicare. Triada copii-părinți-profesori (diriginți) trebuie să învețe să comunice. Din experiența mea de părinte, mi-am dat seama că „ședințele cu părinții”, deja obișnuite la noi, eludează în ultimul timp tocmai copilul, elevul, ca personalitate distinctă. Sunt supuse atenției faptele „reprobabile”, abaterile de la disciplina școlară, dar încercarea de a afla ce se întâmplă în familiile copiilor-problemă sunt foarte firave, nemaivorbind de faptul că la aceste ședințe lipsesc tocmai părinții copiilor cu probleme de adaptare și socializare. După opinia noastră, se pune prea mare accent în școala românească actuală pe obținerea de sponsorizări pentru dotări cât mai sofisticate, în timp ce rezolvarea unor probleme grave, este de multe ori expedită foarte rapid, fiind percepută în primul rând ca un „atac” la imaginea școlii respective. De obicei, rezolvarea constă în „alungarea” acestor „elemente negative” din școală la alte școli percepute ca mult mai slabe (și aici putem vorbi de tendința de discriminare care este reprodusă de școală în societatea contemporană românească).

Considerăm că în școala românească există serioase probleme de comunicare. Poate că un copil-problemă ar dori să se destăinuie cuiva. În condițiile în care în familie este abuzat sau nu găsește nici un fel de încredere, în mod normal ar trebui să se adreseze profesorilor, diriginților sau psihologului. Din nefericire, una din concluziile raportului-sinteză al Centrului de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret privind „Starea tineretului român – 1994” arată că tinerii ar apela în ultimul rând la profesori și preoți dacă s-ar considera în dificultate. „Școala și biserica sunt paleative în viața cotidiană a tinerilor” [Preda, Marian, 1994, p. 182]. În ceea ce privește cabinetele de consultanță psihologică, în România lucrurile sunt la început, iar impresia mea este că ele sunt privite în mod superficial de mulți directori și considerate ca o problemă în plus. De asemenea, nu cred că avem nici personalul necesar pentru o asemenea întreprindere care presupune un personal foarte calificat și înzestrat cu niște calități deosebite.

Problema relației dintre mass-media și recrudescența comportamentelor agresive și violente are o istorie veche și este controversată și în ziua de astăzi. Există o relație directă cauză-efect între mass-media și creșterea nivelului violenței? Care sunt implicațiile faptului (real) că violența reală și fictivă este o prezență „cotidiană” în programele tv, în special?

Numeroase date, privind amploarea violenței pe micul ecran, sunt prezentate la Convenția internațională asupra violenței în mass-media, din 2 octombrie 1994, de la New York [Drăgan, Ioan, 1996, p. 219–221]. Astfel, peste 90% din ansamblul programelor televiziunii americane cuprind acte de violență; desenele animate aparțin programelor cele mai dure ale televiziunii, cu o medie de 24 episoade violente pe oră; „îmbibați” de spectacolul violenței, tinerii pot ajunge să creadă că violența este singurul mijloc de a-și rezolva conflictele (copiii ai căror părinți sunt în conflict privesc în SUA la tv 5 ore pe zi, iar cei din mediile defavorizate ajung la 8 ore de televiziune zilnică);

asasinatele comise de tinerii între 9–14 ani au crescut în SUA de la 987 în 1984 la 2 300 cazuri în 1992; industria cinematografică de la Hollywood ucide, ficțional, 1 000 de persoane pe zi; un studiu evocat la această Convenție, reprezentând examinarea a 216 anchete asupra relației televiziune–violență arată că adolescenții expuși continuu la violență tv se comportă în mod agresiv, mai ales în urma violenței normative, eficiente, pertinente care înlesnește identificarea tinerilor cu personajele violente.

Desigur, cercetările privind relația mass-media–violență au nuanțat concluziile, subliniind caracterul relativ al efectelor, în calcul intrând numeroase variabile explicative (atitudinile, opiniile, trăsăturile social-psihologice ale indivizilor, contextul socio-cultural, grupurile de referință, toate conducând la expunerea și acceptarea selectivă a violenței mediatizate și deci la efecte multiple și neunivoce). În concluzie, putem spune că „relația cauză–efect între mijloacele de informare în masă și creșterea nivelului violenței este greu de demonstrat, tocmai pentru că în «ecuația» aceasta intervin atât de mulți alți factori” [Eysenck, H., Eysenck, M., 1998, p. 55].

Modelele violente există în mass-media, iar aceste modele pot fi preluate sau imitate de către tineri. Această realitate nu poate fi eludată și ea se regăsește cu prisosință și în ceea ce privește mass-media românească. Mijloacele de comunicare în masă românești cumulează o multitudine de forme ale agresivității și violenței, de la violența reală până la violența ficțională și cea verbală. În acest caz, copiii noștri vizionează, în fiecare zi, foarte multe scene de violență pe care uneori le imită, le pun în practică în școală sau în societate.

Cercetări românești în acest domeniu nu prea există, se cunosc însă programele diverselor televiziuni, audiența care însoțește emisiunile cu caracter violent, în special filmele care abundă în imagini violente.

Alte cercetări [Klapper, J., 1960] acreditează ideea că faptele delincvente au alte cauze decât filmul sau televiziunea, întrucât tinerii au capacitatea să facă distincția dintre „spectacol” și „realitate” la nivelul ideilor și comportamentelor. De exemplu, se consideră că, deși conțin scene de violență, desenele animate nu au efecte negative asupra receptorilor. Concluzia acestor studii este că tinerii pot face deosebirea între violența reală și violența ficțională. Tom van der Voort (1982) a arătat, referitor la perceperea și prelucrarea psihică a violenței din mass-media de către copii, că acele filme de desene animate care, conform unei analize de conținut, sunt considerate „obiectiv” violente, sunt evaluate de către copii ca necorespondente cu realitatea și, în consecință, nu sunt luate în serios.

Și totuși, sunt multe exemple care contrazic concluziile acestor studii. Astfel, desene animate cu personaje ca „Beavis” și „Butt-head”, caracterizate printr-un comportament asocial și violent semnificativ, prezentate și în România, au avut efecte palpabile asupra copiilor și tinerilor la nivelul limbajului și comportamentelor, procesul imitativ fiind în mod real prezent. La fel, în școlile românești se văd deseori scene în care se folosesc lovituri de karate și diferite „șiretlicuri” care pot avea legătură cu modul de comportament al unor „eroi” din filmele văzute la tv, video sau

cinematograf. Violența ficțională transmite tinerilor stereotipuri de care trebuie să ținem cont [Kunczik, M., Zipfel, A., 1998, p. 180]: violența de la tv este legată de rolul masculinului; violența poate avea un final mortal pentru unii, dar moartea nu este prezentată ca fiind legată de durere sau chinuri; violența este folosită cu succes de protagoniști, caracterizați ca buni sau răi, ca instrument pentru atingerea unor obiective și pentru rezolvarea unor conflicte; comportamentul violent este prezentat la tv ca strategie comportamentală normală, cotidiană, la care apelează fără scrupule chiar și indivizii morali; deseori, această violență este prezentată ca legitimă apărare; sunt oferite la tv modele comportamentale care demonstrează cum se pot atinge obiective considerate legitime – bunăstare, prestigiu, dreptate – cu ajutorul unor mijloace ilegiteime, violența.

3. EFECTELE PORNOGRAFIEI

Am dori să supunem atenției și problema efectelor pornografiei, mai ales că în România se constată o scădere a vârstei violatorilor, precum și o creștere a agresivității și violenței asupra femeilor.

Referindu-se la consecințele expunerii la materiale pornografice, Sorin M. Rădulescu prezintă concluzia unui sondaj de opinie întreprins în SUA în anul 1985: un număr important de subiecți cred că filmele, revistele și cărțile cu conținut sexual explicit determină acte de violență împotriva femeii, 67% din cei intervievați au declarat că materialele sexuale explicite conduc la afectarea moralei publice, iar 73% au considerat că aceste materiale determină anumite persoane să comită violuri sau diferite acte de violență sexuală [Rădulescu, Sorin M., 1996, p. 174–175].

Alți specialiști ai domeniului susțin că pornografia violentă, adică filmele care combină scenele erotice cu cele violente, produce efecte clare de ordin fiziologic și cognitiv. Se acreditează ideea că există o legătură cauzală între expunerea la scene erotice de mare agresivitate și violența îndreptată împotriva femeilor [Donnerstein, E., 1983]. Sunt cunoscute în literatura de specialitate și relatări ale unor cazuri reale care pun în discuție efectele pornografiei asupra comportamentelor tinerilor [Zillmann, Dolf, 1978; Eysenck, H., Eysenck, M., 1998]. Toate acestea sugerează (fără a o putea dovedi) că materialul pornografic a fost răspunzător, măcar în parte, pentru infracțiunea comisă.

În România, după anul 1989, pornografia s-a răspândit rapid, sub toate formele, scrisă sau audio-vizuală. Mascată sau nu, ea și-a cucerit o piață de desfacere destul de profitabilă. Nu este cazul să facem o analiză detaliată a acestui fenomen, ceea ce ne interesează este impactul pornografiei asupra comportamentelor tinerilor. Putem vorbi oare, în cazul tineretului român, de o incidență nefavorabilă a consumului de material

* Este vorba de teoria transferului excitației care arată că ceea ce este important nu este sursa reală a provocării, ci percepțiile pe care le are individul privitor la această provocare.

pornografie asupra comportamentelor (violente) îndreptate împotriva femeilor, a colegelor de școală, de exemplu?

În acest domeniu, cercetarea sociologică românească este insuficientă, neputându-se testa diferitele teorii care circulă în literatura occidentală de specialitate. Ceea ce putem spune este că, în anumite condiții, există pericolul (cel puțin parțial) ca materialele cu caracter pornografic să aibă un efect nefast asupra comportamentului minorilor și tinerilor. Dacă se acceptă teoria imitării, atunci ar putea exista situații în care tânărul ar putea imita și reproduce (în realitate) tratamentul imoral acordat femeii în materialele pornografice. Acest tratament imoral este determinat de mesajul pornografic care induce reprimarea sexuală a femeii, care este subordonată, umilită și degradată de bărbați [Rădulescu, Sorin M., 1996, p. 178].

În ultima vreme, foarte mulți adulți sunt de-a dreptul scandalizați de limbajul „colorat” al elevilor, adolescenților, tinerilor în general. Acesta se regăsește atât în școală, cât și în afara ei. Este un nou limbaj care schimonosește limba română, de multe ori agresiv și violent. Este oare acest limbaj mai dur decât violența verbală și cea scrisă, întâlnită în mass-media românească? Poate că jurnalistul Valeriu Negru avea dreptate când afirma că „...avem prea mulți editori mediocri, care scaldă publicul în vulgaritate, senzațional stunid, grosolanie necenzurată. Pornind de la ideea că violența este o marfă ușor vandabilă, unele publicații au devenit adevărate concentrate de agresivitate, intoleranță primitivă, mitocănie josnică. Hârtia rabdă multe, ca și eterul, de altfel” [Negru, Valeriu, 1999, p. 7]. Și, într-adevăr, dacă facem o analiză, vom vedea că numai la nivelul limbajului titlurilor (de presă) avem de-a face cu adevărate „creaturi lingvistice”. Presa se vrea a fi în ton cu „limbajul străzii” – „rezultatul este un spirit precar, șmecheresc, o generalizare a stilului de mahala” [Vasilescu, Mircea, 1999, p.4].

Ceea ce este mai grav este faptul că anumite publicații depășesc orice imaginație în ceea ce privește violența lingvistică [Chelaru-Murăruș, Oana, 1999, p. 8]. Acestea folosesc anumite stereotipuri discursive, dintre care nu lipsesc cuvântul și frazeologia de argou cu încărcătură vulgară, de regulă plasate în titlu, pentru a șoca cititorul („*țucălar*”, „*marțafoi*”, „*ministrul rânjește fasolea*” etc.). Nu lipsesc nici „inovațiile” personale, dintre care putem aminti: preferința pentru terminologia peiorativă a sexualității; înjurătura neaoșă; blestemul, dublat de invocație; înjurătura modernizată, adaptată la circumstanțe; înjurătura fantezistă, sadică. De obicei, aceste injurii sunt urmate de amenințări fățișe.

În „concertul” violenței, televiziunea este în top. Programele tv (multe dintre ele) sunt îmbibate de violență verbală, însoțită deseori de o gestică „adecvată” și de aluzii pornografice. Un public entuziast, din care nu lipsesc tinerii, soarbe din priviri pe „polițistul Garcea” ajuns erou național, de fapt un personaj de un grotesc „remarcabil”. După „întâlnirile” televizate cu acest personaj, mulți dintre copiii noștri se salută prin „Huo!” pentru că „e la modă”! Nu fac excepție nici jocurile de bingo: o întreagă națiune stă ore în șir în fața televizorului, asistând, în speranța unui câștig care „i-ar

scoate din foame", la spectacole penibile, în care umorul, de fapt, este inexistent și în care abundă aluziile sexuale, bălbăielile și îmbrâncelile penibile, înjurăturile „drăgăstoase". În cadrul programelor tv întâlnim și „formatori de opinie", care, pentru a face seara mai „interesantă" și pentru a șoca atât invitații, cât și publicul, folosesc un „arsenal" lingvistic „pe măsură". Desigur, nu culpabilizăm toate programele tv și toate televiziunile, fiind destule emisiuni decente și serioase, care, într-un fel, pot contrabalansa emisiunile discutabile. Radioul, comparativ cu presa scrisă și televiziunea, a elaborat o politică editorială constructivă [Negru, Valeriu, 1999, p. 8].

Un caz aparte, cel puțin pentru România, îl reprezintă muzica rap, în care violența latentă sau manifestă reprezintă un element definitoriu al textelor. Un studiu pertinent asupra muzicii rap îl semnează Cristian Ghinea („Dilema", nr. 348, 1999), observator și analist al structurii și implicațiilor acestui gen de muzică, gen care se vrea reprezentativ pentru actuala generație de tineri. Astfel, pe coperta albumului formației „La Familia" găsim un adevărat manifest de credință:

„Acum patru ani rap-ul era o muzică neabordată de prea mulți. Astăzi a devenit un mod de viață. În numai patru ani, trupele rap au vânzări mai bune decât mulți cântăreți de muzică ușoară. Și numai asta spune destul. Însă multe persoane privesc rapul ca pe o muzică fără personalitate, ca pe un moft al celor care o cântă. Ne pare rău că trebuie să-i dezamăgim, dar vrem să se știe lucrul ăsta: rap-ul este muzica cu cea mai mare personalitate și care generează cea mai mare influență asupra celor care o ascultă. Este o muzică reală, vorbește despre realitate. Aruncă realitatea în ochii tuturor, nu o acoperă cu un val de vorbe frumoase și stări de beatitudine falsă. Dacă rap-ul este dur, acest lucru se datorează faptului că realitatea este dură. Dacă nu accepți muzica noastră, înseamnă că nu accepți realitatea. Și noi împărtășim aceeași dorință de mai bine, însă, spre deosebire de alții, suntem conștienți că este o utopie. Violența face parte din viața noastră, a tuturor, și dacă o ignorăm riscăm să ne înghițim. Așa că noi avertizăm. Voi veți hotărî dacă trebuie schimbat ceva. Nu ne facem griji că nu vom mai putea avea subiecte. Întotdeauna va fi ceva ce nu va merge".

În textele cântecelor există trei „personaje" care pun probleme raperului: autoritatea, „fraierul" și rivalul dintr-o altă gașcă. Pe baza acestui manifest se construiește textul care, analizat cu atenție, relevă principalele jaloane ale unei lumi cel puțin exotice: distanța simbolică dintre cele două lumi, cea a raperului și statului, autoritatea, spațiul public, este de netrecut – ele se ignoră și se ocolesc reciproc.

Ne aflăm oare în fața unei subculturi¹ în formare, sau ea este deja structurată? Oricum ar fi, muzica lor este o realitate cu impact asupra adolescenților și tinerilor. Se poate asculta și auzi oriunde, circulă și se infiltrează de peste tot. Cei care o cântă, copii

¹ În literatura de specialitate întâlnim conceptul de contracultură (criminală): „Conformitatea dintre universuri diferite se poate traduce printr-o îmbogățire sau prin tensiuni mai mult sau mai puțin acute. Atunci când se produc, aceste tensiuni constituie factori de inadaptare și sunt susceptibile să deschidă calea unor comportamente deviante. Acestea se bazează pe evaziune (folosirea drogurilor), conflict (altercații între tineri) sau criminalitate" (Gilles Ferreol, op. cit., 1998, p. 44-45).

de cartier prin destin, declară că prin muzică nu numai că descriu o lume care există, dar și că au reușit să evadeze din acea lume – *așa pot da o speranță și tovarășilor care rămân în continuare legați de cartier.*

Încă izolată, prin muzica sa, subcultura de cartier capătă caracteristicile unei comunicări societale. Ca părinți, educatori, analiști psiho-sociali, ar fi o mare greșală să subestimăm efectele cuvintelor ce însoțesc muzica rap și să nu încercăm să înțelegem ce se întâmplă. Trebuie spus că tinerii noștri sunt tot mai mult „prinși” între cultura oficială și diferitele subculturi dintr-o societate. Vrem sau nu vrem, ele intercomunică, iar noi trebuie să acționăm oferind modele viabile, alternative, și nu stigmatizând și punând la „zid” ceea ce există deja. Băieții de cartier se limitează la violența verbală, dar indiferentismul societății poate duce la violențe efective.

Mediile analizate până acum sunt medii care pot favoriza, într-un fel, socializarea violenței: familia, mass-media, subculturile violente. *Dar, societatea în ansamblul său, nu este oare responsabilă de propagarea și învățarea unor modele violente?* Desigur, violența însoțește orice societate, importantă fiind poziția societății față de violență, atitudinea față de manifestarea ei, fie cea fizică sau simbolică. Pentru România, problema violenței trebuie privită în strânsă legătură cu trăsăturile unei societăți în tranziție care a schimbat radical norme sociale, sisteme de valori considerate până de curând imuabile. În acest context, adolescența a suferit și ea transformări fundamentale: adolescentul anului 2000 nu mai seamănă deloc cu adolescentul anului 1989; la fel și societatea. Fără cunoașterea acestor schimbări, violența nu poate fi controlată.

4. SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ CONTEMPORANĂ REPRODUCE VIOLENȚA?

Trebuie să precizăm că societatea românească posttotalitară, în actuala ei formă de tranziție implică anomia doar ca stare de criză acută prin care ordinea socială și coeziunea socială sunt doar temporar pierdute (în sensul durkheimian, anomia nu este o stare patologică funciară, ci o patologie „de tranziție”, o stare normală a societății industriale). *Cum „acuză” adolescentul, tânărul român, efectele acestui tip de societate?*

Vom reda câteva concluzii din raportul-sinteză al Centrului de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret, privind *Starea tineretului român – 1994* [Preda, Marian, 1994, p. 182–185]: într-o societate în tranziție, pentru a scăpa de anomie, tinerii acționează, ca model de adaptare socială, prin inovație, retragere sau rebeliune, în timp ce celelalte generații apelează de obicei la conformism sau ritualism (nu urmăresc cu precădere succesul); în România, în momentul de față, majoritatea tinerilor consideră că ei sunt „altfel decât ceilalți oameni din societate” și că „problemele lor nu sunt înțelese de ceilalți”. Este pregnant prezentă tendința tinerilor români de a se individualiza, ei trecând de la starea de spirit anti-decembristă de tip fatalist (altruismul ca logică de acțiune și nomia în plan social) la una de retragere (egoism și anomie); această generație tânără se va institui ca o „elită demografică”, care nu este dispusă să

plătească nota de plată a generațiilor anterioare, schimbând instituțiile și valorile tradiționale – tendința ca tineretul să se afirme ca o „elită demografică” este specifică întregului tineret european al anilor '90; în România acest lucru nu înseamnă o ruptură de generația părinților, cu care majoritatea tinerilor se află în relații bune și la care ar putea apela în primul rând în caz de probleme; întregul comportament al tinerilor, mai ales tendința de spargere a structurilor colective tradiționale, individualismul și căutarea obsesivă a individualității, poate fi etichetat ca o mentalitate postmodernă, manifestându-se la tinerii români cu vârste cuprinse între 15 și 29 de ani, chiar dacă realitățile economice ale societății noastre nu au trăsăturile celor postindustriale; majoritatea tinerilor consideră că ei au o cultură specifică, care se manifestă în special printr-o filosofie/ideologie diferită de cea a părinților și prin muzica rock; grupările de fani (asociații expresive ale tinerilor), cristalizate în subculturi ale tinerilor prin aderarea la un sistem de valori propriu, prin distanțare clară față de cei ce nu sunt în grup, sunt foarte importante pentru membrii lor prin faptul că, prin ele, tinerii interpretează succesul social, sunt solidari ca indivizi, aici își construiesc propria identitate.

Propunând o identitate socială, grupurile-subculturi ale tinerilor sunt antianomice. În condițiile în care pe un eșantion reprezentativ de tineri se constată că 88% din ei sunt anomici, introducerea tinerilor în aceste subculturi poate fi considerată o terapie socială. Astfel, cu toate că majoritatea tinerilor români au fost educați într-o societate totalitară, ei sunt atrași de valorile societății deschise; deși tinerii au un interes scăzut pentru valorile sociale, comunitare, pentru sociabilitate, compasiune, indulgență, empatie, toleranță, în schimb apreciază afirmarea individualității, având tendința de individualism și egocentrism, neacceptând impunerea de reguli sociale, resimt nevoile de autorealizare și prestigiu social, de recunoaștere și demnitate, doresc să-și asume responsabilități.

Toate aceste preferințe se manifestă pe fondul unui haos axiologic și al degradării sistemului educativ – ca prestigiu și performanță (liceul, de ex., este văzut ca „școală de șomeri”, ca structură inefficientă, care nu reflectă cererea pe piața muncii). Sistemul axiologic al tinerei generații este un „puzzle” de valori ale celor două tipuri de societăți abstracte („închisă” și „deschisă”), unde dominante sunt cele ale societății deschise – respect de sine, înțelepciune, inteligență, gândire logică, independență în acțiune, libertatea opiniei, competența profesională. Tinerii din mediul rural sunt mai orientați spre colectivități și au o atitudine pozitivă față de muncă, în timp ce, cei din urban valorizează competența, imaginația și creativitatea.

Cu toate că, raportul privind „Starea tineretului român – 1994” ne dă o imagine elocventă, în contextul unei societăți în tranziție, ea trebuie completată și diversificată. Astfel, tineretul nu mai poate fi privit ca o entitate amorfă și omogenă, el este alcătuit din grupuri sociale distincte, diferențiate în funcție de etapele de vârstă, particularități de sex, caracteristici psiho-fiziologice și culturale care, la rândul lor, implică existența unor modele valorice și normative nuanțate și chiar contradictorii între ele; acest lucru determină, din partea educatorului, principii de educație diferite [Rădulescu, Sorin M.,

1990, p. 8]. Totodată, în ultimul timp se constată că modele de adaptare socială ale tânărului – retragerea și rebeliunea fiind dominante – se materializează prin acte de agresivitate și violențe fizice, dar și simbolice, prin autoviolență (sinuciderea), ca un protest față de o societate de neînțeles și neînțelegătoare; la nivel societal, fiind o mare discrepanță între scopurile culturale și posibilitatea de a dispune de mijloacele legitime de realizare a lor – există o contradicție fundamentală între „șabloanele educaționale” și viața reală; societatea nu face decât să violenteze individul, dând șanse de reușită, în general, celor care folosesc mijloace ilegite; pentru mulți tineri, retragerea reprezintă singura soluție, iar adoptarea ei este dovedită de creșterea numărului de consumatori de droguri, de consumul de alcool, de dorința de a emigra. Ceea ce este semnificativ (și tragic) pentru modul de adaptare socială „ales” de tineri în România este lipsa de perspective, de speranță. Viitorul nu există, iar prezentul trebuie trăit intens, clipă cu clipă, și de aceea, de multe ori, „scopul scuza mijloacele”.

În acest context, mi se pare că studiarea raportului „tineri–violență–efecte asupra societății” trebuie să se facă invers, analizându-se filiera „societate–violență–efecte asupra tinerilor”. Din punct de vedere sociologic, pentru a înțelege această inversare trebuie să facem distincția dintre violența difuză (despre care am mai amintit) și violența colectivă (comportament colectiv violent). Spuneam că violența difuză își găsește expresia în delictelor de drept comun. Ea este legată mult mai mult de profilul psihologic al unui popor. Violența colectivă se manifestă sub forma grevelor, conflictelor de masă, mișcărilor de protest, revoltelor, războaielor, revoluțiilor, războaielor, demonstrațiilor publice. Conform opiniei filosofului Liviu Mitrănescu, putem vorbi de un adevărat ciclu al violenței (colective) în România după decembrie 1989. Diferența dintre violența difuză și violența colectivă este aceea că, în timp ce violența difuză are o determinare structurală, ținând de relațiile dintre oameni, ceea ce înseamnă că această violență cade în „vina și responsabilitatea” întregii societăți, violența colectivă are o cauzalitate suprastructurală, este determinată de cauze care țin de exercițiul puterii și al autorității, ceea ce înseamnă că răspunderea ei nu mai poate fi aruncată asupra maselor, asupra societății ori a „poporului”, ci asupra puterii, a factorului guvernant (Dezbateri la Clubul „Dimitrie Gusti”: *Ciclul violenței*, 1992, p. 187). Pentru a explica forma violențelor sociale întâlnite azi în societatea românească, sociologul Ilie Bădescu face distincția între elitele economice, întreprinzătoare, creatoare și elitele pur politice, al căror rol se reduce la manipularea puterii într-o societate. Unele sunt elite ale pacificării, altele sunt elite ale violenței. Unele sunt elite de „întreprinzători”, altele sunt elite de simpli „redistribuitori”. Cele din urmă sunt produsul violenței și sunt „producătoare” de violență. Redistribuitorii nu sunt elite productive și singura lor libertate este de a realoca nu atât resursele, cât lipsurile, frustrările, neliniștile, angoasele sociale, sărăcia, adică energiile latente care alimentează ciclurile violente ale istoriei (Dezbateri la Clubul „Dimitrie Gusti”: *Ciclul violenței*, 1992, p. 187–188). Credem că aceste argumente teoretice se

mulează perfect pe ceea ce se întâmplă în mod real azi, în România. „Puterea” care s-a succedat la conducerea țării, după 1990 nu a făcut decât să redistribuie deficitul general, sărăcia și insecuritatea, care predispun la violențe, mențin primejdia ciclurilor violente într-o societate. Un exemplu edificator îl constituie greva cadrelor didactice din învățământul preuniversitar. În acest conflict social (greva putând fi privită ca o formă de violență socială), elevii au fost prinși la „mijloc”, ciclul violenței fiind perfect închis. Numai că elevii au avut de suportat o dublă violentare: atât din partea puterii, cât și din partea cadrelor didactice. Modul de adaptare al elevilor la această dublă violență a constatat, în opinia noastră, în retragere sau rebeliune, statuându-se în comportamente specifice, deviante de la normele sociale: indiferentism față de procesul de instruire, absențe de la școală, o imagine nefavorabilă față de școală ca instituție, față de profesori și față de o clasă politică inefficientă și indiferentă. Ceea ce ni se pare esențial, este faptul că instituțiile de socializare își pierd, în permanență, importanța pe care ar trebui să o aibă în relația lor cu nevoile și așteptările elevilor. În ultimă instanță, violența societății asupra tirerilor este de fapt un atentat la democrație.

Sociologic, putem vorbi despre un tineret violent numai în relație directă cu violența mediului social. Violența propagată de la „vârf” (de la Putere) atinge în primul rând instanțele de socializare (familia, școala, alte instituții), iar acestea, la rândul lor, violentează grupurile de tineri și, în ultimul rând, tânărul ca personalitate distinctă. Rezultatul este o relație *feed-beack*: violența generează violență – de la comportamente non-conformiste, de la „simple copilării” și până la delincvența văzută ca vârf al devianței. Din acest punct de vedere, delincvența juvenilă nu mai trebuie privită ca o tulburare a personalității sau ca o incapacitate a tânărului de a se adapta condițiilor în care trăiește, ci ca un efect nemijlocit al deficiențelor structurii sociale instituționale, al conflictelor existente în cadrul sistemului social [Banciu, Dan, Rădulescu, Sorin, M., 1990, p. 300].

5. MĂSURI PENTRU CUNOAȘTEREA FENOMENULUI ȘI REDUCEREA EFECTELOR SALE

După cum arătam, fenomenul violenței în general, cel de violență în școală, în special, nu este o „invenție” a societății românești, el existând în toate tipurile de societăți. Diferența constă în modul în care este abordată ea, în eforturile de a cerceta această problemă socială, ca prim pas spre control social pertinent. Din acest punct de vedere, suntem într-o fază incipientă, atât din punct de vedere legislativ, cât și din punctul de vedere al unor cercetări științifice în acest domeniu. Astfel, maltratarea copilului (care poate duce la preluarea de către copii a modelelor de violență parentală) este, în general, pedepsită în toate legislațiile, cu toate că diferențierea între pedepsele fizice aplicate copilului cu rol „educativ” și maltratarea sa este destul de ambiguă [Sachelarie, Octavian M., 1999]. Codul

penal român folosește noțiunea de „rele tratamente aplicate minorului”, stabilind în articolul 306 că „punerea în primejdie gravă”, prin măsuri sau tratamente de orice fel, a dezvoltării fizice, intelectuale sau morale a minorului, de către părinți sau de orice persoană căreia minorul i-a fost încredințat spre creștere și educare, se pedepsește cu închisoare de la 1 la 5 ani”. În România, cea mai importantă dificultate cu care se confruntă programele de protecție o reprezintă posibilitatea de identificare a cazurilor și de intervenție legală în raporturile dintre părinți și copii. Cu toate că s-au identificat unele din cauzele reale ale fenomenului de maltratare a copiilor (anumiți factori de personalitate, consumul excesiv de alcool, eșecul personal, șomajul, frustrările determinate de lipsa resurselor materiale, antecedentele penale, statusul marital, absența partenerului de cuplu) preocupările în acest domeniu sunt incipiente și cu multe „goluri” în domeniul legislației și al implicării opiniei publice. O „mână” de ajutor ne este oferită de Uniunea Europeană, care este partener, împreună cu partea română, în derularea unor proiecte privind violența în familie, violența îndreptată împotriva copiilor, a femeilor. În consens, Senatul a adoptat Proiectul de lege privind combaterea violenței în familie. Până acum, în cazul conflictelor între soți, vinovatul era sancționat numai contravențional. Acest proiect de lege introduce răspunderea penală, soțul ce se face vinovat de agresarea fizică sau verbală a partenerului de viață va suferi o pedeapsă cu închisoarea de la 1 la 5 ani. În Pitești, specialiști GRADO derulează în prezent proiectul „Cutia Pandorei”, având ca obiectiv principal consilierea legală și/sau psihologică a femeilor (sau bărbaților) care suferă de pe urma agresiunilor fizice sau psihice ale partenerilor de viață [Caciamac, Lucian, 2000].

Din analiza noastră reiese clar că violența în școală este o problemă socială, ea fiind determinată de o multitudine de factori. Desigur, putem spune că, în primul rând, responsabilitatea aparține instituțiilor de socializare. Această problemă este încă globală, aparține întregii societăți.

După cum subliniam, violența există în toate tipurile de societăți, importantă fiind atitudinea manifestată de societate față de diferite forme de violență. Un exemplu demn de urmat este acela al Suediei, care din perspectiva violenței, este numită o societate „catifelată”. În această societate, controlul social s-a extins și asupra spațiului privat: părinții violenți, care-și bat copiii, sunt pedepsiți de lege și au parte de oprobiul public; în 1979, în Suedia s-a interzis vânzarea jucăriilor agresive. Teoria de la care s-a pornit a fost următoarea: dacă un copil se dezvoltă într-o societate care nu tolerează violența, el va „învăța” nonviolența așa cum învață să mănânce anumite mâncăruri și să respingă mai târziu modele nefamiliare. Totul este ca o societate să-și asume o nouă atitudine și să producă o morală oficială capabilă a stârni blamarea, rușinea, culpabilitatea și dezaprobarea generală. Pentru a ajunge aici a fost nevoie de voință generală, de consens, dar și de intransigență constantă [Liiceanu Aurora, 1999].

La români, violența continuă să fie tolerată, controlul social, ca și reacția opiniei publice față de acest fenomen sunt puțin semnificative. O mentalitate inefficientă continuă să se manifeste, o „pudicitate” prost înțeleasă este considerată „valoare” socială: soția trebuie să suporte bătaia soțului, copilul este bătut pentru a ieși „om” din el – aceste fenomene nu trebuie controlate social, „este familia mea, copiii mei, fac ce vreau cu ei”. Reacția vehementă (uneori isterică) față de cei care au curajul să arate adevărul se regăsește la nivelul mass-media, la nivelul multora care, oficial, „luptă” pentru o societate non-violentă. Trebuie să înțelegem cu toții că adolescenții, tinerii, vor fi violenți în măsura în care societatea în care se dezvoltă este violentă. Dacă vor vedea că violența înseamnă cotidian și normal, vor considera că ea este dezirabilă, că este o valoare.

BIBLIOGRAFIE

1. BANDURA, A., *The Social Learning Perspective. Mechanism of Agression*, in: Toch, H. (ed.), *Psychology of Crime and Criminal Justice*, Prospect Heights, Ill., Waveland Press Inc., 1986.
2. CACIAMAC, LUCIAN, *Proiect de lege privind combaterea violenței în familie*, în: „Cutia Pandorei”, nr. 8, 2000.
3. CHESNAIS, JEAN-CLAUDE, *Histoire de la violence*, Paris, Robert Laffont, 1981.
4. Dezbateri la Clubul „Dimitrie Gusti”. *Ciclul violenței*, în: „Sociologie românească”, nr. 2/1992.
5. DONNERSTEIN, E., *Erotic and Human Agression*, in: G.R. Green, et E. Donnerstein, (ed.), *Aggression: Theoretical and Empirical Reviews* (vol. I), New York, Academic Press, 1983.
6. DRĂGAN, IOAN, *Paradigme ale comunicării de masă* (vol. I), București, Casa de Editură și Presă „Șansa”, 1996.
7. GIURCĂ, SABINA ADINA, *Familia de origine și delincvența juvenilă în perioada de tranziție*, în: „Calitatea vieții”, nr. 3-4/1997.
8. KLLAPER, JOSEPH, *The Effects of Mass Communication*, The Free Press, 1960.
9. KUNCZIK, MICHAEL, ZIPFEL, ASTRID, *Introducere în știința publicisticii și a comunicării*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1998.
10. LIICEANU, AURORA, *Catifea și rogojină*, în: „Dilema”, nr. 348, 1999.
11. MERRILLE, E., *Physical Abuse of Children*, in: Francis, V. (ed.), *Protecting the Battered Child*, Denver, American Human Association, 1962.
12. PEDA, MARIAN, *Starea tineretului român – 1994. Un raport-sinteză al Centrului de studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret*, în: „Revista de Cercetări Sociale”.
13. RĂDULESCU, SORIN M., *Violența*, în: Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu, (coord.), *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1993.
14. RĂDULESCU, SORIN M., *Teorii sociologice în domeniul devianței și al problemelor sociale*, București, TIMS, 1994.
15. RĂDULESCU, SORIN M., *Repere teoretice și metodologice ale sociologiei problemelor sociale*, în: „Revista Română de Sociologie”, nr. 3-4/1996.
16. RĂDULESCU, SORIN M., *Sociologia și istoria comportamentului sexual „deviant”*, București, Editura Nemira, 1996.
17. RĂDULESCU, SORIN M., *Sociologia devianței. Teorii, paradigme, arii de cercetare*, București, Editura Victor, 1998.
18. RĂDULESCU, SORIN M., *Agresiunea publicului asupra privatului*, în: „Dilema”, nr. 348/1999.

19. RĂDULESCU, SORIN M., BANCIU, DAN, *Introducere în sociologia delincvenței juvenile (Adolescența – între normalitate și devianță)*, București, Editura Medicală, 1990.
20. SACHELARIE, OCTAVIAN M., *De la mentalitatea bibliofagă la „Evenimentul zilei” (eseuri de sociologia lecturii)*, Pitești, Editura Paralela 45, 1997.
21. SACHELARIE, OCTAVIAN M., *De ce încalcă tinerii normele penale?* în: „Alerta”, nr. 411/1999.
22. ZILLMANN, DOLF, *Excitation Transfer in Communication-Mediated Aggressive Behavior*, în: „Journal of Experimental Social Psychology”, 1971.

RELATIVITATEA NOȚIUNII DE DEVIANȚĂ ÎN SOCIOLOGIA ADOLESCENȚEI

VIOLETA CORCIOVEI

Una dintre tendințele pe care societatea românească le are în urma schimbării din 1989 este accentuata diversificare socială. Apariția unor noi domenii de interes a condus, așadar, la proliferarea rapidă a subculturilor în care adolescentul poate fi socializat și, implicit, la creșterea numărului împrejurărilor în care acesta ar putea fi catalogat ca „deviant”. Subculturi precum cea a copiilor străzii, hip-hop-erilor, chat-iștilor (adepti ai comunicării prin Internet) sunt doar câteva exemple din larga paletă de alternative culturale pe care societatea românească a oferit-o tinerilor în ultimii ani. Simultan, a devenit tot mai densă rețeaua definițiilor subculturale, în același timp, însă, cu delegitimarea întâietății absolute a vreuneia dintre aceste definiții. Aceasta a făcut ca fiecare subcultură să își găsească propriul său „cod moral”, cu rol fie interpretativ, fie contestatar față de sistemul normativ-valoric al culturii convenționale. Consecința a fost creșterea *gradului de anomie* (adică amplificarea gradului de nearticulare a normelor societății într-un sistem coerent și unitar), situație față de care unii autori arată că individul în general, iar cel tânăr în special a reacționat printr-o serie de comportamente reunite în literatura de specialitate sub denumirea de „devianță adaptativă”.

Există *trei mari curente sociologice ce abordează problema devianței* și a căror aplicabilitate este foarte largă în sociologia adolescenței.

Primul curent este cel al *teoriilor controlului social*, care se bazează pe ideea că devianța este rezultatul eșecului societății în a controla pulsunile individuale ale membrilor săi.

Al doilea mare curent este cel al *teoriilor contradicției sociale*, bazate pe teorii de sorginte marxistă, ce vorbesc despre inegalitatea repartitei resurselor în societate. Una dintre cele mai cunoscute este *teoria anomiei a lui Robert K. Merton*, care vede în devianță modul de adaptare al individului la situații sociale contradictorii, anomice, adică la situații de coexistență între încurajarea de către societate a unor aspirații legitime și lipsa mijloacelor de împlinire a acestor aspirații din cauza accesului limitat la resurse. Pornind de la concepția lui Robert K. Merton despre cele cinci modalități de adaptare la situații anomice (conformitatea, inovația, ritualismul, evaziunea și răzvrătirea), putem vedea în cele mai multe din

subculturile adolescente astfel de forme de adaptare. O altă teorie este *teoria dezorganizării sociale* (C.R. Shaw, H.D. McKay), care arată că marile crize sociale determină, în special în marile orașe, scăderea funcțiilor socializatoare și de control exercitate de comunitate, destabilizarea coeziunii grupurilor din cauza eterogenității normo-valorice și fenomenelor aculturative. Tinerii proveniți din familii cu nivel socio-economic scăzut, unde aceste contradicții sociale se resimt cel mai acut, par a fi cei mai expuși la devianță (și chiar la tendințe spre delincvența juvenilă), iar popularizarea de către mass-media a unor asemenea cazuri, ca și evaluarea acestora din punct de vedere al nivelului socio-economic, este de natură a da adolescentului (aflat el însuși într-o astfel de situație socială precară) impresia că, în astfel de contexte, faptele anti-sociale sunt justificate și, deci, normale. Așadar, încadrarea de către mass-media a faptelor anti-sociale în registrul derizoriului, prin frecvența cu care sunt oferite atenției opiniei publice și prin procedeele parodice în care sunt prezentate, contribuie mult la această tendință de etichetare ca normală a criminalității.

În sfârșit, un al treilea mare curent este cel al *teoriilor culturale* (*teoria asocierii diferențiale* a lui Sutherland, *teoria etichetării sociale*, elaborată de Lemert, K. T. Erikson și H. Becker, reunite în *paradigma interacționismului simbolic*). Dacă teoria asocierii diferențiale arată că devianța adolescentului este un rezultat al socializării sale subculturale în cadrul unui grup de apartenență, conform cu norme și valori mergând de la norme alternative la norme opozante față de cele ale societății largi, teoria etichetării vede în devianță nu o proprietate caracteristică acțiunii adolescentului, ci doar un rezultat al reacțiilor celorlalți față de acea acțiune, deviantul fiind, conform sociologului H. Becker „cel căruia i-a fost aplicată cu succes această etichetă”¹. Mai mult decât atât: conform aceluiași autor, încălcarea normei majoritare de către o persoană percepută (definită) ca nedeviantă conduce la reacții sociale diferite spre deosebire de impresia pe care o creează o persoană care încalcă norma, dar care este deja percepută la momentul încălcării ei ca o persoană deviantă; astfel, dacă primei persoane i se aplică de cele mai multe ori doar eticheta de „*deviant latent*”, celei din urmă i se aplică eticheta de „*persoană complet deviantă*”². Există, însă, și o serie de consecințe ale etichetării unui individ (și cu atât mai mult a unui tânăr) ca „deviant”, cel mai important fiind că la acel individ, în anumite condiții, se pot produce restructurări ale imaginii de sine. Un exemplu dramatic este etichetarea persoanelor cu dizabilități ca „handicapate”, etichetă ce schimbă nu doar modul de raportare al societății la aceste persoane, dar are rolul să le adâncească pe acestea și mai mult în situația lor de marginalizare. Un alt exemplu este cel al etichetărilor făcute în legătură cu adolescenții („o generație stricată”, „golani”, „vagabonzi”, „imorali”, „vicioși”, „egoști”, „mincinoși”), etichetări al căror rol poate fi deseori întărirea conformării adolescenților la tipurile de comportamente „deviante” sugerate prin etichete.

¹ Larousse, *Dictionar de sociologie*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 83.

² Becker S. Howard, *Outsiders. Études de sociologie de la déviance*, 1963, trad. fr., Paris, A. M. Metailie, 1985, p. 43-45.

În acest fel, multe din subculturile adolescente se pot constitui în rezultate ale culturii adulților, deoarece, limitând prin paternalism, etichetare, sau puniție accesul tinerilor la cultura adultă, maturii nu fac decât să-l definească din punct de vedere cultural pe tânăr ca pe un deviant, ca pe un „outsider” și să îl „fixeze” în acel statut.

Pornind de la aceste teorii, pot fi identificate o multitudine de *cauze ale caracterului „deviant” al comportamentelor adolescente, dar mai ales ale caracterului relativ al noțiunii de „devianță adolescentină”*. La fel cum, de altfel, înțelegem să explicăm orice comportament al unui actor social, și *comportamentele „deviante” ale adolescenților pot fi explicate prin trei niveluri de analiză: macrosocial, microsocal și individual*.

La nivel macrosocial, se constată mai întâi că modelele culturale, normele și valorile după care sunt socializați adolescenți din diferite spații socio-culturale sau din diferite perioade istorice (aspectul dinamic al societății) variază foarte mult, așa încât, de exemplu, o tânără „deviantă” din societatea românească (cum ar fi o adolescentă adeptă a relațiilor sexuale premaritale) este considerată, în societatea americană, o adolescentă „normală”. Privind, pe de altă parte, dinamica istorică a normativității unei societăți, se poate aminti și aspectul relației dintre modă și avangardă care a făcut, de-a lungul secolelor, ca elementul „deviant” al avangardei (în vestimentație, limbaj, mentalități, muzică) să devină, la un moment dat, „normal”, specific unei mode și, cu trecerea timpului, să redevină „deviant” prin caracterul anacronic, ca după un număr de ani să redevină avangardist (deci „deviant”), îmbogățit și nuanțat cu amprente ale progresului social și cultural. Explicația științifică, dată de către Philippe Besnard și Guy Despanchêques³, stă în ciclicitatea gustului colectiv, ciclicitate care are o durată variabilă și prin care se pot explica trecerile de la non-conformism la „normalitate” ale unuia și aceluiași stil de îmbrăcăminte sau stil muzical.

Într-o societate dată, la un moment dat, *socializarea adolescentului stă sub semnul variabilității*. Importanța instanțelor de socializare fiind diferită de la o cultură la alta, de la o categorie socială la alta. Astfel, comportamente, care adolescentului socializat într-o familie tradițională îi sunt aspru criticate de către părinți (de exemplu, întârzierile acasă, limbajul ireverențios, dorința și manifestările de autonomie), îi sunt în schimb permise adolescentului socializat într-o familie „modernă”, unde rolul socializator al grupului de prieteni tinde să îl devanseze pe cel al familiei. Această variabilitate normativă, chiar în interiorul aceleiași societăți, ține de acea proprietate a normei sociale de a nu identifica un anumit comportament pe care să-l interzică sau să-l recomande, ci de a se referi la o marjă mai largă de comportamente față de care manifestă fie dezacord, fie adeziune. Însă cu toate că variabilitatea unui comportament poate fi destul de largă în raport cu permisivitatea socială, deși se poate spune că, prin cultură, libertatea umană este extinsă, totuși ea este și îngrădită, fiindcă, dincolo de anumite limite (ce

³ Larousse, *loc. cit.*, p.176.

pot indica marja de toleranță a unei societăți și care variază de la o cultură la alta), există îngrădiri și sancțiuni față de comportamentele ce transgresează aceste limite.

O altă trăsătură macrosocială, ce face din devianța adolescentină o noțiune relativă, ține de tendința societății de a include din ce în ce mai multe subculturi și modele culturale în care adolescentul este socializat, dar între care granițele sunt din ce în ce mai difuze. Astfel, Joseph Bensman⁴ arată că subculturile (în general) și cele la care are acces adolescentul (în special) nu sunt „imobile” valoric, putându-se promova, axiologic, anumite inversiuni și împrumuturi reciproce. Rezultă că pastșa și juxtapunerea devin principii după care un adolescent este socializat și care fac ca acesta, influențat de modele culturale care îmbină, de exemplu, elemente din muzica clasică și elemente de muzică rock (oferta fiind destul de generoasă în ultimul timp, din acest punct de vedere fiind de menționat, de exemplu, relativ recente „proiecte” și concerte muzicale „Iris” și Felicia Filip), dar și piese muzicale și elemente de vestimentație care îmbină elementul de cultură elitistă cu cel de masă, elementul pop-rock cu cel etno etc.) să nu mai poată fi etichetat cu foarte multă precizie ca „outsider” (sau deviant) în nici una din aceste subculturi care, deși aparent îndepărtate valoric, își pun în egală măsură amprenta pe gusturile, pe consumul cultural și pe personalitatea acelui adolescent. El se poate astfel „lăuda” atât cu o formație de rocker (deci de protestatar față de anumite norme), dar și de persoană cu gusturi rafinate, gusturi care întăresc adeziunea față de norma socială convențională și care vin din muzică sau din vestimentația clasică.

În sfârșit, deloc de neglijat, pentru modul în care fenomenele macrosociale fac din noțiunea de „devianță” (în special în societatea românească) o noțiune relativă, este ceea ce s-ar putea numi *absența unei educații contractualiste*, ceea ce duce la comportamente incoerente ale actorilor sociali, când conforme cu o anumită normă socială, când deviante în raport cu aceeași normă. Un exemplu relevant în acest sens ni-l oferă și „cazul Andreea Răducan”, sportivă depistată pozitiv la controlul antidoping efectuat la Jocurile Olimpice Sydney 2000. Retrăgerea medaliei de aur obținută în vara anului 2000 la Olimpiadă, de gimnasta Andreea Răducan, a stârnit în rândul românilor o reacție care vine să confirme profunzimea acestei lipse a educației contractualiste. Deși, la originea întâmplării s-a aflat incompetența medicului echipei de gimnastică, care a administrat gimnastei un medicament interzis știind bine că e interzis, mare parte din mass-media românească a redat evenimentul în sensul unei „conspirații” manifestate împotriva României, în loc să observe că la nivelul forurilor olimpice internaționale n-a fost vorba decât de aplicarea corectă a regulamentului în vigoare. „Din păcate, cazul Andreea Răducan ne-a arătat că nu suntem încă pregătiți [...] pentru rigorile statului de drept. Iar manifestațiile în care liceeni debusolați, încurajați de profesori care nu știu pe ce lume se află, exhibau frustrări antioccidentale [...] au arătat încă o dată

⁴ Joseph Bensman, *American Youth and the Class Structure*, in Harry Silverstein, *Sociology of Youth*, New York, Macmillan Publishing Co., Inc., 1973, p. 62-82.

imaginea unei Românie în stare febrilă⁵. Ce a putut, aşadar, determina această adevărată solidaritate manifestată în jurul cazului Andreea Răducan timp de câteva săptămâni şi la care, pe fondul rolului de emulaţie al mass-media, adeziunea unor largi categorii sociale a fost considerabilă? În primul rând, factorul care a dat contur şi chiar o oarecare coerenţă acelui fapt social a fost nu norma, ci sfidarea aplicării corecte a unui set de norme; nu o manifestaţie de stradă împotriva incompetenţelor din conducerea lotului de gimnastică (sau măcar a incompetenţei în general), ci manifestaţii de stradă pentru susţinerea sportivei descoperită pozitivă la controlul antidoping; nu manifestaţii de stradă împotriva dopajului în sport, ci împotriva Occidentului, care „are ceva cu noi”; nu respectare până la căpăt a regulii, a corectitudinii şi a „ţinutei” morale cerute şi de forurile olimpice, şi de cele europene, ci derogări şi inconsecvenţă (în funcţie de context) în definirea ca „normală”, respectiv „anormală”, a aplicării unor reguli. Iar în al doilea rând, din manifestaţiile de stradă ale liceenilor „mobilizaţi” de profesori pentru a o susţine pe sportiva româncă reiese, în egală măsură, lipsa de discernământ a adolescentului român în privinţa receptării unor mesaje persuasive, confuzia normativă, lipsa de educaţie civică şi, nu în ultimul rând, comportamentul ne-deontologic al respectivilor profesori, al căror rol, în cazul de faţă se pare că a fost acela de a prezenta elevilor drept „anormală” o situaţie cât se poate de „normală”.

Nivelul microsocial de analiză poate include, la rândul său, *trăsături ale instituţiilor în care adolescentul este socializat: familia, şcoala, grupul de prieteni etc.*

La nivelul *socializării familiale*, se constată că modul în care familia înţelege să participe în a-l sprijini pe tânăr să depăşească acest stadiu (numit de Erick Erikson „moratoriu psiho-social”), modul în care aceasta poate contribui la clarificarea valorilor cu care tânărul ia contact, este decisiv nu doar pentru configurarea identităţii sale, ci şi pentru orientarea adolescentului spre comportamente deviante. Nu este obligatoriu ca adolescentul să îşi rezolve criza de identitate prin devianţă, dar – în condiţiile în care şi declanşarea afectelor mature şi alegerea profesiei şi exigenţele sociale privind abilităţile multiple pe care trebuie să le aibă un tânăr pentru a reuşi în viaţă par la fel de importante, părinţii nemiareuşind să-i furnizeze decât nişte modele culturale considerate anacronice, eficiente într-o altă epocă – adolescenţa poate deveni vârsta cea mai susceptibilă la confuzie valorică, grupul de prieteni spre care tânărul se îndreaptă pentru a-i reduce tensiunea rezultată din această confuzie putând să îi ofere „comuniunea ideologică” de care acesta are nevoie, dar şi un set de valori şi norme care duc la comportamente deviante în raport cu normele şi valorile societăţii convenţionale. În aceste condiţii, nimeni nu îi poate spune cu precizie ce este „bine” şi ce este „rău” pentru devenirea personalităţii sale, definiţiile şi etichetările defavorabile oferite de adult fiind contracarate prin satisfacţiile pe care acel adolescent le are în grupul său de prieteni.

Confundarea de către adult a socializării adolescentului cu învăţarea conformităţii, contravine exigenţelor acestei vârste şi îl poate conduce pe tânăr, fie

⁵ Sever Voinescu, *Un caz trist*, în „Dilema” nr. 399/2000, p. 4.

la conduite imitative, fie la agresivitate, la protest, la non-conformism și instabilitate afectivă/comportamentală, trăsături încurajate în unele circumstanțe atât de cercul de prieteni al tânărului, cât și de mass-media, de unde el își „ia” ceea ce crede că îi poate soluționa starea de criză în care simte că se află.

Adolescența este o perioadă de tranziție de la starea de dependență totală față de adult la o stare de independență relativă ce marchează debutul maturității. Această reorientare a tânărului spre alt mod de a gândi, de a valoriza lumea, trece inevitabil, prin etapa nevoii de modele, cu ajutorul cărora el învață viitorul set normo-valoric corespunzând rolului de adult. Dat fiind, însă, că instanțele „socializării restrânse” (școala, familia, Biserica, justiția), restrictive și promotoare de tabuuri, disonează cu nevoia sa de autonomie, adolescentul își alege de cele mai multe ori modelele din rândul prietenilor mai mari sau/și din rândul vedetelor propuse prin intermediul mass-media.

Putem privi, așadar, devianța nu în sine, ci ca un rezultat al modului în care tânărul se relaționează cu familia și, în general, cu „societatea adulților”. Una dintre erorile sistematice ale familiei este că tinde să reducă formarea morală a adolescentului la factorul cognitiv, ignorând că moralitatea înseamnă în egală măsură sentiment, convingere și acțiune. A fi bun înseamnă nu doar a cunoaște binele și răul, ci și a-l experimenta. De aceea, când formele educative promovate de familie sunt generalizator-moralizatoare și nu sunt propuse și căi realiste de a-i face să experimenteze binele „teoretic”, nu numai că adolescentul își construiește un „bine” al său, alternativ celui prezentat de părinți și perceput de aceștia ca „deviant”, dar poate rezulta chiar un anume dezechilibru în personalitatea sa, între ceea ce el știe de la părinți că trebuie să facă și ceea ce nu poate/nu vrea/nu știe să facă în plan moral. Vârsta adolescenței este tot mai puțin recunoscută ca atare de către adulți, treptat *societatea desființând sau sărăcind semnificația așa-numitelor „rituri de trecere”* ale copilului spre maturitate. Aceasta face ca adolescenții să recurgă la acțiuni cu un grad mai mare sau mai mic de devianță (acțiuni firești dacă luăm în considerație nevoile acestei vârste, dar etichetate de către adulți ca deviante); de pildă, se apucă de fumat, fug de acasă etc. – acte care prin caracterul lor „interzis” le conferă tinerilor impresia inițierii în lumea adultă.

Școala este și ea o instituție de socializare unde, în afara unei socializări axate pe impunerea obedienței, coexistă și anumite forme de așa-numita „*devianță tolerată*” (suflatul, chiulul, copiatul, profesorii „de gașcă” dispuși să facă anumite concesii și să reducă distanța dintre bănci și catedră etc.). În mediul școlar se poate vorbi, astfel, despre caracterul în același timp deviant și conformist al unuia și aceluiași act al unui adolescent, în funcție de context și de instanța care face evaluarea acelui act (suflatul sau copiatul sunt practici tolerate de un profesor, dar sancționate de altul, așa încât adolescentul respectiv apare, simultan, și ca „normal” și ca „deviant”).

Același fenomen, de relativizare a conceptului de devianță se constată și la nivelul acțiunilor pe care adolescenții le desfășoară în cadrul *grupurilor de co-vârșnici*. Astfel, ținând cont și de dinamica socio-culturală, dar și de permanenta

căutare a unor modele specifice personalității în formare a adolescentului⁶, putem cu ușurință constata dualismul său de orientare, deoarece conformismul, obediența („normalitatea”) coexistă cu non-conformismul compulsiv („devianță”). Chiar și adolescenții cei mai „rebeli”, odată deveniți membri ai unui grup sau găști, resping norma culturii majoritare, dar sunt conformiști și obedienți față de norma propriului grup, fie că aceasta are pentru ei rolul unei socializări pozitive (cultivarea sociabilității, a încrederii în sine, a spiritului de fair-play), fie pe cel al unei socializări negative (crearea oportunităților de delincvență juvenilă). Pe de altă parte, observând preferințele și consumurile culturale ale adolescenților și având în vedere oferta culturală care pare să nu mai respecte nici o ierarhie a valorilor, putem spune că există în societatea românească actuală adolescenți care se află într-o permanentă transgresare a graniței dintre modelele culturale „simpatice” și cele „antipatice”, „morale” și „imorale” etc., așa încât tineri care ieri „încercaseră”, de pildă, calitatea de fani ai unui solist de muzică pop, astăzi „încearcă” hip-hop-ul, fiind posibil ca mâine să se întoarcă din nou la modelele pop, sau să treacă spre zona subproducțiilor culturale. Iar de aici, din nou se poate ivi întrebarea: cum este, de fapt, acel tânăr? „Normal”, „altfel”, sau „deviant”?

Relativitatea noțiunii de devianță în acțiunile desfășurate în grupurile de adolescenți reiese și din prezentarea făcută de David Matza⁷ a modurilor foarte diferite ale grupurilor de tineri de a fi „devianți” în raport cu cultura convențională, asimilabile fie indiferenței față de aceste norme, fie contestării lor vehemente, și evaluate de societatea convențională fie în mod pozitiv, fie negativ. Autorul arată, astfel, că se poate merge de la indiferența față de această cultură (cazul grupurilor numite „boeme”), până la denunțare (grupurile radicale, de exemplu hip-hop-erii), sau până la violare (grupurile delincvente). Astfel, reiese de aici că nu tot ce este „diferit” frizează sfera delincvențialității. Devianța, în acest caz, este modul tinerilor de a reacționa la anumite probleme sociale, cu mențiunea că nu toate formele de devianță se traduc prin delincvență. Același autor arată că există o „devianță explicită” (cazul grupurilor boeme și a celor radicale), manifestată prin critici coerente față de cultura legitimă și printr-o cultură materială bine reprezentată (cărți, casete, afișe), dar și o „devianță implicită” (specifică în special grupurilor de delincvenți), unde influențele se transmit mai ales prin tradiții de ordin oral. De asemenea, scopurile pe care devianța adolescentină le poate avea sunt și ele dintre cele mai diferite: dacă grupările radicale vor să impună schimbarea socială, grupurile delincvente nu urmăresc să schimbe societatea, grupările boeme aflându-se undeva la mijloc, dorind să descopere un alt model de viață, fără însă să vrea a-l impune societății. De asemenea, modul de evaluare al devianței adolescente variază foarte mult. Dacă, în multe cazuri, „societatea adulților” are tendința etichetării adolescenților și a unei accepțiuni negative asupra acestui aspect, există și unele voci dispuse să recunoască în formele de devianță adolescentină un fapt nu doar firesc în raport cu vârsta, dar și pozitiv, dat fiind că

⁶ Talcott Parsons. *Youth in the context of American Society*, în Harry Silverstein, *op. cit.*, p. 28-51.

⁷ David Matza. *Subterranean Traditions of Youth*, în Harry Silverstein, *op. cit.*, p. 252-271.

unele din aceste forme de devianță nu sunt decât manifestări ale creativității adolescente, iar unele dintre produsele acestei creativități (artistice, dar nu numai) reprezintă, de fapt, participări ale tineretului la cultura de masă, mai exact la procesul de iterație din ciclul sociocultural pe care, conform lui Abraham Moles⁸, le parcurg toate elementele culturii de masă. Așadar, se poate spune că, din punct de vedere cultural, societatea evoluează și prin adolescenți, prin anumite forme de „devianță” adolescentină. De altfel, acest lucru a fost remarcat și de unii autori; devianța adolescentină este considerată de Talcott Parsons⁹ ca un „ferment social”, un factor care – tocmai prin gradul său de devianță, de necoordonare perfectă cu linia normativă a societății – propune societății schimbarea sau măcar sensul în care schimbarea ar trebui să se producă, fiindcă, de cele mai multe ori, tinerii neavând resursele economice, politice necesare, schimbarea propriu-zisă tot adulții o realizează, tinerii având totuși rolul de a sancționa relativ permanent linia societală de *status-quo*.

Și *trăsăturile individuale* pot relativiza caracterul „deviant” al actelor unui adolescent. Astfel, funcție de tipul de personalitate, dar și de trăsăturile specifice vârstei (labilitate, emotivitate) putem asista la acțiuni posibil de etichetat de către adult ca „deviante”, însă absolut firești, raportându-le la constelația trăsăturilor psihice ale aceluși tânăr. Pe acest fond, al observării unor trăsături individuale, Talcott Parsons arată că principala formă de devianță la adolescent este „*devianța cu tentă romantică*”¹⁰, întrucât comportamentele la această vârstă sunt grefate în general pe așteptări nerealiste, pe non-utilitarism, pe expresivitate mai mult decât pe instrumentalitate.

Putem concluziona, așadar, că importanța evidențierii caracterului relativ al devianței în sociologia adolescentului rezidă în înțelegerea faptului că atunci când un tânăr, în special, și un actor social oarecare, în general, este „altfel” decât ceilalți, aceasta poate însemna devianță, însă evaluarea sa nu se pretează întotdeauna la interpretări de ordin negativ. Excluzând cazurile de manifestare a devianței prin încălcarea normei penale, devianța poate avea uneori chiar caracter creator, favorabil progresului social, iar aici este de amintit că marii inventatori, marii inițiatori de sisteme religioase sau filosofice, au fost, în primă instanță, „devianți” în raport cu norma socială a timpului lor. Cu atât mai puțin este de reprobabil devianța adolescentină, vârsta adolescenței fiind în sine o vârstă când tânărul se pregătește să devină adult, adică „altfel” decât era până atunci.

Abilitatea de a nu vorbi despre devianța adolescentină prin judecăți de valoare ține, însă, și de modul în care este înțeleasă într-o societate o altă noțiune, și anume cea de multiculturalism. Din păcate, însă, în societatea românească tendința adulților de etichetare a comportamentelor nonconformiste ale tinerilor se manifestă pe fondul unei prea sărace educații multiculturale, mai precis a unei culturi majoritare egalitariste, a unui egalitarism cu sensuri deformate, în care

⁸ Abraham Moles, *Sociodinamica culturii*, București, Editura Științifică, 1974.

⁹ Talcott Parsons, *Youth in the context of American Society*, în: Harry Silverstein, *op. cit.*, p. 50.

¹⁰ *Ibidem*, p. 46.

egalitatea nu este înțeleasă în sensul ei modern, de egalitate în fața legii, a lui Dumnezeu sau în sensul egalității de șanse. Specialiștii consideră că la acest nivel se manifestă o serie de „efecte perverse”, ale ideii de egalitate, cum ar fi „respingerea diferențelor de etnie, religie, rasă, obiceiuri, mentalități, inclusiv disprețul față de cei care nu seamănă cu „cei mulți”, fiindcă au alte preferințe sexuale, au opinii diferite (sunt vegetarieni) sau fiindcă sunt socotiți inferiori (femeile, romii, emigranții etc.). Pluralismul, ca și multiculturalismul sunt opuse, însă, egalitarismului îngust, conform căruia a fi egali înseamnă a fi la fel. Fără ele, orice tendință spre modernizare este înăbușită, iar cetățeanul rămâne minimal ca exprimare socială¹¹. Pentru ca socializarea adolescentului să poată fi făcută în mod corect, se cere, așadar, să se înceapă de la un nivel mai profund, cel al educării adulților socializatori, iar rolul sociologilor și al sociologiei trebuie să fie unul deosebit în acest sens.

¹¹ Vladimir Pasti, Mihaela Miroiu, Cornel Codiță. *România. starea de fapt. Volumul I. Societatea*. București. Editura Nemira. 1997, p. 174.

ROLUL ASISTENȚEI SOCIALE ÎN PREVENIREA DELINCVENȚEI JUVENILE ȘI RECUPERAREA MINORULUI

ANDREIA ILIE

I. REPERE ALE ACTIVITĂȚII DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Pe lângă preocupările tradiționale ale statului, și anume cele care se referă la dezvoltarea economiei și comerțului, respectarea legilor și menținerea ordinii, stabilirea de relații cu alte țări, începând din sec. al XX-lea bunăstarea socială ocupă un loc din ce în ce mai important în cadrul activității guvernelor. În scopul asigurării bunăstării indivizilor, grupurilor și comunităților, precum și al combaterii sărăciei și a stărilor de dependență, statul promovează anumite politici sociale. În esență este vorba de asigurarea unuia dintre cele mai importante drepturi universale ale omului: dreptul la libertate individuală față de sărăcie.

Politica socială se realizează prin constituirea unor servicii sociale puternice și diferențiate, în raport cu specificul fiecărui domeniu de activitate, compartimentate în trei categorii:

a. servicii sociale generale, puse la dispoziția tuturor cetățenilor, în mod gratuit, care asigură sprijin și ajutor fără nici o discriminare și includ serviciile de asistență medicală, învățământ, cultură;

b. servicii sociale de securitate socială acordate numai anumitor categorii de familii sau persoane. Aceste servicii sunt constituite pentru protejarea și asigurarea drepturilor unor categorii de persoane, în condiții legal stabilite, atât cu privire la criteriile de încadrare în acea categorie, cât și cu referire la tipul de ajutor acordat, ca de exemplu pensiile, concediile medicale, concediile de maternitate, ajutorul de șomaj, alocațiile familiale;

c. servicii de asistență socială care asigură prestații de servicii individualizate pentru anumite persoane determinate, familii sau colectivități cu anumite caracteristici specifice. Beneficiarii acestui tip de servicii sunt acele categorii de persoane pentru care nu există o soluție unică prevăzută printr-un act normativ dat, și care necesită o asistență personalizată în funcție de situațiile individuale.

Modalitățile de asistență socială fac parte din politica socială a unui stat, acestea fiind dependente de legislație, de structura instituțională, de problematica existentă, de populația țintă, precum și de nivelul de dezvoltare economică al țării.

În contextul serviciilor sociale, asistența socială poate fi definită ca o activitate practică, un mod activ operativ de intervenție asupra unor grupuri specifice, aflate temporar în dificultate și care din motive economice, sociale, de sănătate fizică sau psihică nu au posibilitatea să-și asigure un mod de viață normal prin propriile mijloace și capacități. Ca urmare, asistența socială reprezintă „componenta sistemului național de protecție socială în cadrul căreia, în baza legii, statul și societatea civilă se angajează prin măsuri active pentru prevenirea, limitarea sau înlăturarea efectelor temporare sau permanente ale unor evenimente considerate drept riscuri sociale care pot genera marginalizarea sau excluderea socială a persoanelor sau a unor categorii de persoane aflate în nevoie”¹.

Potrivit Cartei sociale europene revizuită, adoptată la Strasbourg la 3 mai 1996, ratificată de România prin Legea nr. 74/1999, statul se angajează să vegheze ca orice persoană care nu dispune de resurse suficiente și care nu este în măsură să și le procure prin propriile mijloace sau să le primească dintr-o altă sursă, în special prin prestații rezultate dintr-un regim de securitate socială, să poată beneficia de o asistență corespunzătoare, să obțină prin servicii competente cu caracter privat sau public, orice sfat și orice ajutor personal necesar depășirii situației de criză în care se află la acel moment.

Coordonatele fundamentale ale activității asistentului social pentru asigurarea drepturilor persoanelor la asistență socială și medicală, sunt reprezentate de reinserția socială și adaptarea la noua situație prin educație, consiliere, servicii și ajutoare materiale. Asistentul social devine un adevărat „terapeut, medic în însănătoșirea relațiilor sociale ale unei persoane aflate în nevoie ca urmare a unei situații individuale nefericite”², care are datoria de a proteja și sprijini această categorie de persoane, fără a aduce atingere personalității lor și fără a le afecta sănătatea și posibilitățile de participare la viața socială, având prioritate menținerea persoanei în mediul său firesc de viață.

În asistența socială se respectă o serie de principii de bază, și anume: dreptul la asistență socială este asigurat în condiții legale, fără discriminări, pentru toate categoriile de populație din România; asistența socială se întemeiază pe principiul solidarității sociale și urmărește protecția demnității umane; se acordă individualizat de la caz la caz; se asigură echitatea între grupurile sociale; se corelează necesitățile cu resursele pe care le are la dispoziție.

Beneficiarii serviciilor de asistență socială sunt diverse categorii de persoane aflate în situații de risc: copiii și tinerii a căror sănătate, integritate și dezvoltare armonioasă fizică, psihică sau morală sunt prejudiciate sau puse în pericol în mediile în care trăiesc; familii care nu își îndeplinesc în mod corespunzător responsabilitățile în ceea ce privește creșterea, educarea și îngrijirea copiilor aflați în întreținerea lor; familii numeroase, cu mulți copii, care au venituri reduse sau nu au venituri, fapt ce le împiedică să-și asigure un trai decent și care, în același timp,

¹ Pavel Abraham, *Legislație în asistența socială*, București, Editura Național, 2000, p. 227.

² *Ibidem*, p. 225.

conduce la înregistrarea unor fenomene sociale negative (abandonul școlar, fenomenul „copiii străzii”, delincvența juvenilă); persoane fără susținători legali care nu se pot autogospodări și care necesită îngrijire sau supraveghere specială, ca de exemplu: copiii abandonați, persoanele vârstnice greu deplasabile, persoane cu handicap; persoane cu comportamente deviante (cerșetorie, vagabondaj, prostituție, consum de droguri, alcool); persoane aflate în situații deosebite care nu-și pot asigura resursele necesare vieții zilnice (șomeri, persoane care au suferit accidente grave și nu au acces la un tratament adecvat, persoane abandonate etc.).

Rolul asistentului social. În munca asistentului social există mai multe faze: identificarea clientului; comunicarea și relația cu clientul care are ca obiectiv construirea încrederii acestuia; diagnoza și evaluarea prin care se realizează definirea problemei cu care se confruntă persoana respectivă; stabilirea, împreună cu individul, a obiectivelor intervenției asistenței sociale; oferirea de alternative pentru soluționarea situației de criză și alegerea strategiei de intervenție, adecvată caracteristicilor și nevoilor clientului. La sfârșitul intervenției sale, asistentul social evaluează rezultatele obținute și face propuneri de modificare a prestațiilor și serviciilor sociale oferite, de continuare pentru o anumită perioadă de timp sau de sistare a acestora când persoana asistată a învățat să schimbe situația dificilă în care se afla și își poate asigura autonomia în relațiile sociale.

În activitatea pe care o desfășoară, asistentul social este un element de legătură între persoana care solicită sau necesită ajutor și resursele existente la un moment dat în comunitate sau societate, acționând pentru antrenarea respectivei persoane în rezolvarea propriei probleme, prin descoperirea tuturor capacităților și resurselor de care aceasta dispune, identificarea soluțiilor alternative, evaluarea acestora și selectarea celei considerate a fi cea mai potrivită, cu participarea directă a persoanei asistate. De asemenea, asistentul social are atât rolul de educator, deoarece furnizează informații noi, necesare persoanei pentru a se adapta la situația în care se află și pentru a o depăși, cât și rol de mediator, rol ce presupune încercarea de rezolvare a conflictelor existente la un moment dat între persoana care are nevoie de ajutor și alte grupuri și care implică, în primul rând, facilitarea comunicării între părțile implicate în conflict.

Cadrul legislativ cu privire la protecția și asistența copilului delinvent. În ceea ce privește cadrul legislativ, Guvernul României a emis în anul 1997 Ordonanța de Urgență nr. 26, privind protecția copilului aflat în dificultate, care prevedea la articolele 17 și 18 măsuri educative și măsura libertății supravegheate pentru copilul care a săvârșit infracțiuni, dar care nu răspunde penal. Ulterior sesizării Curții Constituționale, prin Legea nr. 108 din 2 iunie 1998 s-au adus modificări și completări Ordonanței de Urgență nr. 26 din 1997, sistematizate în cadrul unui mare capitol intitulat „Măsuri educative față de copilul care a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală, dar care nu răspunde penal”.

Reglementările așa-numitelor măsuri educative reproduc în întregime prevederile articolelor 102–106 din Codul Penal referitoare la: mustrare, libertate supravegheată, internarea într-un centru de reeducare și internarea într-un institut

medico-educativ. Întrucât Codul Penal prevede aceste măsuri pentru copilul care răspunde penal, aplicarea acestora și copilului care nu răspunde penal este contrară principiului interesului superior al copilului, care a fost luat în considerare la elaborarea Ordonanței 26/1997; de aceea Curtea Constituțională prin Decizia nr. 47 din 23 martie 1999 a declarat neconstituționale dispozițiile articolelor 23–30 din respectiva Ordonanță.

Însă, chiar dacă fapta antisocială săvârșită de un minor nu atrage răspunderea sa penală (pentru că vârsta face posibil ca minorul să nu înțeleagă caracterul și efectul faptelor sale și să nu le poată stăpâni), trebuie luate măsuri de ocrotire față de minor care să aibă un dublu caracter: de protecție socială a minorului față de factori ce ar periclita dezvoltarea armonioasă a personalității lui, precum și acela de a apăra societatea față de pericolul proliferării unor asemenea fapte. În acest sens, instituția care are responsabilitatea în domeniul protecției copilului – Agenția Națională pentru Protecția Drepturilor Copilului – avea datoria să reglementeze un regim special de protecție și de asistență pentru categoriile de copii aflați în dificultate care nu răspund penal, separat de regimul sancționator al minorilor care răspund penal.

Deoarece pentru copiii între 14 și 16 ani exista o dublă competență – cea a Comisiei pentru Protecția Copilului și cea a judecătorului – au existat situații când un minor a fost pedepsit de două ori pentru aceeași greșală: administrativ și penal. În afară de aceasta, existau foarte puține relații între judecător și Comisie, astfel încât sistemul era practic lipsit de coerență. Se apela destul de puțin la stabilirea unei măsuri educative neprivative de libertate, iar atunci când se recurgea la o asemenea măsură, realizarea ei era în sarcina părinților sau a reprezentanților legali ai copilului, adică cei care până atunci nu au știut sau nu au putut să-și exercite în mod corespunzător obligațiile ce le reveneau în creșterea și educarea copilului. Această măsură era în mare parte formală și inefficientă.

Din păcate, justiția românească în materie de minori se bazează pe sancțiuni penale, din ce în ce mai mulți minori fiind condamnați la închisoare, cel mai frecvent între 1 și 3 ani³. Numai în cazul unor infracțiuni mai puțin grave, minorii sunt trimiși într-un centru de reeducare, măsură ce reprezintă pentru majoritatea copiilor delincvenți singura alternativă. Modul de funcționare al acestor centre face ca reeducarea să fie sinonimă cu perfecționarea căilor și metodelor viabile la stilul de viață delincvențional. Faptul că mulți dintre ei recidivează la puțin timp după liberare sau externare, demonstrează că reeducarea aplicată punitiv nu este cea mai bună soluție.

Având în vedere personalitatea și vârsta copilului, ar fi oarecum nehibzuit, se spune în art. 40, alin. 3 din Convenția cu privire la drepturile copilului din 20 noiembrie 1989, să se considere că totul ar fi absolut pierdut și că singurul mijloc aflat la îndemâna organelor de stat competente este constrângerea. Este necesar să se gândească flexibil, copilului să i se acorde încredere în evoluția sa, în

³ *Cartea Albă a copilului, România, 1998.*

capacitatea sa de a se reintegra și de a se adapta. Societatea însăși trebuie să intervină prompt pentru a-i garanta și a-i asigura protecția necesară supraviețuirii și dezvoltării sale. Mai mult, când se ajunge la judecarea unui copil având discernământ în legătură cu fapta pentru care este anchetat, în sancționarea lui nu se va merge pe ideea de represiune, de constrângere, ci pe ideea de protecție și bunăvoință, astfel încât la copil să apară sau să fie stimulată dorința de a se integra social. În acest proces, rolul societății este deosebit de important, sprijinind copilul să realizeze această inserție. Familia și comunitatea devin astfel, principalii factori cu rol activ în demersul de transformare a comportamentului și motivațiilor copilului care până atunci a fost respins, marginalizat de cei din jur, atitudinea față de el fiind compusă din prejudecăți, dispreț, ostilitate.

Creșterea numărului de infracțiuni comise de minori și a numărului copiilor străzii demonstrează că legislația pentru ocrotirea copilului și familiei în general este insuficientă dacă nu este corelată cu măsuri de asistență și control social, de protecție reală, de modificare a politicii sociale a statului în privința familiei și copilului.

II. ROLUL ASISTENȚEI SOCIALE ÎN PROCESUL DE RECUPERARE A COPILULUI DELINCVENT

Intervenția specializată în sprijinul persoanelor aflate în dificultate se realizează în cadrul unui program de asistență socială elaborat în funcție de caracteristicile și nevoile beneficiarilor, precum și de resursele materiale, financiare și umane disponibile. Punctul de plecare în elaborarea programului îl constituie rezultatele obținute în urma unui studiu referitor la principalele cauze care au condus la instalarea situației de risc în care se află respectiva persoană la un moment dat.

Prima etapă a programului o reprezintă identificarea, evaluarea și selectarea beneficiarilor. În cadrul etapei de evaluare, investigațiile detaliate cu privire la mediul în care a fost crescut și educat copilul, la situația familială, dezvoltarea intelectuală și morală a sa, comportamentul, personalitatea, temperamentul acestuia, pun în evidență faptul că ei nu sunt nici infractori înrâți, nici elemente marginale irecuperabile, ci pur și simplu sunt copii în derivă, lipsiți de beneficiile climatului afectiv securizant al mediului familial, și care datorită stilului educativ deficitar al părinților, precum și eșecului procesului de socializare din cadrul familiei, au ajuns să săvârșească, mai mult sau mai puțin ocazional, abateri de la normele sociale.

În funcție de datele obținute se stabilesc obiectivele programului și modalitățile de asistență socială adecvate caracteristicilor și nevoilor specifice copiilor delincvenți. Activitățile ce vor fi desfășurate în cadrul programului sunt planificate, asistentul social precizând pentru fiecare dintre acestea durata în timp, mijloacele utilizate, personalul implicat și bugetul necesar. Ultima etapă a oricărui program este cea de evaluare a rezultatelor obținute, folosind indicatori calitativi și/sau cantitativi. Informațiile, cu privire la aspectele menționate, sunt deosebit de

utile asistentului social pentru stabilirea nivelului la care se va acționa prin activitățile de asistență socială: al copilului, familiei din care acesta provine sau al comunității locale, precum și pentru determinarea acțiunilor concrete ce vor fi întreprinse în cadrul programului.

În cele ce urmează prezentăm câteva aspecte semnificative ce au reieșit din ancheta efectuată în cadrul *Programului de consiliere și pregătire în vederea reintegrării familiale a copiilor străzii și adolescenților din penitenciare*, derulat de Patriarhia Română, prin Birourile de Asistență socială din București și Alba Iulia, în perioada 1 mai – 30 decembrie 1999. Datele obținute au stat la baza elaborării și a altor programe coerente de asistență socială adresate copilului delinvent.

Studiul s-a realizat prin interviuarea a 70 de copii și adolescenți care se aflau internați în acea perioadă în Centrul social pentru copiii străzii „Sfânta Macrina” din București (39), respectiv erau în detenție la Penitenciarele Aiud (21) și Jilava (10). Principalii indicatori ai familiilor din care provin copiii s-au referit la: *a.* situația juridică a cuplului; *b.* părinți – nivelul studiilor, ocupația, antecedente penale, climatul în cadrul familiei, conduite agresive între părinți, manifestări violente ale părinților față de copii, numărul de frați și surori; *c.* date referitoare la copil: vârsta, situația școlară, motivul pentru care se află în detenție sau internat în centrul social, motivul pentru care a fugit de acasă, atitudinea față de propria situație, planuri de viitor.

Din rezultatele obținute menționăm următoarele aspecte importante pentru asistentul social în ceea ce privește stabilirea tipului de intervenție în sprijinul copiilor:

- 29 dintre copii provin din familii legal constituite, dar care în fapt prezintă grave carențe educaționale și de comunicare între membrii familiei. De asemenea, în aceste familii copilul nu beneficia de climatul afectiv securizant și nici de suportul moral al părinților necesar dezvoltării sale armonioase psihice și fizice.

- Mare parte dintre familii, adică un număr de 48 din cele 70 investigate, se caracterizau prin relații conflictuale, tensionate între părinți, însoțite de violență fizică asupra mamei și rele tratamente aplicate copilului. În 19 dintre aceste familii violența este însoțită de consumul excesiv de alcool în rândul taților.

- În perioada de detenție sau de internare într-un centru de recuperare, relația copilului cu familia nu numai că nu se ameliorează, ci dimpotrivă, se deteriorează și mai mult. Astfel, 35 dintre copii au în această perioadă sporadic relații cu familia, fiind vizitați de către părinți o dată sau de două ori, iar 21 dintre copii au întrerupt orice fel de legătură cu familia.

- Majoritatea copiilor aveau un nivel redus de școlarizare, necorespunzător vârstei. Dintre copiii de vârstă școlară, 43 au înregistrat abandon școlar cu mult timp înainte de a fi internați în instituțiile respective. Pondere cea mai mare o reprezintă copiii care au absolvit între 1 și 4 clase (35 de copii), iar ceea ce atrage atenția în mod îngrijorător este faptul că fenomenul abandonului școlar înregistrează amploare și gravitate în rândul copiilor cu vârsta de 17 ani.

- Nivelul scăzut de pregătire școlară și profesională al părinților, majoritatea dintre aceștia fiind absolvenți de școală generală, și având o pregătire profesională

scăzută, 32 dintre mame și 28 dintre tați efectuau munci necalificate, slab retribuite și cu stabilitate redusă, fapt ce a condus la o situație economică precară, cu implicații asupra nivelului de trai, dar și al preocupării pentru educație școlară și pregătire profesională a copilului. Se remarcă faptul că 29 dintre mamele și 34 dintre tații copiilor intervievați nu aveau nici o ocupație în momentul în care copilul a săvârșit fapta penală sau a abandonat familia, această situație constituind un exemplu negativ pentru copiii care adoptă aceeași atitudine față de muncă și responsabilitate pentru familie. Așadar, nivelul socioeconomic scăzut este o caracteristică generală a majorității familiilor din care provin copiii delincvenți, problemele socio-economice fiind cele care au accentuat starea de dezorganizare a familiei, pe fondul climatului permanent conflictual și al carențelor educaționale ale părinților.

Prezentăm în continuare câteva dintre *activitățile de asistență socială* ce au fost derulate sau urmează a se derula *în sprijinul copilului delincvent*.

A. ACTIVITĂȚI DE SUPT ÎN VEDEREA DEPĂȘIRII SITUAȚIILOR DE CRIZĂ ȘI REINTEGRĂRII ÎN FAMILIE ȘI SOCIETATE

1. Consiliere și asistență acordată copilului atât pe durata derulării procesului, cât și pe perioada executării măsurii luate împotriva lui ca urmare a faptei săvârșite. Aceste activități se realizează de către asistentul social și au ca obiective: oferirea tuturor informațiilor, referitoare la caracteristicile copiilor și la mediul familial din care provine, necesare în individualizarea pedepsei; conștientizarea de către copil a gravității faptei săvârșite; acceptarea măsurilor luate, precum și acceptarea participării la programul de reeducare ca fiind un lucru benefic pentru viitorul lui, evident în funcție de nevoile și caracteristicile specifice fiecărui copil; facilitarea reluării sau a îmbunătățirii relației cu propria familie, în scopul pregătirii reînțelegerii familiale după liberare, respectiv externarea din centrele de reeducare.

Copilul ajuns în centrele de reeducare sau în penitenciare are nevoie de cineva de încredere în fața căruia să se destăinuie și cu care să caute soluții la problemele sale. Practica a dovedit că asistentul social este cel care-l poate sprijini pe copil sau adolescent să înțeleagă și să rezolve împreună trăirile lui sufletești. După o perioadă de consiliere, atitudinile și comportamentul copiilor s-au îmbunătățit, aceștia și-au schimbat modul de percepere a propriilor capacități, imaginea de sine, precum și modul de relaționare și comunicare cu cei de aceeași vârstă cu ei, dar și cu adulții. Acest lucru s-a putut obține pentru că asistentul social nu a impus nimic copilului, ci ținând cont de caracteristicile și nevoile specifice vârstei lui și situației în care se află, l-a antrenat pe copil în rezolvarea propriei probleme, în descoperirea tuturor valențelor și resurselor de care acesta dispune, în identificarea soluțiilor alternative, precum și în evaluarea lor și selectarea celei considerate a fi cea mai potrivită.

2. Consilierea copilului sau adolescentului în vederea pregătirii sale pentru reintegrarea în familia proprie. În cadrul acestei activități, asistentul social îl învață pe copil să trăiască și să accepte normele microgrupului social din care face parte la

un moment dat, și, în special, ale celui familial. Copilul este informat și ajutat să înțeleagă condițiile care i-au determinat pe părinți să adopte anumite atitudini sau comportamente față de el în anumite situații, precum și faptul că există posibilitatea ca în viața familiei să apară o perioadă grea care creează dificultăți în creșterea și educarea copilului de către părinți. În același timp, copilul este ajutat să înțeleagă că este posibil ca și părinții să greșească în anumite momente ale vieții lor, dar că aceștia sunt în stare să-și recunoască greșeala și să revină asupra ei, oferindu-i copilului reîntors în familie dragostea lor necondiționată. De asemenea, un lucru important cu care este deprins copilul se referă la faptul că într-o familie este absolut necesar ca toți membrii ei să se cunoască și să se respecte reciproc unii pe ceilalți, iar pentru aceasta este necesar să existe între ei o comunicare deschisă și directă.

3. Programe educative și de consiliere adresate părinților copiilor delincvenți. Pentru ca reintegrarea copilului în propria familie să se realizeze în bune condiții și să aibă ulterior efecte pozitive asupra copilului, este nevoie să se intervină și asupra familiei. În acest sens, asistentul social împreună cu părinții identifică, chiar în mediul familial, resursele necesare îmbunătățirii climatului familial și asigurării condițiilor adecvate dezvoltării armonioase a copilului. Există și situații în care părinții cunosc aceste resurse, dar singuri nu reușesc să le valorifice în modul cel mai eficient pentru a depăși situația de criză. De aceea, programele de consiliere și asistență adresate copilului delincvent sunt dublate de programe de intervenție socio-educativă pentru părinți, care să dezvolte competențele și abilitățile educative ale părinților și să amelioreze potențialul socializator parental. De asemenea, în cadrul acestor programe ei sunt învățați să devină sau să redevină părinți capabili să-și asume responsabilitățile, să-și cunoască și să-și înțeleagă proprii copii. În același timp, sunt determinați să conștientizeze faptul că un copil care a părăsit familia, din cauza lipsei sau rupturii legăturilor afectiv-emoționale cu părinții, este un copil a cărui dezvoltare psihosomatică armonioasă a fost pusă în pericol și care va întâmpina mari dificultăți de integrare socială și relaționare interumană.

4. Programe de informare și educare a comunității în scopul mobilizării acesteia în favoarea copilului delincvent și implicării efective în procesul de reintegrare socială a acestei categorii de copii. Familia, fiind parte componentă a comunității, interacționează cu alte grupuri sociale, cu alți agenți de socializare și educație, organisme culturale, asociații care să ofere modele, norme și valori, să oblige familia la o anumită atitudine, dar în același timp să o sprijine în eforturile ei de integrare și adaptare la cerințele sociale. Comunitatea pretinde respectarea anumitor norme, reguli și „sanționează” atunci când comportamentul copiilor nu este corespunzător, adoptând atitudini negative, de la indiferență la respingere și marginalizare a copilului și familiei acestuia. Astfel, comunitatea nu „oferă” nimic în sprijinul familiilor defavorizate, mai mult chiar, adâncește ruptura deja existentă între ea și familia respectivă, micșorând șansele de integrare socială a copiilor ce provin din aceste familii. De aceea este necesar ca familia să fie deschisă influențelor exterioare, nu numai pentru a contribui la progresul comunității în care

este integrată, dar și pentru a primi în schimb suportul și ajutorul pe care este îndreptățită să le primească.

În acest sens, campaniile de informare și educare acționează asupra cunoștințelor, atitudinilor, practicilor și convingerilor comunității privind drepturile copilului delincvent și mijloacele de apărare a acestora. Însă, mesajele transmise în campania de informare nu vor fi suficient de convingătoare și de eficiente pentru a încuraja schimbări de atitudini și, în final, schimbări de comportament, dacă nu vor fi însoțite de politici și servicii sociale adecvate destinate familiei și copilului.

B. ASISTENȚĂ SOCIALĂ ȘI PEDAGOGICĂ ÎN VEDEREA INTEGRĂRII ȘCOLARE ȘI PROFESIONALE A COPILULUI DELINCVENT

1. Programe de consiliere și asistență în vederea integrării sau reintegrării școlare a copilului delincvent. În adaptarea școlară copiii delincvenți au înregistrat deficiențe manifestate în moduri diferite, ca de exemplu: aversiune față de învățatură, absența autocontrolului în procesul instructiv, toleranță scăzută la frustrare, imposibilitatea organizării raționale a activității, nesiguranță, teamă, neîncredere în forțele proprii, complexe de inferioritate. Pentru a se realiza integrarea școlară a acestor copii este necesară, în primul rând, adaptarea lor școlară concretizată prin modificarea atitudinii față de pregătirea școlară, conștientizarea importanței acesteia pentru viitorul său, modelarea personalității copilului față de cerințele instituționale ale școlii, dezvoltarea capacității de integrare în grupul de copii, precum și realizarea acordului între individ și școală.

De asemenea, asistentului social îi revine rolul de a identifica și de a interveni în situațiile în care se înregistrează deficiențe în educația sau adaptarea școlară a copiilor, încă de la cele mai mici vârste. Pentru a preveni apariția unor modificări psihocomportamentale ca absenteism, abandon școlar, agresivitate în rândul copiilor, se impune realizarea unei identificări adecvate a cauzelor generatoare de inadaptare școlară (de la identificarea diferitelor afecțiuni somatice și psihice, la carențele educaționale ale părinților) și a unei intervenții corespunzătoare prin programe de asistență și consiliere adresate atât copiilor, cât și părinților și profesorilor.

2. Programe de consiliere și asistență în vederea integrării profesionale a adolescentului după liberare sau externare. În cadrul activității de integrare profesională a adolescentului predelincent sau care deja a executat o pedeapsă privativă de libertate în urma săvârșirii unei infracțiuni, asistentul social are un rol multiplu, și anume: de educator, de consilier, de intermediar între adolescent și societate, precum și de pledant în favoarea drepturilor adolescentului.

Așa cum se precizează în Regulile minime ale Națiunilor Unite pentru apărarea minorilor privați de libertate, aprobate în anul 1990, munca „trebuie să fie considerată întotdeauna ca un instrument de educație și un mijloc de a insufla minorului respectul de sine... și nu de a fi impusă ca o sancțiune disciplinară”. De aceea, activitatea de educație a adolescentului în vederea integrării sale profesionale are ca obiective: dezvoltarea capacității de autocunoaștere și

autoevaluare obiectivă privind atât calitățile și defectele, cât și aptitudinile și înclinațiile adolescentului; înțelegerea valorii aptitudinilor, a motivației, interesului, dar în egală măsură și înțelegerea valorii muncii în obținerea succesului profesional, astfel încât adolescentul să fie motivat pentru muncă; ajutor în perfecționarea unor înclinații ale adolescentului, prin orientarea acestuia spre forme de învățământ care să-i dezvolte aceste înclinații; conștientizarea și înțelegerea importanței legăturii între individ și societate, precum și a valorilor morale, estetice, religioase, culturale pentru viața individului.

În ceea ce privește activitatea de consiliere, aceasta are următoarele obiective: conștientizarea de către adolescent a cerințelor unei anumite profesii privind aptitudinile, perseverența, solicitarea, răspunderea; raportarea adolescentului la cerințele profesiei și ale locului de muncă în funcție de caracteristicile sale; acordarea sprijinului necesar în cunoașterea posibilităților de informare și a agenților de consultanță privind oferta locurilor de muncă; informarea adolescentului cu privire la posibilitățile de pregătire sau recalificare profesională.

Pentru a facilita integrarea profesională a tânărului, asistentul social va avea discuții prealabile cu managerii diferitelor instituții care solicită forță de muncă și va însoți pe adolescent la angajare sau la interviu. Discuțiile prealabile au ca scop modificarea opiniei managerilor în ceea ce privește aptitudinile, caracteristicile și comportamentul adolescenților cu antecedente penale. Consilierea adolescentului va continua și după angajare, o perioadă de 3-6 luni, până la deplina adaptare la noile condiții și cerințe la care acesta trebuie să facă față.

3. Realizarea unor rețele de suport la nivel de comunitate care să sporească șansele de integrare a copilului sau adolescentului. Pledoaria în favoarea adolescentului, despre care am menționat mai înainte, va continua pentru a modifica atitudinea și mentalitatea societății în general, cu privire la posibilitățile de integrare profesională a adolescenților delincvenți. În acest sens, este necesară dezvoltarea unor servicii la nivelul comunității, care să se ocupe de problemele legate de educația, pregătirea profesională și încadrarea în muncă a copiilor și adolescenților liberați sau externați, astfel încât să se asigure integrarea socială a acestora, iar pentru asistenții sociali și alți specialiști, care vor lucra cu această categorie de copii și adolescenți, organizarea unor cursuri de pregătire și a unor ateliere, punându-se accent pe problemele de consiliere, deprinderile de comunicare și viață socială, precum și de conștientizare și mobilizare a comunității.

C. ASISTENȚĂ SOCIALĂ POST-DETENȚIE, RESPECTIV POST-EXTERNARE CARE SĂ SPRIJINE INTEGRAREA SOCIO-PROFESIONALĂ A ADOLESCENȚILOR PROVENIȚI DIN PENITENCIARE ȘI CENTRE DE REEDUCARE

1. Instituirea unor proceduri de urmărire a modului în care se realizează integrarea socială și profesională a copiilor și adolescenților proveniți din centre de reeducare și penitenciare, proceduri care să permită elaborarea unor strategii la nivel local sau național de prevenire a delincvenței juvenile, precum și completarea și modificarea cadrului legislativ în acest domeniu.

2. Programe de educare a societății în direcția asumării responsabilității sociale în vederea supravegherii și urmăririi evoluției comportamentale a copiilor și adolescenților liberați, respectiv externati.

III. ROLUL ASISTENȚEI SOCIALE ÎN PREVENIREA DELINCVENȚEI JUVENILE

Delincvența juvenilă este un fenomen complex care a înregistrat o amploare deosebită în ultimul timp în țara noastră, și de aceea, nu este suficientă doar cunoașterea cauzelor și a motivațiilor individuale de trecere la act, a contextului social, economic, cultural în care se realizează, ci, trebuie găsite măsuri eficiente de prevenire a acestui fenomen. Unul dintre instrumentele ce vor sta la baza elaborării acestor măsuri de prevenire îl reprezintă Principiile directoare ale Națiunilor Unite pentru prevenirea delincvenței juvenile elaborate de Serviciul de prevenire a crimei și justiție penală, aprobate în decembrie 1990 de Adunarea Generală a Națiunilor Unite, numite „Principiile de la Riad”, după numele orașului din Arabia Saudită, unde a avut loc în 1988 o reuniune internațională a specialiștilor care a adus proiectului inițial îmbunătățiri importante.

În cadrul acestor Principii se precizează, încă de la început, că tinerii trebuie să aibă un rol activ ca parteneri în societate, deoarece „dedicându-se unor activități legale și utile societății, și plasându-se în privința aceasta și a vieții într-o perspectivă umanistă, tinerii pot să dobândească o mentalitate necriminogenă”.

De asemenea, sunt semnalate o serie de procedee destinate să susțină eforturile pentru a preveni delincvența juvenilă: metodele folosite să fie adaptate în mod special pentru „a reduce motivarea, nevoia și ocaziile de a comite infracțiuni și a elimina condițiile care permit un astfel de comportament”; adoptarea unor metode care „să permită reducerea în mod eficient a posibilităților de comitere a actelor delictuale”; conștientizarea faptului că „ținuta și comportamentul unui tânăr care nu sunt conforme cu normele și valorile sociale generale sunt adesea relevate de procesul de maturizare și de creștere și tind să dispară în mod spontan la cea mai mare parte a indivizilor o dată cu ajungerea la vârsta adultă”; luarea în considerare a faptului că dacă un tânăr este categorisit ca „deviant, delincvent sau predelincent” acesta va dezvolta mai des „un comportament în mod sistematic criticabil”; implicarea tinerilor în procesele de prevenire a delincvenței; recrutarea, la toate nivelurile, unui personal specializat în domeniul delincvenței juvenile; renunțarea la instituționalizarea tinerilor „din stradă” și oferirea unor oportunități legale de continuare a studiilor, găsirea unui loc de muncă sau atunci când este cazul la găsirea unei familii.

Principiile directoare de la Riad ating anumite capitole ale politicii sociale, cum ar fi: familia, educația, comunitatea, procesul de resocializare, legislația și aplicarea justiției pentru minori. În ceea ce privește intervenția asistenței sociale, principalele activități ce pot fi întreprinse în domeniul prevenirii delincvenței juvenile trebuie să vizeze familia, copilul și comunitatea.

A. ACTIVITĂȚI ÎN SPRIJINUL FAMILIEI

Familia este recunoscută și în „Principiile de la Riad”, ca fiind „unitatea centrală responsabilă de socializarea primară a copiilor”, de aceea, familia merită o mai mare atenție la nivelul statului și al comunității, menționându-se în acest sens că „ar trebui să fie făcute eforturi din partea puterilor publice și a organismelor sociale pentru a menține integritatea familiei, statul ar trebui să asigure asistența socială necesară părinților care au nevoie să aplaneze situațiile de instabilitate sau de conflict, iar societatea are responsabilitatea de a ajuta familia pentru a asigura îngrijirea și apărarea copiilor și pentru a asigura sănătatea fizică și mentală”⁴.

Dintre activitățile de asistență socială ce pot fi întreprinse în sprijinul familiei menționăm următoarele:

1. Programe de identificare, înregistrare și îndrumare a familiilor cu risc (cu venituri foarte reduse și copii minori în îngrijire, monoparentale, în care unul sau ambii părinți sunt șomeri, pensionari sau cu handicap, familii în care se înregistrează violență, alcoolism, promiscuitate, comportamente deviante), la nivelul comunității. În susținerea acestor programe trebuie să fie implicate atât serviciile de specialitate din cadrul administrației publice locale și instituțiile ce deservește comunitatea, cum ar fi școala și Biserica, cât mai ales, microgrupuri ce alcătuiesc comunitatea: vecini, rude, prieteni, astfel încât să se poată crea o rețea de suport la nivel comunitar pentru această categorie de familii.

Asistența socială asigurată de Biserica Ortodoxă, prin structurile sale de specialitate care se adresează familiei, are un caracter preventiv, acțiunile fiind îndreptate spre depistarea anticipată a factorilor care pot pune în pericol familia sau copiii din aceste familii. Obiectivele intervenției asistentului social asupra familiei le reprezintă sprijinirea acesteia pentru a se autosusține, încurajarea ei spre a-și dezvolta resursele care să-i asigure normala integrare în comunitate și societate, consiliere în scopul consolidării funcțiilor sale. Un astfel de program derulează, de exemplu, Sectorul „Diaconia” al Patriarhiei Române, care în perioada 1 martie 1999 – 30 septembrie 2000 a acordat ajutoare materiale și financiare, consiliere juridică gratuită, consultații medicale și medicamente gratuite unui număr de 100 familii defavorizate, iar 75 de copii de vârstă școlară din aceste familii care erau în prag de abandon școlar și înregistrau comportamente deviante (violență asupra colegilor de școală, absenteism ridicat, preferând să-și petreacă ziua pe stradă, limbaj vulgar la adresa profesorilor) au beneficiat de consiliere, de meditații gratuite la principalele obiecte de studiu, programe educativ-culturale (cercuri de pictură și muzică, excursii, tabere) la care au participat și alți copii din comunitate. După aproximativ un an de zile, acești copii s-au integrat în colectivitatea școlară, modificându-și atitudinea față de școală, au obținut note bune la obiectele de studiu la care la început erau corigenți, unii dintre ei susținându-și examenul de capacitate și fiind în prezent liceeni, și cel

⁴ Principiile directoare ale Națiunilor Unite pentru prevenirea delinvenței juvenile – Principiile de la Riad.

mai important, copiii au dobândit abilitățile necesare comunicării și relaționării cu persoanele adulte și cele de aceeași vârstă cu ei.

2. Dezvoltarea de servicii sociale comunitare, care să sprijine familiile vulnerabile, marginalizate pentru a depăși situațiile de criză în care se află. Astfel, în fiecare oraș, cel puțin, ar fi necesar să se înființeze adăposturi pentru mamă și copil victime ale violenței domestice, centre de consiliere psihologică și juridică pentru femeile maltratate și alungate din propria familie, precum și centre de intervenție în caz de urgență, deservite de asistenți sociali specializați în consilierea familiei și reprezentanți ai poliției care, prin utilizarea unor tehnici adecvate, să poată interveni imediat în cazul plângerilor referitoare la violența domestică, chiar la locuința familiei respective.

În acest sens, Biroul de asistență socială al Patriarhiei Române are în curs de derulare un proiect privind înființarea și organizarea unui Așezământ social pentru mamă și copil aflați în dificultate, compus din două tipuri de servicii: Adăpost pentru mamă și copil victime ale violenței domestice în cadrul căruia persoanele asistate sunt găzduite pe o perioadă de maxim 6 luni de zile, până la îmbunătățirea relațiilor familiale și soluționarea crizei apărute în familie și Centru de zi pentru copii cu risc social, care acordă îngrijire pe timpul zilei copiilor ale căror familii naturale nu le asigură condițiile adecvate dezvoltării armonioase fizice și psihice, cu consecințe negative asupra integrării lor sociale.

3. Înființarea unor instituții specializate în controlul social al comportamentului copiilor și adolescenților și de analiză a condițiilor în care familia formează experiențe sociale copiilor, astfel încât familia să conștientizeze și să-și asume obligațiile pe care le au față de copii în ceea ce privește creșterea, îngrijirea și educarea lor.

B. ACTIVITĂȚI DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ DESTINATE COPIILOR

1. Programe de informare a copiilor și adolescenților cu privire la drepturile copilului, precum și la instituțiile responsabile în asigurarea respectării și sprijinirea copiilor în exercitarea drepturilor lor.

2. Programe de asistență a copiilor vulnerabili și defavorizați care provin din familiile cu risc. Obiectivul acestor programe este de a asigura accesul copiilor la educația școlară – ca singur mijloc de ameliorare a statutului social – și accesul la serviciile de asistență medicală.

3. Programe de asistență în socializarea copiilor pentru asigurarea accesului la servicii de recreere și socializare la nivelul comunității locale. Prin aceste programe se urmărește înființarea și organizarea unor cluburi pentru copii și adolescenți unde aceștia, împreună cu instructori-animatori, își petrec timpul liber în mod constructiv, îmbinând recreerea, distracția și jocul cu dobândirea unor cunoștințe de cultură generală, cu dezvoltarea abilităților pentru anumite activități practice, cu dobândirea capacității de a aprecia valoarea și frumosul.

4. Dezvoltarea unor servicii comunitare de îngrijire pe durata zilei, de îngrijire temporară și de îngrijire în perioadele de criză din viața unei familii.

Asemenea tipuri de servicii permit menținerea și îmbunătățirea relației copilului cu propria familie, dar în același timp, previn instituționalizarea copilului, oferă acestuia un mediu sportiv adecvat nevoilor specifice de dezvoltare fizică și psihică armonioasă; suplinește carențele familiei în îngrijirea și educarea copiilor și oferă familiei, care înregistrează dificultăți în asigurarea unei îngrijiri și educații corespunzătoare, suportul necesar depășirii perioadei de criză.

C. ACTIVITĂȚI LA NIVELUL COMUNITĂȚII

Un principiu important pentru eficientizarea asistenței sociale îl constituie descentralizarea activităților de asistență socială la nivelul administrației publice locale, cu participarea nemijlocită a societății civile, prin organismele neguvernamentale, a instituțiilor de cult sau persoanelor juridice și fizice. Munca socială la acest nivel are drept obiectiv îmbunătățirea calității relațiilor sociale ale întregii comunități. Asistentul social caută să determine cum anume multitudinea de grupuri separate, având activități independente, pot fi ajutate astfel încât să trăiască și să folosească resursele lor comune. În acest sens, sugerăm câteva din programele ce pot fi derulate în vederea sensibilizării și conștientizării comunității asupra problematicii sociale grave cu care se confruntă numeroși membri ai săi:

1. *Programe de conștientizare a opiniei publice în legătură cu diferite probleme privind protecția copilului și drepturile acestuia*, în scopul sprijinirii reformei în domeniul protecției copilului și politicilor sociale ce vizează întărirea rolului și capacității familiei de a-și asuma responsabilitatea pentru îngrijirea și educarea propriilor copii.

2. *Programe de promovare în interiorul societății a atitudinilor și comportamentelor sociale responsabile*, care să respecte dezvoltarea copilului și demnitatea acestuia și să înțeleagă consecințele negative – nu numai asupra copilului, ci chiar asupra comunității – a neglijării, abuzului sau exploatării copilului.

3. *Programe de consiliere și pregătire a comunității* în vederea asumării răspunderii de către aceasta și a creșterii rolului său de control asupra comportamentelor deviante ale copiilor, dar și a gradului de acceptare fără prejudecăți a tânărului delinvent reintors în familie.

4. *Programe pentru dobândirea sau dezvoltarea capacităților de relaționare și comunicare în cadrul comunității locale*, prin organizarea unor acțiuni permanente, cu participarea comună a familiilor cu copii delinvenți și a familiilor cu funcționalitate normală, în scopul creșterii rolului acestora în procesul instructiv-educativ și de reabilitare socială a copiilor cu comportament deviant și a celor care au executat o pedeapsă, ca urmare a săvârșirii unei fapte penale.

Însă, pentru ca acțiunile asistenței sociale întreprinse în scopul prevenirii delincvenței juvenile să aibă efecte pozitive și durabile în timp este necesară elaborarea unei politici sociale coerente, care să țină seama atât de realitățile actuale din România, cât și de modificările intervenite în structura și funcționalitatea familiei, dublată de o strategie națională de prevenire, care să acționeze direct asupra

cauzelor și să fie izvorul strategiilor individuale ale organismelor guvernamentale și nonguvernamentale care acționează în acest domeniu.

BIBLIOGRAFIE

1. ABRAHAM PAVEL, *Legislație în asistența socială*, București, Editura Național, 2000.
2. ADLER ALFRED, *Psihologia școlarului greu educabil*, București, Editura IRI, 1995.
3. •• *Adolescentul instituționalizat – Ghid de asistență socială*, București, Editura Per Omnes Artes, 1997.
4. BONNAFONT CLAUDE, *A vindeca delincvența prin dragoste*, trad. de Florian Gheorghe și Dan Sterian, în „Revista de știință penitenciară”, nr. 3–4 din 1990, p. 134–143.
5. BREZEANU ORTANSA, *Minorul și legea penală*, București, Editura ALL BECK, 1998.
6. •• *Cartea Albă a copilului*, România, 1998.
7. DAVIS REBECCA, SAUR WILLIAM, *Practica ocrotirii copilului. Asistența socială în România – manual pentru instructaj*, Holt International Children's Services.
8. GHEORGHE FLORIAN, *Penitenciarele britanice și rolul comunității în recuperarea celor care au încălcat legea*, în „Revista de știință penitenciară”, nr. 1–2 (13–14) din 1993, p. 75–83.
9. GILLES GRAHAM, *Rolul reintegrării sociale în pedepsirea infractorilor. O cheie a justiției mileniului trei?* în „Revista de știință penitenciară”, nr. 1 din 1995, p. 128–136.
10. •• *Recomandarea nr. R (87) 20 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei asupra reacției sociale la delincvența juvenilă*.
11. •• *Rezoluția 40/33 din 29 nov. 1985 – Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing)*.
12. STĂNOIU RODICA, *De la omul delincvent la delincventul potențial – o nouă perspectivă în prevenirea criminalității*, în „Studii de drept românesc”, nr. 2 din 1994, p. 141–151.

OBIECTIVE SOCIALE ȘI EDUCATIVE ALE PROCESULUI DE RESOCIALIZARE DIN CENTRUL DE REEDUCARE TG.-OCNA

CONSTANTIN ANGHELUȚĂ-BRATU

Eficiența procesului de resocializare și recuperare morală a delincvenților minori, internați în centrele de reeducare morală a fost, în general, mai puțin abordată în cercetarea sociologică românească.

Propunându-și ca obiective principale reeducarea, reorientarea și remodelarea individului deviant, orice proces de resocializare este similar unei *convertiri* normative și valorice, care impune o schimbare a modului de viață, schimbarea vechilor convingeri și deprinderi, asimilarea unor norme și valori dezirabile, concordante cu cele ale societății legitime.

Unii autori apreciază că, din punct de vedere al semnificației acestei noțiuni, resocializarea nu există ca atare, deoarece nici un proces de socializare (din cadrul familiei, al școlii sau grupului de prieteni) nu asigură, obligatoriu, dobândirea unor conduite socialmente dezirabile. De aceea, resocializarea nu este altceva decât o formă de corecție sau de ajustare a unor forme de socializare greșit orientate, de „dirijare a comportamentului individului spre scopuri sociale dorite și permise de societate”¹. În instituțiile corecționale, o asemenea formă de ajustare presupune controlul total asupra vieții individului sancționat cu o pedeapsă privativă de libertate, suprimarea vechilor deprinderi și obiceiuri, anularea statuturilor avute în trecut, aplicarea unor pedepse, crearea unor noi raporturi de referință și a unor noi forme de comportament².

1. PREVEDERI LEGALE CU PRIVIRE LA REGIMUL DE RESOCIALIZARE ÎN DETENȚIE A MINORILOR DELINCVENȚI

În România, procesul de resocializare instituțională a minorilor supuși regimului de detenție este reglementat de acte normative elaborate încă din timpul

* Cu excepția unor studii efectuate de dr. Dan Banciu și dr. Sorin M. Rădulescu de la Institutul de Sociologie al Academiei Române și de specialiștii din Direcția Generală a Penitenciarelor, această problemă n-a constituit un obiectiv prioritar de cercetare pentru sociologi.

¹ Conform cu Tiberiu Bogdan, *Literatură științifică actuală și problemele teoretice și aplicative ale resocializării în timpul detenției*, în vol. *Perfecționarea activității de reeducare și reintegrare socioprofesională a minorilor și tinerilor care execută sancțiuni privative de libertate*, București, Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului, 1981, p. 329. Vezi, de asemenea, Dan Banciu, Sorin M. Rădulescu, Marin Voicu, *Introducere în sociologia devianței, Teorie-practică-prevenire socială*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 25.

² Gh. Nistoreanu, C. Păun, *Criminologie*, București, Editura Europa-Nova, 1996, p. 217.

sistemului comunist, cum sunt, de pildă, Legea nr. 3/1970, Decretul nr. 545/1972 și Decretul nr. 218/1977. Cu toate imperfecțiunile lor, aceste acte normative stabilesc principalele repere ale procesului de resocializare în mediul corecțional, în funcție de următoarele criterii: *a.* gradul de pericolozitate și natura infracțiunii comise; *b.* prezența sau absența inerției: acte delincvente comise spontan, intenționat, premeditat sau fără intenție; *c.* numărul de infracțiuni comise infracțiune primară sau recidivă; *d.* gradul de normalitate psihică: bolnav psihic sau normal (sănătos) psihic; *e.* gradul de responsabilitate: perfect responsabil, intelect redus, dezorganizare juridică; *f.* motivația delictului principal: predominant extrinsecă (interesul principal este orientat spre atingerea unor scopuri, de exemplu intrarea în posesie a unor bunuri) și predominant intrinsecă (interesul principal este orientat spre aspectele de conținut ale activității antisociale).

În funcție de aceste criterii, actele normative menționate, precum și Codul Penal, stabilesc o serie de sancțiuni cu caracter resocializator pentru acei minori, cu vârstă cuprinsă între 14 și 18 ani, care au comis cu *discernământ* o faptă sancționată de lege.

Legea prevede patru măsuri educative: *a.* mustrarea (art. 102 C.P.); *b.* libertatea supravegheată (art. 103 C.P.); *c.* internarea într-un centru de reeducare (art. 104, C.P.); *d.* internarea într-un institut medical-educativ (art. 105, C.P.). Ultima măsură are caracter special, fiind atât o măsură educativă privativă de libertate, dar și o măsură de tratament medical.

Conform art. 109 din C.P., pedepsele aplicate minorilor sunt: amenda și închisoarea pe o perioadă cuprinsă între 2 și 5 ani. Atunci când a săvârșit infracțiuni deosebit de grave, minorul este internat într-un centru de reeducare (art. 104, C.P.).

1.1. INTERNAREA ÎNTR-UN CENTRU DE REEDUCARE

Este o măsură educativă, privativă de libertate, ce ar consta în internarea minorului infractor, pe o durată nedeterminată, dar care nu poate dura, de regulă, decât până la împlinirea vârstei de 18 ani. Legea prevede totuși că, la data când minorul devine major, instanța poate dispune prelungirea internării pe o durată de cel mult doi ani, dacă este necesară pentru realizarea scopului internării (de exemplu, pentru însușirea unei pregătiri profesionale).

Legea prevede, de asemenea, posibilitatea executării măsurii educative prin liberarea minorului înainte de a deveni major. Potrivit dispoziției din art. 107 C.P., după un an de la data internării minorului în centrul de reeducare, dacă el a dat dovezi temeinice de îndreptare, de sânguință la învățătură și la însușirea pregătirii profesionale, instanța poate dispune liberarea înainte de a deveni major.

1.2. RECIDIVA

Dacă, în perioada liberării, minorul are o comportare necorespunzătoare se poate dispune revocarea liberării și reinternarea lui în centrul de reeducare.

În cazul în care minorul săvârșește din nou, în perioada internării sau în aceea a liberării, înainte de a deveni major, o infracțiune pentru care se apreciază că este

necesară aplicarea pedepsei închisorii, instanța revocă măsura liberării și menține internarea până la majoratul acestuia.

Dacă, însă, nu este necesară aplicarea unei pedepse, instanța revocă internarea minorului.

2. CARENȚE ALE LEGISLAȚIEI ACTUALE CU PRIVIRE LA SANȚIONAREA CU PEDEPSE PRIVATIVE DE LIBERTATE A MINORILOR

Despre actele juridice care reglementează azi modalitățile de executare a pedepselor cu închisoarea s-a vorbit mult în ultimii ani. S-a spus că ele reprezintă o încercare simplistă de îmbinare a reglementărilor ONU cu reprezentările interne.

Acestea din urmă au numeroase carențe. De exemplu, nu este reglementată corespunzător repartizarea celor ce urmează să execute pedeapsa privativă de libertate, nefăcându-se examenele medicale necesare sau neținându-se cont de ele.

Legile existente nu stabilesc acreditarea unor judecători și procurori la închisori, abilitați să verifice modul în care se respectă legea și nici nu prevăd înființarea unor tribunale speciale pentru minori ori specializarea unor judecători în delinvența juvenilă – așa cum există în toate țările civilizate.

În privința muncii, actuala lege prevede că activitățile utile au un caracter educativ (art. 5, alin. 1: *reeducarea se realizează prin muncă*). O prevedere ulterioară stabilește însă că programul de muncă al deținutului nu poate depăși 12 ore. În aceste condiții – dacă mai adăugăm și timpul de deplasare până la locul de muncă și înapoi – pedeapsa privativă de libertate se transformă într-un fel de muncă silnică, pentru celelalte activități cultural-educative, nemairămânând decât foarte puțin timp.

Prin articolul 20, cenzura legalizată, corespondența este urmărită pentru a stabili care are conținut corespunzător și care nu. Legea nu prevede nici obligativitatea avizului medicului în cazul sancțiunilor cu izolarea și nici intervenția procuraturii, permițând astfel tot felul de abuzuri.

În privința dreptului fundamental al oricărui individ de a-și exercita în forme adecvate credința religioasă, legea nu prevede nimic, situație ce a dus de multe ori la interzicerea practicării credințelor religioase în locurile de detenție.

Nefiind precizată ideea că executarea pedepsei trebuie să se facă în locuri de deținere cât mai apropiate de domiciliul condamnatului, s-a permis, astfel, plasarea unor deținuți în locuri cât mai depărtate, împiedicându-se contactul cu familia – sursa fundamentală în procesul de reeducare.

Desființarea Institutului Medico-Educativ de la Lugoj, care se ocupă de infractorii minori cu grave deficiențe fizice și psihice, a permis ca aceștia să fie ținuți la un loc cu sănătoșii mental, împiedicând procesul reeducativ. La fel, ne separarea minorilor pe vârste și pe infracțiuni a făcut să fie cazați la un loc atât cei cu infracțiuni ușoare, cât și cei cu infracțiuni grave. Absența unor articole în lege care să prevadă necesitatea existenței unor segregări între minori, în funcție de diferite criterii, a făcut ca tratamentul lor să nu se desfășoare în funcție de individualitatea fiecăruia – principiu fundamental în reeducare –, ci global și cu efecte din cele mai neplăcute.

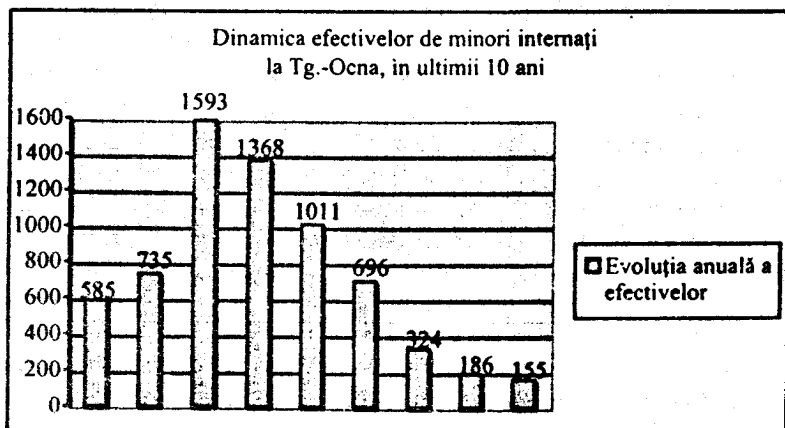
De asemenea, absența în lege a unor articole referitoare la asistența socială a celor eliberați a făcut ca asemenea activități de supraveghere și îndrumare post-penală să fie rare sau inexistente, nefiind nimeni însărcinat cu ele.

Carențe ale prevederilor legale sunt numeroase. Aspecte importante ale reeducării și drepturilor fundamentale ale minorilor sunt nespecificate sau doar vag amintite. Inexistența unei legi clare și complete, precum și a unor organisme însărcinate cu supravegherea aplicării ei, au adus penitenciarele pentru tineri și școlile de reeducare în situații critice. Convinse că au fost puse de societate să-i pedepsească pe infractori și să o apere de aceștia, multe cadre au înclinat spre aspectul coercitiv și spre latura de siguranță și securitate a instituțiilor și foarte puțin spre aspectul reeducativ și spre „deschiderea” penitenciarelor. Și în prezent sunt cadre care insistă pe necesitatea exercitării formelor de control punitive, pe disciplina severă și pe cenzurarea informațiilor. Până când legea nu va specifica în mod clar fiecare latură a procesului reeducativ, fiecare drept și fiecare obligație a deținuților, până când nu se va specifica principiul că tot ce nu e interzis e permis, astfel de mentalități vor continua să existe și să funcționeze, făcând ca pedeapsa să apară ca un gen de răzbunare „talionică” a societății contra deținutului, iar acesta să considere reeducarea sau resocializarea ca o nouă pedeapsă.

3. ETAPE ȘI DIRECȚII PRINCIPALE ALE ACTIVITĂȚII DE REEDUCARE A MINORILOR INTERNAȚI LA TG. OCNA

3.1. CATEGORII DE MINORI INTERNAȚI

În pofida carențelor legislative și a disfuncțiilor caracteristice oricărui mediu carceral, procesul de reeducare, desfășurat la centrul cu acest profil din Tg.-Ocna, urmărește ca obiectiv principal resocializarea minorilor internați pentru comiterea unor fapte penale. Dinamica internărilor în Centru a avut o curbă ascendentă și apoi descendentă, de la un număr de 585 minori în anul 1989 la 1593 minori internați în 1991, sau de la 1 368 internați în 1992 până la circa 150-160 minori internați în ultimii 3-4 ani (vezi graficul 1).

Principalele delikte sau infracțiuni comise de minorii internați la Centrul de Reeducare din Tg.-Ocna sunt redată în tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1

Totalul efectivelor de minori internați în ultimi 10 ani la Centrul de Reeducare din Tg.-Ocna în funcție de categoriile de delikte sau infracțiuni comise.

CATEGORII DE DELIKTE ȘI INFRACȚIUNI	% din totalul minorilor internați
Furt din avutul particular	33,8
Tălhărie, agresiuni fizice	22,7
Furt din avutul public	20,1
Viol	14,8
Omor	6,0
Lovitură cauzatoare de moarte	2,1
Altele (ultraaj, perversivni sexuale etc.)	0,5
TOTAL	100

Categoriile de delikte sau infracțiuni mai frecvente pentru care minorii au fost și sunt în continuare internați sunt: furturile (din avutul particular sau public), actele de tălhărie sau de agresiune fizică, inclusiv violurile.

În ceea ce privește vârsta minorilor și situația lor familială la data internării (vezi tabelul nr. 2), predomină categoriile de minori care au vârsta de peste 16 ani, provenind, în majoritate, din familii structurate. Astfel, în tabelul nr. 2 peste 70% din minorii internați provin din familii structurate, circa 12% provin din familii destructurate (în special cele în care tatăl este absent), iar restul provin din Case de Copii.

Tabelul nr. 2

Structura efectivelor de minori internați în funcție de situația familială și vârstă

Situația familială	Vârsta minorilor internați		Total %
	14-16 ani	17-19 ani	
Familie structurată	10,6	89,4	70,6
Familie destructurată:	42,4	57,6	21,5
(fără mamă)	(44,5)	(55,5)	(7,3)
(fără tată)	(34,0)	(66,0)	(12,4)
(fără ambii părinți)	(92,8)	(7,2)	(1,8)
În grija unui tutore	-	-	-
Proveniți de la Casele de Copii	35,7	64,3	7,9
TOTAL	19,4	80,6	100

Majoritatea celor internați (52%) au fost sancționați cu privarea de libertate pe o durată cuprinsă între 4-5 ani (vezi tabelul nr. 3). Asemenea sancțiune este aplicată, mai frecvent, categoriilor de minori care au depășit vârsta de 16 ani, incluzându-se în intervalul de vârstă 17-19 ani.

Tabelul nr. 3**Durata internării în funcție de vârsta minorilor internați**

Durata internării	Vârsta minorilor		Total (%)
	14-16 ani	17-19 ani	
Între 2-3 ani	20,7	79,3	48,0
Între 4-5 ani	18,2	81,8	52,0
TOTAL	19,4	80,6	100

3.2. ETAPE PRINCIPALE ALE PROCESULUI DE REEDUCARE

Potrivit actelor normative și experienței acumulate de Centrul de Reeducare, în acțiunea de reeducare se disting trei etape fundamentale: 1. de internare, observare și repartizare în colective școlare; 2. de reeducare propriu-zisă; 3. de pregătire a liberării în vederea reintegrării socio-profesionale.

În cadrul acestor etape se are în vedere realizarea mai multor obiective, prin forme și mijloace educative variate, toate având ca scop recunoașterea și pregătirea minorilor pentru a fi redați societății ca cetățeni utili.

3.2.1. ETAPA INTERNĂRII, OBSERVĂRII ȘI REPARTIZĂRII ÎN COLECTIVE ȘCOLARE

I. Internarea. Din arestul poliției sau din secția de minori existentă în penitenciar, internarea minorilor are loc în baza unei hotărâri judecătorești, potrivit art. 2 și 3 din Decretul nr. 545/1972, prin care se dispune măsura educativă a internării într-un centru de reeducare. Centrul de reeducare are obligația de a comunica imediat instanței de judecată despre internarea minorilor respectivi.

Fiecare Centru are o secție de primire, unde sunt internați minorii delincvenți. Orice minor, la internare, are asupra sa dosarul personal cu următoarele acte: hotărârea judecătorească, certificatul de naștere, buletinul de identitate, ancheta socială efectuată de autoritatea tutelară, certificatul medical privind sănătatea minorului sau, după caz, buletinul de expertiză medico-legală, actul de școlarizare, care cuprinde situația școlară până la data întreruperii școlii, alte acte în legătură cu încadrarea în muncă și calificarea minorului.

Primirea minorilor nou internați se face de către asistentul social, care după identificarea minorului și verificarea legalității actelor de internare, îl prezintă directorului centrului de reeducare.

În discuțiile pe care le are cu minorii, acesta le aduce la cunoștință îndatoririle și drepturile ce le au pe timpul internării, măsurile disciplinare și recompensele ce li se pot aplica în conformitate cu Decretul nr. 545/1972.

După primire, minorii sunt supuși unui control parazitar și epidemiologic, sunt tunși, îmbăiați și repartizați în camere de carantină medicală, pe o perioadă cuprinsă între 21 de zile și 6 luni, separați de ceilalți minori, timp în care sunt examinați din punct de vedere medical și supravegheați în vederea adaptării lor la noile condiții de viață.

Echipamentul, banii și alte obiecte de valoare aparținând minorilor sunt depuse la magazia centrului, respectiv la casierie, pe toată durata internării și înapoiate minorilor în momentul liberării.

II. Observarea începe din prima zi de carantină medicală, când minorii sunt organizați pe grupe de învățătură și dormitoare, în vederea cunoașterii personalității lor și a orientării școlare și profesionale. În această perioadă minorii sunt supuși unor acțiuni complexe de observare și cunoaștere, pe baza unor metode specifice de examinare psiho-sociologică, prin aplicarea de teste pentru stabilirea gradului de inteligență (I2, I3, Raven, Test-inteligență tehnică, transmisie roți dințate), teste pentru depistarea aptitudinilor (Kraepelin, Toulusse-Pieron, „Praga”), teste de personalitate (Koch – testul arborelui, Lucher – test cu 8 culori, Eysenk – inventar de personalitate, Roottev – completarea frazelor, Woodworth – chestionar pentru investigarea tendințelor psihonevrotice).

Nivelul de cunoștințe de cultură generală este testat prin intermediul testelor de cultură generală în cadrul orelor de limba română, matematică, fizică etc.

Aceste activități se desfășoară după un orar zilnic, de către personalul repartizat să desfășoare activități în secția de primire, cum ar fi: profesori, educatori, maștri-instructori, psihologi, asistenți sociali, medici, asistenți medicali etc., locul de desfășurare este în săli de clasă, laboratoare, cabinete, ateliere etc. și aceste activități stau la baza orientării școlare și profesionale a minorilor.

Observațiile medicale sunt efectuate de către medicul centrului de reeducare. Toate datele semnificative cu privire la greutate, defecte de vedere, tatuaje, anumite boli de care minorul a suferit etc. sunt înregistrate în fișa medicală personală, care completează dosarul personal al minorului.

Educatorul, conform orarului, desfășoară cu minorii activități cultural-educative cum ar fi: audiții muzicale, vizionarea programelor tv, lectura individuală, citirea presei, activități de club (jocuri de șah, remy, tenis de masă). De asemenea, educatorul se ocupă de formarea deprinderilor gospodărești, igienice și a unui comportament adecvat al minorului.

Pentru orientarea școlară și profesională, minorilor le sunt prezentate de către un maestru-instructor, meseriile care se pot învăța în școală (strungar, lăcătuș, tâmplar, legumicultor, zootehnist, electrician etc.). În acest scop se au în vedere: vârsta, nivelul de școlarizare, aptitudinile, opțiunile minorilor, zona geografică de proveniență, posibilitățile de angajare în muncă. În funcție de acestea și de rezultatele examinării privind aptitudinile, minorii sunt îndrumați și ajutați să hotărască asupra a ceea ce vor face în etapa următoare – în centrul de reeducare.

III. Repartizarea are loc la finalul perioadei de carantină medicală, atunci când s-a ajuns la concluzia că minorul s-a adaptat la mediul existent în centrul de reeducare.

Propunerile de repartizare sunt făcute de către o comisie, formată din: directorul Centrului în calitate de președinte, directorul adjunct pentru învățământ, medicul, psihologul, maestrul-instructor, educatorul, profesorul – în calitate de membri. Propunerile de repartizare sunt consemnate într-un proces verbal și în fișa psiho-pedagogică a minorului, de către asistentul social, care este secretarul comisiei.

Tabelul nr. 3**Durata internării în funcție de vârsta minorilor internați**

Durata internării	Vârsta minorilor		Total (%)
	14-16 ani	17-19 ani	
Între 2-3 ani	20,7	79,3	48,0
Între 4-5 ani	18,2	81,8	52,0
TOTAL	19,4	80,6	100

3.2. ETAPE PRINCIPALE ALE PROCESULUI DE REEDUCARE

Potrivit actelor normative și experienței acumulate de Centrul de Reeducare, în acțiunea de reeducare se disting trei etape fundamentale: 1. de internare, observare și repartizare în colective școlare; 2. de reeducare propriu-zisă; 3. de pregătire a liberării în vederea reintegrării socio-profesionale.

În cadrul acestor etape se are în vedere realizarea mai multor obiective, prin forme și mijloace educative variate, toate având ca scop recunoașterea și pregătirea minorilor pentru a fi redați societății ca cetățeni utili.

3.2.1. ETAPA INTERNĂRII, OBSERVĂRII ȘI REPARTIZĂRII ÎN COLECTIVE ȘCOLARE

I. Internarea. Din arestul poliției sau din secția de minori existentă în penitenciar, internarea minorilor are loc în baza unei hotărâri judecătorești, potrivit art. 2 și 3 din Decretul nr. 545/1972, prin care se dispune măsura educativă a internării într-un centru de reeducare. Centrul de reeducare are obligația de a comunica imediat instanței de judecată despre internarea minorilor respectivi.

Fiecare Centru are o secție de primire, unde sunt internați minorii delincvenți. Orice minor, la internare, are asupra sa dosarul personal cu următoarele acte: hotărârea judecătorească, certificatul de naștere, buletinul de identitate, ancheta socială efectuată de autoritatea tutelară, certificatul medical privind sănătatea minorului sau, după caz, buletinul de expertiză medico-legală, actul de școlarizare, care cuprinde situația școlară până la data întreruperii școlii, alte acte în legătură cu încadrarea în muncă și calificarea minorului.

Primirea minorilor nou internați se face de către asistentul social, care după identificarea minorului și verificarea legalității actelor de internare, îl prezintă directorului centrului de reeducare.

În discuțiile pe care le are cu minorii, acesta le aduce la cunoștință îndatoririle și drepturile ce le au pe timpul internării, măsurile disciplinare și recompensele ce li se pot aplica în conformitate cu Decretul nr. 545/1972.

După primire, minorii sunt supuși unui control parazitar și epidemiologic, sunt tunși, îmbăiați și repartizați în camere de carantină medicală, pe o perioadă cuprinsă între 21 de zile și 6 luni, separați de ceilalți minori, timp în care sunt examinați din punct de vedere medical și supravegheați în vederea adaptării lor la noile condiții de viață.

Echipamentul, banii și alte obiecte de valoare aparținând minorilor sunt depuse la magazia centrului, respectiv la casierie, pe toată durata internării și înapoiate minorilor în momentul liberării.

II. Observarea începe din prima zi de carantină medicală, când minorii sunt organizați pe grupe de învățătură și dormitoare, în vederea cunoașterii personalității lor și a orientării școlare și profesionale. În această perioadă minorii sunt supuși unor acțiuni complexe de observare și cunoaștere, pe baza unor metode specifice de examinare psiho-sociologică, prin aplicarea de teste pentru stabilirea gradului de inteligență (I2, I3, Raven, Test-inteligență tehnică, transmisie roți dințate), teste pentru depistarea aptitudinilor (Kraepelin, Toulusse-Pieron, „Praga”), teste de personalitate (Koch – testul arborelui, Lucher – test cu 8 culori, Eysenk – inventarul de personalitate, Roottev – completarea frazelor, Woodworth – chestionar pentru investigarea tendințelor psihonevrotice).

Nivelul de cunoștințe de cultură generală este testat prin intermediul testelor de cultură generală în cadrul orelor de limba română, matematică, fizică etc.

Aceste activități se desfășoară după un orar zilnic, de către personalul repartizat să desfășoare activități în secția de primire, cum ar fi: profesori, educatori, maiștri-instruciori, psihologi, asistenți sociali, medici, asistenți medicali etc., locul de desfășurare este în săli de clasă, laboratoare, cabinete, ateliere etc. și aceste activități stau la baza orientării școlare și profesionale a minorilor.

Observațiile medicale sunt efectuate de către medicul centrului de reeducare. Toate datele semnificative cu privire la greutate, defecte de vedere, tatuaje, anumite boli de care minorul a suferit etc. sunt înregistrate în fișa medicală personală, care completează dosarul personal al minorului.

Educatorul, conform orarului, desfășoară cu minorii activități culturale-educative cum ar fi: audiții muzicale, vizionarea programelor tv, lectura individuală, citirea presei, activități de club (jocuri de șah, remy, tenis de masă). De asemenea, educatorul se ocupă de formarea deprinderilor gospodărești, igienice și a unui comportament adecvat al minorului.

Pentru orientarea școlară și profesională, minorilor le sunt prezentate de către un maestru-instructor, meseriile care se pot învăța în școală (strungar, lăcătuș, tâmplar, legumicultor, zootehnist, electrician etc.). În acest scop se au în vedere: vârsta, nivelul de școlarizare, aptitudinile, opțiunile minorilor, zona geografică de proveniență, posibilitățile de angajare în muncă. În funcție de acestea și de rezultatele examinării privind aptitudinile, minorii sunt îndrumați și ajutați să hotărască asupra a ceea ce vor face în etapa următoare – în centrul de reeducare.

III. Repartizarea are loc la finalul perioadei de carantină medicală, atunci când s-a ajuns la concluzia că minorul s-a adaptat la mediul existent în centrul de reeducare.

Propunerile de repartizare sunt făcute de către o comisie, formată din: directorul Centrului în calitate de președinte, directorul adjunct pentru învățământ, medicul, psihologul, maestrul-instructor, educatorul, profesorul – în calitate de membri. Propunerile de repartizare sunt consemnate într-un proces verbal și în fișa psiho-pedagogică a minorului, de către asistentul social, care este secretarul comisiei.

Din acest moment, minorul este însoțit la colectivul clasei unde a fost repartizat și redat pe bază de semnătură dirigintelui clasei, care la rândul lui, îl prezintă în fața clasei. Acesta este, de fapt, debutul procesului instructiv-educativ și de calificare profesională.

3.2.2. ETAPA DE REEDUCARE

Ca durată și complexitate această etapă este cea mai importantă și durează de la data repartizării în colectivul clasei până aproape de data liberării. Are ca scop principal resocializarea minorilor, prin dobândirea unor capacități și aptitudini pozitive de conviețuire în societate, formarea unui profil etic, compatibil cu normele și valorile societății noastre.

În Centrul de Reeducare se organizează: școli generale cu învățământ de zi, seral sau fără frecvență; școli profesionale, unde se primesc minorii care au absolvit sau nu școala generală și au vârsta de cel puțin 15 ani; cursuri de calificare, la care pot fi repartizați minorii care au depășit vârsta de 16 ani și au absolvit cel puțin 4 clase ale școlii generale.

Pentru minorii care au absolvit școala profesională sau au o calificare, sunt organizate în ateliere activități de perfecționare a calificării dobândite.

Profilul școlilor profesionale și cursurilor de calificare organizate în centrele de reeducare se stabilesc de către Ministerul Justiției, în raport cu nevoile economiei naționale, pe baza nomenclatoarelor elaborate de Ministerul Muncii.

Consiliul profesoral al Centrului de Reeducare poate aproba, de asemenea, ca minorii care în libertate frecventau cursurile liceale sau ale unor școli profesionale să continue studiile la școlile cu același profil sau cu profil asemănător, existente în localitate, cu acordul, după caz, al inspectorului școlar.

Orarul școlar în cadrul Centrului este reglementat după un program riguros, cuprinzând ore de instruire teoretică, alternate cu ore de instruire practică, ore de educație moral-civică și juridică, educație estetică, educație muzicală, educație sanitară, precum și ore de religie și dirigenție.

Dincolo de orele școlare, minorii participă la activități de muncă productivă (în ateliere, gospodării agrozootehnice) în paralel cu calificarea în meserie.

Centrul de Reeducare din Tg.-Ocna urmărește, de asemenea, antrenarea familiilor la procesul de reeducare a minorilor prin corespondență, convorbiri individuale și diverse consfătuiri (ședințele cu părinții). Pentru a facilita acest obiectiv, unii minori sunt, la propunerea Centrului aprobată de Direcția Generală a Penitenciarelor, învoiți pentru a-și petrece vacanța în propriile familii. Pentru minorii care obțin rezultate deosebite în domeniul activității de reeducare, conducerea Centrului aprobă învoirea lor în localitatea de reședință a Centrului, dar în condițiile însoțirii și supravegherii lor de către educator sau diriginte.

Ca o altă componentă a reeducării, trebuie menționată activitatea de atragere a minorilor la propria reeducare, prin încredințarea unor responsabilități (responsabil de clasă, responsabil pentru diverse activități sanitare, administrative, culturale etc.).

3.2.3. PREGĂTIREA MINORULUI PENTRU LIBERARE

Această ultimă etapă finalizează de fapt eforturile Centrului de Reeducare. Ca întindere, această etapă nu este limitată în timp, întrucât din prima zi a internării toate acțiunile școlii vizează recuperarea minorului, pentru întoarcerea acestuia în societate.

În ceea ce privește obiectivele urmărite, în această etapă, acestea sunt următoarele: acomodarea minorilor cu programul și sistemul de muncă de 8 ore zilnic; stabilirea legăturii cu familiile minorilor (prin anunțarea acestora despre data liberării); pregătirea ținutei personale, verificarea și clarificarea tuturor problemelor privind inventarul personal, drepturile bănești etc.; instruirea minorilor asupra drepturilor și obligațiilor pe care le au după liberare, ca viitori muncitori, cetățeni sau familiști.

Pentru realizarea obiectivelor propuse, cu șapte zile înainte de liberare, minorii sunt grupați în camera de liberare, având un program special de pregătire în vederea liberării și integrării socio-profesionale.

Procesul de resocializare se încheie cu o discuție finală a factorilor educativi (diriginte, maestru-instructor, educator), precum și a directorului centrului cu fiecare minor în parte, urmând apoi liberarea propriu-zisă.

Data liberării minorului se comunică instanței care a luat măsura educativă.

În urma măsurilor de reeducare întreprinse, o mare parte dintre elevi reușesc să păstreze legătura cu cadrele de resocializare, pentru a le menționa aspecte pozitive ale activității și vieții lor. Astfel, unele cadre didactice primesc scrisori de la foștii elevi, care adeseori laudă școala în detrimentul familiei, anunțând principalele evenimente intervenite în viața lor (armată, încadrare în muncă, căsătorie etc.).

Modalitățile de stimulare și formare la elevi a deprinderilor sunt multiple, iar rezultatele ne îndreptățesc, în mare parte, să apreciem că scopurile principale ale procesului de resocializare și recuperare socială sunt atinse.

4. OPINII ALE MINORILOR INTERNAȚI CU PRIVIRE LA PROCESUL DE REEDUCARE

Pentru a putea evalua, în mod mai adecvat, eficiența procesului de reeducare, am solicitat opiniile unui lot de 80 de minori internați, încercând să obținem informații în legătură cu modul în care apreciază ei diferite coordonate ale activității de resocializare întreprinse în cadrul centrului.

Principalele instrumente de investigație folosite au fost chestionarul și interviul.

4.1. ADAPTAREA LA PRIVAREA DE LIBERTATE

Un prim set de date se referă la „gradul de resocializare” a delincvenților minori și a elementelor semnificative care vizează acest proces. Au fost luate în studiu două grupe de delincvenți minori: un grup fără antecedente penale (40) și

unul cu antecedente (40). Analiza indicatorilor relevanți pentru investigarea procesului de resocializare a confirmat ipoteza emisă, conform căreia între minorii delincvenți recidiviști sau cu antecedente și cei fără antecedente nu există deosebiri marcante, lotul în ansamblul său prezintă o relativă omogenitate. Acest fapt se explică, pe de o parte, prin experiența infracțională mai redusă a delincvenților minori, iar pe de altă parte, prin faptul că și delincvenții minori nerecidiviști au aparținut, ca și cei recidiviști, unor grupuri de delincvenți, uneori comune pentru ambele categorii, s-au dezvoltat în medii sociale identice sau au fost internați anterior în diferite unități școlare recuperativ-reeducative. Cum este și firesc, urmând același traiect socio-cultural și aparținând în genere unor medii sociale și familiale asemănătoare, delincvenții minori recidiviști și nerecidiviști au un grad mai redus de școlarizare și nu prezintă diferențieri majore în opiniile exprimate.

Am considerat că din multitudinea aspectelor investigate privind procesul de școlarizare a minorilor delincvenți sunt semnificativi următorii indicatori.

4.1.1. ADAPTAREA LA VIAȚA DIN CENTRUL DE REEDUCARE

Datele recoltate prin chestionare și confirmate de interviuri relevă că, deși subiecții afișează o aparentă nepăsare față de mediul înconjurător, explicabil prin teribilismul specific vârstei (40% din recidiviști și 45% din nerecidiviști afirmă că, de regulă, nu le pasă de nimeni și nimic), totuși, sunt afectați de statusul de minor delincvent în favoarea căruia pledează și afirmația a 84% din recidiviști și 89% din nerecidiviști că nu s-au obișnuit cu viața din centrul de reeducare și că aici nu duc o viață liniștită (73% din recidiviști și 72% din nerecidiviști).

Minorii delincvenți percep situația lor prezentă ca un moment ce impune soluții imediate, nu ca o etapă de construire a perspectivei, dar că situația actuală poate fi depășită și că ea nu determină sau influențează viitorul. Această imagine este chiar mai puternică la delincvenții minori recidiviști, care consideră în proporție de 84% că în centrul de reeducare nu trebuie să te gândești la cum va fi viața după liberare, față de doar 77% din minori nerecidiviști.

Dificultățile de adaptare la viața din centrul de reeducare nu sunt, după opinia mea, generate de regimul din interior (regulile de ordine interioară) și de aplicarea prevederilor legale; minorii delincvenți luați în studiu apreciază, în proporție de 68%, că le vine ușor să respecte regulile de ordine interioară, iar 41% din recidiviști și 53% din nerecidiviști consideră că măsurile disciplinare luate de cadrele centrului de reeducare nu mai au efecte asupra lor, deci nu sunt percepute ca elemente coercitive. De asemenea, peste jumătate din recidiviști și o treime din nerecidiviști consideră că dreptul la pachet, vizita, corespondența sunt suficiente.

Pe baza acestor date, se poate afirma că minorii delincvenți beneficiază de un regim care le permite relativ ușor să se adapteze la noile condiții de viață și muncă, dar că în procesul adaptării intervine o repliere și centrare pe probleme strict personale, dublată de o relativă stare de indiferență față de cadrul organizatorico-reeducativ și social în care trebuie să trăiască. Concomitent, se diminuează și

interesul pentru evoluția lor viitoare, fapt ce se reflectă în atitudinea față de muncă, învățatură, calificare.

Pornind de la aceste constatări, considerăm că în procesul de adaptare a minorilor delincvenți la viața din centrul de reeducare trebuie să se insiste, prin activitatea de reeducare, pe unele particularități depistate în cadrul cercetării. Astfel, pe de o parte, trebuie să se valorifice preocuparea minorilor delincvenți pentru situația celorlalți (57% din recidiviști și 55% din nerecidiviști declară că-i preocupă situația celorlalți) și să fie sensibili la evenimentele la care participă (60% din recidiviști și 55% din nerecidiviști sunt interesați de evenimentele din viața lor) iar pe de altă parte să se canalizeze, prin activități educative, atitudinea față de statutul de minor delincvent în sensul mobilizării resurselor interioare pentru formarea unei imagini de viitor dependente de gradul în care se va instrui și educa în centrul de reeducare.

În procesul educativ de adaptare, trebuie să se insiste pe formarea unei percepții corecte a normelor legale de internare și pe conștientizarea aportului propriu la realizarea reeducării.

4.1.2. RELAȚIILE CU CADRELE DIN CENTRUL DE REEDUCARE

Constituie, în situația minorilor delincvenți, o problemă principală. Marea majoritate a minorilor delincvenți luați în studiu (84% din recidiviști și 86% din nerecidiviști) consideră că, adaptând un comportament regulamentar, chiar dacă acesta este formal, te poți înțelege ușor cu supraveghetorii și educatorii, în sensul că și aceștia adoptă față de minori o atitudine regulamentară. În același timp, însă, minorii, în special recidiviștii (84%) sunt conștienți că încrederea cadrelor nu se câștigă ușor; nerecidiviștii, având o experiență mai redusă, apreciază că încrederea cadrelor se poate câștiga relativ ușor (43%).

Cu toate acestea, relațiile cu cadrele centrului de reeducare sunt privite dintr-un unghi subiectiv de către o bună parte a minorilor. Astfel, 51% din recidiviști și 48% din nerecidiviști consideră că detenția este ușoară dacă te ai bine cu cadrele, înțelegând prin aceasta, mai degrabă, un fel de pact convențional de respectare a regulilor de ordine interioară (ROI). În favoarea acestei afirmații pledează și faptul că 59% din recidiviști și 52% din nerecidiviști consideră că reeducarea lor nu depinde de eforturile cadrelor.

Datele prezentate mai sus relevă faptul că minorii delincvenți au tendința de a adopta o atitudine formal-conformistă față de cadre și că sunt conștienți, mai ales după ce acumulează o oarecare experiență sau cunosc mai bine relațiile interumane din centrul de reeducare, că încrederea cadrelor nu se câștigă decât în urma unei atitudini și comportări pozitive, generate nu de necesitate, ci din convingere.

4.1.3. RELAȚIILE CU CEILALȚI MINORI DELINCVENȚI

Sunt axate pe atitudinea și ambivalența subiecților față de ceilalți minori; aceștia sunt considerați mai fericiți (65% din recidiviști și 52% din nerecidiviști), dar

în același timp generează sentimentul de milă al subiectului (73% din recidiviști și 62% din nerecidiviști afirmă că „mi-e milă de ceilalți minori delincvenți”).

Semnificativ este și faptul că subiecții au, în majoritatea cazurilor, o imagine eronată asupra propriei persoane în raporturile cu ceilalți. Astfel, 59% din recidiviști și 65% din nerecidiviști consideră că sunt simpatizați de ceilalți minori, și 84% din recidiviști și 76% din nerecidiviști cred că ceilalți minori îi consideră oameni de încredere, deși 46% din recidiviști și 43% din nerecidiviști apreciază că de la minorii cu care conviețuiesc învață lucruri mai rele decât s-ar fi așteptat. Această imagine eronată este întărită și de încrederea pe care o au minorii, în special cei recidiviști, că la nevoie întotdeauna alți minori îi pot ajuta (68% din minorii recidiviști și doar 52% din nerecidiviști).

O bună parte din minori (76% din recidiviști și 78% din nerecidiviști) consideră că locul pe care-l ocupă în colectivul clasei, protecția și asigurarea lor se datorează propriilor calități și statusului lor și doar 24% din recidiviști și 22% din nerecidiviști afirmă că pentru a fi protejați de unii minori trebuie să efectueze unele activități în locul lor. Cu toate acestea, 46% din recidiviști și 40% din nerecidiviști recunosc că nu au greutate în grup, deoarece sunt alături de minorii cu greutate.

Analiza datelor privind relațiile cu ceilalți minori delincvenți relevă că în majoritatea situațiilor, comportamentele individuale sunt determinate de cei din jur, ca o reacție la mediu, că minorii delincvenți au o imagine nerealistă a rolului și locului lor și a relațiilor în cadrul grupului, supraapreciindu-și calitățile personale. Totodată, se constată acțiunea relațiilor de apărare și de adaptare la situația din centrul de reeducare, materializată prin încrederea pe care minorul o capătă în grup în situații de dificultate: nerecidiviștii consideră că pot găsi sprijin în rândul celorlalți minori doar în proporție de 52%, în timp ce 68% din recidiviști cred că pot fi ajutați la nevoie; diferența de 16 procente reprezintă tocmai un indice al fenomenului specific sistemului de resocializare.

4.1.4. POZIȚIA FAȚĂ DE VALORILE ȘI NORMELE INFORMALE

A evidențiat că minorii delincvenți internați în centrul de reeducare sunt marcați, și în evaluarea acestora, de lacunele educative și de insuficienta experiență autentică de viață. Astfel, aproape jumătate din ei (46% din recidiviști și 43% din nerecidiviști) apreciază că, în mare măsură, comportarea lor depinde de cei din jur, fără a fi capabili să se autoconducă și consideră că poți să-ți ușurezi viața în centrul de reeducare (32% din recidiviști și 30% din nerecidiviști) dacă te atasezi de un grup.

Aceste date relevă că o bună parte din minorii internați în centrul de reeducare nu au descoperit până la această vârstă resorturile și mobilurile interioare de autoconducere, fiind în mare măsură dependenți de poziția, comportarea și atitudinea grupului, fără a fi capabili să reziste eventualelor influențe negative ale acestuia.

Lipsa de maturitate socială este evidențiată și de compararea afirmațiilor de mai sus cu opinia subiecților privind măsura în care poți sau nu avea încredere în cei din jur: circa jumătate (49%) din recidiviști și 68% din nerecidiviști consideră

că este mai bine să nu ai încredere în nimeni, cu toate că sub aspect comportamental și relațional ei afirmă că sunt dependenți de grup.

Această imagine este întregită și de modul în care subiecții privesc unele probleme din sfera idealului de viață. Cu toate că au avut anterior confruntări cu normele juridice și morale ale societății și au suferit rigorile legii, 32% din recidiviști și 37% din nerecidiviști consideră că lucrul cel mai important în viață este să faci ce-ți place, iar peste 16% din recidiviști și 20% din nerecidiviști cred că un om deștept trăiește clipa neinteresându-l restul.

Se poate observa, totuși, că această optică greșită asupra elementelor constituente ale idealului este diminuată la minorii recidiviști față de nerecidiviști, fapt explicabil prin experiența de viață mai bogată a recidiviștilor, de regulă cu 2-3 ani mai mare, care generează și o imagine mai realistă asupra acestor aspecte.

Valorile și normele informale specifice minorilor delincvenți subsumază și imaginea pe care aceștia o au despre sancțiuni în general și în special despre sancționarea celui care te lezează prin mijloace directe. Deși covârșitoarea majoritate a minorilor au comis fapte deosebit de grave, multe dintre ele prin violență, deși aceștia, în împrejurările concrete în care au acționat, nu au dat dovadă de milă și îndurare, totuși acum, când execută sancțiunea, apreciază că atunci când cineva îți face rău nu trebuie să-i faci la fel, în proporție de 95% recidiviștii și 94% nerecidiviștii. Sub această aparentă „generozitate” se ascunde de fapt dorința de a beneficia, o dată în plus, de clemență prin regimul diferențiat de internare.

Poziția față de valorile și normele informale din centrul de reeducare al minorilor delincvenți indică creșterea gradului de socializare a recidiviștilor sub influența proceselor de reeducare și o poziție mai realistă a acestora față de problemele vieții.

Pe baza indicatorilor prezentați mai sus, completați cu concluziile interviurilor, pot aprecia că procesul de reeducare are la minorii delincvenți următoarele particularități:

a. Un coeficient ridicat de adaptabilitate la condițiile regimului de internare, care deși nu îl declară rezultă din integrarea relativ rapidă la normele de viață interioară a colectivului, din faptul că nivelul de trebuințe pe care îl au majoritatea le este satisfăcut (mai puțin cel sexual), cât și din absența preocupărilor pentru viitor, datorită, în primul rând, dirijării totale a programului vieții lor astfel încât nu simt nevoia (în prezent) să-și facă asemenea probleme.

b. Străduința de a fi pe plac, de a câștiga încrederea cadrelor, în special a celor care au atribuții de serviciu nemijlocit cu ei, chiar dacă ceea ce li se pretinde sau trebuie să execute nu este pe placul minorului, iar în alte condiții ar considera că nu este de „demnitate” sa. Cu alte cuvinte, și cel mai „teribil” dintre minori renunță la „principiile” sale pentru a se bucura de o apreciere pozitivă din partea cadrelor, gândindu-se, bineînțeles, la avantajele pe care le va obține pe durata internării.

c. Existența unei coeziuni a colectivului de minori, pe care orice nou venit trebuie să o respecte, care pornește de la faptul că ei se găsesc în opoziție cu cadrele centrului de reeducare prin însăși statusul lor. Nu trebuie înțeles că această

coeziune este lipsită de frământări, că nu sunt divergente de opinii, încercări de răsturnare a liderilor informal, de subminare a autorității unora în favoarea altora, dar esențial este că de regulă acestea încetează când apare o contradicție între minori și administrația centrului de reeducare, principiul fiind cel al tăcerii depline.

d. Tendința de a accepta cu mai multă ușurință sfatul altui minor, care este recunoscut ca având „experiență”, decât a solicita sprijinul unui cadru din centrul de reeducare. Astfel, informațiile care sunt răspândite, de la un minor la altul, sunt mai ușor acceptate ca fiind adevărate.

e. Dorința de a se desprinde de colectiv, în sensul de a reduce dependența de acesta și a se „descurca” singur, crește o dată cu ridicarea gradului de reeducare, fiind un indicator fidel al acestuia, mai ales în cazul celor care caută să-și impună voința grupului.

f. Capacitatea de a avea o atitudine conformistă marchează, de asemenea, gradul de reeducare. În fața situației de a da răspuns unui reprezentant al autorității, minorul caută să răspundă cât mai aproape de ceea ce crede el că îi va face plăcere respectivului, sau se folosește de o formulă stereotipă: „regret fapta, mă voi încadra după liberare, în detenție mă reeduc etc”. În același mod își modifică și comportamentul.

g. Devalorizarea sistemului represiv oficial: constrângerile, indiferent de natura lor, puse la dispoziția administrației de cadrul legal în vigoare, nu mai influențează comportamentul minorului, în acest stadiu gradul de reeducare depășește limita normală, pentru minorul respectiv, însăși pedeapsa în sine nu reprezintă o situație deosebită, fapt care ridică probleme majore privind socializarea sa.

4.2. ATITUDINILE CU PRIVIRE LA MORALITATE

Atitudinile morale ale minorilor delincvenți au fost investigate atât prin studiul documentelor cât și prin chestionar și interviuri. Din multitudinea de date recoltate prezint câteva pe care le-am considerat semnificative pentru schițarea elementelor particulare ce difuzează starea de sănătate morală a acestei categorii.

4.2.1. REPREZENTAREA DE SINE

Datele evidențiază că sănătatea morală a minorilor delincvenți este afectată profund. Relevant în acest sens mi se pare faptul că subiecții, deși execută o sancțiune ca urmare a încălcării legilor, declară că nu au avut remușcări niciodată (70% din recidiviști și 55% din nerecidiviști) și consideră că sunt irecuperabili pentru societate (43% din recidiviști și 49% din nerecidiviști).

Semnificative, pentru afirmația de mai sus, consider că sunt următoarele date: 30% din recidiviști și 28% din nerecidiviști afirmă că sunt mulțumiți de ei și tot atâția susțin că de obicei acționează sub momentul impulsului chiar dacă mai târziu vor avea neplăceri. De asemenea, la o vârstă la care posibilitățile de recuperare sunt foarte mari, subiecții au o viziune destul de pesimistă asupra capacității lor de recuperare: 27% din recidiviști și 45% din nerecidiviști consideră că timpul pierdut

până acum, inclusiv în centrul de reeducare, nu le mai permite să se reintegreze în societate, iar 22% din recidiviști și 21% din nerecidiviști, apreciază că au învățat prea multe lucruri rele pentru a mai putea trăi cinstit.

În cadrul analizei asupra procesului de reeducare, subiecții anchetați au exprimat în proporție de 95% recidiviști și 94% nerecidiviști opinia că atunci când cineva îți face rău nu trebuie să-i faci și tu rău, dar această aparentă „generozitate” este infirmată de afirmația că ar dori să vadă suferind toți dușmanii proprii (22% din recidiviști și 24% din nerecidiviști).

Imaginea deformată asupra propriei personalități, lipsa de încredere în forțele sale, nota de cruzime, însingurarea și automulțumirea generează subiecților și neîncrederea în posibilitățile de reeducare. Am arătat mai sus că minorii luați în studiu consideră, în proporție de peste 50%, că reeducarea lor nu depinde de eforturile cadrelor sau de viața în colectiv, în schimb 92% din recidiviști și 80% din nerecidiviști apreciază că reeducarea lor depinde doar de propria lor voință, însă, celelalte date obținute în cadrul cercetării dovedesc că ei nu sunt capabili de eforturi de recuperare.

4.2.2. ATITUDINEA FAȚĂ DE MUNCĂ

Atitudinea față de muncă a minorilor delincvenți este marcată de situația concretă în care se află, de importanța ce se acordă activității productive în centrul de reeducare. Se pot distinge cu ușurință elementele de disimulare și conformism prin confruntarea unor indicatori. Pe de o parte, 35% din recidiviști și 48% din nerecidiviști îi invidiază pe cei care reușesc să muncească cât mai puțin și 22% din recidiviști și 35% din nerecidiviști consideră că în centrul de reeducare munca este importantă doar pentru că te poți libera condiționat, iar pe de altă parte, sub influența activității educative și ca urmare a presiunii exercitate de mediul instituțional, 97% din recidiviști și 89% din nerecidiviști afirmă că ar munci chiar dacă nu ar fi obligați și că prin muncă își mențin echilibrul sufletească și sănătatea (89% din ambele loturi).

Același dualism contradictoriu este exprimat și de opiniile: „orice muncă este mai bună decât să stai degeaba (86% din recidiviști și 84% din nerecidiviști) și sunt satisfăcut când munca mea este de calitate mai bună decât a altora (97% din recidiviști și 80% din nerecidiviști), care sunt în evidentă contradicție cu numărul relativ ridicat al celor ce afirmă că munca a reprezentat pentru ei întotdeauna o povară (16% din recidiviști și 33% din nerecidiviști).

Datele de mai sus constituie mărturia faptului că segmentul atitudinii față de muncă înregistrează cel mai bine mutațiile ce se produc în mentalitatea subiecților sub influența directă a muncii pe care o prestează și a procesului educativ la care sunt supuși. Totodată, indicatorii reflectă poziția duplicitară a subiecților, ezitând în opțiunea pentru asigurarea existenței pe căi ilicite sau prin muncă, privită ca o cale de ușurare a executării pedepsei nu ca o necesitate conștientă și interiorizată.

4.2.3. ATITUDINEA FAȚĂ DE VIITOR

Cu toate că marea majoritate a subiecților declară că au proiecte de viitor (92% recidiviști și 82% nerecidiviști), se constată că impactul cu centrul de reeducare este mai puternic la nerecidiviști; aceștia considerând că executarea sancțiunii reeducative va marca puternic evoluția lor viitoare, fapt demonstrat atât de procentul mai mare al nerecidiviștilor care nu au proiecte de viitor (18%) cât și convingerea a 42% din nerecidiviști (față doar de 22% recidiviști) că perioada de detenție va influența în rău viața lor viitoare. Aceeași neîncredere în viitor este susținută și de opinia că timpul pierdut până în prezent nu mai permite subiecților reabilitarea și afirmarea socială pozitivă (40% din nerecidiviști și doar 24% din recidiviști) și nici realizarea a ceva important și util în viață. („În situația mea este greu să nu pierzi speranța de a realiza ceva în viață” – afirmație cu care sunt de acord 41% din recidiviști și 40% din nerecidiviști).

Cu toate că o bună parte a subiecților afirmă că au planuri de viitor, totuși, peste o cincime (22% din recidiviști și 27% din nerecidiviști) apreciază că viitorul este prea nesigur pentru a-ți putea face proiecte serioase, iar 19% din recidiviști și 23% din nerecidiviști consideră că trăiesc degeaba.

Eliminând indicele de eribilism și pseudopesimism ce apare uneori la această vârstă, considerăm că restabilirea încrederii în viitor, trebuie să facă obiectul activității educative ce se desfășoară cu minorii delincvenți, deoarece sentimentul că, prin internarea într-un centru de reeducare, au fost definitiv etichetați și situați la periferia societății poate influența negativ procesul de autoeducație și încrederea în forțele proprii.

4.2.4. ATITUDINEA FAȚĂ DE FAMILIE ȘI PRIETENI

Aceasta reflectă nevoile afective puternic resimțite de minorii delincvenți în condițiile concrete în care se află, fapt dovedit și de afirmația că „încrederea familiei mă ajută în condițiile de acum”, exprimată de 81% din recidiviști și 85% din nerecidiviști, precum și opinia a 87% din recidiviști și 64% din nerecidiviști că, în condițiile în care se află, au nevoie ca membrii familiei să creadă în ei. Cu toate acestea, o bună parte din subiecți privesc relația cu familia doar ca un sprijin material sau moral, fără a fi preocupați de situația acesteia, de modul în care face față greutăților vieții – 43% din recidiviști și 70% din nerecidiviști afirmă că nu-și fac probleme asupra modului în care se descurcă familia lor.

Atitudinea față de familie dezvăluie carențe educative ale subiecților, precum egoismul și mimarea unei afectivități din care se așteaptă foloase morale și materiale; sunt preocupați de situația familiei, ba mai mult, circa o treime (32% recidiviști și 35% nerecidiviști) deși susțin că părinții i-au dezamăgit deseori, totuși, așteaptă de la familie nu numai ajutor material, ci și sprijin și credit moral.

Egoismul îngust și neîncrederea în oameni și-a pus amprenta nu numai în relațiile cu familia, ci și în relațiile cu prietenii. Aceste relații reflectă pregnant mentalitatea aberantă a minorilor delincvenți despre relațiile cu oamenii. Deși sunt,

practic, niște *infrânți social*, peste jumătate din ei (57% recidiviști și 68% nerecidiviști) consideră că întotdeauna s-au descurcat mai bine singuri și circa un sfert din lot (30% recidiviști și 24% nerecidiviști) afirmă că la prieteni se gândesc doar dacă pot trage foloase de pe urma lor.

Distorsionarea relațiilor cu oamenii apropiați – familie și prieteni – este generată și de neîncrederea în forțele proprii, de sentimentele de însingurare și izolare. Aproape jumătate din subiecți (38% din recidiviști și 40% din nerecidiviști) apreciază că nimănui nu-i mai pasă de ei și peste jumătate (51% recidiviști și 62% nerecidiviști) nu doresc să primească corespondență de la nimeni.

Toate aceste date demonstrează că minorii delincvenți, cu toate că resimt deficitul afectiv și își doresc încrederea persoanelor apropiate, nu au încredere în sinceritatea acestora și raportează relațiile afective la experiența lor de viață și la propriile structuri psihologice, nu rareori distorsionate. Acest comportament este dominat de egoism, neîncredere și suspiciune și reflectă „antecedentele” afective și sociale ale tinerilor.

Sub aspect educativ, concomitent cu acțiunea de remodelare a personalității, trebuie să se urmărească și o reorganizare calitativă a interrelațiilor personale și în special a celor bazate pe afect ca premisă a resocializării.

Opiniile emise de minori asupra tuturor aspectelor menționate, chiar dacă au un caracter subiectiv, oferă, totuși, informații semnificative asupra unor nereguli sau disfuncții, precum și asupra eficienței procesului de reeducare. Corelând aceste opinii cu o serie de date obiective se pot oferi soluții de eficientizare a activității de reeducare și stabili diferite măsuri de ameliorare în întregul proces de resocializare a unor categorii de minori cu nevoi speciale.

În încheiere, prezentăm unele propuneri considerate de noi mai viabile:

- Să fie acordată mai mare atenție individualizării procedurilor de resocializare, prin urmărirea atentă a evoluției fiecărui minor, a modului în care se adaptează acesta cerințelor unui mediu închis așa cum este cazul Centrului de Reeducare. Numai individualizând tratamentul acordat minorilor se pot obține rezultate favorabile în direcția resocializării, cu atât mai mult cu cât numeroși minori resping, de obicei, tot ceea ce vine din partea administrației Centrului și adoptă soluțiile sau sfaturile venite de la acei membri ai colectivului de deținuți mai inițiați în abilitatea de a face pedeapsa privativă de libertate mai ușoară.

- Sunt necesare mai multe eforturi din partea cadrelor, a educatorilor și diriginților, în special, pentru ca minorul să fie sensibilizat mai adecvat la ideea de reeducare, pentru o înțelegere corectă a relației dintre fapta pe care a comis-o și pedeapsa primită, și pentru conștientizarea șanselor pe care le are ca, o dată ajuns în libertate, să(re)devină un om util societății. Se impun, în acest sens, o concertare a eforturilor personalului și eliminarea mentalității conform căreia reeducarea este echivalentă doar cu pedeapsa.

- Între alte obiective, procesul de reeducare trebuie să țină seama și de propriile norme și valori ale minorului, determinate de vârsta adolescenței, în așa

fel încât impunerea altor norme și valori, specifice instituției, să nu altereze sensul veritabil al unei personalități în formare care-și caută încă drumul pentru a se integra în societate.

- Un obiectiv aparte al procesului de reeducare și asupra căruia trebuie insistat ar trebui să-l reprezinte educarea minorilor în scopul de a dobândi capacitatea *reeducării proprii*, ca trebuință interioară de perfecționare morală, de transformare a acelor mentalități, deprinderi și convingeri care l-au făcut să ajungă delincvent și să fie sancționat prin privarea de libertate.

VALENȚE SUBCULTURALE ALE MEDIULUI CARCERAL. CAZUL CENTRULUI DE REEDUCARE A MINORILOR DIN TICHILEȘTI (BRĂILA)

NICUȘOR STERIAN

În decursul existenței individului pot apare situații *speciale*, care impun privarea sa de libertate un timp mai mult sau mai puțin îndelungat. *Încarcerarea* este, probabil, cea mai dramatică experiență în privința privării de libertate, fiind echivalentă cu sancțiunea pe care o primește individul de la societate atunci când comite fapte care intră în conflict cu ceea ce este socialmente legitim, cu normele și valorile care reglementează conduitele dezirabile ale valorilor acelei societăți.

O asemenea experiență este trăită într-un mod și mai dramatic de către minorii sau tinerii care au comis fapte aflate sub incidența legii penale și au fost sancționați, ca urmare, cu măsura internării într-un Centru de Reeducare sau chiar cu pedeapsa cu închisoarea.

1. CARACTERISTICI PRINCIPALE ALE MEDIULUI CARCERAL

Un mediu carceral, așa cum îl arată și numele, este, în primul rând, un mediu închis, caracterizat de constrângeri, de absența libertății de a decide și care se opune oricărui contact cu lumea din afară.

În acest sens, H.F. Ellenbergen (1971) definea, mediul închis ca un „mediu unde există o barieră greu de trecut între mediul interior și exterior, barieră ce acționează în ambele sensuri”¹.

Erwin Goffman (1961) considera, la rândul lui, închisoarea ca fiind o „instituție totală”, în sensul de „loc de rezistență și de muncă în care un număr mare de indivizi, care au o situație identică, fiind despărțiți de societatea exterioară pentru o perioadă de timp apreciabilă, duc împreună un ciclu de viață îngrădită și administrată în mod formal”².

¹ Tiberiu Bogdan, *Noțiunea de psihologie. Psihologia devianței și activitatea de reeducare în Aspecte psihologice, pedagogice și sociologice ale reeducării*, București, Editura Ministerului de Justiție „Direcția Penitenciarelor”, 1979, p. 86.

² Sorin M. Rădulescu, *Teorii sociologice în domeniul devianței și al problemelor sociale*, București, Editura T.I.M.S., 1994, p. 52-53.

Pe lângă aceste *norme formale*, se dezvoltă o întreagă *cultură informală*, ca formă de rezistență la controlul oficial.

Alt aspect important al vieții privative de libertate constă în aceea că indivizii încarcerați devin ceea ce se poate numi „*personalitate instituțională*” (E. Goffman, 1961) în sensul că sunt dependenți de modul de viață instituțional, nemaiputându-se readapta la viața liberă, exterioară instituției. În acest fel, comportamentul delincvent devine unul conformist și imitativ, astfel că „*delincventul învață comportamentul de la ceilalți*”³. Grupul infracțional va servi drept cadru de referință pentru formarea imaginii de sine, un model negativ, care dirijează conduita încât normele formale sunt respinse în favoarea contranormelor. O definiție specifică a organizației coercitive aparține lui Amitai Etzioni (1971), care considera că aceasta întreține un câmp de acțiune global, participanții efectuând ansamblul într-un mod unic și similar, fiind separați de toate convențiile care nu corespund scopului de coerciție. De aici rezultă și caracterul de deprimare (deposedare) care este utilizat ca mijloc principal de pedeapsă⁴.

Coerciția instituțională are nevoie de autorizarea societății. În acest sens, penitenciarul este un veritabil „*fenomen-instituție*”. Definirea acestei noțiuni a fost dată de Ion Vlăduț (1994), care considera „*fenomenul-instituție*” ca fiind un *ansamblu de reguli juridice cu caracter relativ-stabil care reglementează un domeniu al relațiilor sociale, în scopul apărării, conservării și promovării anumitor interese, personale sau colective ale indivizilor, grupurilor ori comunităților sociale*⁵.

„*Fenomenul-caz*” este – așa cum sublinia autorul sus-menționat – deținutul, ca individ, aflat într-o situație coercitivă, reglementată de instituție. Ca urmare a privării de libertate, deținutul este constrâns din punct de vedere juridic și material să locuiască în instituția penitenciară, fiind obligat să se conformeze regulamentului de ordine interioară al acestei instituții.

2. ȘOCUL ÎNCARCERĂRII

Din punct de vedere al experienței trăite de individul deținut, privarea de libertate dă naștere unui fenomen deosebit și anume „*șocul încarcerării*”⁶.

Acest șoc determină o gamă complexă de frământări psihice și psihosociale, începând cu „*criza internării*” manifestată prin închiderea în „*carapacea tăcerii*”, până la comportamentele agresive și autoagresive concretizate prin sinucideri sau

³ Septimiu Chelcea, *Socializarea individului și controlul social al comportamentului. Aspecte psihologice, pedagogice și sociologice ale reeducării*, București, Ministerul de Interne Direcția Penitenciarelor, p. 176–241.

⁴ Amitai Etzioni, *Les organisations modernes*, Gembloux (Belge), Édition Duculat, 1971, p. 134.

⁵ Ion Vlăduț, *Introducere în sociologia juridică*, București, Editura Ministerului de Interne, 1994, p. 114.

⁶ Tiberiu Bogdan, Ioan Santea, Rodica Drăgan-Cornianu, *Comportamentul uman în procesul judiciar*, București, Serviciul Editorial și Cinematografic, 1983, p. 170.

autoflagelări. Alte manifestări sunt anxietatea marcantă din cauza condițiilor de existență total noi și prin somatizări ale durerii resimțite (insomniile, durerile de cap, coșmarurile, inapetența, crizele de plâns etc.).

Infractorul sau delincventul ajuns pentru prima dată în penitenciar poate fi considerat traumatizat psihologic; astfel că diversele tensiuni legate de comiterea faptei, contactul cu autoritățile și organele de pază, procesul în fața instanței de judecată, remușcările, rușinea, despărțirea de familie, îl afectează profund. Noul mediu în care intră, îi este complet străin, fiind definit de reguli specifice în care i se cere o supunere totală. Respectarea cu strictețe a programului zilnic, restricțiile cărora trebuie să le facă față îl tulbură intens. Pe de altă parte, reducerea teritoriului de viață este resimțită ca o atingere a integrității sale și aceasta poate fi, uneori, explicația pentru unele acte de agresivitate observate în această perioadă⁷. În comparație cu stările accidentale de izolare, internarea într-un centru corecțional are drept consecințe specifice înlăturarea simbolurilor exterioare ale personalității prin obligativitatea purtării unei uniforme specifice, care standardizează modul de viață și estompează până la anulare diferențele individuale. „Șocul carceral” se manifesta și prin restrângerea libertăților, a relațiilor interpersonale, prin lipsa de informații, și prin regimul autoritar, toate acestea fiind resimțite drept atingeri ale integrității sale ca ființă umană.

Contactul infractorului sau al delincventului minor cu „subcultura carcerală”, în scurtă vreme, îl determină să-și formeze o nouă viziune a propriei persoane și să-și elaboreze o „strategie de supraviețuire” constând fie într-un comportament agresiv-defensiv (de rezistență sau retragere), fie într-un comportament de consimțire-integrare (de conformare pasivă).

În timpul internării minorului, spațiul de viață se reduce, având loc în același timp regresivitatea satisfacțiilor, recentrarea intereselor pe lucruri mărunte, alterarea comunicării, supunerea totală, precum și interiorizarea unei mentalități specifice, a unui nivel de aspirații scăzut, lipsa preocupării pentru viitor, exprimarea convingerii că este etichetat definitiv, și, nu în ultimul rând, o imagine negativă despre sine.

3. SUBCULTURA CARCERALĂ

Poate cel mai important fenomen psihosocial întâlnit în lumea deținuților îl constituie „subcultura de penitenciar”. Aceasta este formată dintr-un sistem de norme sau reguli aplicate de deținuți pentru asigurarea unor condiții de viață cât mai acceptabile din punctul lor de vedere⁸. Acest sistem include printre regulile sale fundamentale: individualismul (fiecare cu problemele sale), lenea (să se

⁷ Gheorghe Florian, *Aspecte psiho-sociale ale privării de libertate în „Buletinul Penitenciarelor”*, nr. 1, Editura Ministerului de Interne, Direcția Penitenciarelor, 1981; Gheorghe Florian, *Psihologia penitenciară*, București, Editura Oscar Print, 1996.

⁸ *Ibidem*, p. 50.

depună în toate cazurile minimum de efort), duritatea (mai ales față de cei slabi), minciuna (datorită convingerii că degeaba spui adevărul), trădarea (anumiți membri ai comunității denunță tot ce se întâmplă în grup) etc. Aceste reguli au ca efect solidarizarea deținuților, crearea unei puternice coeziuni a grupului și reducerea permeabilităților la influențele exterioare de natură reeducativă. În acest sens se pot aminti numeroasele proverbe de largă circulație în mediul penitenciar și care ilustrează o veritabilă filosofie de viață specifică deținutului: „Decât un an cioară mai bine o zi șoim”, „Dacă trăiești între lupi trebuie să urli ca ei”, „Un lup rănit este mâncat de ceilalți”. Aceste proverbe condamnă slăbiciunea și lipsa de duritate. În mod evident, unii deținuți aderă la acest sistem de norme, dar datorită acestei lipse de solidaritate cu ceilalți sunt dezaprobați, insultați și respinși la periferia grupului. Alți deținuți respectă aceste reguli, dar fără un real sentiment de solidaritate și păstrând secretul în legătură cu acest dezacord tacit, deoarece consideră că altfel nu și-ar putea asigura o viață liniștită pe timpul detenției.

În mediul penitenciar chiar, *vocabularul* este cifrat în scopul de a fi înțeles numai de deținuți⁹. De exemplu, în legătură cu o serie de evenimente din sânul comunității de deținuți, despre care personalul penitenciarului nu trebuie să știe nimic, se instituie regula tăcerii absolute. Cei care sunt denunțatori, vor avea de suferit din cauză că au avut „gura prea mare”.

În detenție apare de asemenea fenomenul de „*teritorialitate*” care constă în apărarea spațiului personal. În funcție de această abilitate se formează, de dealtfel, și părerea celorlalți despre deținutul respectiv, despre capacitatea sa de a fi sau nu dur, de a rezista presiunilor administrației etc.

În funcție de aceste criterii, se structurează și atitudinea celorlalți, individul evoluat în acest mod fiind respectat sau nu¹⁰. În mediul corecțional comunitatea deținuților, care au „*experiența carcerală*”, tinde să se structureze într-un mod specific. Mai întâi, trebuie menționați liderii care își asigură autoritatea prin forță sau prin tact și abilitatea de a le vorbi celorlalți. Un al doilea nivel ierarhic este format din oamenii de încredere ai liderului, așa-numiți „sclavi”, gata să facă orice în locul lui și să-i execute ordinele, să terorizeze pe deținuții care nu îl recunosc ca lider. Un al treilea nivel este format din deținuții care „se țin de-o parte”, fiind axați pe îndeplinirea regulamentelor și sarcinilor zilnice. Aceștia țin legătura cu familia, au de regulă o meserie pe care o profesază și în penitenciar și speră, în sinea lor, că datorită bunei conduite pe care o au – vor fi eliberați mai devreme.

În ce privește „*relațiile interpersonale*”, acestea poartă amprenta regulilor formale specifice detenției, dar și a celor informale stabilite în interiorul grupului de deținuți sau chiar în grupul cadrelor. De asemenea, relațiile interpersonale stabilite în interiorul penitenciarului pot fi clasificate în relații care se văd (deținut-cadru, și

⁹ *Ibidem*, p. 50.

¹⁰ *Ibidem*, p. 46.

¹¹ Carmen Murianu, *Percepția mediului penitenciar*, în „*Revista de Știință Penitenciară*”, nr. 3-4. București, Editura Direcția Generală a Penitenciarelor, 1995, p. 163.

deținut-deținut) și relații care nu se văd (din punctul de vedere al cadrelor), formate din raporturile informale stabilite între deținuți și sistemul formal de comunicare.

Toate aceste elemente conturează, de fapt, ceea ce se poate denumi prin termenul de „climat penitenciar”. Acest climat este creat, pe de o parte, conform regulilor administrației locului de deținere, dar este nuanțat, pe de altă parte, de propriile reguli ale deținuților și de semnificația pe care o are pentru ei „cultura carcerală”.

În ceea ce privește conținutul acestei semnificații, chiar modul de repartizare a paturilor este încărcat de simboluri. La Centrul de Reeducare a minorilor din Tichilești (Brăila) și probabil și în alte asemenea Centre, tinerii internați își repartizează paturile în funcție de sistemul ierarhic informal stabilit în cadrul colectivului. Astfel, deși nu se poate considera că Centrul este suprapopulat sau aglomerat, paturile sunt suprapuse pe două rânduri: „parterul” (patul 1) este, întotdeauna, mai apreciat decât „etajul” (patul 2). „Parterul” conferă avantajele de a fi mai greu de observat de către supraveghetori, de a nu fi deranjat de lumina becului de supraveghere, care funcționează noaptea, și de a fi mai ușor să urci și să cobori din el. În subcultura de penitenciar, cel ce doarme la „etaj” este un „nepot”, un „fraier” și tratat ca atare. „Șmecherii” își aleg, totdeauna, patul 1. Când nu există suficiente paturi la parter pentru toți minorii și tinerii de rang superior, aceștia preferă mai degrabă să stea câte trei în două paturi alăturate decât să treacă la „etaj”. În cursul „testării” noilor veniți în grup se apelează la formula „trece în patul ăla de sus” pentru a evalua rangul acestora. În general, „tovarășii de pachet” și prietenii încearcă să se așeze în paturi alăturate, iar subgrupurile se distribuie separat în cameră.

4. IERARHII ȘI RELAȚII SPECIFICE ÎN MEDIUL CORECȚIONAL

Fiecare mediu corecțional este caracterizat de ierarhii și relații specifice. Dacă ne referim la Tichilești în condițiile în care personalul specializat al Centrului de Reeducare este redus ca număr, tinerii și minorii care cunosc anumite profesii și desfășoară anumite activități primesc de la personal un tratament mult mai informal decât cel acordat altor categorii, de tineri. Acești tineri sau minori beneficiază de mici avantaje (de exemplu, ieșire zilnică din cameră sau diverse facilități sociale) în schimbul redactării unor materiale, organizării de activități comune, ș.a. Totodată, statutul și prestigiul lor cresc. Astfel, camera unde locuiesc minorii are un *șef de dormitor* și un *ajutor* al acestuia. Dacă, personalul Centrului de Reeducare încearcă să impună o anumită ierarhie formală, aceasta corespunde în cele mai multe cazuri cu cea informală, adică cea stabilită personal de cei internați. În fruntea ierarhiei informale se află așa-numiții „șmecheri”. Statutul acestora se obține o dată cu creșterea experienței de penitenciar, cu creșterea valorii sumelor furate sau jefuite, cu gradul de îndrăzneală și de inventivitate implicate în actul infracțional. Statutul de „șmecher” poate fi dobândit și prin protecția unui prieten sau rude aflate în penitenciar, mai ales dacă această rudă sau prieten are o poziție ierarhică

superioară. Urmează apoi în ierarhie „*impresia*”, adică indivizi care afişează şi pretind un statut ridicat fără a fi capabili să-l menţină un timp îndelungat. A treia linie e formată din „*nepoţi*”, cei care îndeplinesc muncile de curăţenie şi ordine şi care se află la discreţia celor cu rang superior. Rolurile sociale sunt însă mult mai diversificate decât cele menţionate. Astfel, cei despre care se crede că au personalităţi deosebite au un statut foarte ridicat fiind numiţi „*jupâni*”, homosexualii se numesc „*bulangii*”, iar numele generic dat celor din zonele inferioare ale ierarhiei este cel de „*fraier*”. Există însă şi lideri informali al căror statut ridicat se datorează pregătirii profesionale sau intelectuale. Statutul poate evolua rapid în funcţie de avantajele de care cei din poziţiile superioare pot beneficia de la aşa-numiţii „*căutaţi*” (persoane ce primesc pachet). Un „*fraier*” sau „*nepot*” poate intra rapid în grupul „*şmecherilor*” dacă este „*căutat*”. De menţionat că relaţiile dintre minori sunt dominate de un egoism foarte pronunţat. Ei disting clar prietenul de „*tovarăş*”. „*Tovarăşul*” este cel cu care împarte pachetul, este „*tovarăşul de pachet*”. Relaţia de tovarăşie este de tip strict utilitar, pragmatic. Prin ea, cel internat încearcă să-şi îmbunătăţească situaţia alimentară şi să evite, prin solidaritate, atacul altor minori.

Numai foarte rar o asemenea relaţie se poate transforma în prietenie. De obicei, grupul de minori dintr-o cameră se separă în subgrupuri de „*tovarăşi*” care sunt „*căutaţi*” şi indivizi care nu sunt căutaţi („*nepoţi*”). Subcultura de penitenciar susţine, de altfel, instaurarea unei asemenea ierarhii. Ca o altă componentă a acestei subculturi de culegere a informaţiilor se focalizează asupra noilor veniţi, pentru a afla infracţiunile pentru care au fost condamnaţi, statutul social avut în exterior, probabilitatea de a fi „*căutat*”. Când informaţia nu este suficientă sau accesibilă, noul minor este supus „*testelor*”, adică unor situaţii impuse de cei din grupul în care a fost repartizat, pentru a i se determina reacţiile şi a-i stabili statutul.

Odată stabilit acest statut acesta nu se mai schimbă, decât în cazuri foarte rare. În general, minorii au o ierarhie depreciativă a infracţiunilor pe care le-au săvârşit. Pe baza acesteia o serie de minori dobândesc un statut de *paria*, fiind izolaţi şi sancţionaţi de către grup. Deţinuţii în general, minorii în special, consideră, de exemplu, inacceptabile atacarea şi terorizarea copiilor, homosexualitatea, omorul sadic sau omorul părinţilor şi al bătrânilor. Cea mai evidentă reacţie ostilă este faţă de violator, mai ales când victimele sunt minori sau copii. Reacţia ostilă merge de la izolare până la agresiunea zilnică. Acest comportament, de respingere a ceea ce este „anormal” sau „*aberant*”, existent, chiar şi într-un penitenciar unde se adună persoane cu dezechilibre de personalitate şi comportament, este un argument al existenţei selecţiei de grup.

Subiecţii care agresează violatorii de copii îşi motivează, de obicei, comportamentul prin explicaţii de genul „*ei nu sunt normali*”, „*avem şi noi mame surori, prietene, copii*”, „*nu merită să trăiască*” etc.

În general, condamnarea infractorilor cu pedepse privative de libertate, dincolo de soluţiile urmărite – sancţiunea şi reeducarea –, nu are efecte pozitive

decât în cazul unui număr mic de deținuți. În ceea ce privește sancționarea minorilor cu asemenea pedepse, aceasta are, cu certitudine, efecte negative, cunoscut fiind faptul că în mediul carceral există un fenomen de inducție negativă: cei care n-au comis decât delikte minore ajung să asimileze conduite infracționale mai grave, cei mai slabi sunt terorizați și atrași în grupuri unde riscul de a învăța duritatea este mai mare, iar cei mai puțin agresivi, învătă cum să folosească violența ca mijloc de gratificare.

În numeroase cazuri, detenția sau internarea devine o adevărată școală de perfecționare a infractorilor sau viitorilor infractori, un loc unde se poate face cunoștință cu perversitatea și devianța și unde forța, duritatea, agresivitatea sau minciuna devin veritabile componente ale supraviețuirii și adaptării la mediu.

ETIOLOGIA DELICTELOR DE OMOR ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

DAN BANCUI, VASILE TEODORESCU

I. CONSIDERAȚII INTRODUCATIVE

Delictele de omor reprezintă un fenomen antisocial complex, rezultat al interacțiunii conjugate a unor factori obiectivi și subiectivi, sociali și individuali, generali și particulari și a unor condiții favorizante a căror cunoaștere și explicație solicită eforturi interdisciplinare și inter-instituționale din partea specialiștilor interesați în prevenirea și diminuarea acestor manifestări. Reprezentând o problemă socială, cu consecințe negative și distructive asupra vieții și integrității indivizilor și grupurilor sociale, aceste delikte se remarcă prin gradul ridicat de pericolozitate socială întrucât presupun utilizarea forței și a constrângerii fizice asupra persoanelor, producându-le importante prejudicii materiale și morale, de cele mai multe ori ireparabile.

Cercetările criminologice și sociologice efectuate în diverse țări și în țara noastră relevă că acest tip de delikte „acoperă un spectru larg de comportamente, cu o etiologie complexă, ceea ce implică o abordare diferențiată a lor”¹, în care trebuie avute în vedere trei elemente mai importante: *a.* autorul sau autorii omorului, care exercită sau utilizează forța și violența asupra altor persoane, în diverse modalități, cu diverse mijloace și având diverse mobiluri (motive); *b.* victima sau victimele omorului, care suferă direct sau indirect consecințele fizice, materiale sau morale sau care, fără să dorească, ajung să fie lezate sau sacrificate în urma actului violent comis asupra lor; *c.* acțiunea violentă, comisă de autorul sau autorii omorului asupra victimelor, în diverse modalități, forme și scopuri².

Încercând să identifice mecanismele sociale și psihologice implicate în delicturile de omor, studiile și cercetările întreprinse în acest domeniu urmăresc atât evidențierea factorilor care generează sau favorizează comportamentul agresiv și violent, tipologia crimelor comise prin violență, ca și tipologia criminalilor și a

¹ Rodica Mihaela Stănoiu, Ortansa Brezeanu, Tiberiu Dianu, *Tranziția și criminalitatea*. București, Editura Oscar Print. 1994.

² Sorin M. Rădulescu, Dan Banciu, *Sociologia crimei și criminalității*. București, Editura Șansa SRL. 1996.

victimelor omorului, cât și identificarea unor noi forme, modalități, metode și mijloace de prevenire și combatere a violenței și agresivității în societate. Asemenea studii se impun a fi realizate și în societatea românească unde, după 1989, s-au produs schimbări fundamentale în sistemul politic și instituțional și în structura socială și economică, schimbări care, dincolo de consecințele benefice asupra modului de viață al indivizilor, au potențat apariția unor „factori de risc” și a unor condiții criminogene noi, care au influențat sensibil evoluția criminalității în general, a criminalității violente în special.

Utilizând, în mare măsură, datele statistice furnizate de Studiul criminologic al Parchetului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție sau publicate în „Anuarul statistic al României” (partea referitoare la statistica justiției), studiul de față încearcă să demonstreze că, în spatele unei „dinamici globale” a delictelor de omor în perioada de tranziție, se ascund „ritmuri individuale” specifice fiecăruia dintre ele și care dau chiar o „coloratură” aparte acestor delikte în societatea noastră.

II. TENDINȚE ȘI EVOLUȚII STATISTICE ALE DELICTELOR DE OMOR ÎN PERIOADA 1990-2000

1. Persoane inculcate pentru delictul de omor. Dacă luăm în considerare o perioadă mai îndelungată de timp, 1990-2000, coincidentă cu anii de tranziție, în România au fost inculcate un număr de 17.069 persoane pentru comiterea delictului de omor (vezi tabelul nr. 1)³.

Tabelul nr. 1

Dinamica persoanelor inculcate pentru omor în perioada 1990-2000

ANUL	PERSOANE INCULPATE	CREȘTERE SAU DESCREȘTERE FAȚĂ DE 1990 (%)
1990	1.734	-
1991	1.974	+13.84
1992	1.716	-1.08
1993	1.718	-0.92
1994	1.517	-12.51
1995	1.546	-10.84
1996	1.474	-14.99
1997	1.502	-13.37
1998	1.401	-19.20
1999	1.172	-32.41
2000	1.315	-24.16

Sursa: Studiu criminologic al Parchetului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

³ În această statistică au fost incluse și tentativele de omor comise în perioada amintită (Vezi, în acest sens, V. Teodorescu, I. Guriță, A. Drăghici, M. Focică, *Studiu de criminologie privind starea criminalității în perioada 1989-1999. Cauzele și prognoza asupra acestora*, București, 1999)

Așa cum se poate observa din acest tabel, cu excepția câtorva ani când numărul persoanelor inculcate pentru omor s-a menținut în limite aproximativ egale, tendința generală, deși oscilantă, a fost descrescătoare, în sensul că, începând din 1992 și până în 2000, cifra persoanelor trimise în judecată pentru delikte de omor s-a redus permanent, existând indicii că ea se va reduce în continuare, deși după ultimele date, în 2000 au fost inculcate 1 315 persoane pentru delikte de omor. Această evoluție pare să infirme anumite „mituri” și „stereotipuri” alimentate de mass-media sau de către opinia publică, conform cărora în România omorurile au cunoscut o creștere „explozivă” sau chiar „însăpământătoare” după 1989. Mai mult, dacă ne referim la o perioadă anterioară (1980–1989), coincidentă cu cea a dictaturii totalitare comuniste, dictatură susținută de mecanismele de forță, frică și intimidare a indivizilor, constatăm că numărul de omoruri comise atunci nu diferă semnificativ de cel existent în prezent. De pildă, în anul 1981 au fost inculcate 1 766 de persoane pentru comiterea delictului de omor, în 1983 numărul acestora ajungând la 1 571 de persoane, pentru ca anul „de grație” 1989 să consemneze 1 579 de persoane trimise în judecată pentru omor, acestea petrecându-se într-o societate în care instituțiile de represiune erau omniprezente și în care libertatea indivizilor era strict reglementată.

Chiar dacă, din punct de vedere statistic, nu există diferențe semnificative între numărul de omoruri comise în epoca dictaturii și cel existent în perioada de tranziție – de unde se pare că omorul ca act antisocial nu are „culoare politică” – totuși se remarcă anumite schimbări „calitative” în privința omorurilor comise după 1989, schimbări ce se regăsesc în modul de comitere, circumstanțele producerii, mijloacele utilizate, mobilurile urmărite, măsurile de acoperire a urmelor delictului etc.

2. Persoane condamnate definitiv pentru omor. În perioada analizată, instanțele de judecată au pronunțat sentințe definitive de condamnare împotriva a 14 483 de persoane care au comis delikte de omor, evoluția acestora pe ani fiind redată în tabelul nr. 2.

Conform datelor acestui tabel, din totalul persoanelor trimise în judecată pentru omor, au primit sentințe definitive doar 83,2% dintre acestea, restul de 16,8% nefiind sancționate din diverse motive. Aceste diferențe dintre numărul de persoane inculcate pentru omor și totalul persoanelor condamnate definitiv – deși explicabile din rațiuni penale și de justiție – par a fi totuși destul de mari, ele putând fi puse pe seama „toleranței” existente în primii ani de după 1989, când aceste decalaje au fost mai evidente. Acesta este și motivul pentru care, deși numărul persoanelor condamnate definitiv după 1990 cunoaște un ritm descrescător, comparativ cu anul 1990 – când a fost înregistrat și cel mai mare decalaj între cei inculpați și cei sancționați pentru omor – tendința este ascendentă, în condițiile în care organele de justiție au devenit tot mai exigente.

Tabelul nr. 2**Dinamica persoanelor condamnate definitiv pentru omor în perioada 1990-2000**

ANUL	PERSOANE CONdamnATE DEFINITIV	CREȘTERE SAU DESCREȘTERE FAȚĂ DE 1990 (%)
1990	1.028	-
1991	1.365	+32,78
1992	1.556	+51,36
1993	1.250	+21,59
1994	1.310	+27,43
1995	1.375	+33,75
1996	1.420	+38,13
1997	1.472	+43,19
1998	1.360	+32,29
1999	1.329	+29,28
2000	838	-18,49

Sursa: Studiu criminologic al Parchetului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

3. Ponderea persoanelor inculcate pentru omor în ansamblul persoanelor care au comis delict. În ansamblul fenomenului de criminalitate din țara noastră, delictul de omor deține ponderi relativ scăzute, situându-se cu mult în urma celor consemnate pentru delictul contra proprietății publice sau private, delictul economic, delictul contra autorității, delictul contra normelor de conviețuire socială etc. (vezi tabelul nr. 3):

Tabelul nr. 3

Ponderea persoanelor inculcate pentru omor în totalul persoanelor inculcate în perioada 1990-2000

ANUL	TOTAL PERSOANE INCULPATE	TOTAL INCULPAȚI PENTRU OMOR	PONDERE ÎN TOTALUL PERSOANELOR INCULPATE (%)
1990	52.715	1.734	3,28
1991	82.112	1.974	2,40
1992	91.375	1.816	1,88
1993	102.499	1.718	1,68
1994	107.857	1.517	1,40
1995	117.296	1.546	1,32
1996	115.948	1.474	1,27
1997	119.222	1.502	1,26
1998	99.920	1.401	1,40
1999	75.743	1.172	1,54
2000	68.483	1.315	1,53

Sursa: Studiu criminologic al Parchetului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

Rezultă o tendință de scădere vizibilă a ponderii persoanelor inculcate pentru omor în totalul persoanelor trimise în judecată pentru diverse delict, astfel încât în anul 2000 această pondere să se reducă la jumătate comparativ cu anul 1990, în condițiile

creșterii anuale constante a numărului de persoane inculcate pentru diverse delictе în întreaga perioadă 1990–2000. Mai mult, cu excepția anului 1990, când se înregistrează și cea mai ridicată pondere a persoanelor inculcate pentru omor (3,28%), în restul perioadei analizate, ponderea persoanelor trimise în judecată pentru omor este mai redusă în comparație cu cea înregistrată în anii dictaturii comuniste (de pildă, în 1988, din totalul de 84.436 persoane inculcate, 1 225 au fost trimise în judecată pentru delictе de omor, ceea ce reprezintă 3,12% ca pondere, iar în 1989, dintr-un număr de 62 913 persoane inculcate, 1 579 au fost judecate pentru omor, reprezentând 2,50%).

4. Dinamica ratei omorului. Rata omorului reprezintă un indicator sintetic semnificativ pentru caracterizarea acestui tip de delict, întrucât el se raportează la volumul total al populației. Deși numărul de omoruri înregistrate și judecate a cunoscut scăderi semnificative de-a lungul perioadei analizate, rata omorului în România se menține încă la cote ridicate, cu toate că și ea a cunoscut scăderi de la un an la altul (vezi tabelul nr. 4):

Tabelul nr. 4

Evoluția ratei omorului (persoane inculcate pentru omor la 100 000 locuitori)

ANUL	RATA OMORULUI
1990	7,47
1991	8,51
1992	7,54
1993	7,55
1994	6,67
1995	6,81
1996	6,52
1997	6,66
1998	6,22
1999	5,23
2000	5,90

Sursa: Studiu criminologic al Parchetului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

Rezultă că, cu excepția anului 1991 când s-a atins și cea mai ridicată rată a omorului (8,52%), tendința acesteia este descrescătoare, în concordanță cu scăderea cifrei absolute a omorurilor în ansamblul fenomenului de criminalitate și cu scăderea ponderii delictelor de omor în totalul delictelor. Cu toate acestea, rata omorurilor în România, comparativ cu cea înregistrată în alte țări, se menține încă la cote ridicate, situând țara noastră printre țările cu un număr ridicat de omoruri comise anual. Astfel, dacă ne raportăm la perioada 1994–1996, în România rata omorului a oscilat între 6,67 și 6,22 (la o populație de 23 151 564 locuitori), în timp ce în Polonia ea s-a situat între 2,96 și 3,0 (la o populație de 39 186 160 locuitori), în Cehia între 2,69–2,70 (la o populație de 10 330 186 locuitori), în Franța, între 4,25 și 4,81 (la o populație de 56 016 985 locuitori), în Germania între 4,34 și 4,61 (la o populație de 81 338 000 locuitori) etc.⁴

⁴ Conform datelor statistice din evidențele HEUNI și INTERPOL.

5. Distribuția delictelor de omor în profil teritorial. Distribuția delictelor de omor în profil teritorial, deși relevă o repartizare neuniformă a acestora, conduce la identificarea anumitor zone (județe) în care se înregistrează o frecvență mai ridicată a acestui tip de delict (vezi tabelul 5):

Tabelul nr. 5.

Distribuția în profil teritorial a persoanelor inculcate pentru omor în perioada 1994–2000

JUDEȚUL	TOTAL INCUPLAȚI PENTRU OMOR	PONDEREA ÎN TOTALUL INCUPLAȚILOR PENTRU OMOR (%)
GALAȚI	316	6,84
VASLUI	210	4,55
OLT	194	4,20
TIMIȘ	188	4,07
PRAHOVA	183	3,96
IAȘI	180	3,90
SIBIU	177	3,83
CONSTANȚA	175	3,79
BACĂU	155	3,35
SUCEAVA	153	3,31
BUCUREȘTI	230	4,98

Sursa: Studiu criminologic al Parchetului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

Din acest tabel rezultă două tendințe privind distribuția în profil teritorial a persoanelor inculcate pentru omor: *a.* pe de o parte, concentrarea acestora într-o serie de zone (județe) puternic industrializate și care includ volume ridicate de populație (Timiș, Prahova, Constanța, Sibiu și municipiul București) și *b.* pe de altă parte, „apariția” în rândul zonelor cu potențial ridicat de omoruri a unor zone (județe) considerate ca fiind „tradiționale” sau mai puțin afectate până acum de acte de violență și agresivitate, cum sunt, de pildă, județele din zona Modovei (Vaslui, Bacău, Iași, Suceava, Galați). Această concentrare a omorurilor în aceste zone pare că nu este întâmplătoare, mai ales dacă avem în vedere faptul că tot în aceste județe statisticile criminale înregistrează și un număr ridicat de acte violente, pruncucideri, maltratări și abuzuri asupra minorilor, violență domestică (familială), incesturi și pedofilie. Toate acestea se corelează cu adâncirea proceselor de diferențiere socială din aceste zone, cu fenomenele de sărăcie și pauperizare continuă a locuitorilor. Șomaj și scădere continuă a nivelului și modului de viață etc.

Mai semnificativă ni se pare însă analiza ratei omorului la nivelul diferitelor zone (județe), fiind cunoscut faptul că între acestea există diferențe sensibile în privința volumelor de populație. Din acest punct de vedere, deși se constată „permutări” anuale între județe privind rata omorului (calculată la numărul de inculpați pentru omor raportat la numărul de locuitori ai județului), pot fi identificate anumite tendințe care pun în evidență zone (județe) în care rata omorului se situează anual peste media pe țară, în timp ce în alte zone rata omorului se situează sub media pe țară (vezi tabelul nr. 6):

Tabelul nr. 6

Media inculpațiilor pentru omor pe județe în perioada 1990–1998, raportată la media pe țară

PESTE MEDIA PE ȚARĂ					
ANUL	MEDIA PE ȚARĂ	MEDIA PE JUDEȚ			
1994	6,67	Galați 13,22	Tulcea 12,25	Mehedinți 11,81	Vaslui 10,99
1995	6,81	Tulcea 12,70	Giurgiu 11,55	Brăila 11,25	Covasna 11,10
1996	6,52	Vrancea 12,22	Ialomița 11,80	Galați 10,59	Dolj 10,24
1997	6,66	Dolj 12,94	Tulcea 12,41	Vrancea 12,25	Galați 12,15
1998	6,22	Vrancea 12,00	Sibiu 11,69	Harghita 11,08	Galați 10,73

Sursa: Studiu criminologic al Parchetului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

SUB MEDIA PE ȚARĂ					
ANUL	MEDIA PE ȚARĂ	MEDIA PE JUDEȚ			
1994	6,67	Dâmbovița 3,58	Argeș 3,53	Sălaj 3,40	Caras-Severin 3,24
1995	6,81	Argeș 4,42	Botoșani 4,32	București 4,24	Bistrița-Năsăud 3,95
1996	6,52	București 3,75	Maramureș 3,36	Cluj 3,30	Arad 3,14
1997	6,66	Constanța 4,95	Cluj 4,55	Prahova 4,51	Argeș 4,43
1998	6,22	Mureș 3,48	Cluj 3,03	Alba 2,99	Argeș 2,96

Sursa: Studiu criminologic al Parchetului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

Din analiza acestui tabel se pot desprinde unele concluzii interesante și anume: *a.* Județul Galați, care deținea „supremația” atât în privința numărului total de inculpați pentru omor, cât și a ponderii în ansamblul omorului pe țară, ocupă primul loc și în privința ratei superioare a omorului, peste media pe țară, timp de trei ani (1994, 1997 și 1998); aceeași situație se constată și în cazul județelor Vaslui și Sibiu, dar numai pentru un singur an (1994 și respectiv 1998); *b.* o serie de județe (Tulcea, Mehedinți, Vaslui, Giurgiu, Brăila, Covasna, Ialomița, Dolj, Brăila și Harghita), care nu dețineau nici cifre absolute ridicate și nici ponderi importante în privința numărului de inculpați pentru omor, înregistrează anual rate ale omorului peste media pe țară; *c.* în schimb, alte zone (Constanța, Prahova, București), care dețineau ponderi semnificative în ansamblul omorurilor pe țară, înregistrează rate anuale ale omorului sub media pe țară⁵.

⁵ Aceste constatări caracteristice sunt utile în vederea realizării unor studii exploratorii la nivel național, privind etiologia delictelor de omor, prilej în care zonele (județele) incluse în eșantionul reprezentativ ar trebui selectate, având în vedere rata (indicele) omorurilor și nu ponderea lor (%)

III. INDICATORI RELEVANȚI AI ETIOLOGIEI DELICTELOR DE OMOR

1. Mediul de locuire. Analiza comparativă a omorurilor comise în mediul urban și în cel rural relevă diferențe semnificative, atât în privința numărului de inculpați pentru omor înregistrat în cele două medii de locuire, cât și în ceea ce privește ponderea mediului urban și rural în ansamblul inculpaților pentru omor pe țară (vezi tabelul nr. 7):

Tabelul nr. 7

Distribuția persoanelor inculcate pentru omor pe medii de locuire în perioada 1994–2000

ANUL	Total persoane inculcate pentru omor	Din care:			
		Urban		Rural	
		Total	%	Total	%
1994	1.517	541	35,66	976	64,34
1995	1.546	611	39,52	935	60,48
1996	1.474	552	37,44	922	62,56
1997	1.502	563	37,48	939	62,52
1998	1.401	613	43,75	788	56,25
1999	1.172	478	40,78	694	59,22
2000	1.315	538	40,91	777	59,09

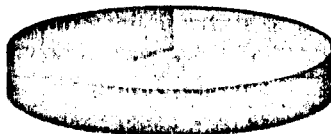
Sursa: Studiu criminologic al Parcheului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

Din acest tabel rezultă că mediul *rural* deține supremația atât în privința numărului total de persoane inculcate anual pentru omor, cât și a ponderii în ansamblul delictelor de omor, comparativ cu mediul urban, în anumiți ani (1996 și 1997) această pondere apropiindu-se la aproape două treimi. În ansamblul perioadei analizate, media persoanelor inculcate pentru omor în rural a fost de 61,30%, față de numai 38,70% cât reprezintă ponderea deținută de mediul urban (vezi diagrama nr. 1).

Diagrama nr. 1

Media persoanelor inculcate pentru omor în urban și rural
în perioada 1994–1998

URBAN
38,7%

RURAL
61,3%

Rezultă că, spre deosebire de alte tipuri de delikte (cum sunt cele contra proprietății, autorității, de ultraj sau contra normelor de conviețuire socială), care

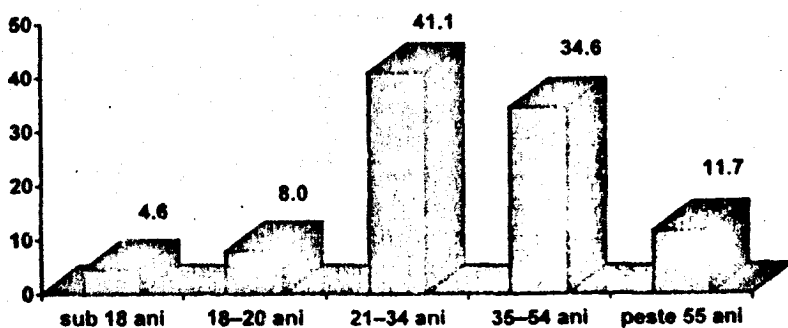
se concentrează preponderent în mediul urban și, în special, în marile orașe sau aglomerări urbane – și care pot fi explicate prin densitatea populației, funcțiile orașului și mediului urban de viață⁶ – cele de omor sunt preponderente în mediul rural, mediu considerat de mulți ca fiind „tradițional” și „conservator” de valori, norme și practici sociale pozitive și ferit, în consecință, de influențele nocive ale orașului. Concentrarea delictelor de omor în mediul rural relevă, pe de o parte, faptul că acest tip de delict are o serie de „note” și trăsături specifice, fiind influențat și condiționat de o serie de factori locali, care țin de modul de viață și interrelaționare caracteristice acestui mediu, iar pe de altă parte, în prezent, în România mediul rural a cunoscut o serie de schimbări și transformări esențiale, dar care au amplificat „hibridizarea” modelelor etice, normative și culturale ale indivizilor, cu consecințe negative asupra comportamentelor lor sociale și individuale al acestora.

Dacă avem în vedere locul comiterii delictului, acesta relevă că aproximativ 2/3 (65,2%) din numărul total al omorurilor au fost comise în mediul rural, în timp ce doar un sfert (34,8%) au fost consemnate în cel urban, ceea ce se corelează atât cu mediul de rezidență al criminalilor (64,0% domiciliați în rural și 36,0% în urban), cât și cu mediul în care aceștia s-au născut.

2. **Vârsta.** O tendință interesantă caracterizează dinamica delictelor de omor în funcție de vârsta făptuitorilor și care relevă ponderea importantă a persoanelor aflate la o vârstă tânără în ansamblul fenomenului (vezi diagrama nr. 2):

Diagrama nr. 2

Distribuția persoanelor inculcate pentru omor în funcție de grupa de vârstă în perioada 1994–2000

Această diagramă relevă că mai mult de jumătate din numărul persoanelor inculcate pentru omor (53,7%) sunt tinere și foarte tinere, aflate în prima parte a perioadei de viață (18–34 ani) și care, datorită imaturității psihice și

⁶ Ion Oancea, *Probleme de criminologie*, București. Aditura All, 1994.

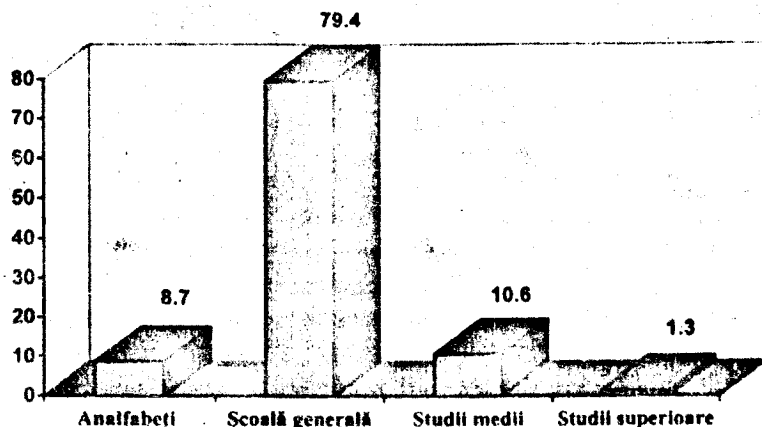
comportamentale și a unor dificultăți de adaptare și integrare socială, comit acte de violență și agresiune, multe încheindu-se cu decesul victimelor. De asemenea, atrage atenția și faptul că peste o treime din numărul de inculpați pentru omor (34,6%) se află la vârsta maturității sociale și intelectuale și pentru care comiterea omorului urmată de detenția îndelungată reprezintă, practic, „încheierea” ciclului lor normal de viață. În sfârșit, se remarcă ponderea relativ ridicată a persoanelor aflate la o vârstă înaintată sau înainte de pensionare (11,7%) care comit omoruri, ce au însă o etiologie diferită, fiind generate de motive de răzbunare, ură, dușmănie sau gelozie și mai puțin de dificultăți de adaptare socială.

3. Nivelul de instrucție și educație. Analiza acestui indicator relevă o serie de tendințe interesante, mai ales dacă avem în vedere faptul că, de regulă, criminalii sunt considerați de către opinia publică (și uneori chiar de către mass-media) ca fiind indivizi abrutizați, lipsiți de responsabilitate, fără nici o pregătire școlară sau culturală (vezi diagrama nr. 3).

Rezultă că majoritatea covârșitoare a persoanelor inculcate pentru omor (79,4%) sunt absolvenți de școală generală, dar care, probabil, în timpul școlii s-au „remarcat” prin inadaptare și neintegrare școlară, performanțe școlare slabe sau modeste, relații conflictuale cu colegii sau chiar cu profesorii, comiterea unor violențe și agresiuni asupra altor persoane etc. Atrage atenția ponderea extrem de scăzută (8,7%) a persoanelor inculcate pentru omor care sunt analfabete – pondere care este chiar mai redusă decât cea a persoanelor cu pregătire școlară medie (10,6%) – ceea ce infirmă ipoteza avansată uneori, nefondat, conform căreia aceste persoane ar manifesta o „propensiune” sporită spre criminalitate, în general, spre cea violentă, în special.

Diagrama nr. 3

Distribuția persoanelor inculcate pentru omor în funcție de nivelul de instrucție în perioada 1994–2000

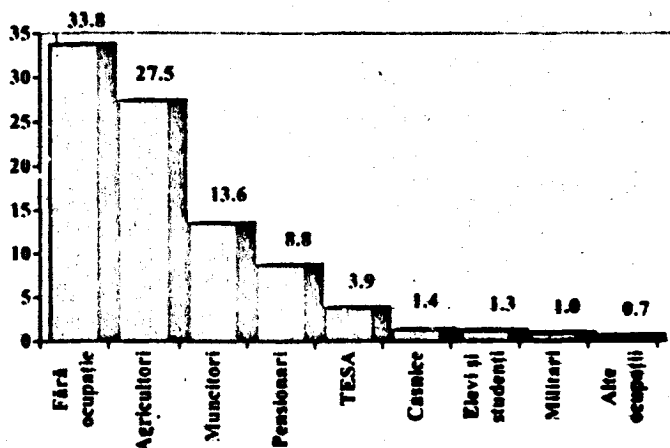

4. Statusul ocupațional. În ansamblul persoanelor inculcate pentru delict de omor în perioada analizată, majoritatea covârșitoare au un status ocupațional scăzut sau modest sau sunt fără nici o ocupație, ceea ce se corelează cu nivelul lor educațional scăzut (vezi diagrama nr. 4).

Pe primul loc în ierarhia persoanelor inculcate pentru omor se situează agricultorii și muncitorii care întrunesc împreună ponderea de 41,1% în totalul delictelor de omor, pe locul al doilea situându-se persoanele fără ocupație, a căror pondere depășește o treime din totalul delictelor comise. Restul categoriilor socioprofesionale dețin ponderi nesemnificative, cu excepția pensionarilor inculpați pentru delict de omor și a căror pondere de 8,8% se apropie de cea deținută de persoanele aflate în vârstă de peste 55 ani (11,7%). De asemenea, este relevant faptul că, în momentul comiterii omorului, o parte importantă a făptuitorilor își aveau ocupația în mediul rural (42,3%), în timp ce numai 22,7% lucrau în urban, ceea ce se corelează, încă o dată, cu mediul rural de locuire și cu locul rural de comitere a delictului de omor.

Diagrama nr. 4

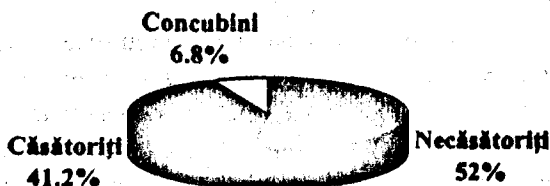
Distribuția persoanelor inculcate pentru omor în funcție de statusul ocupațional în perioada 1994–2000

5. Statutul marital și situația familială. Deși distribuția persoanelor inculcate pentru omor în funcție de statutul marital și situația familială nu reprezintă, prin ea însăși, un indicator etiologic semnificativ pentru acest tip de delict, ea relevă totuși anumite elemente și factori care au avut un anumit rol în declanșarea actelor de violență și agresiune (vezi diagrama nr. 5):

Diagrama nr. 5

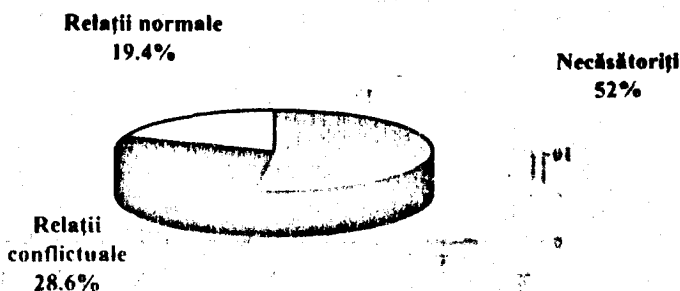
Distribuția persoanelor inculcate pentru omor în funcție de statutul marital în perioada 1994-2000

În ansamblul persoanelor inculcate pentru omor, mai mult de jumătate (52,0%) o reprezintă cei necăsătoriți, ceea ce se corelează și cu vârsta tânără (20-30 ani) ce caracterizează o bună parte dintre cei care au comis omoruri. Restul făptuitorilor îl reprezintă persoanele căsătorite sau aflate în relații consensuale (concubinaj), aflate deja la o vârstă matură (peste 30 ani). Pentru acestea din urmă, care au deja o familie, mai relevantă este analiza relațiilor intrafamiliale și în special a relațiilor afective dintre partenerii cuplului, caracterizate astfel (vezi diagrama nr. 6):

Diagrama nr. 6

Tipul de relații în familiile persoanelor inculcate pentru omor în perioada 1994-2000

Preponderența relațiilor conflictuale între partenerii cuplului familial va genera violența familială, care, la rândul ei, constituie „antecamera” criminalității violente sub forma omorului comis de unul dintre soți asupra altuia. Din datele statistice rezultă, de altfel, că în 6,5% din cazurile de omor victime au fost soțiile, concubinele (6%), copiii (4,3%), doar în 3,2% din cazuri victime fiind soții.

6. Socializarea în familia de origine. Familia reprezintă factorul primordial al socializării morale și integrării sociale a individului, fiind principala „instanță”

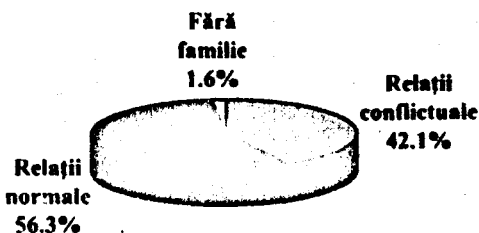
care imprimă acestuia cele mai durabile trăsături caracteriale și morale. Pentru acest motiv, orice carență a grupului familial, orice tendință de dislocare a stabilității și coeziunii acesteia, sunt disfuncționale în cel mai înalt grad pentru membrii familiei, generându-le o serie de tulburări de personalitate și comportamente agresive și violente.

Analiza datelor referitoare la familia de origine a persoanelor inculcate pentru omor relevă că aproximativ două treimi dintre acestea (62,7%) proveneau din familii legal constituite și fără curențe de structură și numai 37,3% proveneau din familii dezorganizate prin abandonul sau divorțul părinților, decesul unuia sau al ambilor părinți. Aceasta confirmă teza conform căreia nu atât structura sau forma de organizare a familiei este importantă, cât mai ales *funcționalitatea* acesteia, concretizată în relații afective și de comunicare adecvate între membrii familiei, în stilurile educative ale părinților, în comportamentul moral al acestora, în modalitățile de control parental etc.

Din acest punct de vedere, o mare parte dintre persoanele inculcate pentru omor proveneau din familii care, deși aparent structurate și organizate, se aflau într-o stare de „disoluție” treptată, datorită relațiilor conflictuale între părinți, între părinți și copii, utilizării unor stiluri educative „despotice” sau, dimpotrivă, extrem de permissive, orientării bugetului familiei spre procurarea și consumul frecvent de băuturi alcoolice, maltratării și abuzului comis de părinți asupra copiilor, imoralității părinților etc. (vezi diagrama nr. 7).

Diagrama nr. 7

Tipul de relații în familia de origine a persoanelor inculcate pentru omor în perioada 1994–2000

Lipsa sau deficitul de socializare morală în familie vor influența sensibil viitoarea carieră a individului, care încă din familie va „învăța” comportamentul agresiv și violent, printre victimele agresiunii și chiar ale omorului pe care îl va comite aflându-se 2,8% dintre mame, 3,7% dintre tați, 3,4% dintre frați și surori, 4% alte rude din familie.

7. Alte variabile etiologice. a. *Consumul de alcool.* Analiza datelor statistice relevă faptul că, deși alcoolul reprezintă un important factor etiologic în delictele de omor, totuși el nu constituie cauza principală, ci doar condiția favorizantă a

declanșării acțiunii violente. Astfel, din totalul persoanelor inculpate pentru omor, 57,2% au declarat că au consumat des și foarte des alcool, în timp ce 33,4% au consumat rar alcool, 9,4% declarând că nu sunt consumatori de alcool. Mai relevant este însă faptul că, în momentul comiterii omorului, 54,6% dintre făptuitori consumaseră alcool, 22,5% au consumat alcool chiar împreună cu victima, în timp ce 22,9% nu au consumat alcool.

b. Mobilurile urmărite. Cele mai frecvente motivări ale omorului sunt conflictele spontane apărute între autor și victimă (52,4%), urmate de cele declanșate de ură, dușmănie, răzbunare și gelozie (22,7%), interese materiale (7,7%), sexuale (2,3%), pseudo-justitiare (1,9%), mistico-religioase (0,8%), în timp ce 3,8% dintre omoruri s-au realizat fără motive aparente. Aceste mobiluri conferă delictelor de omor o „coloratură” specifică, constând în caracterul întâmplător al multor omoruri (chiar și conflictual), alături de omorurile pasionale, pseudo-justitiare sau de cele care urmăresc jaful și tâlhăria victimelor.

c. Complicitatea. Majoritatea covârșitoare a persoanelor inculpate pentru omor au acționat singure, complicitatea fiind evidențiată într-o proporție extrem de redusă (4,6% din cazuri). De asemenea, în 10,6% din cazuri, persoanele inculpate pentru omor au acționat după o pregătire prealabilă, procurându-și chiar mijloacele necesare comiterii omorului. Aceste date evidențiază faptul că, de cele mai multe ori, omorul este un act antisocial comis de un singur autor, care acționează spontan sau deliberat și care își ia măsuri de precauție deosebite pentru a nu fi descoperit atât el, cât și urmele faptei.

d. Modul de operare. Reprezintă un element important în analiza etiologică a delictelor de omor, întrucât se referă atât la modalitățile concrete de comitere a omorului, cât și la mijloacele utilizate. Cazuistica judiciară evidențiază că în 46,1% din delictele de omor făptuitorii au utilizat arme albe pentru uciderea victimei, în timp ce 43,0% dintre ei au folosit diverse obiecte contondente. Un procent nesemnificativ dintre inculpații pentru omor (3,4%) au utilizat arme de foc, restul procedând fie la sugrumarea victimei, fie la otrăvirea acesteia cu substanțe caustice, toxice sau medicamente în supradoză.

Aproape o pătrime dintre inculpații pentru omor (22,4%) au comis delictul chiar la locuința victimei, în timp ce 25,8% dintre delictele de omor s-au petrecut pe stradă, în câmp sau pe un teren viran, restul omorurilor derulându-se în localuri publice sau la locul de muncă al făptuitorului sau al victimei. De menționat este că în 42,0% din cazuri omorurile s-au comis noaptea, făptuitorii profitând de prezența întunericului și de absența unor martori sau organe de ordine.

e. Antecedentele penale. Într-o proporție covârșitoare (82,3%) inculpații pentru omor sunt delincvenți primari, ceea ce relevă, încă o dată, faptul că acest tip de delict are o etiologie aparte, putându-se declanșa spontan și fără vreun motiv aparent din partea unor persoane care se pare au fost relativ socializate în școală și familie. Întrucât omorul este sancționat deosebit de sever, prin privare de libertate pe termen

lung, este normal ca în cazul acestui tip de delict ponderea recidiviștilor sau a celor cu antecedente penale să fie extrem de redusă (11,0% și respectiv 6,7%).

f. Influența mass-media. Deși se consideră că mijloacele audio-vizuale reprezintă un important „mijloc” de inspirație, chiar și de „incitație” la omor pentru anumite persoane, datele și informațiile privind „sursele” declanșatoare ale omorului par să infirme aceste supoziții și „stereotipuri”. Într-o proporție covârșitoare (97,8%), inculpații pentru omor declară că nu au fost influențați nici de filme, televiziune, presă sau romane atunci când au comis omorul. Numai 0,9% declară că s-au inspirat, ca mod de operare, din filme și din programele de televiziune, 0,2% au avut ca „modele” criminale anumite cărți și publicații, în timp ce doar 1,02% declară că s-au inspirat ca mod de operare din alte surse. În consecință, nu mass-media reprezintă cauza sau „sursa de inspirație” pentru delictele de omor, neputându-se demonstra că există o legătură directă (de la cauză la efect) între mesajul media și crimă. Mai mult, de multe ori mesajul audio-vizual, chiar dacă conține violență și crimă poate genera un efect contrar, individul fiind speriat de semnele de violență prezentate, le poate respinge și incrimina sau să-și ia măsuri suplimentare de autoapărare. În sfârșit, dacă avem în vedere faptul că în timpul dictaturii comuniste în România numărul omorurilor nu diferă sensibil de cel existent în prezent, ne putem întreba ce filme de groază, crimă și violență puteau fi văzute atunci la televiziunea română care să „inspire” indivizii spre crimă?

IV. CONCLUZII ȘI PROPUNERI

Sintetizând principalele aspecte rezultate din statistici și cazuistica judiciară privind delictele de omor, studiul de față a evidențiat faptul că acestea reprezintă un fenomen cu multiple cauze *obiective* și *subiective*, sociale și individuale, deosebit de periculoase pentru coeziunea și stabilitatea relațiilor sociale și a siguranței indivizilor. Pericolul social al delictelor de omor prezintă însă grade diferite, în raport cu tipul de delict comis (omor, tentativă), de mărirea și natura prejudiciilor materiale și morale produse, de modul de săvârșire, de mijloacele utilizate, de personalitatea infractorului, de rezonanța socială a faptei și altele. Toate aceste elemente și factori, considerați împreună și în condiționarea lor reciprocă, conferă delictelor de omor un caracter antisocial deosebit de grav și o etiologie specifică, comparativ cu alte tipuri de delikte (cum sunt, de pildă, cele economice sau cele îndreptate contra avutului public sau particular).

În context cu aceste sublinieri, cercetarea socio-juridică trebuie să fie în măsură să releve principalele cauze și condiții responsabile pentru producerea acestui tip de delikte, identificând principalele fapte și situații care au legătura cea mai strânsă cu actul criminal respectiv. Aceasta se impune cu atât mai mult cu cât, pe teren, acte delincvente de omor cu caracter similar pot să fie efectul unui set foarte diversificat de cauze, fiecare dintre ele putându-se caracteriza printr-o

multitudine de condiții și circumstanțe particulare. Din acest punct de vedere, majoritatea indivizilor care comit delikte de omor este plasată într-o situație specifică, caracterizată printr-o serie de *deficiențe de adaptare, integrare și de comunicare*, spre deosebire de cei care comit acte de corupție și care sunt plasați într-o *rețea de relații sociale* (formale și informale) bogate în contacte de tot felul. Aceasta atrage atenția că fiecare tip de delict de omor are o anumită „coloratură” socială sau individuală, caracterizată de o serie de raporturi sociale sau trăsături de personalitate și că fiecare act criminal în parte se definește prin multiple condiții și circumstanțe particulare.

Având o semnificație diferită de la un caz la altul, circumstanțele delictului de omor pot caracteriza *situația educațională* care a modelat profilul moral al personalității delincventului, situația sa concretă de viață anterioară comiterii faptei sau condițiile care au generat ocazia criminală.

Deși s-a fundamentat prioritar pe analiza datelor statistice și mai puțin pe rezultatele unor anchete de teren, studiul de față a reușit să identifice unele concluzii care coincid în mare măsură cu unele rezultate dintr-o serie de studii și cercetări anterioare întreprinse în țara noastră⁷:

1. Factorii etiologici mai importanți implicați în delictele de omor: *a.* factorii de personalitate sunt implicați cu precădere în comiterea acestui tip de delikte, comportamentul agresiv al criminalului fiind consecința unor stări de frustrare individuală; *b.* indivizii care comit delikte de omor cedează, de regulă, unor impulsuri de moment sau unor stări „explozive”, neavând capacitatea de a-și controla echilibrul emoțional necesar; *c.* indivizii care comit delikte de omor se caracterizează, de regulă, printr-un nivel de instrucție și cultură scăzut sau modest, ca și printr-o integrare deficitară în familie, profesie, comunitate; *d.* consumul de alcool, care precede de multe ori acțiunea criminală, reprezintă un puternic factor criminogen în declanșarea omorului; *e.* mobilurile mai frecvente ale omorului sunt reprezentate de conflicte spontane și ocazionale, ură, gelozie, dușmănie, răzbunare, jaf și tâlhărie; *d.* mijloacele utilizate mai frecvent în acest tip de delikte sunt armele albe, obiectele contondente, substanțele toxice, medicamentele etc.

2. Tipologia diverselor delikte de omor: *a.* omorul „primitiv”, de regulă ocazional, accidental, întâmplător, concretizat de reacții necontrolate și explozive, generate și favorizate de o serie de ocazii delincvente (consum de alcool, relații conflictuale provocate spontan, instigația unor persoane, participarea la o încăierare etc.); *b.* omorul pasional, generat de mobiluri de ură, răzbunare, dușmănie, gelozie, caracteristic indivizilor care manifestă, de regulă, o instabilitate psihică sau emoțională și o diminuare sensibilă a mecanismelor de autocontrol; *c.* omorul utilitar, comis și generat de mobiluri ce urmăresc interese materiale, obținerea de bunuri și valori, asociat de multe ori cu delictul de jaf sau tâlhărie; *d.* omorul pseudo-justițiar,

⁷ Vezi, în acest sens, Sorin M. Rădulescu, Dan Banciu, *Sociologia crimei și criminologii*, op. cit., 1996.

generat de mobiluri ce urmăresc repararea unui prejudiciu moral sau material sau pedepsirea unui individ ce s-a făcut vinovat de un delict, și care este realizat de un individ sau chiar de un grup care se substituie justiției legale; *e.* omorul rațional, caracteristic crimei organizate și organizațiilor criminale, având ca mobiluri „reglarea de conturi”, obținerea de profituri ilicite la cote ridicate.

3. Tipologia victimelor omorului: *a.* victime întâmplătoare, care nu au nici o legătură cu autorul omorului, dar care suportă direct sau indirect consecințele fizice ale unui act agresiv; *b.* victime „provocatoare” sau care precipită declanșarea omorului, prin atitudine, gesturi, limbaj, consum de alcool etc.; *c.* victime slabe sub raport fizic, psihic sau biologic și care manifestă o „vulnerabilitate victimală” ridicată (femei, bătrâni, copii).

4. Propuneri de prevenire și eliminare a delictelor de omor. Premisa fundamentală a prevenirii și combaterii delictelor de omor, care creează o stare de insecuritate în rândul opiniei publice, o reprezintă, fără îndoială, cunoașterea *cauzelor* și *condițiilor* sociale care le generează și, pornind de aici, elaborarea unui program de reducere treptată a acestora. Cercetătorii din acest domeniu, împreună cu specialiștii din justiție, poliție, procuratură, sunt datori să analizeze profund aceste cauze, pornind atât de la sistemul complex de condiții care au generat aceste delikte, cât și de la o serie de elemente implicate de orientarea antisocială a personalității delinventului și de circumstanțele care au favorizat sau stimulat „ocazia delinventă”:

a. Pentru a spori *calitatea și eficiența activității de prevenire*, apare necesar ca factorii care au sarcini în acest domeniu să fie mai temeinic pregătiți pentru a prospecta eventualele premise și condiții generatoare sau favorizatoare de delikte de omor. O formă concretă, în acest sens, poate fi reprezentată de *anticiparea, pe baza unor studii predictive, a modurilor și locurilor unde s-ar putea manifesta activitatea elementelor delinvente*, cunoașterea în timp oportun a acestora, intervenția operativă putând grăbi prevenirea comiterii unor acte de violență și omor.

b. Concepând această activitate ca un tip specific de „asistență” și „terapie” socială, se poate avea în vedere imprimarea unui caracter *interdisciplinar* diferitelor cercetări, prin participarea cu studii de predicție a unor sociologi, criminologi, psihologi, juriști și asistenți sociali, ca și organizarea unui „tratament” intensiv al comportamentelor și conduitelor celor care au comis deja acte de violență sau sunt predispuși la acestea.

c. Apare necesară inițierea unor *cercetări interdisciplinare* și *interinstituționale* pentru clarificarea, din multiple unghiuri de vedere, a factorilor implicați în producerea delictelor de omor. Realizarea unor *tipologii* ale diferitelor omoruri și efectuarea unor *studii de caz* au valențe deosebite pentru activitatea de prevenire, oferind organelor specializate de control social o serie de repere care să le orienteze activitatea.

d. Realizarea unei prevenții eficiente este dependentă, de asemenea, de promptitudinea cu care se înfăptuiește actul de Justiție, de preocupările tuturor organelor implicate în aflarea adevărului și de aplicarea unei sancțiuni proporționale și în strictă concordanță cu gradul de pericol social al faptei comise. Din acest punct de vedere, calitatea motivărilor hotărârilor judecătorești, ca și individualizarea sancțiunii pot avea un profund rol preventiv.

PIRATAREA PROGRAMELOR PENTRU CALCULATOR

ION VLĂDUȚ

Calculatorul – „copilul minune” al secolului XX, acest ansamblu de sisteme mecanice, electromagnetice și electronice, destinat prelucrării automate a informațiilor pe baza unor programe formate din suite de operații aritmetice și logice – s-a infiltrat adânc în viața societăților contemporane, punându-și amprenta binefăcătoare asupra celor mai inedite domenii ale acesteia. Dacă la începutul anilor '50 nu era decât o curiozitate științifică, iar în perioada 1955–1965, când începea să se înalțe Al Treilea Val în Statele Unite, pătrunderea în domeniul industriei și în sfera guvernamentală, la sfârșitul deceniului opt, P.C.-urile (*personal computers*) aveau să-și înceapă invazia în casele americanilor. Astăzi, aceste mașini inteligente, deși inegal, s-au răspândit în toate colțurile lumii, tot mai mulți oameni recurgând la serviciile lor spre a desfășura cele mai neașteptate tipuri de activitate, de la întocmirea rețetelor culinare până la controlul navetelor spațiale.

Interconectarea calculatoarelor în rețele, care se pot întinde de la cele constituite în cadrul unui birou sau al unei case particulare până la rețeaua rețelilor – *Internet*-ul, a modificat și mai profund modul în care oamenii comunică, învață, cercetează, muncesc, își petrec timpul liber, se luptă etc. Astfel, după cum scria Alan D. Campen, autor și redactor al lucrării *The First Information War*, războiul din Golf a fost o luptă în care virtualmente toate aspectele sale au fost automatizate, existând „capacitatea de a transmite mari cantități de date în multiple forme”². Și aceasta nu întâmplător, ci pentru că, la sfârșitul operațiunii „Furtună în deșert”, în zona de război se aflau nu mai puțin de 3 000 de computere interconectate cu cele din Statele Unite. De aceea, nota același autor, Războiul din Golf „a fost un război în care un dram de siliciu dintr-un computer a putut avea mai mult efect decât o tonă de uraniu”³. Desigur, calculatoarele pot fi folosite și în ducerea războiului, înclinând balanța luptei de partea celui care știe să le utilizeze mai eficient, dar marile binefaceri generate de acestea și-au găsit și-și găsesc locul tot în viața pașnică⁴.

¹ Alvin Toffler, *Al Treilea Val*, București, Editura „Z”, 1996, p. 151–152.

² Alan D. Campen, *The First Information War*. Citat în Heidi și Alvin Toffler, *Război și antirăzboi*, București, Editura Antet, f. a., p. 88.

³ *Ibidem*, p. 87.

⁴ Pentru amănunte, vezi: 20 de contribuții aduse societății, în „BYTE România”, octombrie 1995, p. 52–53.

După 1989, România a fost nevoită să se adapteze și ea noii ere informaționale aderând, printre altele, la programul E.S.I.S. II (*European Survey for Information Society*), deschizându-și piața pentru produsele unor firme de prestigiu din domeniul tehnologiei informației (*Information Technology – I.T.*) și luând unele măsuri de introducere a tehnicii de calcul în școli, instituții, întreprinderi etc., pentru ca, în momentul de față, „unul dintre efectele benefice ale luptei încrâncenate pentru aderarea la U.E. ar putea să fie accelerarea informatizării țării”⁵.

Dar, utilizarea pe o scară din ce în ce mai largă a calculatoarelor în viața societăților contemporane a fost și este însoțită de unele „efecte perverse” (R. Boudon), de unele fenomene neașteptate și nedorite, printre care, din păcate, se numără și criminalitatea legată de calculator (*computer-related crime*), operațiunile ilicite pe care unii indivizi sau grupuri de indivizi le desfășoară cu ajutorul calculatorului. Potrivit concepției grupului de experți ai Comitetului European pentru Probleme Criminale, criminalitatea legată de calculator sau „criminalitatea informatică” (cum mai este denumită noua formă de criminalitate, deși această denumiriune nu este unanim recunoscută și acceptată) vizează „orice comportament ilegal sau contrar eticii sau neautorizat care privește un tratament automat de date și/sau o transmitere de date”⁶. O imagine mai clară a acestei forme de criminalitate ne oferă Consiliul Europei care, prin Recomandarea sa nr. 9 din 1989 asupra criminalității informatice, a stabilit o *listă minimală* și o *listă facultativă* de infracțiuni informatice de care statele membre vor trebui să țină seama în elaborarea legilor lor naționale relative la criminalitatea legată de calculator. Conform Recomandării amintite, fapte precum fraudă informatică, falsul informatic, prejudiciile aduse datelor sau programelor pentru calculator, sabotajul informatic, accesul neautorizat, interceptarea neautorizată, reproducerea neautorizată de programe protejate, reproducerea neautorizată a unei topografii protejate (prevăzute în *lista minimală*), la care se adaugă fapte ca alterarea datelor sau programelor pentru calculator, spionajul informatic, utilizarea neautorizată a unui calculator și utilizarea neautorizată a unui program pentru calculator protejat (cuprinse în *lista facultativă*), reprezintă forme de manifestare a ceea ce, în mod generic, se numește *criminalitate legată de calculator*⁷.

Potrivit definiției Poliției germane, criminalitatea informatică (criminalitatea asistată de tehnologia informației și a comunicațiilor) cuprinde: toate infracțiunile care conțin, printre elementele lor constitutive, tehnologia informației și a comunicațiilor („infracțiuni cu specific electronic”), respectiv informațiile pentru a căror inițiere, pregătire și săvârșire s-a folosit tehnologia informației și de comunicații; infracțiuni din domeniul rețelelor de date (de exemplu *Internet*):

⁵ Mihaela Cârstea, *În spatele zidului de ignoranță*, în „P.C Magazine România”, martie 2000, p. 4.

⁶ Citat după Ioana Vasiliu, *Criminalitatea informatică*, București, Editura Nemira, 1998, p. 27. Pentru detalii privind definirea acestei forme de criminalitate, vezi Ioana Vasiliu, *op. cit.*, p. 26–28.

⁷ Citat după Ioana Vasiliu, *op. cit.*, p. 49–50.

periclitarea tehnologiei informației și de comunicații prin toate acțiunile ilicite care afectează integritatea, disponibilitatea și autenticitatea datelor stocate sau transmise⁸. Această formă de criminalitate reprezintă o „parte a unei forme mai vaste de activități criminale – «criminalitatea gulerelor albe»”⁹. Spre a evita unele confuzii, în literatura de specialitate, majoritatea autorilor subliniază faptul că din această categorie de infracțiuni nu fac parte acelea în care obiectul material al acestora nu are decât valoarea unui simplu obiect, cum este cazul furtului unui monitor sau al unor microcipuri.

1. **Definirea fenomenului de piratare a programelor pentru calculator.** Din larga varietate a formelor criminalității legate de calculator, la care pot fi adăugate și alte fapte susceptibile de incriminare, cum ar fi, spre exemplu, însușirea frauduloasă a datelor nominative informatizate și divulgarea acestora, în studiul de față ne vom opri numai asupra problemelor relative la acea formă a criminalității informatice care, în literatura de specialitate, ca și în limbajul comun, este numită „*piratarea programelor pentru calculator*”, iar în lista nominativă a Recomandării nr. 9 din 1989 a Consiliului Europei poartă denumirea de „*reproducere neautorizată de programe pentru calculator protejate*”. Privită din perspectivă juridică, pirateria programelor informatice nu reprezintă altceva decât o formă gravă de încălcare a legilor care reglementează drepturile de autor¹⁰. De altfel, Codul Penal german din 1986, referindu-se la această formă de criminalitate, încriminează în mod explicit „încălcarea dreptului de autor în materie de *software*”¹¹.

Dacă inițial fabricanții, pe lângă partea de *hardware*, înzestrau calculatoarele și cu *software*-ul necesar, o dată cu dezvoltarea tehnologiei informației, elaborarea și editarea programelor s-a desprins tot mai mult de activitatea firmelor care produceau calculatoare, devenind o activitate de-sine-stătătoare, fapt ce a făcut să crească numărul firmelor producătoare de *software*, din rândul cărora, cu timpul, companii ca *Adobe*, *Autodesk*, *Corel*, *Microsoft* și *Symantec* au ajuns să se numere printre cele mai mari case producătoare de programe informatice. Numai *Microsoft*, spre exemplu, ajunsă numărul unu pe plan mondial în domeniul programelor pentru P.C.-uri, înregistra în 1997 o cifră de afaceri de 11,4 miliarde de dolari și un profit net de 3,5 milioane de dolari¹². Astfel de firme au apărut și în România, unde au lansat și lansează o largă varietate de programe pentru calculator. Dintre ele amintim firma *Sofwin* care, la începutul anului 2000, a lansat versiunea a doua a aplicației *NOTAR Expert*, destinată eficientizării activității din birourile notariale¹³.

⁸ Johann Kubika, *Posibilități de combatere a criminalității informatice și pe Internet*, în „Buletin Informativ al Academiei de Poliție «Alexandru Ioan Cuza»”, București, Editura „Academica”, 2000, p. 141.

⁹ A. Bequai, *Computer crime*, Massachusetts, 1978, p. 6.

¹⁰ Pentru detalii, vezi Vl. Hanga, *Dreptul și calculatoarele*, București, Editura Academiei Române, 1991, capitolul XI, „Calculatorul și dreptul de autor”, p. 87–94.

¹¹ Citat după Johann Kubika, *op. cit.*, p. 142.

¹² Serge Le Doran, Philippe Rosé, *Cyber-Mafia*, București, Editura Antet, 1998, p. 165.

¹³ „P.C. Magazine România”, martie 2000, p. 7.

Dar marile sume de bani care se vehiculează în industria programelor pentru calculator, fiind o miză mai mult decât tentantă, nu puteau să nu trezească interesul infractorilor care, fără a pierde prea mult timp, au trecut la reproducerea și desfacerea ilicită a produselor marilor firme sau, altfel spus, la piratarea programelor pentru calculator, la „un furt ce ridică foarte mari probleme”¹⁴.

2. **Amploarea fenomenului.** Ușurința cu care pot fi copiate programele de calculator cu cheltuieli minime, cererea tot mai mare de pe piața *software* generată de „foamea” utilizatorilor de produse tot mai diverse, mai performante și mai ieftine, coroborate cu legislația precară sau inexistentă în anumite state, au făcut ca o astfel de activitate ilicită, care se desfășoară cu mari câștiguri și riscuri minore, să cunoască o dezvoltare explozivă. De altfel, în ultimii ani, amploarea pirateriei *software* în lume, care reprezintă cea mai mare parte a crimelor informatice, avea să fie considerabilă. După un studiu comandat de *Business Software Alliance* (B.S.A.) și *Software Publishers Association* (S.P.A.) și realizat de *International Research and Planning Corporation* (I.R.P.C.) pirateria *software* a produs, vânzărilor mondiale *en detail* de programe pentru calculator, un prejudiciu de circa 11,4 miliarde de dolari în 1997 față de 11,2 în 1996¹⁵. Pentru a avea o imagine mai clară asupra amploarei pe care a luat-o piratarea programelor informatice cu care se confruntă industria *software*, comunitatea polițienească, ca și clienții și întreprinderile afectate de acest flagel, menționăm faptul că, potrivit aceluiași studiu, din zece noi aplicații instalate în întreprinderile din lume în anul 1997, patru erau ilicite, adică 40% dintre acestea erau furate! În cifre absolute, acest procentaj înseamnă că din 574 de milioane de aplicații instalate în 1997, 228 de milioane erau piratate. Pentru a ne da seama mai bine de proporțiile fenomenului autoarea studiului citat, Annmarie Levins, ne sugerează să ne imaginăm ce s-ar întâmpla dacă anual s-ar fura 40% din automobilele care se produc în lume¹⁶. Doi ani mai târziu, în 1999, potrivit studiilor efectuate de această dată de *Business Software Alliance* și *Software & Information Industry Association* (S.I.I.A.), media mondială a programelor piratate scăzuse cu patru procente, ajungând la 36%, dar rămânând încă foarte mare¹⁷. Unele țări practică pirateria *software* la o asemenea scară încât se poate vorbi de o adevărată industrie subterană de reproducere ilegală a programelor pentru calculator. Conform *Software Publishers Association*, în 1994, cota pirateriei se ridica la 99% în Indonezia, 98% în Turcia și Thailanda, 95% în Bolivia și Bulgaria și 94% în Rusia. Însă, după opinia cunoscătorilor în materie, capitala mondială a pirateriei *software* o reprezintă Hong Kong-ul, unde la începutul anului 1996, după estimările specialiștilor firmei Microsoft, pentru numai cînzeci de dolari, se putea cumpăra un C.D.-ROM care conținea peste

¹⁴ Annmarie Levins. *Le piratage de logiciels: un fléau mondial*, în „Revue Internationale de Police Criminelle”, numéro 476-477, 1999, p. 4.

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Cristian Nagy. *Cu pirateria stăm bine!* în „P.C. Report”, noiembrie 2000, p. 4.

șaptezeci de programe a căror valoare comercială, la prețul normal, ar fi fost de circa 30 000 de dolari. O dovadă a transformării Hong Kong-ului într-o capitală a pirateriei o reprezintă și faptul că, în 1997, programul *Windows 98* al firmei mai sus menționate a fost piratat în Hong Kong cu mult timp înainte de lansarea sa oficială, vânzându-se în magazinele de acolo la un preț care sfida orice concurență¹⁸. În această parte a lumii, pe lângă Hong Kong, mari probleme ridică și China, Indonezia, Taiwanul, Thailanda, Vietnamul (cu 98% dintre programe piratate în 1999). Potrivit cercetărilor B.S.A și S.I.I.A., în 1999, nici continentul european nu era ferit de pirateria *software*, care în Europa de Est se practica într-un procent de 70%, iar în Europa de Vest într-un procent, mult mai scăzut, de numai 34% (sub 30% fiind Marea Britanie, cu 26%, Germania cu 27% și Danemarca cu 29%, recordul deținându-l însă Grecia cu 71%). Nici chiar Statele Unite, unde se desfășoară o luptă acerbă împotriva acestui flagel, nu au scăpat de piraterie, înregistrând în 1999 o cotă de 25%. Potrivit aceluiași studii întreprinse de B.S.A. și S.I.I.A., în acest domeniu România ocupă, din păcate, locuri fruntașe în Europa și în lume. Istoriceste vorbind, cota pirateriei în țara noastră a scăzut de la 93% (în 1994) la 81% (în 1999). Această scădere reprezintă, desigur, un fapt îmbucurător, dar nivelul de 81% pe care acesta l-a înregistrat în 1999 este mai mult decât îngrijorător, deoarece era cel mai ridicat din Europa (luată fără Rusia care, în același an, a avut o cotă a pirateriei de 89%). Nivelul atât de ridicat în ceea ce privește utilizarea de programe informatice piratate a determinat S.I.I.A. să includă România pe lista țărilor care trebuie supravegheate de către *U.S. Trade Representative*, listă pe care mai apar Arabia Saudită, Argentina, Brazilia, Irlanda, Korea, Malaezia, Mexic, Polonia, Singapore, Thailanda, Taiwan și Uruguay¹⁹.

3. Piratarea *software* – o infracțiune multiformă. După cum constată analiștii, piratarea programelor pentru calculator a devenit, în timp, o infracțiune care îmbracă mai multe forme: copierea neautorizată a unui program informatic protejat, contrafacerea unui astfel de program, instalarea de copii ilicite pe discul dur al calculatoarelor propuse spre vânzare, încărcarea ilicită a programelor informatice difuzate pe *Internet*, folosirea neautorizată a licenței²⁰.

Copierea neautorizată a programelor informatice protejate (*softlifting*). Această infracțiune este foarte răspândită, acoperind mai multe situații, precum este aceea a unei persoane care ia cu împrumut o aplicație sau un joc de la un prieten sau coleg după care își face o copie, originalul rămânând în posesia proprietarului, sau aceea a funcționarului care copiază pe un C.D.-ROM un program, legal instalat la locul său de muncă, pe propriul calculator spre uzul personal. În aceste situații este vorba despre *softlifting*, adică despre fapta prin care o persoană sau o societate își instalează pe calculatoarele lor programe pentru care nu au licențe de utilizare. În bună măsură, această formă de piraterie este caracteristică pentru instituții.

¹⁸ Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 167–168.

¹⁹ Cristian Nagy, *op. cit.*, p. 4.

²⁰ Annmarie Levins, *op. cit.*, p. 5.

organizații sau întreprinderi care, după ce au intrat legal în posesia unui program informatic, își fac o serie de copii după acesta pentru a le utiliza pe mai multe calculatoare²¹. În acest fel, ele comit o ilegalitate, deoarece cumpărând un program pentru calculator au achiziționat de fapt licența de utilizare a acestuia, ceea ce înseamnă că au dobândit dreptul de a folosi programul respectiv pe un singur calculator, într-o singură locație.

Contrafacerea. Contrafacerea programelor pentru calculator constă în reproducerea ilicită a produselor protejate printr-un *copyright* și comercializarea acestora ca produse originale. Mulți utilizatori achiziționează programe contrafăcute lăsându-se induși în eroare de aparenta legalitate a C.D.-urilor multiplicat ilegal. Spre deosebire de copia neautorizată pe care o face un utilizator sau instalarea unor copii ilicite pe discul dur al calculatoarelor oferite spre vânzare în anumite magazine, contrafacerea programelor pentru calculator este o faptă caracterizată prin încercarea de a-l face pe eventualul cumpărător să creadă că achiziționează un produs autentic și, în acest fel, va beneficia de dreptul de a-l utiliza legal, dar și de dreptul la asistență tehnică și, respectiv, de acela de a avea acces la îmbunătățirile aduse de producător programului respectiv²². Deși nu răsunător, un exemplu de piraterie *software* îl reprezintă și cazul lui Bogdan Ghinescu din Ploiești care, pe data de 18 septembrie 1998, a fost surprins de poliție și Oficiul Român pentru Drepturile de Autor (O.R.D.A.) în timp ce comercializa C.D.-uri pirat cu programe pentru calculator, la sediul firmei sale *Andantino SRL*, din localitatea amintită. Prin sentința pronunțată la data de 6 octombrie 1999, judecătoria Ploiești l-a condamnat pe B. Ghinescu la șase luni de închisoare, cu suspendarea condiționată a executării pedepsei, și la plata ca despăgubiri a peste 26 milioane de lei către *Business Software Alliance* și a altor 24 milioane de lei către *Uniunea Producătorilor de Programe din România*. Se pare că aceasta este prima sentință penală pronunțată în România în materie de piraterie *software*²³.

Contrafacerea programelor pentru calculator include și producția de „compilații” pe un C.D.-ROM care poate conține versiuni piratate ale mai multor aplicații. Contrafacerea programelor informatice este adesea fapta unor grupuri de infractori extrem de bine organizate, care desfășoară astfel de activități la scară foarte mare. Astfel, în 1998, poliția a descoperit la Baldwin Park (California) peste 17 000 de copii ale programului *Microsoft Office 97* și de sisteme de exploatare *Microsoft Windows 95*, a căror valoare de piață a fost estimată la 5,6 milioane de dolari²⁴.

Încărcarea ilicită a programelor informatice difuzate pe Internet. Aceasta este o formă a pirateriei *software* care constă în încărcarea programelor informatice difuzate pe Internet în memoria internă a unui calculator atunci când această operațiune nu este expres autorizată de către titularul dreptului de autor. În cadrul

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ Actualități hardware și software, în „Chip Computer Magazin”, decembrie 1999, p. 14.

²⁴ Annmarie Levins, *op. cit.*, p. 5.

unei operațiuni desfășurate împotriva pieței negre, în 1997, poliția italiană a capturat, la Livorno, peste patruzeci de mii de C.D.-ROM-uri piratate și o mare cantitate de dischete de la un grup de douăzeci și una de persoane care, după ce preluau programele din rețeaua *Internet*, fabricau produsele finite în mai multe ateliere clandestine. Tot cu ocazia amintită, poliția avea să confişte importante cantități de echipamente de înregistrare și programe informatice destinate să „spargă” dispozitivele de protecție cu care erau prevăzute produsele originale²⁵.

Ținând seama de exploziva dezvoltare a *Internet*-ului și de proliferarea site-urilor care găzduiesc copii ilicite ale programelor pentru calculator, pe care le pun la dispoziția „internautilor”, este de așteptat ca în viitor acest tip de piraterie *software* să cunoască cote din ce în ce mai mari²⁶.

Folosirea neautorizată a licenței (*mischanneling*). Se vorbește despre *mischanneling* „atunci când un program pentru calculator obținut în mod legal este cedat la un anumit moment unor persoane care nu îndeplinesc condițiile stipulate în contractul de licență”²⁷. Este cazul programelor rezervate în mod normal corpului didactic (care le cumpără la tarife preferențiale), dar care pot fi deturnate și vândute altor destinatari, violându-se total condițiile contractului de licență original²⁸.

Toate aceste forme ale pirateriei *software*, pe lângă marile prejudicii financiare pe care le provoacă producătorilor și distribuitorilor de programe, au consecințe grave și asupra sistemelor informatice pe care le pot contamina cu diferiți „virusi”. De aceea, autorii actelor de piraterie *software*, fie ei infractori individuali sau care acționează în bande organizate, fie instituții, organizații sau întreprinderi, în multe țări ale lumii, riscă drastice sancțiuni penale sau civile²⁹.

4. Caracteristici noi ale pirateriei din domeniul programelor pentru calculator. În momentul de față asistăm la evoluția neliniștitoare a pirateriei *software* care capătă noi caracteristici ce ne fac să ne așteptăm din partea acestei forme de criminalitate la creșterea gradului ei de pericolozitate socială. Analiza atentă a fenomenului pune în evidență apariția a cel puțin patru noi caracteristici care se constituie în tot atâtea grave amenințări. Este vorba despre: trecerea acestei forme de criminalitate de la infracționalitatea individuală la crima organizată; escaladarea violenței în rândul infractorilor din acest domeniu; împletirea pirateriei cu alte forme grave ale criminalității și „industrializarea” acesteia. După cum constată Serge Le Doran și Philippe Rosé, suntem martorii trecerii de la pirateria *software* individuală la crima organizată: „Tânărul student care, în anii '80, pirata programe pentru jocuri în camera lui, a făcut loc profesioniștilor. Specialiști pentru care pirateria nu e de conceput decât pe scară mare și trebuie să le genereze profituri maxime [...]. Dar amenințarea cea mai serioasă o reprezintă grupurile

²⁵ Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 172.

²⁶ Annmarie Levins, *op. cit.*, p. 5.

²⁷ În unele țări, precum Franța, membrii corpului didactic beneficiază de tarife preferențiale la cumpărarea anumitor bunuri necesare bunei lor pregătiri profesionale.

²⁸ Annmarie Levins, *op. cit.*, p. 5.

²⁹ *Ibidem*.

organizate, rețelele funcționând pe baze mondiale, adevărate mafii atrase de bani, pentru care contrafacerea programelor *software* constituie un mijloc de îmbogățire rapid și discret¹⁰. Astfel, piratarea programelor informatice este pe zi ce trece tot mai puțin o activitate a unor indivizi izolați, preocupați de economisirea unor sume mici de bani în demersul lor de a-și procura un program propriu. După cum aprecia *Business Software Alliance*, în Statele Unite, adeseori piratarea programelor pentru calculator este legată de crima organizată. Spre exemplu, „În regiunea orașului Los Angeles există multe bande organizate de pirăți ai programelor. Foarte ierarhizate, acestea numără între douăzeci și o sută de membri, iar denumirile lor nu lasă să planeze nici o îndoială asupra activităților infracționale pe care le desfășoară: *Razor 1911, Pirates With Attitude, Revolutionizing International Piracy, Legend, Malice și Anti Lamers Foundation*”¹¹. Tot în Statele Unite, în septembrie 1996, F.B.I. a arestat cinci indivizi, toți asiatici, acuzați de piraterie cu programe informatice. Banda controla două societăți din Silicon Valley și reușise să comercializeze, între lunile mai 1992 și noiembrie 1993, peste 200 000 de copii de programe pentru sistemele de exploatare a P.C.-urilor (*Windows* și *MS-DOS*) editate de *Microsoft*, a căror valoare s-a ridicat la suma de trei milioane de dolari¹². Fenomenul este specific și altor țări, dintre care nu lipsesc cele asiatice, în care bandele de infractori au început să se implice pe scară largă în piratarea programelor informatice încă la începutul anilor '90.

Totodată, asistăm la escaladarea violenței în rândul infractorilor din domeniul pirateriei *software*. Companiile producătoare de programe și organisme de poliție sunt tot mai neliniștite de faptul că acest tip de criminalitate a început să fie cuprinsă de o violență crescândă. Astfel, cu ocazia unei operațiuni desfășurată în Los Angeles, pe lângă 40 000 de programe piratate și 50 000 de holograme, poliția a găsit arme și explozibil. „Mai organizată și mai violentă, acestea sunt deja caracteristicile pirateriei”¹³. În același timp, cercetările poliției adevăresc tot mai mult faptul că anumiți indivizi inculpați pentru contrafacerea programelor informatice sunt implicați și în alte activități ilicite, cum ar fi spălarea banilor murdari, răpirile, traficul de arme, proxenetismul ș.a.¹⁴.

Problema falsificărilor se agravează o dată cu „industrializarea” pirateriei în domeniul programelor pentru calculator. În anumite țări (ca de exemplu China, în sudul căreia existau adevărate „uzine” de falsificare) se practică pirateria la o scară atât de mare încât această activitate a devenit o adevărată industrie subterană. „Demararea acestei industrii paralele datează de la începutul anilor '90, când bandele asiatice au început să se implice pe scară largă în piratarea programelor *software*”¹⁵.

¹⁰ Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 166.

¹¹ A. Bauman, *Pirății de pe Internet*. Citat după Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 166.

¹² B. Romano, *Cinci oameni acuzați pentru piraterie cu DOS și Windows*. Citat după Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 168.

¹³ Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 166.

¹⁴ Annmarie Levins, *op. cit.*, p. 5.

¹⁵ Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 171.

O dată cu scăderea prețului dispozitivelor de gravat, a apariției *software*-ului care asistă încărcarea C.D.-ROM-urilor virgine și evacuarea acestora, sau care poate pilota simultan mai multe dispozitive de gravat, a unor copiatoare care funcționează fără a fi necesar măcar un computer, cum ar fi fotocopiatorul etc., în ciuda măsurilor legislative, tehnico-inginerești și polițienești, așa după cum am văzut, pirateria *software* a atins cote alarmante.

Situația este agravată și mai mult de dezvoltarea *Internet*-ului care permite piratilor ca numai în câteva secunde, fără o aparatură prea sofisticată sau prea scumpă și la un preț insignifiant, să preia din orice colț al lumii un program informatic.

Vechile și noile caracteristici, pe care le-a căpătat în ultimii ani, aveau să transforme pirateria *software* într-una dintre cele mai grave forme de criminalitate cu care se confruntă omenirea la acest început de mileniu.

5. Consecințele pirateriei *software*. Piratarea programelor pentru calculator are consecințe profunde de natură economico-financiară, socială și chiar în planul dezvoltării cercetării științifice din industria programelor pentru calculator. Flagelul mondial al pirateriei îi afectează, mai ales, pe producătorii de programe cărora le diminuează serios cifra de afaceri și profiturile. După cum am văzut, numai în anul 1997, pierderile producătorilor și distribuitorilor de programe s-au ridicat la impresionanta sumă de 11,4 miliarde de dolari. Spre exemplu, numai la o lună de la lansarea celebrului program *Windows 95*, marea firmă producătoare de *software*, *Microsoft*, înregistra o lipsă de încasări de trei sute de milioane de dolari³⁶.

Dar, această virulentă formă de criminalitate îi afectează grav și pe salariații din industria programelor informatice. După un studiu realizat în 1998 de către *Pricewaterhouse Coopers* și publicat de *Business Software Alliance*, industria de programe pentru calculator oferea, în toată lumea, mai mult de un milion de locuri de muncă. Raportul amintit estima că menținerea pirateriei *software* la un nivel acceptabil va face posibilă apariția, până în anul 2005 a încă unui milion de locuri de muncă suplimentare, în jur de 200 000 în Statele Unite și peste 800 000 în restul lumii³⁷. În același timp, piratarea programelor pentru calculator afectează într-o măsură semnificativă chiar rețelele fiscale ale guvernelor țărilor care realizează astfel de produse, marile pierderi suferite în acest domeniu grevând serios bugetul acestora. Spre exemplu, numai în perioada 1996-1997, industria programelor pentru calculator și diversele sectoare conexe au contribuit la rețelele fiscale ale diferitelor guverne cu nu mai puțin de 28 de miliarde de dolari. Contribuția acestei industrii ar fi fost mult mai mare dacă pirateria *software* n-ar fi cunoscut cote atât de ridicate. Se estimează că reducerea pirateriei ar putea îmbunătăți semnificativ bugetele multor guverne care, în acest fel, ar avea posibilitatea să aloce fonduri mai mari pentru învățământ, cercetare medicală, infrastructură, protecția persoanelor în vârstă, a celor handicapate etc.³⁸ și, nu în ultimul rând, piratarea programelor pentru

³⁶ T. Ouellette, *Pirații și-au înșipt ghearele în Windows 95*. Citat după Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 167.

³⁷ Annmarie Levins, *op. cit.*, p. 4.

³⁸ *Ibidem*.

calculator are consecințe negative asupra cercetării științifice din industria *software*. Pirateria în acest domeniu afectează atât cercetările întreprinse de marile companii producătoare de programe, cât și preocupările cercetătorilor individuali care sunt grevate de incertitudinea unei juste recompense pentru riscurile inerente pe care aceștia și le asumă lansându-se într-o astfel de activitate. Dar cortegiul consecințelor negative pe care le generează piratarea programelor informatice îi afectează și pe utilizatori care, sub aparența unor produse *software* originale, de multe ori, cumpără programe contrafăcute, de o calitate îndoielnică, și, pe deasupra, se trezesc lipsiți de licența de utilizare legală a acestora și de asistența tehnică ce li s-ar fi convenit în exploatarea lor.

6. Unele măsuri de prevenire și combatere a pirateriei *software*. Încă de la apariția programelor pentru calculator, produse cu o structură imaterială care face dificilă depistarea copierii, contrafacerii sau a altor forme de utilizare ilegală a acestora, inginerii și tehnicienii au făcut și fac eforturi susținute pentru prevenirea pirateriei *software* și ocrotirea³⁹, pe această cale, a intereselor legitime ale celor care au conceput și realizat aceste produse fără de care societatea informațională, în care omenirea a pășit începând cu deceniul 1955–1965, nu poate funcționa. Rolul și însemnătatea programelor informatice pentru întreaga viață a societății contemporane, pierderile enorme suferite de industria *software* de pe urma pirateriei și consecințele sociale nefaste pe care acest tip de criminalitate le generează au determinat o serie de țări, iar mai apoi și comunitatea internațională, să treacă la măsuri serioase de prevenire și combatere a acestui flagel mondial. În lupta împotriva pirateriei *software* sunt implicate mai ales societățile care produc și distribuie programe pentru calculator, guvernele din lumea întreagă cu serviciile lor specifice de represiune, precum și unele organisme internaționale. Dacă pirateria *software* a devenit un fenomen internațional, atunci cu necesitate și lupta împotriva ei trebuie dusă pe tărâm global, prin largă cooperare a tuturor agenților implicați în prevenirea și combaterea acestui flagel.

În momentul de față, editorii de *software* și-au orientat lupta împotriva pirateriei în două mari direcții: 1. împotriva crimei organizate din acest domeniu; 2. împotriva pirateriei *software* practicate în întreprinderi (care provoacă încă un procent însemnat din pierderile pe care le suferă companiile care produc, distribuie și comercializează produse *software*)⁴⁰.

În tentativa lor de prevenire și combatere a pirateriei, marile companii producătoare, cu ajutorul inginerilor și tehnicienilor, caută să reducă cât mai mult vulnerabilitatea produselor lor pentru a împiedica, sau cel puțin pentru a limita, pe această cale, contrafacerea și utilizarea neautorizată a acestora. Spre exemplu, pentru a stopa tentativele de copiere a programelor, producătorii recurg la aplicarea unor standarde „secrete”, care să-i descurajeze pe cei care doresc să le copieze

³⁹ Cu privire la controversele relative la ocrotirea juridică a programelor pentru calculator vezi VI. Hanga, *op. cit.*, p. 97 și urm.

⁴⁰ Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 173.

produsul. Dar, dacă această măsură dă roade în ceea ce-i privește pe utilizatorii de rând, ea nu este valabilă și în fața specialiștilor angajați de organizațiile criminale care, dispunând de înalte cunoștințe în domeniu și, nu în ultimul rând, de tehnologie de înaltă performanță, reușesc de cele mai multe ori să descopere relativ ușor aceste „secrete”.

Un alt exemplu de astfel de preocupări relative la punerea la punct a unor noi măsuri menite să reducă vulnerabilitatea produselor *software* îl reprezintă soluția adoptată de compania Microsoft, care a recurs la realizarea de holograme în trei dimensiuni cu mențiunea „Genuine” (vizibile dintr-un anumit unghi) pe care le-a aplicat pe unele dintre produsele sale pentru a le confirma autenticitatea. Cu toate acestea, nu mică le-a fost mirarea celor de la Microsoft când, în 1992, în decursul a trei percheziții din Taiwan poliția a descoperit, printre altele, mii de holograme fabricate de *Shenzhen Reflective Materials Institute*, din orașul Shenzhen, aflat în sudul Chinei⁴¹.

Întrucât un inventator al tuturor măsurilor tehnice întreprinse de firmele producătoare de programe performante nu este nici posibil și nici nu și-ar afla rostul în economia studiului de față, vom încheia considerațiile cu privire la acest tip de măsuri cu iterarea ideii că pe tărâmul pirateriei *software* s-a dat și se dă o luptă continuă între inginerii și tehnicienii din industria programelor informatice și specialiștii angajați în solda organizațiilor criminale.

În ducerea războiului declarat pirateriei nu au fost neglijate de marile firme *software* din lume nici măsurile de informare a utilizatorilor la care au început să participe toți cei implicați în producția, distribuția și comercializarea programelor pentru calculator. Desigur, un rol de primă importanță în aceste demersuri revine în primul rând marilor firme *software* din lume (care au interesul cel mai direct) și asociațiilor acestora, dintre care, în ultimii ani, s-a remarcat *Business Software Alliance* (B.S.A.)⁴². În această categorie de măsuri se înscriu campaniile de informare a publicului prin care marii producători de *software* încearcă să-i facă pe potențialii cumpărători să înțeleagă faptul că, adresându-se direct reprezentanțelor firmelor producătoare și distribuitoare de programe pentru calculator care, la prețuri comparabile cu cele de pe piața gri, pe lângă dreptul de utilizare a acestora, vor primi asistență tehnică și garanție – adică unele servicii pe care nu le au asigurate în cazul achiziționării unor astfel de produse prin canale neautorizate. Este și cazul unor importante case de *software*, ca *Microsoft*, *Symantec* sau *Autodesk*, membre ale B.S.A., ce operează în România, care au declanșat o campanie de informare a publicului pentru a veni în sprijinul celor care doresc să cunoască modalitățile de licențiere a produselor lor. Ilustrative în acest sens sunt, spre exemplu, informațiile detaliate pe care compania *Autodesk* le oferă asupra modalităților de licențiere a produselor sale în revista „PC Magazine România” din

⁴¹ D. Tennant, *Microsoft sparge cercul asiatic al piratilor de software și Pirații de software asiatici ies pe piața internațională*. Citat după Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.* p. 171.

⁴² Cristian Nagy, *op. cit.*, p. 4.

luna noiembrie 2000⁴³. Astfel de campanii nu sunt lipsite de rezultate, pentru că, pe lângă cei care piratează programele informatice, mulți utilizatori sunt interesați să-și procure legal *software*-ul de care au nevoie. O dovadă în acest sens o reprezintă întrebarea unui utilizator de programe pentru calculator, pe care acesta o adresa într-o scrisoare revistei mai sus amintite, spre a se interesa de unele modalități de „intrare în legalitate”, în care, printre altele, scria următoarele: „Anul acesta (2000 – n.n.) am reușit să intru cât de cât în legalitate în ceea ce privește dreptul de autor pentru programele de calculator instalate pe P.C.-ul meu și sunt al naibii de mândru pentru acest lucru”⁴⁴. Deși la prima vedere campaniile de informare par acțiuni lipsite de șansă în lupta cu „balaurul” pirateriei, pornind de la ceea ce s-a întâmplat în Franța în urma unor astfel de acțiuni de sensibilizare a consumatorilor, unde nivelul pirateriei *software* a scăzut de la 51% în 1995, la 44% în 1996, sub efectul a numeroase acțiuni de comunicare⁴⁵, companiile *software* sunt optimiste în ceea ce privește efectele unor astfel de demersuri. De asemenea, multe firme, în anumite situații, pentru a stimula cumpărătorii să-și achiziționeze produse originale și nu contrafăcute, pentru a-i obișnui să lucreze cu astfel de programe, în cadrul unor acțiuni promoționale oferă licențe de utilizare a unora dintre produsele lor *software*. Este și cazul deja cunoscutei firme românești *Softwin*, producătoare de programe pentru calculator și ofertantă de servicii *software* care, în 1999, a realizat un parteneriat cu Universitatea Politehnică și cu Academia de Studii Economice din București, prin care a oferit licențe de utilizare a programului *Antivirus eXpert* pentru toate calculatoarele din dotarea celor două instituții de învățământ⁴⁶. Tot firma *Softwin* a introdus în premieră un sistem avantajos de licențiere pe *Internet* a unui produs antivirus obținut în mod gratuit. Potrivit acestui sistem, orice abonat al serviciilor *DNT București*, *ROKNET* și *STARNETS* poate achiziționa licența *Antivirus eXpert AVX* la numai 9 dolari, prin intermediul furnizorului propriu, adică cu o reducere de 80% față de prețul de listă⁴⁷.

Totodată, spre a lupta mai organizat și cu mai mulți sortii de câștig împotriva pirateriei *software*, editorii de programe s-au constituit în asociații, alianțe etc. În acest scop au luat ființă – *Software Publishers Association*, cunoscuta *Business Software Alliance*, *Software & Information Industry Association (S.I.I.A)* – în S.U.A. sau *Verband der Softwareindustrie* – în Germania.

Alteori, firmele care produc și distribuie programe pentru calculator inițiază și acțiuni represive. Spre exemplu, în 1992, compania Microsoft, împreună cu polițiile locale, a desfășurat astfel de acțiuni în Taiwan, China și HongKong, descoperind zeci de mii de copii ale produselor sale, precum și numeroase accesorii

⁴³ Legislație: modalitățile de licențiere – Autodesk în „P.C. Magazine România”, noiembrie, 2000, p. 8.

⁴⁴ Scrisori, în „P.C. Magazine România”, noiembrie, 2000, p. 8.

⁴⁵ Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 173.

⁴⁶ Actualități hardware și software, în „CIIP Computer Magazin”, decembrie 1999, p. 14.

⁴⁷ Soluții și sfaturi pentru fiecare, în „P.C. Magazine România”, martie 2000, p. 75.

folosite de falsificatori, printre care mașini de tipărit coduri de bare, copii ale manualelor de utilizare, ambalaje de carton, holograme etc.⁴⁸. Însă trebuie spus că diferitele acțiuni inițiate și desfășurate de producătorii și distribuitorii de programe nu pot da rezultate dacă nu sunt susținute la nivel guvernamental. De altfel, mai devreme sau mai târziu și guvernele din diferite țări au fost nevoite să acționeze, inițiind proiecte legislative menite să prevină și să combată pirateria *software* sau să adopte ele însele diferite acte normative pentru reglementarea juridică a problemelor referitoare la copierea, contrafacerea sau folosirea ilegală, sub orice formă, a unor programe pentru calculator. Fie că au fost cuprinse în acte de sine stătătoare, fie că au constituit capitole aparte în documente normative mai ample, în ultimul deceniu, măsurile juridice destinate stăvilirii pirateriei *software* și-au făcut simțită prezența mai întâi în țările puternic informatizate, dar cu timpul și în multe alte țări interesate de combaterea acestei forme de criminalitate. Ilustrative în acest sens sunt *Federal Computer Crime and Abuse Act* (1986) din S.U.A. și *Computer Misuse Act* (1990) din Marea Britanie, noile legi adoptate în țări cum ar fi Franța, Germania, Danemarca, Italia ș.a. Desigur, introducerea unei legi nu a eliminat pirateria *software* în nici o țară din lume, dar, de fiecare dată, un astfel de act normativ a avut darul să-i diminueze amploarea. Pe aceeași linie se înscrie și *Decretul* dat de președintele Bill Clinton la sfârșitul anului 1997 care, pe lângă faptul că a relevat o atitudine guvernamentală fermă față de pirateria *software*, menită să asigure o mai bună sănătate industriei de programe pentru calculator, s-a constituit totodată și într-un instrument de colectare a unor sume mai mari de bani la bugetul Statelor Unite⁴⁹.

În 1996, cu destulă întârziere și în urma presiunilor țărilor puternic informatizate, în România a fost adoptată *Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe* (Legea nr. 8 din 1996), în cadrul căreia, în cuprinsul a zece articole (de la nr. 72 la numărul 81) au fost reglementate o serie de aspecte referitoare la producția programelor pentru calculator. Plină de lacune și lipsită de sprijinul celor chemați s-o aplice, această lege s-a dovedit aproape inefectivă. De altfel, timpul scurs de la adoptarea ei a evidențiat clar necesitatea completării și modificării acesteia spre a se putea constitui într-un instrument redutabil în lupta împotriva pirateriei *software*. În acest scop, la 31 august 2000, Guvernul României a emis *Ordonanța nr. 124* care, pe lângă reglementarea unor probleme ale audiovizualului, definește clar și unii termeni specifici industriei și distribuției *software* (licența programului de calculator, coperta programului etc.), stabilește obligațiile celor care produc, distribuie, comercializează sau închiriază programe pentru calculator în România și, nu în ultimul rând, instituie unele contravenții și infracțiuni pe care le completează cu sancțiunile aferente (mult înăsprite). Potrivit

⁴⁸ D. Tennant, *Microsoft sparge cercul asiatic al piraiilor software*. Citat după Serge L. e Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 171.

⁴⁹ Annmarie Levins, *op. cit.*, p. 6.

Ordonanței, „constatarea și sancționarea contravențiilor se fac de către organele de specialitate ale Ministerului de Interne și de personalul imputernicit prin decizia directorului general al Oficiului Român pentru Drepturi de Autor”⁵⁰.

Sarcini importante în prevenirea și combaterea pirateriei *software* revin, fără doar și poate, polițiilor naționale ca agenții oficiale ale controlului social, menite să supravegheze respectarea legilor și să-i descurajeze pe infractorii de toate categoriile, în cazul de față pe „piratii” programelor pentru calculator. În acest scop, unele poliții din lume și-au constituit chiar structuri specializate de genul *Brigăzii Centrale de Represiune a Criminalității Informatică* din Canada, al *F.B.I. Computer Division* din Statele Unite sau al unor servicii speciale din rândul polițiilor landurilor și al *Serviciului Federal de Criminalistică*, cum s-a întâmplat în Germania. Fie că au sau nu structuri specializate, polițiile naționale sunt chemate să desfășoare operațiuni specifice contra indivizilor și bandelor care se ocupă cu contrafacerea de programe, împotriva pieței negre etc. De exemplu, la 28 ianuarie 1997, F.B.I. a declanșat operațiunea specială „Cyber Strike” cu scopul de a dezmembra bandele de falsificatori de programe preluate din rețeaua *Internet*. Aceasta a fost o operațiune de mare anvergură care a vizat întregul teritoriu al Statelor Unite⁵¹.

Întrucât de multe ori la contrafacerea și comercializarea produselor *software* falsificate participă bande de infractori din mai multe țări, spre a fi mai eficiente în acțiunile lor, polițiile naționale cooperează deja unele cu altele (vezi *INTERPOL*). Obținerea unor rezultate mai bune în combaterea pirateriei *software* impune însă o cooperare mai strânsă între polițiile naționale, fie că acestea fac sau nu parte din *INTERPOL*.

Datorită impactului pozitiv pe care l-au avut și-l au asupra societății contemporane și consecințelor negative ale pirateriei *software*, programele pentru calculator s-au constituit, de sine stătător sau în contextul altor probleme, în subiect de dezbateri și obiect al unor activități normative și la nivelul diverselor organisme internaționale. Astfel, la 13 septembrie 1989, *Comitetul Miniștrilor Consiliului Europei* a dezbătut și aprobat *Recomandarea nr. 9* asupra criminalității informatică. Acest document își afla fundamentul într-un studiu asupra criminalității informatică realizat de un grup de experți ai Comitetului European pentru Problemele Criminale în perioada 1985–1986. În rândul aceluiași preocupări internaționale față de piratarea programelor pentru calculator se înscriu și *Directiva software* a Comunității Europene, din 14 mai 1991, referitoare la protecția legală a programelor pentru calculator, cel de-al XV-lea Congres al Asociației Internaționale de Drept Penal (1–10 septembrie 1994) de la Rio de

⁵⁰ Vezi: *Ordonanța nr. 124* din 31 august 2000 pentru completarea cadrului juridic privind dreptul de autor și drepturile conexe prin adoptarea unor măsuri pentru combaterea pirateriei în domeniul audio și video, precum și al programelor pentru calculator, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 427 din 2 septembrie 2000.

⁵¹ Serge Le Doran, Philippe Rosé, *op. cit.*, p. 168–169.

Janeiro, în cadrul căruia secțiunea a II-a a avut ca temă „Infrațiunile săvârșite prin calculator”, Reuniunea Grupului celor 7 (G 7) de la Bruxelles, din aprilie 1995, asupra „magistralelor informației” ș.a.⁵²

În concluzie, piratarea programelor pentru calculator a devenit un veritabil flagel mondial, iar prevenirea criminalității informatice nu poate fi decât opera strânsei colaborări și cooperări dintre firmele care produc, distribuie și comercializează produse *software*, guvernele naționale reprezentate de structurile lor legiuitoare și represive și, nu în ultimul rând, de diferitele asociații, organizații și organisme internaționale interesate în această materie.

BIBLIOGRAFIE

1. ANTONIU, G., *Infrațiuni în legătură cu folosirea calculatoarelor*, în „Studii de Drept Românesc”, nr. 3, 1992.
2. BEQUAI, A., *Computer crime*, Massachusetts, 1978.
3. HANGA, VL., *Dreptul și calculatoarele*, București, Editura Academiei Române, 1991.
4. KUBICA, J., *Posibilități de combatere a criminalității informatice și pe Internet*, în „Buletin Informativ al Academiei de Poliție «Alexandru Ioan Cuza»”, București, Editura „Academica”, 2000.
5. LE DORAN S., ROSÉ P., *Cyber-Mafia*, București, Editura Antet, 1998.
6. LEVINS, A., *Le piratage de logiciels: un fléau mondial*, în „Revue Internationale de Police Criminelle”, numéro 476-477, 1999, p. 4-6.
7. NISTOREANU, G., BOROI, AL., *Infraționalitatea în domeniul Informaticii*, în „Dreptul”, nr. 10-11, 1994, p. 67-71.
8. NAGY, C., *Cu pirateria stăm bine!*, în „P.C. Report”, noiembrie 2000, p. 4.
9. TOFFLER, A., *Al Treilea Val*, București, Editura „Z”, 1996.
10. TOFFLER, A., *Puterea în mișcare*, București, Editura Antet, f.a.
11. VASIU, I., *Infrațiuni comise prin calculator*, în „Revista de Drept Penal”, nr. 2, 1996, p. 54-57.
12. VASIU, I., *Criminalitatea Informatică*, București, Editura Nemira, 1998.
13. „20 de contribuții aduse societății”, în „BYTE România”, noiembrie 1995, p. 52-53.

⁵² Ioana Vasiliu, *op. cit.*, p. 13, p. 8-9.

TENDINȚE ACTUALE ALE TRAFICULUI, CONSUMULUI ȘI DEPENDENȚEI DE DROGURI ÎN ROMÂNIA

SILVIA-ROXANA DOBRI

1. EVOLUȚII ALE TRANZITULUI DE DROGURI ÎN ZONA BALCANILOR

Anul 1989 a adus pentru Europa de Est o schimbare radicală a sistemelor politice și economice ale țărilor din această parte a lumii, prin înlocuirea comunismului cu un alt model social-economic și politic, acela al capitalismului. Această încercare de reinstaurare a unei societăți, bazate pe reguli democratice și economie de piață, a dat rezultate diferite în cadrul social-european. Astfel, țări precum Polonia, Ungaria și Slovenia au depășit, relativ, mai repede problemele legate de introducerea modelului capitalist, în timp ce Bulgaria, România și Albania întâmpină încă mari dificultăți în a se adapta la noul sistem socio-politic.

Mai mult, zona balcanică a fost afectată și de o altă problemă gravă generată de divizarea fostei Iugoslavii, urmată de conflicte armate lungi și destabilizatoare pentru întreaga zonă.

Dincolo de schimbările dezirabile din punct de vedere democratic, perioada de trecere de la un sistem la altul a favorizat și apariția a numeroase fenomene și probleme sociale care afectează, în prezent, țările din Balcani. În acest context, crima organizată, apărută o dată cu geneza capitalismului ca sistem social-economic, și-a extins rețelele și în această parte a lumii, protejată anterior prin mijloace de represiune care nu i-au permis accesul până în 1989 în țările comuniste. Fiind o cale de legătură între Asia și Europa de Vest, Europa Orientală se înscrie pe o linie de tranziție ideală pentru organizațiile criminale, inclusiv pentru cele implicate în traficul de droguri, care și-au scurtat, astfel, drumurile spre Europa Occidentală, alegând cele mai scurte rute posibile.

Țările din Europa de Est constituie, în acest sens, puncte principale ale rutei balcanice a traficului de droguri, care în principalele ei variante, cuprinde¹:

- Turcia – Grecia – Italia (ruta sudică);
- Turcia – Bulgaria – fosta Iugoslavie – Italia (ruta centrală);

¹ *Consumul și dependența de droguri în România*, document elaborat de Brigada de Combateră a Criminalității Organizate din România, București. 1998. p. 5.

- Turcia – România – Ungaria – Slovacia – Cehia – Germania – Olanda (ruta nordică);

- Turcia – Bulgaria – România – Ungaria – Austria – Germania – Olanda (o altă rută nordică);

- Turcia – Bulgaria – România – Ucraina – Polonia – Germania (din nou, o rută nordică alternativă).

Cu toate că, „*războiul civil din fosta Iugoslavie a agravat și situația din zona munților Balcani*”, iar „*exproprierea și masivele deplasări de populație au contribuit din plin la acutizarea problematicei drogurilor și au favorizat rețelele de traficanti în dorința lor de a transporta cât mai sigur și cât mai repede tot mai multe droguri către piețele de desfacere*”², vânzarea și consumul de droguri din țările balcanice nu au atins încă nivelul din Europa Occidentală. Până în anul 1990, fabricarea, exportul, importul, comercializarea și distribuirea internă a drogurilor era, în aceste țări, monopol de stat, ceea ce permitea ținerea sub control a produselor și substanțelor stupefiante ori psihotrope.

După 1990, în țări precum Ungaria, Polonia și Slovenia consumul de droguri a atins cote alarmante. În Ungaria, de exemplu, se estimează că există un număr de 50 000 toxicomani (majoritatea tineri și utilizatori, în special, de heroină, opiu și chiar LSD – 25), iar în Polonia există circa 35 000 de toxicomani³. Aceste două țări sunt și zone de trafic. Prin Ungaria trec cantități apreciabile de heroină aduse din Istanbul către Austria, Germania sau Olanda, iar prin Polonia trec drogurile ce vin din Asia de Sud-Est și fosta U.R.S.S.

Mai mult, Polonia a devenit și un nou centru de producție a drogurilor, mai ales a așa-numitului „*Kompot*”, un produs asemănător heroinei, amfetaminei și marijuanei, precum și a amfetaminelor destinate Germaniei și țărilor scandinave.

Într-un comunicat al Agenției France Presse, Berlinul, capitala fostei R.D.G. este considerat „*o placă turnantă pentru mafia din fosta U.R.S.S. și țările din est care implică și traficul de droguri*”.

Bulgaria, la rândul ei, are un loc privilegiat în ruta balcanică și joacă un rol important în traficul de droguri. Se consideră chiar că „*o șesime din cantitatea de droguri transportată din Orient, via Turcia, spre țările de vest rămâne în Bulgaria contra unor sume importante de bani, iar mafioții intenționează să pună la punct o rețea de desfacere în fostele țări socialiste*”⁴.

În acest mod, atât traficul de droguri cât și consumul acestora au devenit probleme sociale grave cu care se confruntă regiunea de Est a Europei, fapt evidențiat și de programele internaționale de luptă contra drogurilor, care acordă o atenție și fonduri semnificative pentru această zonă.

Ceea ce este îngrijorător este amploarea pe care a atins-o consumul de droguri în rândul tineretului și adolescenților din aceste zone, tineri care se

² J. Drăgan, *Approape totul despre... droguri*, București, Editura Militară, p. 20.

³ *Ibidem*, p. 1.

⁴ *Ibidem*, p. 23.

confruntă, pe de o parte, cu problemele legate de vârstă, iar pe de altă parte cu problemele implicate de incapacitatea de adaptare la o societate în tranziție, așa cum este cazul țărilor din Europa de Est. În speranța „rezolvării” acestor dificultăți, mulți tineri ajung să recurgă la drog.

Aflată în mijlocul acestei regiuni, România a început să se confrunte și ea cu aceste probleme.

2. RĂSPÂNDIREA TRAFICULUI ȘI CONSUMULUI DE DROGURI ÎN ROMÂNIA

În România de astăzi, „procesul de tranziție înseamnă și o tranziție a modelelor de criminalitate, a strategiilor și metodelor folosite de organizațiile criminale”⁵. Dacă până în anul 1989, autoritățile române nu s-au confruntat cu problema drogurilor, după anul 1990 au apărut forme de trafic ilicit dintre cele mai variate, printre care și traficul de droguri, favorizat de poziția geografică a țării noastre. Drept consecință, România a avut de înfruntat și o altă problemă extrem de gravă, și anume, consumul de droguri.

Până în anul 1995, aceste probleme nu au fost abordate într-un mod operativ, deoarece, pe de o parte, s-a considerat că ele nu pot conduce la perturbări sociale grave, iar pe de altă parte, resursele logistice (inclusiv cele financiare) au fost absente. S-a observat însă, că, în traficul de droguri, sunt implicați din ce în ce mai mulți cetățeni români, iar tinerii consumă, frecvent, droguri, de la marijuana până la droguri mai tari, cum ar fi heroina.

Confruntată cu aceste amenințări, Brigăzile pentru Combaterea Crimei Organizate au adoptat programe speciale de luptă împotriva traficului de droguri, iar în unele spitale (așa cum este cazul, unic în România, al Spitalului „Alexandru Obregia” fost „Gheorghe Marinescu” din București) s-au înființat secții speciale de dezintoxicare a persoanelor dependente de droguri. La rândul lor, unele organizații neguvernamentale, au încercat, cu mijloace financiare limitate, să popularizeze pericolele reprezentate de droguri.

Totuși, în pofida faptului că statisticile existente semnalează creșterea, an de an, a numărului consumatorilor de droguri, această problemă nu este privită, încă, cu gravitatea necesară, iar opinia publică nu conștientizează pe deplin riscurile sociale ale consumului și dependenței de droguri. Mulți părinți, educatori, prieteni sau vecini nu acceptă pe deplin faptul că, printre consumatori, se pot număra chiar nepoții, elevii, studenții sau amicii lor.

Desigur, drogurile nu au ajuns încă în toate straturile societății românești, fiind expuse, în special, comunitățile urbane, centrele universitare și orașele de graniță ale țării: București, Constanța, Oradea, Arad, Timișoara, Giurgiu. Este, însă, sigur, că problema se va extinde și în alte zone, mai ales asupra adolescenților și tinerilor, în măsura în care centrele care sunt afectate azi vor fi supraincărcate de

⁵ Sorin M. Rădulescu, *Devianță, criminalitate, patologie socială*, București, Editura Lumina Lex, 1999, p.151.

oferta de droguri. O asemenea situație este posibilă cu atât mai mult cu cât tinerii români se confruntă cu numeroase probleme, iar alternativa de a le „rezolva” prin utilizarea drogurilor le va fi din ce în ce mai la îndemână.

În acest context, se impune efectuarea unor studii sociologice, psihologice și de asistență socială, care ar putea identifica dimensiunile reale ale acestei probleme și ar putea găsi diverse căi sau mijloace de prevenire.

Oricât de mult ar părea o problemă individuală, consumul de droguri în România este o problemă socială, și de aceea societatea are obligația să-i acorde importanța cuvenită în încercarea de a o rezolva. Dacă această atitudine nu va fi adoptată în cel mai scurt timp, poporul român riscă să-și piardă o parte a tinerei generații, deci o parte a viitorului său.

2.1. Amploarea traficului de droguri în România. Statisticile poliției evidențiază faptul că, până în 1989, România nu s-a confruntat cu probleme serioase în domeniul traficului de droguri. Dincolo de puținele cazuri de posesie ilegală de droguri, în special, pentru consumul personal al celor asupra cărora au fost găsite, nu se înregistrau decât circa 20 de cazuri de trafic anual. Foarte rar erau depistate droguri destinate tranzitului sau distribuției pe piețele din Vestul Europei, în principal, datorită preocupărilor statului totalitar pentru controlul acestor operațiuni pe teritoriul național⁶.

Modificările intervenite în sistemul economic, politic și social românesc, după decembrie 1989, au permis modificarea raporturilor atât în ceea ce privește țara noastră și alte state, cât și între cetățenii români și cei străini. România a devenit, așa cum am menționat deja, un segment important în cadrul preocupărilor organizațiilor criminale, originare atât din Europa, cât și din Asia.

Astfel, utilizarea verigii reprezentată de teritoriul național românesc în tranzitul unor mărfuri, legale sau ilegale, înspre și dinspre Europa de Vest a devenit frecventă. A intrat în funcțiune, totodată, și ruta balcanică a traficului de droguri pentru care România reprezintă trei din cinci variante posibile de transport al drogurilor spre Occident.

Studiile întreprinse în cadrul Inspectoratului General de Poliție și acțiunile Brigăzii de Combatere a Criminalității Organizate (B.C.C.O.) au pus în evidență următorii factori care au favorizat implicarea României, după anul 1989, în traficul internațional de droguri: a. deschiderea granițelor și circulația liberă a cetățenilor; b. întoarcerea în țară a cetățenilor români care au părăsit ilegal țara, înainte de 1989 și care au făcut parte din diferite rețele de traficanti de droguri în țările de adopție. Reîntorși în România aceștia își continuă practicile ilegale sau încearcă să-și organizeze propriile rețele; c. situația conflictuală din regiune, determinată de războaiele de pe teritoriul fostei Iugoslavii, a deviat unele rețele prin țara noastră; d. posibilitățile reduse de control de care sistemul vamal românesc dispune pentru verificarea persoanelor și bagajelor la intrarea și ieșirea din România; e. dificultățile apărute în societatea românească în ultimii ani, printre care numărul mare de șomeri,

⁶ Documentul B.C.C.O. privitor la consumul și dependența de droguri, București, 1998.

fondurile insuficiente alocate prin buget pentru protecția socială, situații de natură a favoriza implicarea în traficul de droguri a multor cetățeni; f. legislația care nu a ținut seama de noile realități intervenite după 1990 și care nu a putut institui căi eficiente de contracarare a creșterii și dezvoltării rețelelor de trafic în România.

În contextul acestor factori favorizanți, traficul de droguri a atins, în perioada 1991–1997, conform datelor furnizate de B.C.C.O., un nivel alarmant. În acest interval de timp au fost descoperite și confiscate 20,5 tone de droguri din care: aproape 19 tone cannabis (marihuana sau hașiș); 628 Kg de heroină; peste 934 Kg de cocaină; 18 Kg de opiu; mari cantități de pastile de LSD și amfetamine.

Până în anul 1995, marea majoritate a acestor droguri era destinată tranzitului și doar cantități ne semnificative puteau rămâne în România în scopul consumului. Inițial, consumul de droguri consta în droguri ușoare, marihuana sau hașiș, dar, după 1995–1996, cocaina și, în special, heroina au intrat pe piața de distribuție românească.

În primii ani ai perioadei postdecembriste, au fost identificate, de către autorități, 347 de cazuri de trafic de droguri, în care au fost implicate 566 persoane, dintre care 182 români și 384 străini. Comparativ, în perioada 1970–1989, din 195 de persoane implicate în traficul de droguri numai 17 erau de naționalitate română. Implicarea cetățenilor români în acest trafic ilegal, a crescut, deci, după anul 1989, de circa 11 ori.

Această modificare se datorează, pe de o parte, noilor condiții socio-economice (șomajului în creștere și salariilor mici, care au determinat orientarea către activități ilicite a unor persoane, investițiilor minime și câștigurilor rapide rezultate din activitatea de trafic), iar pe de altă parte, absenței unui cadru legislativ adecvat și slabei implicări a instituțiilor specializate în combaterea fenomenului.

Ceea ce trebuie reținut este faptul că datele furnizate de către B.C.C.O. se referă numai la cazurile identificate de autorități, dar dacă se ia în considerație experiența țărilor care se confruntă cu mari probleme în privința traficului de droguri, rata depistării este de numai 1 la 10, ceea ce înseamnă că amploarea fenomenului este de cel puțin zece ori mai mare decât cea reflectată în statisticile oficiale.

În pofida faptului că, în virtutea integrării în Uniunea Europeană, România a introdus un nou sistem vamal, prin care a reușit „să-și întărească, mai ales, granița de Vest”⁷, traficul de droguri a continuat să se intensifice. Are loc o penetrare frecventă a granițelor, în special a celei cu Bulgaria și mai recent, a celei cu Republica Moldova. O problemă și mai gravă o reprezintă traficul de la granița cu Ucraina – țara cu cel mai mare număr de consumatori din Europa de Est și în care accesul la droguri este facil.

România este, în prezent, asaltată pe toate căile – aeriană, navală și terestră – și în toate zonele de graniță de traficantii de droguri.

⁷ Conform declarațiilor făcute, în presa centrală, de către Nini Săpunaru, Șeful Direcției Vămirilor din România.

În ceea ce privește ruta Orient–Occident a drogurilor, cele mai mari cantități de droguri intră în țara noastră prin Bulgaria. Granița cu Republica Moldova este asaltată, de asemenea, de tranzitul de droguri. Cultivat dincolo de Prut, cannabisul este adus și valorificat, în România, de către elevii și studenții moldoveni veniți la studii.

Traficanții de droguri nu pierd din vedere nici ruta inversă, dinspre Occident spre România, introducând în țara noastră droguri sintetice. Prin evitarea capturilor de la vamă, unii traficanți reușesc să plaseze drogurile pe piața românească sau încearcă să le exporte în alte zone geografice.

Majoritatea traficantilor sunt cetățeni străini care încearcă să introducă aceste substanțe în cantități mari în România, fie cu scopul de a le tranzita, fie a le plasa pentru consum. Cetățenii români, în majoritatea cazurilor, sunt utilizați ca pioni de sacrificiu (curieri, vânzători sau depozitari). Unii dintre șefii organizațiilor de trafic sunt, însă și români care au dublă cetățenie, numărându-se printre cei care au fugit peste graniță înainte de 1989, implicându-se în rețelele de trafic din alte țări. Reîntorși în România, ei au început să-și organizeze propriile rețele.

Surse vamale și polițienești din România evidențiază că principalul oraș implicat în traficul de droguri este Bucureștiul, urmat de orașele-porturi Constanța și Giurgiu și de orașele situate la granița de vest a țării, cum sunt Timișoara, Arad sau Oradea. Prin diversele puncte vamale (aeriene, terestre și maritime) intră și ies însă din țara noastră numeroase cantități de droguri, în special cele sintetice, atât dinspre Asia Mică spre Europa Centrală și de Vest, cât și dinspre Olanda, Germania și Polonia.

Din unele rapoarte ale autorităților rezultă, în același timp, că România a devenit și un loc de depozitare a anumitor droguri, mai ales a celor „clasice”, printre care cannabisul și cocaina. Intrând ilicit în țară, aceste droguri rămân aici pentru perioade mai scurte sau mai lungi de timp (de la câteva zile, la câteva luni) după care sunt tranzitate spre Europa Centrală și de Vest.

2.2. Cultivarea ilegală în România a unor plante necesare ca materie primă în producerea drogurilor. Dincolo de traficul și tranzitul de droguri, o problemă specifică cu care a început să se confrunte România, după 1989, o constituie culturile ilegale de plante interzise. În acest sens, este știut că, din punct de vedere climateric, țara noastră oferă condițiile propice, necesare cultivării unor astfel de culturi.

Deși culturile descoperite la noi sunt nesemnificative, în contextul internațional al cultivării ilegale de plante interzise, ele atrag, însă, atenția asupra eventualului pericol determinat de extinderea, în viitor, a acestei activități. Totodată, trebuie ținut seama de riscul apariției unor laboratoare de prelucrare și producere a drogurilor, care, dacă nu există în prezent, pot, totuși, să apară în viitor. Având în vedere potențialul industriei chimice din România și modificarea legislației cu privire la fabricarea medicamentelor, care acum nu se mai află sub controlul strict al statului, un asemenea risc nu trebuie ignorat.

3. CAUZE ȘI MOTIVAȚII PRINCIPALE ALE CONSUMULUI ȘI DEPENDENȚEI DE DROGURI ÎN ROMÂNIA

Înainte de anul 1989, consumul de droguri în România era în rândul populației o excepție. În cele câteva cazuri depistate erau implicați, mai ales, marinari străini din portul Constanța sau din porturile dunărene.

În contextul schimbărilor intervenite după 1989, consumul de droguri a crescut în mod dramatic, iar problema cea mai gravă o reprezintă faptul că, din ce în ce, tot mai mulți români, în special tineri, recurg la consumul unor astfel de substanțe. Deși mass-media informează zilnic asupra amploarei acestei probleme, adevărata dimensiune a consumului de droguri din țara noastră nu poate fi evaluată și, aceasta, din următoarele motive:

a. Conform metodologiei existente, spitalele nu au obligația să transmită Ministerului Sănătății date referitoare la identitatea persoanelor care au consumat droguri, a celor dependente, ori care au fost internate la secția de dezintoxicare a Spitalului „Alexandru Obregia” din București. Aceste date ar fi folositoare pentru stabilirea numărului de persoane care au utilizat droguri sau care au solicitat asistență medicală datorită dependenței, informații care se vehiculează, în mod obișnuit, în țările care susțin programe naționale de luptă împotriva consumului și dependenței față de droguri;

b. Studiile asupra stării de sănătate și a nivelului calității vieții, întreprinse de diferite instituții și ale căror rezultate sunt centralizate de Comisia Națională de Statistică, nu vizează, explicit, consumul sau dependența de droguri în România. Nu există, deci, statistici oficiale cu privire la situația existentă, la nivel național, în acest domeniu;

c. La rândul lor, datele aflate în posesia organelor de poliție nu cuprind, exceptând documentele B.C.C.O., informații referitoare la consumul și dependența de droguri în corelație cu alte acte delincvente;

d. Procedurile penale ca atare (trimiterea în judecată și sancțiunile) îi vizează doar pe traficanții de droguri și aproape deloc pe consumatori, care sunt, în general, utilizați ca surse de informare și nu sunt înregistrați ca fiind coparticipanți la infracțiunea de trafic;

e. Decesele cauzate de supradozele administrate nu sunt înregistrate, decât rareori, în mod oficial, datorită dorinței frecvente a rudelor de a ascunde cauza decesului;

f. Studiile psihologice și sociologice efectuate asupra consumului și dependenței de droguri sunt cvasiabsente, privând, astfel, cercetarea științifică și activitatea de prevenire, de informații extrem de utile cu privire la: numărul consumatorilor și dependenților de droguri, cauzele generale și specifice ale răspândirii drogurilor în România, căile cele mai eficiente de combatere a acestei probleme sociale de importanță vitală pentru viitorul tinerei generații;

g. Incapacitatea asistenței sociale, între altele datorită lipsei de resurse și de personal calificat, de a se confrunta cu cazurile de dependență, de a furniza ajutor și

sprijin în scopul de a determina pe indivizii dependenți de droguri să renunțe la deprinderile lor de consum;

h. Lipsa unor mijloace de testare a angajaților din anumite categorii socio-profesionale (medici, farmaciști, surori sau asistente), implicate în mănuierea și administrarea unor categorii de substanțe cu proprietăți similare drogurilor, și care ar putea fi, în mod potențial, consumatori de droguri.

În aceste condiții singurele surse care pun în evidență apariția și creșterea consumului de droguri în România sunt: unele studii ocazionale, întreprinse de diferite organizații nonguvernamentale și centre de cercetare; informațiile furnizate de statisticile secției de dezintoxicare a Spitalului „Alexandru Obregia” din București; cazuistica prezentată de presă și televiziune în legătură cu acest fenomen.

În anul 1997, Centrul Național de Promovare a Educației și Sănătății a efectuat un studiu a cărui concluzie principală sublinia faptul că 7,3% din tinerii români au consumat cel puțin o dată droguri. Un alt studiu, întreprins, în anul 1998, de către Centrul de Studii pentru Tineret, semnală faptul că „Tinerii români au găsit în consumul de droguri o nouă formă de devianță”⁸.

Ministerul Tineretului și Sportului anunța, la rândul său, prin intermediul difuzării rezultatelor programului „In-Dependent”, o modificare a vârstei medii a consumatorilor de droguri în România. „Dacă în 1996 aceasta se situa între 25 și 30 de ani, în 1998 a scăzut la 15-23 de ani. Pe categorii de vârstă se consumă droguri ușoare între 15 și 20 de ani, în timp ce drogurile tari sunt apanajul persoanelor între 20 și 30 de ani”⁹.

Complementare cu toate aceste constatări, datele culese de cercetarea inițiată, în anul 1999, de către Uniunea Europeană cu privire la consumul de droguri în rândul elevilor români, afirmă că, din cei 80 000 de subiecți intervievați, 2 500 adică 3,12% au consumat cel puțin o dată droguri, iar 10% dintre ei sunt minori. În încercarea de a stabili o etiologie a consumului de droguri în rândul adolescenților, aceeași cercetare a pus în evidență următoarele aspecte¹⁰: majoritatea consumatorilor provin din familii favorizate din punct de vedere al statutului socio-economic și educațional; 10% dintre adolescenți au recunoscut că ar fi tentați să consume droguri dacă s-ar afla într-o perioadă dificilă a vieții lor; 6% au afirmat că au fost deja tentați să consume droguri, dar nu au făcut-o; dintre consumatori 67% au apelat la droguri din curiozitate, 15% influențați de prieteni, 7% s-au drogat pentru a se distra, 6% din subiecți au ales drogul în momente de depresie, iar 4% din teribilism.

Curiozitatea, spiritul de frondă și, nu în ultimul rând, dificultățile de adaptare specifice vârstei par să fie principalii factori ce favorizează consumul de droguri în rândul tinerilor din România.

⁸ Consumul de droguri o nouă formă de devianță la tinerii români. Atitudini, percepții, opinii. București. Centrul de Studii pentru Problemele Tineretului. 1998, p. 9.

⁹ Conform cu declarațiile făcute presei de Lelia Preotcusa – coordonator al programului „In-Dependent” al Ministerului Tineretului și Sportului.

¹⁰ Studiul Uniunii Europene cu privire la consumul de droguri în rândul adolescenților români. București. 30 ianuarie 2000.

În ceea ce privește, modalitatea principală de răspândire a acestui flagel, studiile întreprinse de Fundația *Antidrog* din România evidențiază că „*drogul pătrunde prin intermediul unor persoane sau al unor situații de viață în care sunt puși adolescenții*”, în special: prin așa-zii prieteni, care se droghează, deja, de la o vârstă precoce, în recreații, la aniversări sau reuniuni colegiale și încearcă să îi convingă pe cei din jur că trebuie să facă ceea ce fac ei pentru a se simți (artificial) deosebiți de ceilalți; prin distribuitorii de droguri care încearcă să vândă cantități cât mai mari de droguri tinerilor; datorită plictiselii („*ce-ar fi să încerc și eu, să mai treacă timpul*”!); din curiozitate; ca o reacție spontană („*iată ceva care pare nostim și, poate, și plăcut*!”); o înțelegere greșită a realității („*dacă cei mari o fac, de ce nu aș face-o și eu?*”); incapacitatea, determinată de diverse motive, de a spune nu unei asemenea tentații.

4. ANALIZA CALITATIVĂ A CONSUMULUI ȘI DEPENDENȚEI DE DROGURI. STUDII DE CAZ EFECTUATE LA SECȚIA DE DEZINTOXICARE A SPITALULUI „ALEXANDRU OBRÉGIA” DIN BUCUREȘTI ȘI ÎN CADRUL UNOR GRUPURI DE DEPENDENȚI

Informațiile și datele menționate sunt, evident, insuficiente pentru a putea construi un model etiologic viabil al cauzelor consumului de droguri în țara noastră, cu atât mai mult cu cât se pierd din vedere aspectele sociale ale problemei, disfuncțiile de la nivelul familiei și școlii, influențele determinate de unele stiluri și formații muzicale cu atitudini pozitive față de droguri, conturarea unor adevărate „subculturi” ale drogurilor etc.

De aceea, cel puțin într-o primă etapă a implicării mai ferme a cercetării sociologice și psihologice în această problemă, ar fi necesară, credem, o analiză calitativă a fenomenului, care să permită, prin intermediul unor studii de caz amănunțite, o abordare etiologică mai complexă a consumului și dependenței de droguri în România.

Studiile pe care le-am realizat personal, în cadrul Secției de dezintoxicare din cadrul Spitalului „*Alexandru Obregia*” din București, au evidențiat *procedurile medicale*¹¹ aplicate în scopul dezintoxicării pacienților.

Această secție este unică în țară și a început să funcționeze, de abia după 1990, dar în condiții total improprii obiectivelor propuse. Până în 1998, capacitatea acestei secții era de numai 20 de paturi, personalul mediu sanitar era total insuficient, iar cei doi medici (Constantin Belu Bengescu și Jelița Jivcovici) nu puteau acoperi, decât în mică măsură, nevoile pacienților. Sistemele de protecție ale secției erau ineficiente, accesul pacienților la droguri aduse din exterior fiind aproape liber, fără a putea fi controlat în mod adecvat.

¹¹ Evidențiate pe baza convorbirilor purtate cu Constantin Belu Bengescu – medic psihiatru, coordonator al programului de detoxifiere a dependenților de droguri, aplicat la Secția de dezintoxicare a Spitalului „*Alexandru Obregia*” din București și cu Jelița Jivcovici – medic psihiatru, implicat în aplicarea programului menționat.

Eficiența actului medical, în aceste condiții era redusă, dovadă fiind numeroasele internări ale aceluiași pacienți care recidivau rapid după perioada de dezintoxicare. Până în 1998, când secția a fost închisă pentru modernizare, au fost tratați 498 de dependenți. Ulterior, dependenții de droguri au fost spitalizați în alte secții ale spitalului, alături de bolnavii psihici, ceea ce, în opinia medicului psihiatru Constantin Belu Bengescu, *„nu a fost o alegere favorabilă dependenților, care s-au identificat, în acest mod, cu pacienții suferind psihic, ceea ce nu este cazul primilor”*.

Modernizată, secția de dezintoxicare a acestui spital, a fost redeschisă în luna aprilie a anului 2000. Rezultatele favorabile înregistrate în această secție nu reușesc, totuși, să rezolve problema la nivel național. Discrepanțele din statisticile existente sunt extrem de mari și se datorează faptului că, în prezent, în România, internarea dependenților de droguri se face în mai multe spitale, cu un alt diagnostic decât cel real, deși tot în scopul dezintoxicării. Acest fapt se explică, între altele, prin lipsa unui program național care să coordoneze măsurile de identificare și de intervenție în cazul persoanelor dependente de droguri.

În ceea ce privește activitatea Secției de dezintoxicare de la Spitalul „Alexandru Obregia”, tratamentul de dezintoxicare se realizează, cu precădere, în cazul dependenților de opiacee, în special heroină.

Cei care sunt dependenți de heroină se prezintă la medic în următoarele situații:

- Atunci când li s-au terminat rezervele de drog și sursele de venit pentru procurarea altor doze și fie că cer direct doctorului substanțe substituente, fie că simulează o afecțiune dureroasă. Deși simptomele întreruperii consumului sunt foarte neplăcute pentru o persoană dependentă de droguri, acestea nu sunt, de obicei, periculoase pentru un om sănătos. De aceea, medicii preferă să administreze droguri ca un prim pas al unui program de întrerupere bine stabilit. În România, singurul medic care are autorizația de a prescrie metadonă este doar psihiatru Constantin Belu Bengescu și se estimează că, o dată cu înființarea altor centre de detoxifiere la Constanța și Cluj, vor mai primi acest drept și alți doi medici. Cu toate acestea, existența metadonei pe „piața neagră” nu poate fi controlată de autorități.

- În urma supradozării drogului, dependenții solicită tratament medical, care este destinat, de fapt, oricărei manifestări de depresie respiratorie sau circulară produsă de drog.

- Tratamentul poate fi aplicat după apariția crizei sau în timpul crizei, reprezentată de complicațiile acute ale administrării intravenoase a drogului și anume, infecțiile locale, necroza la locul de injectare, infecțiile apărute la distanță, la nivelul inimii sau ficatului ș.a.

Dacă în țările dezvoltate, medicii au obligația de a anunța, Ministerului de Interne sau Ministerului Sănătății, numele și alte date de identificare ale persoanelor dependente de droguri, în România nu există, încă, o asemenea obligație.

În cadrul secției specializate a Spitalului „Alexandru Obregia” se practică următoarele măsuri de intervenție în cazul dependenței de heroină:

- a. *Întreruperea programată (detoxifierea)*. Severitatea simptomelor de întrerupere depinde, în aceeași măsură, atât de factori psihologici, cât și

farmacologici. De aceea, îngrijirea psihologică a pacientului în timpul întreruperii consumului este la fel de importantă ca și regimul medicamentos.

Rapiditatea întreruperii este discutată cu pacientul pentru a se stabili un program care să nu fie nici atât de accelerat încât pacientul să nu colaboreze, nici atât de lent încât starea de dependență să se perpetueze.

În timpul întreruperii este nevoie de o legătură personală intensă cu pacientul pentru a-l calma. Relația astfel stabilită se poate dovedi importantă în tratamentul ulterior.

Dacă doza nu este prea mare, consumul de opiacee poate fi oprit mai rapid, pe măsură ce se administrează un tratament simptomatic pentru efectele cele mai neplăcute ale întreruperii. Aceste efecte sunt, de obicei, crampele abdominale, diareea, anxietatea și insomnia. Ele pot fi reduse printr-o combinație de difenoxilat (sau Lomotil, care este un amestec de difenoxilat cu atropină) cu un anxiolitic – hipnotic. Această combinație se prescrie, de obicei, timp de trei zile.

Când doza zilnică de heroină de care dependentul are nevoie este mare, poate fi necesară prescrierea unui opioid, cu reducerea treptată ulterioară a dozei. Eficiența cea mai mare o are înlocuirea heroinei cu metadonă, substanță cu o acțiune mai lentă și care trebuie administrată *per os*, într-o formă lichidă.

Dificultatea constă în aprecierea dozei corecte de metadonă, deoarece, adeseori, pacienții mint în ceea ce privește doza de heroină pe care o iau. Ei declară fie că această doză este mai mică, în încercarea lor de a evita blamul și stigmatizarea, fie că ea este mai mare, tocmai pentru a primi mai mult substituent de la medic. În mod normal, doza inițială este între 20 și 70 mg pe zi, în funcție de consumul uzual al pacientului. Doze de peste 40 mg pe zi sunt date cu multă precauție. Aceste doze sunt reduse cu aproximativ o pătrime la fiecare două sau trei zile, în funcție de răspunsul pacientului.

Dacă întreruperea consumului de droguri se face ambulator și nu în spital, reducerea dozei trebuie să fie mai mică și la intervale de timp mai largi, pentru a micșora tentația pacientului de a-și administra cantități suplimentare. Tratamentul ambulator al unui pacient poate dura mai multe săptămâni, dar o limită de timp clară trebuie stabilită de la început. În cazul dozelor mari, întreruperea nu trebuie făcută, în mod normal, cu pacienți tratați ambulator.

b. Terapia de întreținere în dependența de heroină. În măsura în care este posibil, se va încerca întreruperea deprinderii de consum al drogurilor. Atunci când pacientul refuză, se poate aplica terapia de întreținere. În locul heroinei se prescrie metadonă sub formă lichidă, preparată astfel încât să descurajeze încercările de a o injecta. „Deși unii pacienți par să dobândească o oarecare stabilitate socială în timpul terapiei de întreținere cu metadonă, valoarea generală a acestei forme de tratament nu a fost demonstrată în mod convingător și este din ce în ce mai mult pusă sub semnul întrebării”, afirmă psihologul Daniela Simache, psiholog coordonator al Organizației Nonguvernamentale Aliat¹², care aprecia că „a înlocui

¹² Organizație coparticipantă la aplicarea Programului „In-Dependent” coordonat de Ministerul Tineretului și Sporturilor.

un drog cu altul înseamnă a schimba dependența directă de drog cu dependența față de medic și de un alt drog".

c. *Terapia comunitară.* Formele de tratament menționate urmăresc producerea abstenenței, prin realizarea unor modificări substanțiale în atitudinea și comportamentul pacientului. Consumul de drog este prezentat pacientului ca un mod de evitare a unor probleme personale și ca o sursă de probleme noi. Terapia de grup și viața în comun se combină cu încercarea de a produce o mai bună cunoaștere de sine, mai multă preocupare față de ceilalți și deprinderi sociale mai solide. Acest tratament *post-cură* se realizează la Sanatoriul Bălăceanca, dar rezultatele obținute prin asocierea terapiei de întrerupere cu terapia comunitară sunt încă slabe. Astfel, numeroase cazuri de dependență nu ajung, după detoxifiere, în acest sanatoriu și se înregistrează, deseori, recidive, tocmai pentru că nu se acordă importanță psihoterapiei în încercarea de a renunța la drog.

În acest sens, trebuie să subliniem că și în cazul persoanelor care acceptă acest tip de terapie comunitară rezultatele sunt slabe, întrucât, în perioada spitalizării, o mare parte renunță la droguri, dar când sunt externate recidivează, reluându-și vechile deprinderi.

O șansă posibilă de a convinge dependenții de droguri, detoxificați sau nu, să renunțe la deprinderile lor ar exista în măsura în care, în România, ar funcționa centre de zi, de consiliere și suport. În prezent, datorită lipsei de fonduri nu este posibilă o asemenea soluție, dar programul „*In-Dependent*”, promovat de Ministerul Tineretului și Sportului împreună cu Organizația „*Aliat*”, are în vedere înființarea unor astfel de centre ale căror efecte pozitive ar putea fi resimțite rapid, în condițiile în care „*dependenții ar veni din proprie inițiativă la tratament și consiliere și nu ar trebui izolați de societate pentru perioade lungi de timp*”¹³.

Având în vedere alternativele oferite de Clinica de detoxifiere și terapia comunitară, studiile de caz implică intervenții similare. Subiecții, intervievați pot reprezenta, fiecare în parte, tipuri caracteristice de dependenți care încearcă să-și rezolve problemele, recurgând la ajutorul medicului. În studiile de caz, pe care nu le prezentăm în acest articol, atât vârsta, cât și statusul lor educațional sau socio-economic, etiologia consumului și a dependenței sunt tipice, credem, pentru o populație mai largă, care se confruntă cu aceleași dificultăți.

Apreciem că este nevoie de un program larg pentru prevenirea și combaterea consumului și dependenței de droguri, că trebuie să se aplice nu doar programe medicale, ci și terapii pentru refacerea tonusului psihic în vederea redobândirii și a sănătății mentale a persoanelor afectate de acest flagel.

¹³ Din convorbirea purtată cu Lelia Preoteasa, referent, conducător al programului „*In-Dependent*”, coordonat de Ministerul Tineretului și Sporturilor.

FENOMENUL CORUPȚIEI REFLECTAT ÎN PRESA SCRISĂ

GABRIEL IONUȚ STOICIU

*„Nimic nu este mai periculos pentru
un popor decât privilegiul corupției”
Mihail Eminescu*

1. DIMENSIUNEA SIMBOLICĂ A CORUPȚIEI

Corupția este importantă nu doar prin ceea ce este în termeni raționali, cost-beneficiu, ci pentru ceea ce oamenii cred că este. Percepțiile populare și reacțiile trebuie luate în considerație. Legătura economico-politică este centrală pentru localizarea corupției într-o societate dată și a consecințelor sale sociale și simbolice.

Ciocnirea valorilor – politice și economice – creează conceptul de corupție ca deviere de la societatea ideală. Într-un mediu simbolic efectele perverse ale corupției pot fi generate de constrângerile normative oriunde în societate. O astfel de evaluare a corupției necesită plasarea ei într-un anumit context social – și nu doar ca deviație de la comportamentul prescris de lege. În acest context, apariția societății civile în țările în curs de modernizare și influența sa în țările avansate asigură cadrul combaterii corupției.

Societatea civilă este produsul dezvoltării economice (dar tinzând spre autonomie). De aceea, cu cât mai complexă și diferențiată este structura economică cu atât este mai mare cererea pentru ingineri, arhitecți, contabili, juriști, pe de o parte, și muncitori calificați și tehnicieni, pe de altă parte. Însă producerea de muncitori calificați necesită un sistem educațional satisfăcător la nivel primar și secundar, ceea ce solicită profesori din ce în ce mai calificați, așa cum producerea de tehnocrați necesită extinderea universităților și colegiilor tehnice și o creștere a personalului academic. Toate acestea stimulează cererea pentru produse media și alte servicii. De aceea, o dată cu creșterea economică, apare o creștere corespunzătoare în forțele intermediare ale societății civile – profesioniști, administratori și intelectuali ce formează o bază nouă a societății.

Potențialul alarmant pentru dezordine socială – când bunăstarea nu e echitabil distribuită, iar mecanismele politice se dovedesc incapabile să o facă – se numește deficit democratic.

Fără îndoială, extraordinarele schimbări din Europa de Est au adus euforia legată de democrație. Mulți comentatori din Vest au crezut că înlăturarea comunismului este egală cu universalizarea democrației ca sistem politic. Totuși, acest triumf a fost umbrit curând de îndoială și ezitare. Tratamentul șoc în Europa de Est, aflată în tranziție de la centralism la economia de piață, a fost însoțit de o stare de apatie și îndepărtare exprimând „deficitul democratic”. Guvernele și partidele politice sunt blamate nu doar pentru neputința prevenirii recesiunii economice, ci, mai presus de toate, pentru „pierderea de imagine”.

În general, marea corupție ia naștere din interacțiunea guvernelor, ca beneficiari, și sectorul privat, ca furnizori ai unor surse de beneficii. Oportunități pot veni prin investiții și unele mijloace de producție, achiziționarea unor produse de mare importanță, proiecte de interes public, resurse naturale sau servicii de consultanță.

Beneficiarii potențiali sunt cei cu influență sau implicați în deciziile administrației – de la șefi de state la miniștri și funcționari publici.

E de la sine înțeles că politicienii și funcționarii sunt recompensați pentru ai ajuta pe furnizorii beneficiilor lor oneroase și că mita se face pe cheltuiala celor neimplicați. Cei ce pierd sunt publicul larg și agențiile financiare.

Mecanismul este simplu, conform prezentării lui Moody-Stuart în lucrarea *Grand Corruption*, ed. Oxford 1992: dacă funcționarul pretinde 20% comision din cifra de afaceri rulată de furnizor, acesta (corupătorul) nedorind să renunțe la contract își poate mări prețul produselor cu 10%, reduce costurile de producție cu 5% și reduce calitatea produselor astfel încât să amortizeze celelalte 5 procente. Astfel, consumatorul va ajunge să plătească mai mult pentru un produs inferior.

Există trei criterii de care corupătorii trebuie să țină cont pentru ca demersurile lor să se soldeze cu succes deplin:

1. **Mărimea** – deși sumele pot varia de la o țară la alta, cifrele nu au o importanță deosebită: 5% din 100 000 \$ poate atrage interesul unui funcționar cu experiență din eșalonul secund; 5% din 1 000 000 dolari pot corespunde zonei directorilor generali și secretariatelor permanente; 5% din 10 000 000 dolari pot tenta un ministru sau personalul său de încredere; 5 % din 100 000 000 dolari nu vor fi trecute ușor cu vederea nici chiar de un șef de stat.

2. **Mistificarea** – cu cât subiectul contractului are legătură cu înalta tehnologie sau domenii puțin accesibile publicului larg cu atât acesta devine mai atractiv pentru coruptibili, deoarece riscul unor critici inerente investițiilor publice exagerate scade. Oricine poate cere socoteala pentru o investiție prea mare într-o încărcătură de zahăr sau grâu, dar nu și pentru costul unui avion de vânătoare ultra-sofisticat.

3. **Caracterul imediat** – politicienii și unii funcționari sunt conștienți de efemeritatea mandatului lor, ceea ce crește foamea lor de înavuțire. Cele mai atractive proiecte sunt cele în care beneficiul survine cât mai repede înainte ca

funcționarul să părăsească biroul. Este interesant de urmărit cum, pe de o parte, decizii importante pot fi accelerate, când un ministru sau alt oficial este la sfârșitul mandatului și, pe de altă parte, cât de greu pot fi învârtite roțile, dacă nu sunt unse în mod corespunzător.

S-a format în opinia publică credința că nici măcar schimbările legislative sau ale codurilor de conduită nu mai pot produce rezultate majore în combaterea corupției.

2. MOTIVAȚIA ALEGERII TEMEI DE CERCETARE

Corupția nu este un delict de natură să implice două grupuri bine delimitate de indivizi (făptuitori și victime), ci angajează comunități și societăți adaptându-se foarte ușor la particularitățile lor socio-culturale, devenind chiar un element de neînlocuit în viața acestora. Același lucru se întâmplă și în România. Corupția a existat întotdeauna, de-a lungul istoriei, într-o zonă cenușie a vieții sociale, dar a ieșit la lumină instituționalizându-se și generalizându-se în timpul domniilor fanariote. În perioada modernă aceasta s-a redus fiind aprig combătută. Aceeași atitudine a existat în plan formal și în comunism, politica vremii impunând chiar radierea termenului de corupție în sensul său real din limbajul juridic. Fenomenul s-a dezvoltat însă ca efect pervers al ideologizării instituțiilor.

Evoluția societății actuale, de tranziție spre economia de piață, este încă tributară perioadei totalitare, preluând dintre tarele acesteia structura relațională a „micilor favoruri” și birocratismul specific epocii. Acești doi factori au generat, pe fondul unei carențe legislative în domeniu, o corupție galopantă, ce se extinde cu repeziciune atât pe orizontală cât și pe verticală în societatea contemporană, concomitent cu scăderea nivelului de trai, așa cum arată statisticile internaționale și naționale.

Fenomenul corupției reprezintă o temă de actualitate interesând în mod deosebit opinia publică și fiind frecvent abordată de mass-media. Și, cu toate acestea, în mod paradoxal, în ultimii zece ani au apărut foarte puține lucrări care să i se adreseze exclusiv, ceea ce impune necesitatea analizării acestui fenomen.

Preocuparea presei de a reflecta dimensiunile corupției, prin prezentarea cazurilor concrete, semnificative și a împrejurărilor care conduc la săvârșirea delictelor de corupție, a dus atât la atenționarea organelor de poliție și a instituțiilor responsabile de sancționarea celor implicați, cât și la sensibilizarea opiniei publice asupra pericolului social pe care îl reprezintă aceasta.

Pornind de la aceste considerente, ne-am propus să studiem formele pe care corupția le îmbracă, particularitățile relației corupător-corupt și modul în care aceasta e reflectată de către presă, important factor de influență a vieții sociale din România și, în acest scop, am recurs la metoda analizei de conținut (analiza

frecvențelor și a contingenței) aplicată articolelor referitoare la această temă apărute în două mari cotidiane pe parcursul a două trimestre din anul 1999.

3. IPOTEZE

Fenomen deosebit de grav și periculos, ce se manifestă cu o intensitate și frecvență mai ridicată decât actele infracționale și deviante săvârșite în România ultimilor ani și care subminează starea actuală economică, morală și politică, corupția a constituit subiectul multor articole și reportaje prezentate în mass-media și în special în presa scrisă.

Materialul de față își propune o inventariere a principalelor aspecte legate de specificul și particularitățile desfășurării acestui fenomen în condițiile societății noastre, așa cum reiese din articolele selectate.

De asemenea, ne-am propus să evaluăm modul în care presa românească prezintă opinii publice principalele dimensiuni și componente ale corupției (cauze, condiții, amploare și intensitate, sectoare afectate, instituții și persoane implicate, soluții și măsuri).

Modelele menționate permit elaborarea mai multor ipoteze cu scop predictiv care subliniază probabilitatea de apariție a devianței la nivel organizațional:

1. cu cât nivelul de trai este mai scăzut într-o societate, corupția atinge niveluri deosebite de intensitate și amploare;

2. dacă o societate trece prin perioade de profunde convulsii sociale, atunci vom avea de a face cu o creștere a actelor de corupție (instabilitatea social-politică induce sentimentul nesiguranței funcției, cel în cauză încercând în consecință să obțină un câștig rapid);

3. cu cât funcția unei persoane corupte e mai mare, cu atât opinia publică și mass-media vor scoate în evidență cazul acesteia;

4. cu cât importanța funcției crește, crește și valoarea bunurilor ce fac obiectul infracțiunii;

5. când corupția este acuzată în mod pasiv, practicile corupte sunt dezavuate, dar oamenii cred că nu mai pot face nimic sau aproape nimic;

6. dacă un articol se referea la fapte de corupție, atunci e foarte probabil ca termenul „corupție” nici să nu fie precizat;

7. dacă avem de a face cu corupție pasivă, atunci cel mai eficient mod de a produce probe este flagrantul.

4. METODOLOGIE

Pentru a analiza fenomenul corupției am ales tehnicile de analiză a frecvențelor și a contingenței. Analiza frecvențelor reprezintă procedeul clasic al

analizei de conținut; ea constă în determinarea numărului de apariții ale unităților de înregistrare în sistemul categoriilor de analiză. Am ales ca unitate de înregistrare și cuantificare *cuvântul*, iar ca unitate de context *articolul*. Analiza contingenței evidențiază structura de asociere a termenilor. Frecvența relativă de apariție a termenilor (fr) se compară cu *probabilitatea* teoretică a asocierii lor (valoarea de așteptare) P. Dacă diferența este semnificativă înseamnă că asocierea nu este întâmplătoare, datorându-se intenției manifeste sau latente a autorului articolului.

Pentru a face această analiză cât mai riguros posibil, am recurs la o investigație preliminară a principalelor cotidiene („România Liberă”, „Adevărul”, „Evenimentul Zilei”, „Cotidianul”, „Ziua”, „Jurnalul Național”, „Național”, „Curentul”, „Libertatea”). Am numărat articolele referitoare la acte de corupție, timp de o lună (ianuarie 1999), urmărind astfel importanța pe care cotidienele o acordă subiectului. S-au evidențiat în mod semnificativ cotidienele „Adevărul” și „Ziua” și de aceea am focalizat analiza pe acestea două. În plus audiența și tirajul acestora ne fac să le considerăm reprezentative.

Am selectat toate articolele referitoare la fapte de corupție apărute în primul și ultimul trimestru al anului 1999, încercând astfel să surprindem evoluția fenomenului și să realizăm comparații între cele două perioade.

Am analizat toate numerele apărute în primul și ultimul trimestru al anului 1999, 150 fiecare (75 pe trimestru) în care am găsit un număr de articole după cum urmează:

perioada Cotidianul	Trimestrul I	Trimestrul IV
„Adevărul”	11	19
„Ziua”	14	17

Categoriile avute în vedere sunt categorii de bază exprimate prin cuvinte cu mare frecvență în limbajul natural și determinate obiectiv. Analiza a fost aplicată pe două perioade de timp egale, pentru care am utilizat mai multe procedee și am calculat coeficienți complementari.

5. PREZENTAREA DATELOR

5.1. ANALIZA FRECVENȚELOR

Analiza frecvențelor ilustrează preponderența cazurilor de dare și luare de mită, precum și plasarea acestora mai ales în mediul urban, explicabil atât

„ZIUA”: analiza frecvențelor fenomenului de corupție

CRITERIU DE ANALIZĂ	DATE	NR. CAZURI (PERSOANE)	
		ian.-martie	oct.-decembrie
Luna analizată (cazuri)	Ianuarie	4	7
	Februarie	6	6
	Martie	4	4
Tipul faptelor (cazuri)	Dare/Luare de mită	11	14
	Trafic de influență	4	2
	Primire de foloase necuvenite	3	1
Locul de desfășurare (cazuri)	Provincie	8	7
	București	6	10
	Rural	2	2
	Urban	12	15
Măsuri luate (cazuri)	Arestare	4	6
	Judecare	8	9
	Condamnare	1	3
	Sanționare	1	2
	Acuzare	6	8
Locul și funcția (persoane)	Ministerul Industriilor – consilier	1	4
	Tribunal București – judecători	1	–
	Judecătoria – judecători, grefier	2	2
	Poliție – ofițier superior	2	1
	Parchet Județean – judecător	1	1
	Garda Financiară – comisari	1	–
	Primărie – primar, secretară	2	2
	MMPS – secretar de stat	1	–
	Vamă – vameș	1	1
	Curtea de Apel – prim-procuror	1	1
	Direcția Protecția Copiului – șef	1	–
	Adm. Publică Locală – inspector	–	1
	Ministerul Industriilor – consilier	–	4
	Penitenciar – subofițer	–	1
	BANCOREX – director	–	1
	Poliție rutieră – subofițer	–	1

prin numărul crescut de funcționari, cât și prin existența unor mai mari interese financiare. Se poate, de asemenea, constata că numărul condamnărilor și sancționărilor este mult mai mic decât cel al trimiterilor în judecată sau al celor investigați.

Îngrijorător este faptul că multe persoane acuzate de corupție provin din instituții cu atribuții de control, prevenire și sancționare a delictelor (poliție, gardă financiară, magistratură) așa cum reiese din analiza funcțiilor și domeniilor de activitate a subiecților prezenți în articole.

„ADEVĂRUL”: analiza frecvențelor fenomenului de corupție

CRITERIU DE ANALIZĂ	DATE	NR. CAZURI (PERSOANE)	
		ian.-martie	oct.-decembr.
Luna analizată (cazuri)	Ianuarie	4	7
	Februarie	4	7
	Martie	3	5
Tipul faptelor (cazuri)	Dare/Luare de mită	7	16
	Trafic de influență	29	2
	Primire de foloase necuvenite	2	1
Locul de desfășurare	Provincie	8	11
	București	3	8
	Rural	4	4
	Urban	7	15
Măsurile luate (cazuri)	Arestare	7	10
	Judecare	4	7
	Condamnare	2	3
	Sanționare	1	0
	Acuzare	8	12
Locul și funcția (persoane)	Primărie – primar, inspector construcții, lucrători și gardieni	3	4
	Regionala CFR Brașov – dir. economic	1	–
	RENEL – angajat	1	–
	Serviciu Ambulanță – director	2	–
	Tribunal – procuror	1	–
	Judecătoria – judecător	2	3
	Direcția pentru Protecția Copilului – șef	1	–
	CONEL – inginer	–	1
	FPS – director	–	1
	Gardă Financiară – comisar	–	2
	Consiliu Județean – vicepreședinte	–	1
	Poliție – ofițer și subofițer	–	5
	MEN și MMPS – secretar de stat	–	2

Din analiza tuturor acestor articole, este interesant de remarcat preocuparea presei de a incrimina mai sever pe cei care primesc mită (corupție pasivă) pentru a-și îndeplini obligațiile de serviciu în comparație cu cei ce au un comportament coruptiv activ.

Rezultatele confirmă ipotezele avute în vedere asupra formelor pe care corupția le îmbracă în România. De cele mai multe ori, funcționarii *pretind* mită și nu doar o acceptă, dând o condiție „activă” corupției pasive. Singura modalitate de a produce probe admisibile în justiție în aceste cazuri este flagrantul. Sumele sunt

date ca mită în schimbul unor înlesniri sau privilegiu care țin de atribuțiile funcționarului, dar nu se justifică în situația dată.

5.2. ANALIZA DE CONTINGENȚĂ

Pentru analiza de contingență am realizat un tabel cu dublă intrare, în care am trecut unitățile de înregistrare și prezența, respectiv absența, termenilor a căror asociere se testează. Am calculat frecvența relativă corespunzătoare fiecărui termen și probabilitatea asocierii a doi termeni (produsul frecvențelor lor relative) și pe această bază am construit matricea de contingență și am calculat coeficientul de contingență.

Rezultatele obținute confirmă ipotezele avute în vedere asupra formelor pe care le îmbracă corupția în România. În plus, se confirmă modalitățile prin care persoanele cu influență pretind sume importante pentru a face demersuri pe lângă cele cu atribuții decizionale sau executive, determinându-le să nu-și îndeplinească aceste atribuții sau să și le îndeplinească în mod preferențial, astfel: numărul persoanelor corupte cu influență e mai mare ca numărul celor cu decizie; în luna februarie, ce a urmat mineriadelor, perioada declanșării multor greve, au ieșit la iveală cele mai multe acte de corupție, repetându-se aceeași situație în luna decembrie, în preajma crizei guvernamentale; sunt încriminate în mai mare măsură persoanele corupte decât corupătorii; articolele au reveniri numai în cazul persoanelor cu funcție importantă în administrație, aflate în preajma persoanelor cu decizie (consilieri, inspectori), deși cazurile micilor funcționari corupți sunt mai numeroase.

6. CONCLUZII

Corupția este simptomul și nu boala. Boala o reprezintă dorința multora de a ajunge în lumea bună, prin mijloace nelegitime. Corupția, ca problemă socială, este evaluată în termeni de structură, proces și rezultantă. Relația capitalism – democrație – societate e condiția structurală a corupției. După aceea, apare nevoia de înțelegere între politicieni și afaceriști, pentru a face sistemul să acționeze acolo unde pot surveni câștiguri personale în dauna interesului public. În final, avem sistemul concret rezultat, în care corupția poate îmbrăca trei forme posibile: 1. poate fi un element funcțional, mai ales pentru dezvoltarea economică („ungerea” unei birocratii rigide); 2. poate fi un element disfuncțional, cel mai frecvent (introducând arbitrariul în politicile economice) provocând proteste sociale, discreditând instituțiile democratice; 3. poate contrabalansa constrângerile normative, rezultând ca un efect pervers al acestora.

Utilizarea, în folos propriu, de către funcționari a instrumentelor de care dispune statul – pentru a influența economia și a corecta disfuncționalitățile mecanismului prețurilor și al piețelor liber-concurențiale mai numeroase, tocmai în

faza în care acest mecanism este pe cale de a se înșe - duce la slăbirea puterii statului, împiedicându-l să acționeze ca un principal factor corector și stabilizator în societate.

Totodată, legislația este și ea un factor coruptogen, în sensul că unele acte normative incită la ilegalități. Dar, dacă legislația facilitează fapte de corupție, administrația este un amplificator al fenomenului corupției.

Fiind ridicată la rangul de virtute, corupția cuprinde o categorie destul de numeroasă de persoane, cea a funcționarilor publici, managerilor societăților comerciale și alte persoane fizice care consideră că acumularea de capital material și financiar prin orice mijloace, inclusiv prin eludarea legii, constituie o stare normală.

Prin componenta simbolică, corupția are o latură autodistructivă, pe care societatea o percepe, mai ales cei săraci, devianți și marginalizați aflați la limita subzistenței în vremuri de criză. Și mai grav, corupția este molipsitoare. Convingerea că ea există peste tot riscă să facă mulți oameni, chiar și întreaga societate, să i se abandoneze complet. Căci, la fel ca în cazul altor fenomene sociale de același gen, efectul de imitație este aici foarte puternic. Riscul este cel al dezvoltării corupției, prin dobândirea convingerii că acest fenomen s-a generalizat; or, tocmai această convingere, cu privire la inevitabilitatea fenomenului, face necesară o reacție a întregii societăți, între altele și printr-un riguros control. Se consideră că, în perioada actuală, corupția este favorizată îndeosebi de criza instituțională generalizată în special la nivel local, în principalele sfere de activitate socială, constând în scăderea controlului social și normativ, criza de autoritate și credibilitate a unor instituții și organe, slaba influență a normelor legale asupra conduitei indivizilor, toleranța manifestată de cei care controlează aplicarea legii, implicarea unor funcționari publici în activități ilegale și abuzuri.

Corupția își mai are sorginea și în descentralizarea deciziilor și a structurilor administrative, autonomia funcțională și liberalizarea economică la nivelul instituțiilor publice și al agenților economici, în condițiile lipsei de fermitate și de autoritate a organelor de control și instituțiilor publice, precum și în întârzierea restabilirii legalității.

Atunci când se pune problema eliminării sau cel puțin a reducerii corupției din sectorul public, primele soluții avute în vedere recomandă adoptarea unei legislații specifice, menită a pune capăt fenomenelor de corupție, schimbarea mentalităților, un control sporit, o revoluție morală. Pentru a pune capăt acestui „flagel” trebuie însă acționat la nivelul tuturor cauzelor corupției; or, cadrul legal reprezintă doar unul din multiplele cauze generatoare ale ei. Astfel, o direcție ar consta în îmbunătățirea transparenței și comunicării în sectorul public, o altă în refacerea poziției de monopol, a puterii discreționare a funcției publice, cât și în stabilirea unor responsabilități concrete și detaliate ale autorităților publice.

Există, așadar, și în România mijloace de limitare a corupției, și anume lăsându-i un câmp redus de manifestare, prin diminuarea sensibilă a rolului

administrațiilor publice în materie de cheltuieli și fiscalitate, de stabilire și aplicare a reglementărilor economice și, în general, în materie de desfășurare a activităților economice.

În acest domeniu un pachet de reforme anticorupție trebuie să cuprindă o serie de măsuri, care să modifice condițiile de muncă în administrația publică, să creeze un echilibru al relației politice – administrație în structurile autorităților, măsuri care să întărească controlul în serviciile publice și să inhibe tendințele deviate. Se impun, de asemenea, măsuri care să modifice cultura instituțională din administrația publică locală, și anume, să modifice atitudinea politicianilor în privința funcționarilor publici și raporturile funcționarilor cu cetățenii.

Măsurile de a combate corupția pot fi eficiente doar când atacă cauzele problemei: complicitatea economiei cu politicul generând o falie socială. Măsurile se împart în două categorii: reprimarea legală a corupției (identificare și control) și prevenirea socială (depășirea practicilor de complicitate ale corupției). În abordarea restrictivă, judecătorii iau în calcul rațiunea legală a faptelor. Ei trebuie să cântărească intențiile actorilor, să discearnă interesul colectiv ce apare între literă și spirit, între noile tehnici financiare și nevoia reglementărilor. Dar, mai ales, să nu distrugă afaceri bune și să nu periclitizeze dinamismul managerilor și întreprinderilor.

Politicile preventive, conform definiției sociale a corupției, au la bază sublinierea relației dintre idealuri și practici ale democrației și capitalismului. Regenerarea valorilor democratice, prin „remoralizarea” societății, cu reînnoirea integrității standardelor profesionale, poate restabili autonomia sferelor politice și sociale, făcându-le mai rezistente la influența forțelor pieței, întărind distincția între public și privat și restaurând funcția vitală a reprezentativității democratice.

Aceste constatări conduc la ideea că este necesară dezvoltarea în societate a unor reguli de transparență: clarificarea procesului de decizie, explicarea acestei decizii și publicitatea deciziei. Transparența este un principiu al epocii actuale, al unei democrații reale. Societatea noastră, care promovează foarte adesea secretul, tăcerea, aluzia în fața unor cereri privind o informație urmată de un răspuns, uneori puțin convingător, trebuie să facă un efort de clarificare. Orice decizie și problemă, care interesează societatea, trebuie să-și găsească explicația și justificarea completă și publică, orice alegere și strategie politică adoptată este necesar să fie acceptată de ceilalți membri ai grupului sau societății. Respectarea regulilor de transparență este cu atât mai imperioasă cu cât corupția profită, cel mai adesea, de preținse interese sociale și naționale invocate de persoane cu funcții de decizie sau chiar fără asemenea atribute.

**SORIN M. RĂDULESCU, *Sociologia violenței
(intra)familiale. Victime și agresori în familie,*
București, Editura „Lumina Lex”, 2001**

Lucrarea *Sociologia violenței (intra)familiale* – semnată de prof. univ. dr. Sorin M. Rădulescu – abordează o temă de actualitate: *violența domestică*. Fenomenul de violență domestică are o incidență mult mai mare decât se crede în general, atingând dimensiunile unei adevărate probleme sociale pentru soluționarea căreia este necesară intervenția coroborată a multiplelor mecanisme și instituții guvernamentale și neguvernamentale.

Dacă agresivitatea manifestată în spațiul social lărgit a constituit întotdeauna o preocupare de prim ordin, fiind supusă reglementărilor, controlului societății, violența care are loc în cadrul restrâns al relațiilor familiale a beneficiat, mult timp, de discreția născută din prejudecățile legate de înțelegerea inadecvată a dreptului la intimitate. Sub pavăza respectului față de caracterul „sacru” al familiei s-au ascuns o serie de comportamente abuzive, de conduite aberante care au avut deseori ca efect rănirea gravă sau decesul victimei. Din păcate, doar aceste cazuri extreme sunt luate în evidență de autorități și mediatizate prin presă. Violența verbală, agresiunea psihică – soldate cu efecte cel puțin la fel de grave în planul personalității victimei – trec aproape neobservate sau li se minimalizează în continuare importanța. Desigur, mutilarea fizică este mai impresionantă pentru opinia publică și oferă probe obiective autorităților, dar într-o societate civilizată nu trebuie să fie neglijate tulburările induse în sfera personalității de un climat familial caracterizat prin agresivitate și intoleranță. Fie și pentru motivul că aceste manifestări au tendința să se extindă din sfera microsocietalului către sfera macrosocietalului, din spațiul privat în spațiul public.

Lucrarea este structurată pe trei coordonate, acoperind aspectele de ordin teoretic ale problemei, dar și pe acelea legate de investigarea concretă a realităților sociale prin intermediul analizei de presă și al unor studii de caz. De asemenea, se subliniază necesitatea prevenirii acestui fenomen prin măsuri adecvate, precum și punerea în practică a unor programe vizând modificarea comportamentelor agresorilor în sensul corectării lor.

Cartea semnată de Sorin M. Rădulescu relevă complexitatea fenomenului „violenței (intra)familiale” care cunoaște diverse tipuri, mergând de la violența „legitimată” de societate până la cea „ilegitimă”. Istoria a demonstrat că societatea tolerează un anumit grad de agresivitate în raporturile dintre membrii săi, astfel încât pedepsele fizice au constituit, de-a lungul timpului, un mijloc favorit de „educare” a copiilor. Toleranța socială față de violența exercitată în familie variază în funcție de nivelul general de dezvoltare al societății, dar și de formele de organizare socială existente la un moment dat.

Agresorii sunt, în general, bărbați proveniți frecvent din medii familiale marcate de folosirea forței brutale ca instrument de impunere a autorității. De aceea, una dintre cauze se găsește în sistemul de norme și valori promovat de familia tradițională, în care bărbatul era recunoscut drept lider absolut, deținător și administrator unic al averii familiei. Religia și organizarea politică, sistemul judiciar ori alte instituții, completeau tabloul dependenței totale a femeilor și copiilor față de soț sau tată (eventual o altă rudă de sex masculin). Situația este valabilă și astăzi, fie izolat – în cadrul anumitor categorii sociale –, fie în diverse regiuni geografice aparținând în special culturii islamice. În ultimul deceniu a intrat în atenția cercetătorilor, a opiniei publice și a diverselor organisme de resort, și o altă latură a problemei: abuzul contra vârstnicilor. În mod paralel, o dată cu instaurarea „cultului tinereții”, specifică perioadei contemporane, a avut loc o devalorizare a bătrânilor, o marginalizare a lor, mergând până la diverse conduite deviante precum maltrătarile, abuzurile fizice și

psihice, active și pasive. Considerăm că, uneori, asemenea manifestări pot fi interpretate și ca o exacerbare a „conflictului între generații”, având la bază diferențele de stil de viață, convingeri, concepții, asociate cu intoleranță reciprocă. La polul opus se situează „gerontocrația” și manifestările sale egocentriste, deloc benefice pentru mersul înainte al societății.

Autorul cărții subliniază multitudinea formelor de agresiune prezente în cadrul familiei: violența fizică, sexuală (viol, incest), psihologică (șantaj, umilire, abandon, etc.), verbală (insultă, amenințare), economică (lipsirea de mijloacele necesare traiului sau controlarea lor abuzivă). Sunt luate în considerare, de asemenea, manifestările de violență din sfera concubinajelor sau a uniunilor consensuale, care se includ și ele în sfera noțiunii de violență familială, dar în sens sociologic, nu și juridic. În funcție de caracterul impulsiv sau relativ controlat al agresorului, autorul distinge între „violența expresivă” și aceea „instrumentală”, comportamentul respectiv fiind urmarea unui „abuz de putere” sau, dimpotrivă, a acumulării unor frustrări de către ambele sexe.

Explicarea conduitelor agresive face apel la teorii legate de distribuția inegală a autorității în familie, influența „contextului socializator”, inclusiv la teoria „învățării sociale” prin procesele de imitare și identificare. Astfel, pe de o parte, modelul ideal al virilității presupune o serie de atribute axate pe independența în gândire, în decizii și acțiuni, pe dominare și autoritate, în vreme ce femeia ideală ar trebui să fie centrată nu pe raționalitate (apanajul bărbaților), ci pe afectivitate, dependență și supunere. Teoria „neajutorării învățate” (Walker, L., 1979) încearcă să interpreteze așa-zisul „atașament al victimei față de agresor” prin importanța experienței anterioare, din care victima și-a format o imagine de sine nefavorabilă și convingerea că situația de abuz este inevitabilă chiar, eventual, „meritată”. Se evidențiază, astfel, că între trăsăturile persoanelor victimizate se numără pasivitatea, resemnarea, obediența, aspecte care se pot regăsi în modelul feminității agreeat în mod tradițional. Din acest punct de vedere, unele persoane sunt socializate pentru rolul de agresor („agresiunea învățată” – Bandura A., 1973), iar altele pentru rolul de victimă. Iuși, rămânerea victimei în căminul familial depinde, în special, de factori obiectivi precum dependența materială și frecvența cu care se produce abuzul.

Asemenea experiențe traumatizante sunt trăite de la cele mai mici vârste, un număr mare de abuzuri având drept victime copiii. Cartea relevă, între altele, principalele cauze și amploarea îngrijorătoare a fenomenului. Diverse studii au arătat că mamele își agresează copiii (în special pe cei foarte mici) mai des decât tații, ele fiind mai mult implicate în creșterea și educarea lor. Se menționează o serie de cercetări efectuate în acest sens (Correctional Service Canada, 1998), care demonstrează că femeile victimizate de soți sunt extrem de predispuse la manifestarea unor comportamente violente față de propria progeneratură. Climatul familial instabil, dezechilibrat, incită la agresiune, iar instabilitatea se datorează diversilor factori economici (șomajul unuia dintre părinți – mai ales al tatălui –, venituri nesatisfăcătoare), afectivi (adulter, concubinaj sau căsătorie cu un alt partener decât părintele natural), socio-culturali (norme rigide, atașament pentru valorile tradiționale, deficiențe în socializarea părinților) etc.

Dacă „educarea” minorilor cu ajutorul pedepselor fizice s-a bucurat de susținere din partea societății, în anumite limite, alte forme de agresare precum infanticidul, abandonul copilului, incestul au fost subiectul dezaprobării sociale, cu mici excepții. „Sindromul de abandon”, conduitele evazioniste și devianțe sunt numai câteva dintre consecințele abuzării minorilor. Fuga de acasă este o „soluție” urmată fie de instituționalizare (adoapțiile sau darea în grijă „mamelor sociale” sunt relativ rare în România), fie de integrarea în grupuri deviante și supraviețuirea prin mijloace ilegale (furt, prostituție etc.).

În familiile în care are loc maltratarea minorilor, aceasta se asociază deseori cu violența conjugală. Autorul cărții menționează existența unor studii care sugerează că maltratarea soției sau, uneori, a soțului nu depinde de statusul socio-economic al familiei, ci chiar de intervenția autorităților. Astfel, cazurile de violență familială semnalate în mediile defavorizate sunt mult mai mediatizate și cunoscute organelor de poliție deoarece aceste medii sunt mult mai supravegheate și supuse controlului social. Pe de altă parte, femeile din familiile cu un status mai înalt nu apelează decât foarte rar la poliție sau la organizațiile de sprijin consacrate. În special din dorința de a nu afecta prestigiul familiei și propriul prestigiu. Ele preferă consilierea maritală sau alte metode mai discrete.

În ceea ce privește amploarea fenomenului de violență conjugală, statisticile din România relevă că ponderea femeilor ucise de soți sau concubini atingea, în anul 1999, 64% din totalul victimelor infracțiunilor de omor.

Cauzele violenței conjugale sunt multiple, regăsindu-se în perturbări ale funcțiilor familiei, de la funcția sexuală și de reproducere, funcția economică, funcția de socializare și integrare până la cea

de securizare emoțională. Desigur, spațiul afectiv este primul și cel mai grav perturbat, familia nemaiîndeplinindu-și rolul de protejare psiho-afectivă ci, dimpotrivă, constituindu-se într-o amenințare la adresa unora dintre membrii săi. Erich Goode, citat în lucrare, observă că violența conjugală este „un mijloc de legitimare a unei poziții dominante în familie”. Prin urmare, structura de autoritate are o mare importanță. Cu cât viața conjugală este mai democratică și repartizarea sarcinilor în familie mai puțin rigidă cu atât pericolul agresiunii partenerului este mai scăzut. În familiile în care cooperarea (și nu conflictul) se află la baza conviețuirii, iar statusul femeii este sensibil egal cu al bărbatului, manifestările agresive sunt rare. Metodele de soluționare a conflictelor apărute în special în perioadele critice (stres, graviditate, nașterea unui copil, șomaj etc.) pot fi – conform cu A.I. Stroup, citat, de asemenea, în lucrare – *influențarea rolului, inversarea rolului, modificarea rolului*.

În opoziție cu cele enumerate se află trăsăturile agresorului tipic, caracterizat prin conduite rigide, inflexibilitate în opinii, nelcredere în partener, minimalizarea calităților acestuia, insensibilitate emoțională față de victimă, tulburări ale stării de sănătate pe fondul ingerării constante de alcool și/sau droguri.

Pe baza studiilor menționate, autorul consideră necesară elaborarea unor programe vizând prevenirea violenței (intra)familiale, amintind în acest sens, câteva dintre cele mai reprezentative. Educarea copiilor și adolescenților „în spiritul nonviolentei”, alături de o corectă educație sexuală, își propune, de exemplu, minimizarea riscurilor de apariție a violului sau a altor forme de abuz sexual. Pe lângă difuzarea – în unele țări – prin intermediul mass-media, a unor programe de educație civică, cercetarea științifică în domeniul violenței familiale oferă informații utile pentru elaborarea strategiilor de profilaxie a acestui flagel social. În țările dezvoltate a crescut numărul serviciilor și agențiilor speciale, precum și al refugiuilor special amenajate în sprijinul victimelor (copii, femei, vârstnici). În mod paralel, tribunalele au stimulat instituirea de programe în scopul tratamentului și resocializării agresorilor, existând chiar organizații ale agresorilor și foștilor agresori care doresc să își amelioreze comportamentul. Totuși, diverse studii au demonstrat că teama de justiție rămâne un factor decisiv în descurajarea recidivelor de acest gen, eventual alături de teama de oprobiul public. Mai mult, chiar dacă renunță la violența fizică, agresorii cuprinși în programele respective continuă să abuzeze psihic și emoțional de membrii familiilor lor. A apărut astfel suspiciunea că asemenea modalități de tratament stimulează proliferarea violențelor verbale și psihice, forme mai „subtile” și foarte dificil de controlat. Efectele agresiunii psihice nu sunt deloc de neglijat, victimele ajungând deseori până la sinucidere sau la tentative de suicid, pe fondul unor depresii accentuate.

Autorul cărții trece în revistă principalele tipuri de programe inițiate, diferențele intervenind în funcție de obiectivele luate în considerare de fiecare. Între acestea se disting cu prioritate: orientarea subiecților către soluții alternative, nonviolente, dezvoltarea deprinderilor de comunicare și relaționare, antrenarea capacității de exprimare și control emoțional, cultivarea empatiei cu victima. Resocializarea implică și înlocuirea „stereotipurilor sexuale”, schimbarea atitudinilor sexiste ale subiectului, proces extrem de dificil deoarece realitatea arată că ele prezintă o mare rezistență în timp.

În lucrare sunt rezumate, de asemenea, principalele modele teoretice situate la originea programelor de acțiune menționate mai sus, și anume: modelul cognitiv-behaviorist, modelul feminist, modelul bazat pe „Self-help” și cel psiho-educational. Totuși, așa cum observă autorul, gradul de eficiență al programelor respective rămâne o problemă controversată atât în plan științific cât și la nivelul opiniei publice.

O parte importantă a cărții analizează situația din România, prin prezentarea unor statistici și studii de caz relevante în acest sens. Se observă că, la noi în țară, programele de protecție a victimelor violenței conjugale sunt încă într-o fază incipientă. Printre inițiativele laudabile se numără crearea unui departament de profil în cadrul Ministerului Muncii și Protecției Sociale, elaborarea „Planului Național de Acțiune pentru Egalitatea de Șanse” (cu referiri la prevenirea abuzurilor conjugale), precum și înființarea Asociației pentru Protecția Femeilor și a Familiei „Sf. Maria”, deschiderea Centrului-Pilot de Asistență și Protecție a Victimelor Violentei în Familie din Policlinica Universitară „Titan”. Este menționată înaintarea unor proiecte legislative care să sprijine, sub raport juridic, aceste eforturi.

O categorie specială de victime este aceea a persoanelor vârstnice maltratate de rude. Unii vârstnici sunt instituționalizați în azile, cămine de bătrâni, în mod forțat, alții sunt abandonați în spitale. Cartea dezvăluie aspecte ale acestei realități dramatice, pe baza analizei de presă și a datelor

statistice, deși cele din urmă sunt apreciate drept insuficiente. În privința abuzurilor exercitate asupra bătrânilor, credem însă, că ar putea fi luată în considerare și ipoteza „violentei care naște violență” pentru că agresivitatea se învață și în familie, iar victimele de azi ar putea să fi fost, în anumite condiții, agresorii de ieri. Dacă suntem de acord în privința rolului important al educației familiale, atunci nu putem ignora prezența unei anumite răspunderi a părinților în formarea personalității descendenților. Având în vedere numărul mare de copii maltratați, nu este exclusă motivația răzbunării, ceea ce – subliniem – nu înseamnă aprobarea, ci explicarea conduitelor respective.

În loc de concluzii, cartea pe care o recenzăm ne oferă, în final, ocazia de a (re)cunoaște și interpreta, prin prisma propriilor noastre convingeri, o serie de „mituri” referitoare la violența din interiorul familiei. „Miturile” respective sunt prejudecăți care persistă în modul de gândire al multor indivizi, în încercarea de a-și „justifica” manifestările agresive. Ele vizează, pe de o parte, caracterul „prival” al violenței intrafamiliale, iar pe de altă parte, alcoolismul și tulburările psihice de care mulți cred că ar suferi în mod obligatoriu agresorii. Raritatea fenomenului în rândul categoriilor favorizate social, „dorința” femeilor de a fi maltratate și „plăcerea” cu care întâmpină agresiunile partenerului de viață, sunt alte mituri amintite în lucrare, care nu corespund cu realitățile existente. Oricât de primitive și de rudimentare ne par aceste mituri, ele sunt adânc înrădăcinate în mentalitatea oamenilor, și nu doar la nivelul celor cu o instrucție inferioară. O dovadă ar putea fi – credem – rezistența opiniei publice din România, cu privire la sancționarea juridică a violului marital. Bănuim că explicația se află tot în interpretarea relației de rudenie ca o relație de proprietate, căsătoria oferind soțului, în accepțiunea respectivă, drepturi nelimitate asupra soției. Dacă autorul cărții consideră caracteristică pentru mentalitatea mai multor români expresia: „rusele murdare se spală în familie”, noi credem că, la nivelul relațiilor părinți-copii, aceeași gândire rudimentară este sugestiv sintetizată prin sintagma populară: „eu te-am făcut, eu te omor”.

Măsura în care autoritățile sunt îndreptățite să intervină în viața de familie continuă să fie un subiect delicat, iar cartea – așa cum declară chiar autorul – nu își propune să ofere „rețete” în acest sens.

Valoarea acestei lucrări rezultă atât din modul de prezentare și de interpretare a cauzelor, condițiilor și efectelor violenței familiale, cât și din faptul că aduce în dezbaterea publică și în atenția factorilor de decizie politică un fenomen deosebit de actual. Cartea subliniază, de asemenea, importanța evoluției instituției familiei pentru evoluția sistemului social global și relația dintre violența privată și violența în spațiul public. Din acest motiv și din multe altele, pe care nu avem răgazul să le detaliem, *Sociologia violenței (intra)familiale* se constituie într-o lucrare de referință într-un domeniu asupra căruia sociologii din România ar trebui să stăruie mai mult.

Anda Moculescu

OLIVIA CLĂTICI, *Elemente de sociologie generală și juridică, (note de curs)*, Societatea Ateneul Român, Universitatea Ecologică, Facultatea de drept, București, 1999

Cursul *Elemente de sociologie generală și juridică* a fost conceput, după cum precizează autoarea, pentru studenții Facultății de Drept, Universitatea Ecologică, București, având drept scop furnizarea unui minimum de informații privind abordarea științifică a fenomenului social global, funcționarea mecanismului social, elemente absolut necesare în exercitarea profesiei de viitori oameni ai legii, magistrați, avocați sau juriști.

Având în vedere o asemenea finalitate, cursul a fost gândit din perspectiva prezentării structurii, faptelor și fenomenelor sociale, a unor situații desprinse din realitatea obiectivă, dar și din perspectiva diferitelor puncte de vedere enunțate în literatura de specialitate.

Problema cursului este prezentată pe parcursul a 11 teme principale, fiecare temă constituindu-se ca un capitol distinct, comportând detalieri în numeroase subcapitole.

In prima parte a cursului se regăsesc noțiuni de sociologie generală, conceptul central uzitat fiind cel de societate. Definirea societății, prezentarea modului de constituire a acesteia are ca punct de pornire introducerea și explicitarea altor noțiuni ca: mediu social, acțiune socială, actor social. În scopul clarificării modalității de abordare sunt invocate noțiunile de sistem, structură, funcționalitate. Relația om-natură, problema societății ca ecosistem, face obiectul unei teme tratată separat, în acest capitol, cunoașterea acestor raporturi permițând, în mod indirect, înțelegerea „morfologiei”, „fiziologiei” și a dinamicii vieții sociale.

Constituirea sociologiei, ca știință, face obiectul celui de-al doilea capitol. Prezentarea unui scurt istoric al sociologiei este urmată de definirea obiectului și a problematicii cercetării. Un loc aparte este rezervat prezentării interferenței sociologiei cu celelalte ramuri ale științei, fiind subliniat, în mod special, rolul cunoașterii sociologice în elaborarea normelor juridice. Prin modalitățile sale specifice de abordare a realității sociale, sociologia aduce științei dreptului „avantajul” unei mai bune înțelegeri a socialului și a condițiilor în care regula de drept este respectată și aplicată.

Constituirea sociologiei juridice, ca disciplină de confluență a celor două domenii (sociologia generală și științele juridice) este prezentată, succint, din perspectiva concepțiilor privind locul și rolul dreptului în societate, fiind enumerate câteva dintre cele mai relevante concepții, de pildă: pozitivismul juridic și pluralismul normativ, normativismul și realismul juridic, empirismul și utilitarismul, consensualismul și conflictul.

Capitolul trei este rezervat definirii metodelor și tehnicilor de investigare sociologică. Sunt enumerate și explicitate principalele metode, tehnici, proceduri utilizate într-un demers ce presupune rigoare științifică și apelul la principii metodologice clare necesar a fi regăsite la nivelul instrumentelor de lucru.

În capitolul patru – Societate și cultură – sunt explicate accepțiunile termenilor în acord cu perspectiva de abordare, fiind atinsă, în mod particular problema diferențelor și a schimburilor sau interferențelor culturale. Rolul culturii, modalitățile specifice prin care aceasta servește societatea și individul sunt subliniate prin enumerarea câtorva dintre funcțiile acesteia. Funcția axiologică se raportează la cultură ca element de valorizare, funcția creativă are în vedere capacitatea culturii de a crea noi valori, în timp ce funcția praxiologică dimensionează cultura ca element de organizare și perfecționare a activității practice a colectivităților.

Relațiile sociale, grupurile sociale și comunitatea fac obiectul abordării în cel de-al cincilea capitol. Definirea comunității lor istorice și a comportamentului colectiv este un ultim demers, pe care autoarea cursului îl face în urma trecerii în revistă a noțiunilor de interacțiune și solidaritate umană, integrare/adaptare socială, statusuri și roluri sociale, etc. Anonimatul individului în multime, caracterul impersonal al relațiilor de grup, contagiunea mentală, existența unui lider înzestrat cu charismă, precum și existența unor obiective vizând regrouparea valorilor reprimite, sunt condiții în care comportamentul colectiv se direcționează, se delimitează și dobândește specificitate.

Definirea faptului social, a fenomenelor și proceselor sociale, concepte „cheie” cu care operează științele sociale, și nuanțarea diferențelor esențiale dintre acestea, așa cum apar ele în literatura de specialitate, constituie, în esență, subiectul capitolului șase al lucrării.

Definirea principalilor indicatori ce caracterizează creșterea demografică (natalitatea versus mortalitatea), calitatea vieții și dimensionarea nivelului de trai, alături de indicii divorțialității și nupțialității, sunt aspecte analizate în capitolul șapte al notelor de curs. Prezentarea indicatorilor mai sus-menționați se face, însă, într-o manieră teoretică, fără a cuprinde referiri de ordin statistic, în sens strict, la o populație dată.

Consecvent demersului întreprins în capitolul opt, autoarea pune la dispoziția cursantului un nou set de concepte, de uzanță, în domeniul sociologiei ca cel de diferențiere, stratificare și mobilitate socială, invocând nume consacrate ale domeniului: R. Boudon, Max Weber, G. Gurvitch, P. Sorokin.

*Conflictele sociale și problema discriminării fac tema discuției în capitolul nouă. Conflictul reprezintă o constantă în abordarea fenomenelor sociale, constituindu-se ca un principiu permanent în orice societate sau instituție „evocând clasicele antinomii dintre integrare și „ruptură”, consens și disens, stabilitate și schimbare, dat fiind faptul că, opoziția conflict-ordine, stă la baza sistemului social (R. Boudon, *Tratat de sociologie*, p. 57, citat de autoare).*

Conflictul poate fi produs de un factor extern, la nivelul societății sau între diferite structuri sau organizații ale sistemului. În analiza conflictului se ține seama de natura angajamentului individual și colectiv, construit pe baza unor clivaje sociale specifice, de ideologiile care legitimează aceste angajamente.

de tipul rupturii sociale, respectiv, tipul de negociere care poate duce la soluționarea sa. În plan social, conflictele pot avea loc între structuri, între etnii sau rase, între medii de rezidență sau tipuri de activități, între domenii de activitate, structuri de putere sau ideologii. În plan microsocial, conflictele se manifestă la nivel interindividual, în cadrul relațiilor interpersonale, în familie, grupuri de muncă. *Discriminarea etno-rasială* este definită ca „proces de diferențiere a oamenilor, cu caracter frustrant pentru individ sau un grup social”, problematica discriminării etno-rasiale fiind legată de cea a comunităților umane, istoric constituite, în mod special, rasa și etnia. Sunt enumerate multiplele forme ale discriminării: economică, politică, culturală. În reprezentările colective, discriminările „funcționează” în baza unor autostereotipii (în interiorul grupului de apartenență sau referință) sau heterostereotipii (în raport cu un grup exterior) create, în baza cărora se „configurează” o anumită atitudine a etniei (în caz particular) față de sine sau în raport cu o altă etnie. Complexul de așteptări și judecăți care preced și marchează acțiunea în relațiile interetnice se constituie, uneori, în prejudecăți. În mod complementar, în timp ce etnia, respectiv națiunea sunt rezultatul conviețuirii istorice, pe același teritoriu – limbă, cultură, organizare politică și viață economică comune – rasa are o determinare biologică. În consecință, rasa este definită ca o filiație a oamenilor, în virtutea căreia ei dobândesc anumite caracteristici comune: culoarea pielii, conformația feței, a buzelor, a nasului, etc.

Cea de-a zecea temă supusă atenției studenților o reprezintă instituțiile sociale. În sens foarte larg, tradițiile, moravurile și modelele de comportament care satisfac necesitățile fundamentale ale oamenilor, constituind entități de sine stătătoare, devin instituții sociale. Raportat la funcțiile îndeplinite, sunt definite instituția familiei, religiei și educației, în mod particular fiind definite instituția guvernării și a politicii. Efectele care decurg din exercitarea funcțiilor instituțiilor, în genere, condițiile pe care acestea trebuie să le îndeplinească pentru a fi eficiente, modul de exprimare a specificității acestora (prin vehicularea simbolurilor culturale, a codurilor de comportament, a ideologiei) constituie doar o parte din clarificările aduse de autoare, în sensul unei mai bune înțelegeri a mecanismelor sociale. Fiecare dintre instituțiile menționate sunt tratate, însă, ca subdiviziuni tematice pe parcursul temei generale.

Devianța, delinvența, criminalitatea constituie ultima temă a cursului. Dincolo de demersul, relativ simplist de reiterarea definițiilor date unor noțiuni „cheie”, cu care operează teoreticienii sociologiei devianței și a problemelor sociale, poate fi apreciat efortul autoarei, de a pune la dispoziția studenților, un instrumentar teoretic, pe cât de necesar, pe atât de util în înțelegerea efectivă a complexității fenomenelor sociale.

Fiind note de curs, autoarea menționează că ele conțin o sinteză. În mod inerent limitată, a cunoștințelor în domeniu: idei, argumentări, formulări, uneori chiar paragrafe, sunt preluate din lucrări sau cursuri aflate în circulație. Având conștiința imperfecțiunilor inerente unui asemenea demers, pe care, de altfel, îl considerăm extrem de laborios, lucrarea are meritul de a pune la dispoziția studenților un material deosebit de util în însușirea unor noțiuni fundamentale de sociologie generală și sociologie aplicată în sfera juridicului.

Dana Sicoe

CRISTIAN CIUPERCĂ, *Cuplul modern între emancipare și disoluție*, București, Editura TIPOALEX, 2000

După mai multe colaborări la realizarea unor studii și lucrări în domeniul psihologiei cuplului, Cristian Ciupercă aduce acum în fața specialiștilor prima sa carte de autor. Structurată pe nouă capitole, aceasta cuprinde referiri la aspecte, precum: democratizarea vieții de familie, relațiile de parteneriat în familia tradițională și în familia modernă, abandonarea modelului tradițional, impactul vieții moderne de cuplu asupra familiei și asupra societății, consecințele proliferării noilor alternative familiale.

În primul capitol, autorul își concentrează atenția asupra prezentării din perspectivă socio-istorică a evoluției relațiilor dintre sexe, precum și a implicațiilor psihologice generate de schimbarea

rolurilor familiale, realizând chiar o analiză critică a feminismului așa cum s-a dezvoltat el de la începuturi până în prezent. Astfel, autorul dovedește, dincolo de o bună cunoaștere a ideilor feministe, și capacitatea de a sesiza efectele perverse ale revendicărilor feministe. Ni s-a părut interesant să amintim aici câteva din ideile susținute în lucrarea de față, sperând, în acest mod, că vom reuși să trezim interesul față de ea.

Pomind de la punctul de vedere potrivit cărui „emanciparea femeii a căutat întărirea, modificarea și afirmarea poziției femeii și a obținut, de fapt, destrămarea, diminuarea și ignorarea familiei contemporane”, C. Ciupercă demonstrează că revendicările feministe pornesc de la premisa greșită că o femeie ca atare este inferioară bărbatului, feminismul luptând, în concluzie, nu pentru drepturile femeilor, ci pentru dreptul lor de a fi egale cu bărbatul. Acesta este, după părerea sa, primul din cele trei efecte perverse sesizate.

Al doilea efect pervers are ca domeniu de manifestare sexualitatea. Feminismul este cel care a conștientizat faptul că femeia a fost considerată doar o ființă sexuală supusă prin sexualitate bărbatului. Pentru înlăturarea acestei situații, feministele au găsit, spune el, două căi de a-l domina pe bărbat: frigiditatea și libertatea sexuală, ambele fiind, însă, dacă nu generatoare de frustrare și regret pentru femei, cel puțin un stil de viață neobișnuit care accentuează nemulțumirea și lipsa plăcerii. Acest lucru se întâmplă deoarece bărbatul refuză să conviețuiască cu o femeie frigida, deci nu se lasă dominat, iar în ceea ce privește libertatea sexuală „feministele valorizează atât de mult sexul, încât femeia rămâne în continuare sclava bărbatului, deși crede că ea a făcut din bărbat sclavul ei”.

Ultimul efect pervers prezentat este generat de faptul că, în dorința ei de a domina, femeia îl evită pe bărbatul pe care-l iubește și pe care-l dorește sexual, din teama de propria pasiune sau de a se supune. Dorința de putere învinge dorința de supunere, iar atunci când își alege soțul situația îi va nemulțumi pe ambii parteneri care devin conștienți de starea de fapt. Relația lor se va destrăma, iar femeia va trăi deziluzia și regretul chiar în condițiile în care bărbatul era cel dominat.

În continuare, autorul ne avertizează că nu optează pentru păstrarea raporturilor dintre sexe, specifice societății tradiționale ci, dimpotrivă, pentru dezvoltarea notelor definitorii ale rolului de sex (feminin/masculin) al fiecăruia, având o bază egalitară, din perspectiva planului economic, social, cultural, politic sau religios. C. Ciupercă este însă „împotriva exagerărilor feminismului care au drept consecințe desacralizarea relațiilor între sexe și dezorganizarea familiei ca instituție socială”, considerând, asemeni lui A. Tourainne, că în societatea contemporană problema centrală este aceea de a combina diferența cu egalitatea.

În capitolele II-V, C. Ciupercă și colaboratorul său R. Similea abordează familia tradițională și familia modernă din punctul de vedere al structurilor de autoritate și putere, al relațiilor afective și sexuale, al relațiilor parentale și cel al modificărilor produse în cadrul procesului de socializare, prin trecerea de la modelul tradițional al familiei comunitare la modelul modern al familiei societale. Autorii ne oferă spre studiu chiar o tipologie a familiei, pornind de la polaritatea Comunitate-Societate a lui F. Tönnies și adaptată la perspectiva relației familiale și a polarității Bărbat-Femeie. Încercare teoretică care reprezintă, după părerea lor, un posibil model explicativ al schimbărilor care au afectat familia, mai ales, în ceea ce privește diviziunea rolurilor în familie și caracteristicile specifice celor două sexe.

Aspectele legate de impactul vieții moderne de cuplu asupra familiei și asupra societății sunt dezbătute în cadrul capitolelor VI și VII. Prin urmare, sunt prezentate rezultatele unor studii realizate de specialiști în domeniile psihosociologiei cuplului și al psihosexualității familiei și este analizat conceptul de *identitate psihosexuală*, fiind trecute în revistă toate elementele principale ale acestuia: imaginea corporală, orientarea sexuală, valorile și etica sexuală, preferințele sexuale. De asemenea, nu sunt uitate nici implicațiile psihologice ale rolului jucat de bărbat/femeie în parteneriatul modern asupra partenerilor, implicațiile psihologice și psihosociale generate de funcțiile asumate de cuplul modern asupra familiei.

Interesant este faptul că, raportându-se la modelul familiei nucleare, autorul analizează gradul în care sunt realizate funcțiile familiei în cazul a 7 configurații posibile: celibatul, cuplurile fără descendenți, concubinajul, familiile monoparentale, căsătoria deschisă, familiile reconstituite și familiile reorganizate.

atrăgându-se atenția de la început că variantele alese încearcă „să reflecte caracterul generalizator al realizării funcțiilor și nu diversitatea ce acoperă realitatea conceptuală”. Dintre rezultatele enumerate amintim: toate configurațiile realizează la un nivel superior o serie de funcții și neglijează altele, nici una din cele 7 configurații nu accentuează funcția reproductivă, funcția sexuală este maximizată de 6 configurații și minimizată doar de familia monoparentală, cuplurile fără descendenți și concubinajele sunt identice din perspectiva gradului în care și realizează funcțiile. Astfel, familia monoparentală are cele mai multe funcții minimalizate, ridicând un semn de întrebare asupra viabilității ei.

Viitorul va aduce, spune C. Ciupercă, o pluralitate de configurații adaptative, variante ale familiei nucleare, consecință firească a faptului că valorile civilizației contemporane sunt contradictorii și nimeni nu poate afirma cu siguranță că un sistem de valori este cu adevărat mai bun decât altul. Oamenilor nu le mai pasă de sistemele de valori ale altora, atâta timp cât ele nu le încalcă pe ale lor. Astfel, fiecare trăiește cum crede de cuviință și opțiunea lui trebuie respectată. Apare, însă, un fenomen de accentuare a individualismului care tinde să se generalizeze, iar singura posibilitate de ieșire din starea de marginalizare rămâne valorizarea toleranței.

Conflictele conjugale, manipularea partenerului, violența domestică și devianța psihosexuală sau socio-sexuală sunt generate, se apreciază în capitolul VIII, de „adoptarea valorilor și stilurilor de viață caracteristice lumii în care trăim”. Principalele cauze ale apariției conflictelor familiale sunt, după părerea autorului, redefinirea rolurilor masculine și feminine, lipsa comunicării între parteneri, divergențele motivaționale, discrepanța dintre dorințe și așteptări, insatisfacția sexuală, relațiile tensive cu familia de origine. Autorul subliniază faptul că disensiuni și contradicții au existat dintotdeauna la nivelul cuplului, însă „intensitatea, consecințele și frecvența de apariție a conflictelor în cuplul sfârșitului de secol sunt mult mai mari decât cele ce marcau viața familiei tradiționale sau nucleare”. Mai grav, aceste conflicte au devenit atât de frecvente încât tindem să le considerăm normale și să le tratăm cu indiferență.

Manipularea partenerului conjugal, ca tendință în cuplul modern, este tratată pornind de la noțiuni precum: simulare/disimulare, mascarea/mimarea unor emoții. Indivizii acționează fără a se implica emoțional în ceea ce fac, sau fără a avea o atitudine conformă cu simțămintele lor, ajungând să fie ceea ce cred alții despre ei că sunt. Dintre posibilele modalități de manipulare a partenerului de viață sunt amintite: modificarea sex-rolurilor, culpabilizarea celuilalt, victimizarea și fenomenul de proiecție.

Reducând în actualitate concluziile unor specialiști ca S. Steinmetz și M. Straus, autorul apreciază că familia a devenit un „leagăn al violenței” și asta se întâmplă deoarece familia este mediul în care se descarcă toate nemulțumirile și tensiunile vieții sociale. Violența domestică este definită ca fiind „ansamblul actelor abuzive de natură fizică, sexuală și psihologică intervenite în cadrul familiei”, iar printre cauzele violenței se numără: gelozia, apariția copiilor, problemele financiare, activitatea sexuală lipsită de satisfacție. Există 8 forme de manifestare a violenței domestice, dintre care 7 reprezintă forme ale violenței psihologice (agresiune emoțională, agresiune prin intermediul copiilor, prin control, intimidare, învinovățire, denigrare, agresiune prin status social sau agresiune financiară) care sunt mai greu de identificat decât violența fizică din cauza variațiilor culturale.

De asemenea, sunt definiți atât din perspectiva teoriilor și concepțiilor avansate în literatura științifică din țară și străinătate, cât și din cea a autorului, termeni ca: violență sexuală, hărțuire sexuală, viol, incest, violență heterosexuală, violența în cuplurile de homosexuali, bisexuali și transsexuali.

Devianța psihosexuală și socio-sexuală este o altă problemă socială dezbătută în cadrul acestui capitol. După ce sunt prezentate o serie de cauze care contribuie la expansiunea acestui tip de devianță, se insistă asupra relativității definirii noțiunii de devianță, aducându-se în prim plan argumentele principalelor teorii sociologice (paradigma patologiei sociale, dezorganizării sociale, controlului social, conflictului etc.) și a principalelor forme de manifestare ale comportamentului deviant psiho și socio-sexual (zoofilia, pedofilia, gerontofilia, necrofilia, fetişismul, transsexualismul, sadomasochismul).

Specialiștilor interesați de modul în care familia românească reușește să facă față procesului de schimbare, care marchează trecerea de la tradiționalism la modernitate, le recomandăm ultimul capitol al acestei cărți, unde autorul face o analiză pertinentă a evoluției familiei și a „consecințelor atacului modernității asupra tradiției” în planul mentalităților, al stabilității familiei românești, al valorizării căsătoriei și copiilor.

Seminarul *Prostituția de la păcat la incriminare*, București, Palatul Patriarhiei, 25 ianuarie 2001

Seminarul cu tema *Prostituția de la păcat la incriminare*, organizat de Patriarhia României în colaborare cu Inspectoratul General al Poliției și Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, s-a bucurat de participarea unor înalți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, profesori de la Facultatea de Teologie, cercetători din cadrul Institutului de Sociologie al Academiei Române, reprezentanți ai Ministerului Sănătății, ai Institutului de Cercetare și Prevenire a Criminalității, ai Direcției pentru Protecția Drepturilor Copilului – sector 4, precum și ai unor coordonatori de programe și asistenți sociali care activează în cadrul unor fundații și asociații nonguvernamentale cu profil umanitar.

Scopul declarat al acestei întâlniri a fost acela de a contura, pornind de la informațiile și experiența fiecărui participant, obiectivele și strategia unui program de prevenire a fenomenului de prostituție în rândul adolescenților.

Abordată atât din perspectiva teologiei ortodoxe, cât și din cea a sociologiei, psihologiei, medicinei sau asistenței sociale, problema prevenirii prostituției s-a dovedit a fi una dificil de soluționat.

S-a vorbit despre o prevenire primară a prostituției, prin aceasta înțelegându-se intervenția concertată a tuturor instituțiilor, înainte ca persoana să săvârșească primele acte de prostituție, și despre prevenirea repetării actelor de prostituție în cazul femeilor care au mai practicat raporturi sexuale plătite.

Intervențiile reprezentanților Institutului de Cercetare și Prevenire a Criminalității (I.C.P.C.) au încercat să dezbată această problemă, mai ales, din punctul de vedere al datelor pe care le dețin din partea Inspectoratului General al Poliției. Astfel, în comunicările lor au prezentat principalele cauze ale practicării prostituției în România, făcând distincție între cauze individuale (carențe afective, traume psihice datorate violurilor sau incesturilor) și cauze generate de contextul socio-economic general (lipsa banilor), mentalitatea unor femei. Datele statistice, analizate și aduse în fața ascultătorilor au confirmat ceea ce unii dintre noi știam: cele mai multe prostituate provin din mediul urban, au, în general, un nivel scăzut de instruire, iar grupa de vârstă cea mai atinsă de acest flagel este de 18–29 de ani. Evoluția cazurilor inventariate de poliție a înregistrat în perioada 1991–2000 creșteri semnificative. Astfel, dacă în 1991 s-au înregistrat 112 de cazuri, în anul 1995 – 698 de cazuri, în 1996 – 730 de cazuri și în anul 2000 – 733 cazuri de prostituție și aceasta în condițiile în care, până în 1996, statisticile I.G.P. cuprindeau la același capitol și dosarele de prostituție și pe cele de proxenetism.

I.C.P.C. a adus la cunoștința celor prezenți și experiența unui program de educație desfășurat la nivelul liceelor din Moldova, Constanța și vestul țării, derulat în colaborare cu Ministerul Educației Naționale, Patriarhia Română și Ministerul Sănătății, prin intermediul căruia instituțiile implicate și-au propus să explice consecințele juridice și medicale ale practicării acestui tip de relații sexuale.

Interesantă și generatoare de discuții a fost expunerea profesorului universitar dr. Sorin M. Rădulescu intitulată „Prostituția între mituri și realități, o perspectivă sociologică”. După o scurtă trecere în revistă a principalelor concepții sociologice, care au încercat să definească și să explice acest tip de comportament sexual deviant, domnia sa a trecut la clarificarea unor noțiuni și expresii incorect utilizate, precum: „liberalizarea prostituției”, „incriminare/dezincriminare”. În final, a subliniat că dacă vrem să prevenim prostituția trebuie să știm și care este tipul de prostituție pe care vrem să-l prevenim și, mai ales, să acționăm asupra cauzelor acestui fenomen și nu asupra efectelor sale, înăsprirea sancțiunile legale.

În partea a doua a seminarului, au fost prezentate și punctele de vedere ale medicilor specialiști în boli venerice, prin intermediul reprezentantului Ministerului Sănătății și al unor medici practicieni, care au atras atenția asupra aspectelor patologiei medicale și sociale ale populației. Pentru aceasta, ideea legiferării bordelurilor și expunerii prostituatelor unui examen medical sistematic s-a dovedit a fi o măsură care ar putea să micșoreze riscul infecțiilor cu diferite boli venerice.

Ultima parte a seminarului s-a bucurat de prezența unor profesori ai Facultății de Teologie Ortodoxă din București, care au prezentat comunicările: „Regulile bisericești (canoane) privind păstrarea trupului ca locaș al Duhului Sfânt” și „Școala românească și prostituția juvenilă”. Profesorul de morală creștină Vasile Răducu a reușit să demonstreze, în intervenția sa, că școala românească este cea care favorizează prostituția juvenilă prin: modul în care este elaborată programa analitică, considerată ca fiind supratîncărcată, stresantă și puțin modelatoare de personalitate, care îi determină pe copii spre comportamente care îi „odihnesc”, făcându-i apatici și pasivi; dezinteresul față de formarea personalității copilului în școală; lipsa la unii profesori a credinței; forțarea copilului să gândească abstract începând din clasele I-II; accesul în școli a unor persoane care, sub cupola unor ONG-uri, încearcă să facă educație sexuală adolescenților, în condițiile în care chiar ele au probleme sentimentale, nu au abilitățile necesare și care nu fac altceva decât să-i incite pe copii să facă sex, având grija să-l facă respectând regulile igienice.

În concluzie, putem aprecia că discuțiile au fost interesante și de multe ori contradictorii. În special, când a fost vorba despre legalizarea bordelurilor sau despre considerarea prostituției ca meserie. Participanții au dovedit, prin expunerile lor, o bună cunoaștere a problemei, realism și capacitatea de a argumenta științific poziția lor. Indiferent de atitudinea lor față de tema dezbătută, toți s-au referit la necesitatea concertării forțelor tuturor instituțiilor abilitate în lupta împotriva prostituției. Chiar dacă unii dintre participanți au subliniat că Biserica, înțelegând prin aceasta doar clericii, este cea care trebuie să se implice total în educarea morală a tinerilor, în scopul prevenirii acestui fenomen, în final s-a acreditat ideea că, deși unii nu vor să recunoască, toți facem parte din această Biserică și trebuie să ne facem datoria angajându-ne activ în prevenirea prostituției și a altor probleme sociale.

Ideea degajată din pozițiile exprimate de toți cei care au intervenit pe parcursul zilei se referă la ceea ce trebuie să facem în continuare: să adoptăm, deci, atitudinea Bisericii Ortodoxe Române care, deși nu poate fi de acord cu practicarea prostituției, pentru că este unul din cele 7 păcate capitale și pentru că are consecințe medicale și psihologice dezastruoase asupra persoanelor care se prostituază și nu numai, nu-i condamnă totuși pe cei care o practică. Astfel, respectând libertatea de voință a omului, să-i arătăm ce este bine și ce este rău, pentru a preveni comportamente precum prostituția sau să-l ajutăm să se întoarcă la starea de dinainte de greșală, atunci când deja are experiența acestui comportament deviant.

Ecaterina Balica

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

2001 • Nos. 1-2

Anomaly, Deviance and Social Deviance

CONTENTS

VIOLENCE AND AGGRESSION IN FAMILY

SORIN M. RĂDULESCU, (Intra)familial Violence from a Sociological and Criminological Perspective	3
SIMONA-MIHAELA COCIS, Structural and Situational Factors of Human Violence and Aggressivity	19
FLORENTINA CĂȚOI, Studies and Researches in the Field of Familial Violence	25
DANA SICOE, Assessment of Treatment Programs for Aggressors implied in Family Violence	37

TRENDS OF YOUTH DELINQUENCY

DAN BÂNCIU, VASILE TEODORESCU, Dynamics, Etiology and Prevention of Youth Delinquency in the Transition Period	45
SORIN M. RĂDULESCU, The Main Causes of Youth Delinquency in Romania. In search of a Unitary Etiological Model	61
ION PĂRVULESCU, RALUCA PĂRVULESCU, Aspects concerning Youth Delinquency in Valea Jiului in the Transition Period	83

SOCIALISATION AND YOUTH DELINQUENCY

DUMITRU BATĂR, Daily Behaviour of Youngsters	93
OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE, Violence Socialisation in the Young Generation	101
VIOLETA CORCIOVEI, Relativity of the Deviance Notion in Sociology	119

REEDUCATION AND RESOCIALISATION OF DELINQUENT MINORS

ANDREIA ILIE, The Role of Social Assistance in the Prevention of Youth Delinquency and the Recuperation of Minors	129
CONSTANTIN ANGHELUTĂ-BRATU, Social and Educative Purposes of the Resocialisation Process at the Tg.-Ocna Reeducation Center	145
NICUȘOR STERIAN, Sub-cultural Aspects of Prison Environment. The Case of the Tichilești (Brăila) Center for the Reeducation of Minors	163

CRIMINALITY - CONTEMPORARY TRENDS

DAN BÂNCIU, VASILE TEODORESCU, Etiology of Criminal Offences in the Transition Period	171
ION VLĂDUȚ, Piracy of Computers Programs	189

SILVIA-ROXANA DOBRI, Contemporary Trends of Drugs Traffic, Consumption and Dependence in Romania.....	209
GABRIEL IONUȚ STOICIU, Corruption as Reflected in the Written Press	217

REVIEWS AND NOTES

SORIN M. RĂDULESCU, <i>Sociologia violenței (intra)familiale. Victime și agresori în familie</i> (Sociology of (Intra)familial Violence. Victims and Aggressors in Family), București, Editura „Lumina Lex”, 2001. (Anda Moculescu); OLIVIA CLĂTICI, <i>Elemente de sociologie generală și juridică</i> , (note de curs) (Elements of General and Juridical Sociology (course notes)), Societatea Ateneul Român, Universitatea Ecologică, Facultatea de drept, București, 1999 (Dana Sicoe); CRISTIAN CIUPERCĂ, <i>Cuplul modern între emancipare și disoluție</i> (The Modern Couple between Emancipation and Dissolution), București, Editura TIPOALEX, 2000 (Ecaterina Balica)	227
---	-----

SCIENTIFIC LIFE

THE SEMINAR: <i>Prostitution, from sin to incrimination</i> , Bucharest – Palatul Patriarhiei, 25 January 2001 (Ecaterina Balica).....	237
--	-----

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

2001 • N° 1-2

Anomie, déviance et violence sociale

SOMMAIRE

LA VIOLENCE ET L'AGRESSIVITÉ EN FAMILLE

SORIN M. RĂDULESCU, La violence (intra)familiale du point de vue sociologique et criminologique.....	3
SIMONA-MIHAELA COCIS, Facteurs structuraux et de situation qui déterminent la violence et l'agressivité humaine.....	19
FLORENTINA CĂȚOI, Etudes et recherches sur la prévention de la violence familiale.....	25
DANA SICOE, L'évaluation des programmes de traitement pour les agresseurs impliqués dans la violence familiale.....	37

TENDANCES DE LA DÉLINQUANCE JUVÈNILE

DAN BANCUI, VASILE TEODORESCU, La dynamique, l'étiologie et la prévention de la délinquance juvénile pendant la transition.....	45
SORIN M. RĂDULESCU, Les causes principales de la délinquance juvénile en Roumanie. À la recherche d'un modèle étiologique unitaire.....	61
ION PĂRVULESCU, RALUCA PĂRVULESCU, Aspects de la délinquance juvénile dans la Valée du Jiu pendant la transition.....	83

SOCIALISATION ET DÉVIANCE JUVÈNILE

DUMITRU BATÂR, Le comportement quotidien des jeunes.....	93
OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE, La socialisation de la violence chez la jeune génération.....	101
VIOLETA CORCIOVEI, La relativité de la notion de déviance dans la sociologie de l'adolescence.....	119

RÉÉDUCATION ET RESOCIALISATION DES MINEURS DÉLINQUANTS

ANDREIA ILIE, Le rôle de l'assistance sociale dans la prévention de la délinquance juvénile et la récupération du mineur.....	129
CONSTANTIN ANGHELUȚĂ-BRATU, Objectifs sociaux et éducatifs du processus de resocialisation du Centre de Rééducation de Tg.-Ocna.....	145
NICUȘOR STERIAN, Aspects subculturels de l'ambiance du régime cellulaire. Le cas du Centre de Rééducation des mineurs de Tichilești (Brăila).....	163

LA CRIMINALITÉ - TENDANCES ACTUELLES

DAN BANCUI, VASILE TEODORESCU, L'étiologie des délits de meurtre pendant la transition.....	171
---	-----

ION VLĂDUȚ, Le piratage des programmes d'ordinateur	189
SILVIA-ROXANA DOBRI, Tendances actuelles du trafic, de la consommation et de la dépendance de drogues en Roumanie	205
GABRIEL IONUȚ STOICIU, Le phénomène de la corruption dans la presse écrite	217

COMPTES RENDUS ET NOTES DE LECTURE

SORIN M. RĂDULESCU, <i>Sociologia violenței (intra)familiale. Victime și agresori în familie</i> (La sociologie de la violence (intra)familiale. Victimes et agresseurs en famille), București, Editura „Lumina Lex”, 2001 (Anda Moculescu); OLIVIA CLĂTICI, <i>Elemente de sociologie generală și juridică, – (note de curs)</i> (Éléments de sociologie générale et juridique – notes de cours), Societatea Ateneul Român, Universitatea Ecologică, Facultatea de Drept, București, 1999 (Dana Sicoe); CRISTIAN CIUPERCĂ, <i>Cuplul modern între emancipare și disoluție</i> (Le couple moderne entre émancipation et dissolution), București, Editura TIPOALEX, 2000 (Ecaterina Balica)	227
--	-----

VIE SCIENTIFIQUE

LE SÉMINAIRE: <i>La prostitution, de péché à l'incrimination</i> , Bucarest – Palatul Patriarhiei, le 25 janvier 2001 (Ecaterina Balica)	237
--	-----

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aprox. 10 pag. (cca 3000 semne/pag.). Primim textele procesate pe suport magnetic prin e-mail: isar@ns.isar.acad.ro sau prin Fax 411 85 32. Materialele nepublicate nu se restituie.

De asemenea, vă rugăm să însoțiți articolul dv. de un rezumat (aprox. ½ pag.) în limba engleză sau în limba română și o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția, domenii de interes).

Menționăm că responsabilitatea cu privire la originalitatea și conținutul textelor trimise revine autorului.

Comenzile din țară și din străinătate se primesc la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, P.O. Box 5–24,
București, România, RO–76117, Tel. (401)–411 90 08, Tel./Fax (401)–410 39 83;
401–410 34 48.

RODIPET S.A., Piața Presei Libere, nr. 1, P.O. BOX 33–57, București, România;
Fax: (401)–222 6407; Tel: (401)–618 5103, (401)–222 4126.

ORION PRESS IMPEX 2000, P.O. BOX 77–19, București 3 – România, Tel. 653 79 85,
Fax (401)–324 06 38.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XII, nr. 1-2, p. 1-240, 2001